DELIKTOLOGY

Monograph
under the general editorship of
S. Petkov, I. Kopotun

VOLUME II

Kunovice, 2020

Recommended for publication:

by the Academic Council at Akademie HUSPOL

Reviewers:
Doc. PhDr. *Félix Černoch*, Csc.
Doctor of Law, professor *O. G. Kolb*

Deliktology: Monograph. Under the general editorship of I. Kopotun, S. Petkov. Kunovice: Akademie HUSPOL : 2020, V. 2. – 242 p.

Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І. М. Копотуна, С. В. Пєткова. Куновіце: Академія ГУСПОЛ : 2020, Т. 2. – 242 с.

ISBN 978-80-907587-1-1

V různých zemích je řada otázek souvisejících s právní odpovědností za pochybení řešena odlišně. Stejný akt mohou v různých zemích posuzovat různé orgány v odlišném procesním pořadí. I jurisdikce spadá do různých vládních složek: výkonná nebo soudní. Provádění dokumentů, postupů atd. Se také liší.

Tato kolektivní monografie je věnována studiu otázek souvisejících s právní odpovědností za spáchání trestných činů. Studie je určena širokému okruhu čtenářů, kteří se zajímají o delikventní vědu - delikty: soudci, právníci, státní zástupci, právníci, studenti a kadeti právnických fakult.

Text jednotlivých částí monografie je uveden v autorském vydání.

Monografie „Deliktologie“ byla vydána za pomoci nevládní organizace „Evropský institut postgraduálního vzdělávání“ (Kyjev, Ukrajina).

ISBN 978-80-907587-1-1

© Akademie HUSPOL, 2020
© I. Kopotun, 2020
© S. Petkov, 2020

Authors:

I. KOPOTUN	Doctor of Law, Professor, Honoured Lawyer of Ukraine	**Section I**
I. DOVBAN	Candidate of Law	
N. KARMANOVA	Candidate of Political Science	
O. KOLB	Doctor of Law, Professor, Honoured Lawyer of Ukraine	**Section II**
R. KOLB	Graduate student	
L. DUCHIMINSKA	The head of department	
V. PETKOV	Doctor of Law, Professor, Honoured Lawyer of Ukraine	**Section III**
M. MYKYTIUK	Doctor of Law, Associate Professor	**Section IV**
O. YUSHCHYK	Candidate of law, Associate Professor	**Section V**
M. SAMBOR	Candidate of law	**Section VI**
V. VEROVKIN	Candidate of philological science, Doctoral student	**Section VII**
O. SEVERINOVA	Candidate of political sciences, Associate Professor	**Section VIII**
N. VASHCHUK	Candidate of law	**Section IX**
YU. BORISOVA	Senior Lecturer	**Section X**

Колектив авторів:

І. М. КОПОТУН	доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	**Розділ І**
І. М. ДОВБАНЬ	кандидат юридичних наук	
Н. І. КАРМАНОВА	кандидат політичних наук	
О. Г. КОЛБ	доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	**Розділ ІІ**
Р. О. КОЛБ	аспірант	
Л. М. ДУЧИМІНСЬКА	начальник управління	
В. П. ПЄТКОВ	доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	**Розділ ІІІ**
М. А. МИКИТЮК	доктор юридичних наук, доцент	**Розділ IV**
О. І. ЮЩИК	кандидат юридичних наук, доцент	**Розділ V**
М. А. САМБОР	кандидат юридичних наук	**Розділ VI**
В. В. ВЕРЬОВКІН	кандидат філологічних наук, докторант	**Розділ VII**
О. Б. СЕВЕРІНОВА	кандидат політичних наук, доцент	**Розділ VIII**
Н. Ф. ВАЩУК	кандидат юридичних наук	**Розділ IX**
Ю. В. БОРИСОВА	старший викладач	**Розділ X**

Вступ

Делікт (від лат. delictum – правопорушення, провина, проступок) – протиправна поведінка, правопорушення, тобто незаконна дія, проступок або злочин, іншими словами вчинення дії, що суперечить закону і завдає шкоди суспільству, державі або особі. Таке правопорушення є підставою для притягнення правопорушника до юридичної відповідальності – відповідальності, передбаченої законом.

Деліктологія (теорія відповідальності, delictology) – наука про правопорушення (делікт), складова частина загальної теорії права (закарбовані в аксіомах практичні надбання). На відміну від кримінального права, адміністративного права та дисциплінарного права, які досліджують види правопорушень під власним кутом зору, деліктологія вивчає явище «правопорушення» в цілому. Дослідження правопорушення як соціально-правового явища та пов'язаних із ним правовідносин і є предметом деліктології.

У римському праві під деліктом (правопорушенням) малось на увазі заподіяння шкоди іншій особі, її сім'ї або майну, порушення правового припису або заборони. Наслідком учинення делікту була відповідальність, що наставала за наявності таких умов: дієздатність правопорушника, вина, здійснення правопорушення.

Деліктні зобов'язання відомі ще як позадоговірні. Тобто, протиправні дії, які призводять до юридичних наслідків і які не пов'язані з порушенням договору (контракту). Особа, яка несе (здатна нести) вчиняти дії, що мають юридичні наслідки (правочини) – дієздатна особа. Особа, яка несе відповідальність за свої протиправні дії (правопорушення) – деліктоздатна особа. Того, хто заподіює шкоду, називають делінквентом. Того, кому шкоду заподіяно, – потерпілим. Деліктоздатна особа – особа, яка може нести відповідальність за протиправну поведінку, яка виражається у скоєнні проступків, або злочинів.

Всебічне дослідження проблемних питань деліктології – основа створення ефективного і справедливого законодавства.

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
І. М. Копотун

доктор юридичних наук, професор
С. В. Пєтков

Úvod

Tort (od lat. Delictum - trestný čin, provinění, pochybení) - protiprávní jednání, trestný čin, protiprávní jednání, protiprávní jednání nebo trestný čin, tj. Spáchání činu, který je v rozporu se zákonem a poškozuje společnost, stát nebo osobu. Takový čin je základem pro to, aby pachatel byl způsoben právní odpovědností - zákonem stanovenou odpovědnost.

Deliktologie (teorie odpovědnosti, deliktologie) - věda o přestupku (deliktu), nedílná součást obecné teorie práva (fixovaná v axiómech dosažení praxe). Na rozdíl od trestního práva, správního práva a disciplinárního práva, které vyšetřují druhy trestných činů z vlastního pohledu, tortologie komplexně studuje fenomén „trestného činu“. Vyšetřování trestného činu jako socio-právního jevu a souvisejících právních vztahů je předmětem tortologie.

Podle římského práva se deliktem (přestupkem) rozumělo poškození jiné osoby, jeho rodiny nebo majetku, porušení právního řádu nebo zákazu. Důsledkem deliktu byla odpovědnost, která nastala, když byly splněny následující podmínky: způsobilost pachatele, vina, spáchání trestného činu.

Závazky z deliktu jsou také známé jako mimosmluvní. To znamená protiprávní jednání, které má právní důsledky, ale nesouvisí s porušením smlouvy (smlouvy). Osoba nesoucí (schopná vykonávat) k provádění úkonů, které mají právní důsledky (transakce), je způsobilá osoba. Osoba, která nese (je schopna nést) právní odpovědnost za své protiprávní činy (trestné činy), je mučitelná osoba. Ten, kdo škodí, se nazývá delikvent. Ten, komu byla škoda způsobena - obětem. Mučitelná osoba je osoba, která může být odpovědná za protiprávní jednání, které je vyjádřeno na základě pochybení nebo trestného činu.

Komplexní studie o otázkách deliktu je základem pro vytvoření účinné a spravedlivé legislativy.

Doktor práv, profesor,
Ctěný právník Ukrajiny
I. N. Kopotun

Doktor práv, profesor
S. V. Petkov

Introduction

Tort (from lat. Delictum - offense, guilt, misconduct) - unlawful behavior, offense, unlawful act, misconduct or crime, that is, the commission of an act that is contrary to law and harms society, the state or a person. Such an act is the basis for bringing the offender to legal liability - liability provided by law.

Delictology (theory of responsibility, delictology) - the science of the offense (tort), an integral part of the general theory of law (fixed in the axioms of the achievement of practice). In contrast to criminal law, administrative law and disciplinary law, which investigate types of offenses from their own point of view, tortology studies the phenomenon of “offense” comprehensively. Investigation of an offense as a socio-legal phenomenon and related legal relations is the subject of tortology.

In Roman law, a tort (offense) was understood to mean harm to another person, his family or property, violation of a legal order or prohibition. The consequence of the tort was the responsibility that occurred when the following conditions were present: the capacity of the offender, guilt, the commission of an offense.

Tort obligations are also known as non-contractual. That is, unlawful actions that lead to legal consequences but not related to violation of the contract (contract). A person carrying (capable of carrying) to perform actions having legal consequences (transactions) is a competent person. A person bearing (capable of bearing) legal responsibility for his unlawful actions (offenses) is a tortable person. One who does harm is called delinquent. The one to whom the harm was done - to the victims. A tortable person is one who can be held responsible for unlawful behavior, which is expressed in the commission of misconduct, or crime.

A comprehensive study of tort issues is the basis for creating effective and fair legislation.

Doctor of Law, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine
I. N. Kopotun

Doktor práv, profesor
S. V. Petkov

Введение

Деликт (от лат. Delictum – правонарушение, вина, проступок) – противоправное поведение, правонарушение, незаконное действие, проступок или преступление, то есть совершение действия, которое противоречит закону и наносит вред обществу, государству или лицу. Такое деяние является основанием для привлечения правонарушителя к юридической ответственности – ответственности, предусмотренной законом.

Деликтология (теория ответственности, delictology) – наука о правонарушении (деликте), составная часть общей теории права (зафиксированные в аксиомах достижения практики). В отличие от уголовного права, административного права и дисциплинарного права, которые исследуют виды правонарушений под собственным углом зрения, деликтология изучает явление «правонарушение» комплексно. Исследование правонарушения, как социально-правового явления и связанных с ним правоотношений - предмет деликтологии.

В римском праве под деликтом (правонарушением) понималось причинение вреда другому лицу, его семье или имуществу, нарушение правового предписания или запрета. Следствием совершения деликта была ответственность, которая наступала при наличии следующих условий: дееспособность правонарушителя, вина, совершение правонарушения.

Деликтные обязательства известны еще как внедоговорные. То есть, противоправные действия, которые приводят к юридическим последствиям но не связанные с нарушением договора (контракта). Лицо, несущее (способное нести) совершать действия, имеющие юридические последствия (сделки) – дееспособное лицо. Лицо, несущее (способное нести) юридическую ответственность за свои противоправные действия (правонарушения) – деликтоспособное лицо. Того, кто причиняет вред, называют делинквентом. Того, кому вред причинен – потерпевшим. Деликтоспособное лицо – тот кто может нести ответственность за противоправное поведение, которое выражается в совершении проступков, или преступлений.

Всестороннее исследование вопросов деликтологии - основа создания эфективного и справедливого законодательства.

доктор юридических наук,
профессор,
Заслуженный юрист Украины
И. Н. Копотун

доктор юридических наук, профессор
С. В. Петков

РОЗДІЛ І Поняття, підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини в Україні

КОПОТУН Ігор Миколайович
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка)
https://orcid.org/0000-0002-2947-8599
ДОВБАНЬ Ігор Миколайович
кандидат юридичних наук
Виконуючий обов'язки голови правління
ПрАТ «Київ – Дніпровське міжгалузеве підприємство
промислового залізничного транспорту»
https://orcid.org/0000-0001-8590-2334
КАРМАНОВА Нінель Ігорівна
кандидат політичних наук
Викладач кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ
https://orcid.org/0000-0002-8359-4566

1.1. General characteristics of the exemption from criminal liability for corruption crimes

1.2. The compliance of the exemption from criminal liability for corruption crimes with the basic principles of criminal law

1.3. Comparative-legal studies exemption from criminal liability for corruption crimes under the criminal law of Ukraine and under the norms of other countries

The concepts, grounds and conditions of the exemption from criminal liability for corruption crimes in Ukraine

Doctor of Law, Professor I. M. Kopotun
Honoured Lawyer of Ukraine,
Vice-rector for International Relations,
Akademie HUSPOL (Czech Republic)
Candidate of Law I. M. Dovban
Acting Chairman of the Board
PJSC "Kyiv - Dnipro intersectoral industrial
railway transportation company"
Candidate of political science N. I. Karmanova
Lecturer of the Department of Constitutional Law and Human Rights,
National Academy of internal affairs

Понятие, основания и условия освобождения от уголовной ответственности за коррупционные преступления в Украине

Доктор юридических наук, профессор И. Н. Копотун
Заслуженный юрист Украины,
проректор с международных свіязей
Академии ГУСПОЛ (Чешская Республика)
Кандидат юридических наук И. Н. Довбань
Исполняющий обязанности председателя правления
ЧАО «Киев - Днепровское межотраслевое предприятие
промышленного железнодорожного транспорта»
Кандидат политических наук Н. И. Карманова
Преподаватель кафедры конституционного права и прав человека
Национальной академии внутренних дел

Ключові слова: особливі види звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини, КК України, критерії, показники, умови, теперішня “українська” корупція.

Keywords: special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, the CC of Ukraine, criteria, indicators, conditions, the current “Ukrainian” corruption.

***Ключевые слова*:** особые виды освобождения от уголовной ответственности за коррупционные преступления, УК Украины, критерии, показатели, условия, нынешняя «украинская» коррупция.

АНОТАЦІЯ

У розділі розкриті поняття, основи та умови звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини в Україні. На підставі аналізу сфери розповсюдження злочинів визначено сутність та значення основних концепцій Інституту щодо звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини, такі як «підстави» та «умови». Підкреслено тристоронній характер підстав для цього звільнення (нормативний, фактичний та процесуальний). Проаналізовано, що розробка інституту звільнення, який базується на механізмах звичаєвого права, процедурах та принципах складної соціальної технології, дозволить зменшити витрати на кримінальне переслідування за незначні дії та незначні злочини, необхідні для організації боротьби з більш тяжкими корупційними злочинами. Теоретично обґрунтовано віднесення інституту звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини до міжгалузевих. Така класифікація визначає механізм застосування, який, безумовно, пов’язаний з нормами кримінально-процесуальних та антикорупційних законодавчих актів.

SUMMARY

The section reveals the concepts, grounds and conditions of thr exemption from criminal liability for corruption crimes in Ukraine. Based on the analysis of the scope of crime, the essence and significance of the basic concepts of the Institute on exemption from criminal liability for corruption crimes, such as "grounds" and "conditions", have been determined. The tripartite nature of the grounds for this dismissal (normative, factual and procedural) is emphasized. It is analyzed that the development of an exemption institute based on the mechanisms of customary law, the procedures and principles of complex social technology among other things, it will allow to reduce the costs of criminal prosecution for minor actions and minor crimes that are necessary for the organization of combating serious corruption crimes. The assignment of the institution of exemption from criminal liability for corruption crimes to intersectoral ones is theoretically substantiated. This classification determines the mechanism of application, which, of course, is related to the rules of criminal procedure and anti-corruption legislation.

АННОТАЦИЯ

В разделе раскрыты понятие, основания и условия освобождения от уголовной ответственности за коррупционные преступления в Украине. На основании анализа сферы распространения преступлений определена сущность и значение основных концепций Института по освобождению от уголовной ответственности за коррупционные преступления, такие как «основания» и «условия». Подчеркнуто трехсторонний характер оснований для этого освобождения (нормативный, фактический и процессуальный). Проанализировано, что разработка института освобождения, основанный на механизмах обычного права, процедурах и принципах сложной социальной технологии, позволит уменьшить расходы на уголовное преследование за незначительные действия и незначительные преступления, необходимые для организации борьбы с более тяжелыми коррупционными преступлениями. Теоретически обосновано отнесение института освобождения от уголовной ответственности за коррупционные преступления к межотраслевых. Такая классификация определяет механизм применения, который, безусловно, связан с нормами уголовно-процессуальных и антикоррупционных законодательных актов.

1.1. General characteristics of the exemption from criminal liability for corruption crimes

The importance of research topic is related to the changes of world and national criminal policy in the direction of the primary protection of rights, freedom and interests of victim, individualization of criminal responsibility and punishment. New forms and methods of state response to a crime committed to prevent or reduce the consequences of a crime are looked for. Considerable attention has been paid to changes and additions to the institute of release from criminal liability in the new criminal legislation. The existence in the CC of Ukraine of special cases of release from criminal liability is substantiated by the desire to compromise with the offender

in order to achieve a more significant result than bringing the criminal responsibility of the perpetrator. Wider scope of factors, which are taken into account in determining the legal consequences of a crime, is comprised in the modern practice. It includes the expression of will and the personal qualities of the offender, manifested not only during the commission of the crime, but also after it. The economic and legal situation prior to the commission of the crime and other factors are taken into account. The rules of law, which encourage citizens to be active in the prevention, disclosure and investigation of crimes, improves.

The most actual is the formation of reliable theoretical and methodological foundations of such an encouraging institute as special types of exemptions from criminal liability for corruption crimes. The solving of this question is necessary to assess the meaning of these provisions to be an element of the national criminal-legal justice system, clarifying the directions of development of the criminal anticorruption policy of the country.

Of course, the grounds and conditions have utmost importance for the exemption from criminal liability for corruption crimes, since the direct application of these norms directly depends on these basic categories.

The problems in determining the grounds and conditions for exemption from criminal liability were paid attention by domestic and foreign scholars such as Kh. Alikperov, Yu. Baulin, V. Horzhey, E. Dadakayev, V. Yegorov, O. Zhytnyi, V. Kyshnaryov, I. Petrukhin, V. Tertyshnyk, D. Filin, P. Khryapynskyi and etc.

There are different views on the definition of exemption from criminal liability in the theory of criminal law. So, O. O. Dudorov defines it as a refusal of the state in the person of the competent authorities from the conviction of the person who committed the crime without using criminal-law means of compulsory nature, regulated by criminal and criminal-procedural law.[1] S. S. Yatsenko formulates the concept of exemption from criminal liability to be an implemented in accordance with the criminal and criminal procedure law denial of the state in the person of the relevant court from the application of criminal law measures to those people who committed crimes.[2] Yu. V. Baulin's opinion is that, the refusal of the state, which is provided by the law, from the person's appliance who committed a crime, restrictions on certain rights and freedoms determined by the CC of Ukraine.[3] O. F. Kovitidi understands the legal consequences of a crime envisaged by law, which consists of the country's refusal to condemn the person who committed the

[1] Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruchnyk / Yu. V. Aleksandrov [ta in.] ; red. Ya. Yu. Kondratiev. – Kyiv : Pravovi dzherela, 2002. – S. 254–255.

[2] Yatsenko S. Chy vidpovidaie Konstytutsii Ukrainy instytut zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti / S. Yatsenko // Pravo Ukrainy. – 2011. – № 9–10. – S. 167−168.

[3] Baulin Yu. V. Zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti / Yu. V. Baulin // Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. – 2013. − № 1 (1). – S. 187.

crime and without using criminal-law measures that may be imposed on her in connection with her conviction.[1]

The objective necessity of the existence of this institution in legal science is explained in different ways. The basis of exemption from legal liability is its humanization in the general theory of law; institute of dismissal from liability see as a means of implementing the principle of individualization in the legal mechanism.[2]

As a manifestation of the principle of humanism, the Institute for the exemption from criminal liability is also considered in the science of criminal law.[3] It seems to be the humanism as one of the principles of criminal law and to be individualization as a component of the principle of justice, given the variety of forms of expression, cannot be her explanation for the refusal of the country to condemn a person for the crime committed by this person.

Kh. D. Alikperov notes that all the norms of the investigated institute are a normative reflection of the idea of a compromise in the concept of modern criminal-legal struggle against crime.[4]

It is difficult to argue with it, but the idea of a compromise in the fight against crime is also being implemented in other criminal law institutes (for example, in special rules for the imposition of a punishment when entering into a pre-trial agreement about cooperation, in the institute of exemption from punishment). In addition, the compromise, dictated not by material, but by other (processual, operational-searchetive, etc.) reasons, does not always give a positive effect.

In addition, the compromise, dictated not by material, but by other (processual, operational-searchetive, etc.) reasons, does not always give a positive effect.

Therefore, each of the analyzed concepts of exemption from criminal liability for crimes in general has its rational basis, but there is a need to define this concept directly for corruption crimes. The difference in understanding is related to the changes that have already been made to the CC of Ukraine for the implementation of international obligations to combat corruption (in particular, the fixing of the list of articles related to corruption crimes and the definition of restrictions on the application of encouraging norms for them of the general part and foreseeing criminal-law measures concerning legal entities, etc.).

---

[1] Kovitidi O. F. Okremi problemy kryminalno-pravovoho rehuliuvannia zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti nepovnolitnikh / O. F. Kovitidi // Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo. – 2004. – № 3. – S. 97.

[2] Troytskaia M. Yu. Ynstytut osvobozhdenyia ot yurydycheskoi otvetstvennosty y mekhanyzm eho realyzatsyy v rossyiskom zakonodatelstve : avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk / Troytskaia M. Yu. – Moskva, 2012. – S. 7.

[3] Maltsev V. V. Problemy osvobozhdenyia ot uholovnoi otvetstvennosty y nakazanyia v uholovnom prave / V. V. Maltsev. – Volhohrad : [b. y.], 2004. – S. 79.

[4] Alykperov Kh. Novui UK: problemu osvobozhdenyia ot uholovnoi otvetstvennosty / Kh. Alykperov // Zakonnost. – 1999. – № 4. – S. 13.

So, the exemption from criminal liability for corruption crimes is regulated by criminal and criminal-procedure legislation, the refusal of the state through the competent authorities from the appointment of a person who committed a corruption offense, punishment and the imposition of criminal legal measures against legal entities.

The considerable experience is already accumulated considerable experience in the application of the norms that provide for the release of a person from criminal responsibility in the science of criminal law, but significant changes in anti-corruption legislation have made many innovations in the norms of the Criminal Code of Ukraine.

The considerable experience in applying the norms that provide for the exemption of a person from criminal liability has already been accumulated in the science of criminal law, but significant changes in anti-corruption legislation have made many innovations in the norms of the CC of Ukraine. The above changes are related to the fact that since October 2014 a number of extremely important laws have been passed which can be considered the largest legislative reform in the field of combating corruption during the existence of a new independent Ukrainian state, such as: Laws of Ukraine "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine Regarding the Inevitability of Punishment for Certain Crimes Against the Basics of National Security and Corruption Crimes (the Law on conviction in absentia)" (dated 07.10.2014), "On the Principles of State Anti-Corruption Policy in Ukraine (Anti Corruption Strategy) for 2014−2017"; "On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine"; "On Prevention of Corruption"; "On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Definition of Final Beneficiaries of Legal Persons and Public Figures"; "On Prevention and Counteraction to the Legalization (Laundering) of the Income derived by Terrorism, Financing of Terrorism and Financing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction" (dated 14.10.2014), "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Ensure the Activities of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine and the National Agency for the Prevention of Corruption" (dated 02.02.2015).

These laws introduced radical changes to some articles of the Criminal Code of Ukraine; in particular, the concept of "corruption crimes" was introduced at the legislative level in the note to Art. 45 of the CC of Ukraine.

Now a scientifically substantiated study of such basic categories of exemption from criminal liability as the grounds and conditions will allow us to determine the main aspects of which the application of these norms depends.

It states that corruption crimes in accordance with this Code are crimes provided by articles 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410; in the case of their commission by misuse of official position, as well as crimes provided for in articles 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 of this Code, in the note to Art. 45 of the CC of Ukraine "Exemption from criminal liability in connection with effective repentance".

Most of the above-mentioned articles of the CC of Ukraine don't provide for special grounds and conditions for exemption from criminal liability. Such articles of the Criminal Code of Ukraine are art. 191 "The misappropriation, embezzlement or possession of property by way of abuse of office"; art. 262 "The abduction, misappropriation, extortion of firearms, ammunition, explosives or radioactive materials or possession of them by fraud or abuse of office"; art. 308 "The abduction, misappropriation, extortion of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues or taking them by possession by fraud or abuse of office"; art. 312 "The abduction, misappropriation, extortion of pre-cursors or possession of them by fraud or abuse of office"; art. 313 "The abduction, misappropriation, extortion of equipment intended for the manufacture of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues, or taking possession by fraud or abuse of office and other unlawful actions with such equipment"; art. 320 "The violation of established rules of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors"; art. 357 "The abduction, misappropriation, extortion of documents, stamps, seals, seizure by fraud or abuse of office, or damage to them"; art. 410 "The abduction, misappropriation, extortion by a servicemen of weapons, ammunition, explosives or other military assets, means of transportation, military and special equipment or other military property, as well as possession of them by means of fraud or abuse of office."

Part two of the note of art. 45 of the CC of Ukraine contains the majority of articles, which also don't provide for special grounds and conditions for the above-mentioned exemption the guilty, in particular: art. 210 "The misuse of public funds, incurring the expenditure of budget or providing loans from the budget without established budget appointments or excessing of them"; art. 364 "The abuse of power or office"; art. 364-1 "The abuse of powers by a public official of a legal entity of private law irrespective of the organizational and legal form"; art. 365-2 "The abuse of powers by an official who provides public services"; art. 368 "The adoption of an official offer, promise or obtaining unlawful benefit by an office"; art. 368-2 "The illicit enrichment".

Art. 354 "The bribing a worker at enterprises, organizations and institutions" which is specified in the note of Art. 45 CC of Ukraine (in fact), directly contains the grounds and conditions for exemption from criminal liability for corruption crimes.

Thus, in part 5 of Art. 354 of the Criminal Code of Ukraine states that a person who has offered, promised or obtained unlawful benefit is exempted from criminal liability for crimes stipulated by articles 354, 368-3 "The bribing an office of a legal entity of private law irrespective of the organizational and legal form"; 368-4 "The bribing an official who provides public services"; 369 "The offer, promise or obtaining unlawful benefit given to an office"; 369-2 "Abuse of influence" of this Code, if after offering, promising or obtaining unlawful benefit, the person voluntarily informed the law enforcement agency (before receiving other sources of information) about this

crime and actively contributed to the disclosure of an offense committed by a person who obtained unlawful benefits or accepted her offer or promise.

The specified exemption does not apply if the offer, promise or unlawful benefit were committed in relation to persons specified in part 4 of art. 18 of this Code. So a person cannot be exempted from criminal liability if the offer, promise or unlawful gain has been committed against officials who are officials of foreign countries (persons who occupy positions in the legislative, executive or judicial branches of a foreign state, including jurors, other persons who carry out the functions of the state for a foreign state, in particular for a state body or state enterprise), by foreign arbitration judges, persons authorized to resolve civil, commercial or labor disputes in foreign countries in an order, alternative judicial, officials of international organizations (by employees of an international organization or by any other persons authorized by such organization to act on its behalf), as well as by members of international parliamentary assemblies, to which Ukraine is a member, and by judges and officers of international courts. Speaking about the general characteristics of the exemption from criminal liability for corruption crimes, the grounds and conditions of application of this legal institution are subjects to study, first of all. In view of this, let's dwell on the formulation of the essence of the concepts of "ground" and "condition".

An academic explanatory dictionary defines the basis as the main thing, based on what is based on something; a scientific basis as something that explains, justifies actions, behaviour, etc. somebody.[1]

Note that in the legal sense, in relation to legal liability, the basis has a triune essence: normative, factual and procedural.[2] The simultaneous presence of all these components is a prerequisite for the application of the exemption of a person from legal (in our case, criminal) liability.

The normative basis − is the presence of a rule of law, which provides for the possibility of exemption from criminal liability.

The actual basis − is the availability of conditions for exemption from the offense (actually committed deed).

The procedural basis – is the availability of implementing law, which specifies the general requirements of incentives into the legal rules of criminal law (contains conditions), determines the procedure for exemption from criminal liability.

The condition is inextricably linked with the essence of the grounds for exemption from criminal liability. The condition is a thing, which forms the cause or creates the possibility of its action, and this connection is conditioned with the consequence; the condition is a requirement, a proposal put forward by one party,

[1] Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. – Kyiv ; Irpin : VTF "Perun", 2005. – S. 20.

[2] Skakun O. F. Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk : per. z ros. / O. F. Skakun. – Kharkiv : Konsum, 2001. – S. 472.

negotiating about something, as well as when entering into an agreement, a contract, by an academic explanatory dictionary.[1]

Under the notion of "cause" understand the thing that determines directly, generates another thing − the consequence.[2]

Taking into account the clarified interpretation of these basic concepts of "grounds" and "conditions" for exemption from criminal liability for corruption crimes, we can outline their general characteristics:

− the normative basis is availability, where the incentive legal rules of criminal law is contained in art. 354 of the CC of Ukraine;

− the factual basis is the presence taken together provided for conditions for exemption from criminal liability in Part 5 of Art. 354 of the Criminal Code of Ukraine 1) after a proposal, a promise or an unlawful benefit; 2) before obtaining information about this crime from other sources by the relevant body; 3) a voluntary of crime report; 4) active assistance in disclosing a crime;

− the procedural basis is the norms of law, in particular the CPC of Ukraine, which determine the procedure for exemption from criminal liability.

Speaking about the grounds for exemption from criminal liability, there are many controversial views about the conditionality of their existence in criminal law among scientists. Yu. V. Baranov considers the general ground for exemption from criminal liability "something positive that happened in the subject, which is enshrined in the legal formulation".[3] In this, the author specifies that the general basis for all types of exemption from criminal liability is the loss former public danger of the person committed the crime, although it is only mentioned in Art. 48 of the CC of Ukraine (exemption from criminal liability in connection with the change in the situation).[4]

Most scholars are looking for the basis of exemption in a public dangerous act committed or in the person who committed it, and they see the person of an act in a small public danger or person. Thus, K. K. Vavilov, investigating this problem, believes that such grounds (common to all types of exemption) consist of a small public danger of the crime or the person who committed it. He proposes to divide the grounds for exemption from criminal liability for the formal (legal) (the norms of substantive law, which provide for the exemption) and material (those legal facts, the existence of which involves the application of the rules on dismissal, that is, the circumstances that most characterize the committed criminal act or the person who

[1] Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. – Kyiv ; Irpin : VTF "Perun", 2005. – S. 20.

[2] Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruchnyk / Yu. V. Aleksandrov [ta in.] ; red. Ya. Yu. Kondratiev. – Kyiv : Pravovi dzherela, 2002. – S. 381.

[3] Entsyklopedyia uholovnoho prava. T. 10. Osvobozhdenye ot uholovnoi otvetstvennosty y nakazanyia. − SPb. : [b. y.], 2008. – S. 19.

[4] Right there.

committed it, make it appropriate that type of release and indicate a small degree of social danger of the act or the person who committed it).[1]

V. V. Svyerchkov, believing that, supports this position the general basis for exemption from criminal liability "alternatively consists of the following subjective and objective features: a) subjective − the absence, loss or reduction of danger (harm) of a person for society, b) objective − the loss or reduction of harm (public danger) of the committed act on the time of exemption".[2]

Given the scope of our research, the essence of the existence of a general ground for exemption from criminal liability for corruption crimes is proposed to be precisely such a solution to the problem of corruption in our state.

Since for those people who committed corruptive crimes, it should be exempted from liability and punishment, in particular with the bail bond, in connection with the effective repentance, trial, etc. (Law of Ukraine "On the framework of state anti-corruption policy in Ukraine (Anticorruption Strategy) for 2014−2017" of 14.10.2014[3]). Only special types of exemption from criminal liability for corruption crimes remain as the only measure to combat corruption with the help of such special incentive norms of criminal law.

It is worth noting that none of the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes is not an effective repent in its pure form. In this case, a particularly careful research needs any of the conditions that, in the complex, may be the actual basis for the application of such exemption to the guilty person.

Analysing the above considerations, we share the opinion of A. A. Yashchenko that the small public danger of the committed act and the person who committed it is not a general (universal) basis for exemption from criminal liability. Because of the application of special types of exemption provided for in the articles of the special part of the CC, neither a person nor the acts committed by him do not lose their public danger.[4] The accent should be shifted from the characteristics of the criminal act to assess the post-criminal behaviour of the individual. The basis for exemption is not the commission socially dangerous acts, and certain socially useful actions of a person. Therefore, we agree with the statement that the commission of an act, which

---

[1] Vavylov K. K. Osnovanyia osvobozhdenyia ot uholovnoi otvetstvennosty po sovetskomu pravu : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk / Vavylov K. K. – Leningrad, 1964. – S. 14.

[2] Sverchkov V. V. Kontseptualnye osnovy reshenyia problem osvobozhdenyia ot uholovnoi otvetstvennosty : avtoref. dys. … d-ra yuryd. nauk [Elektronnyi resurs] / Sverchkov V. V. − N. Novhorod, 2008. – Rezhym dostupa : http://www.dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-yuridicheskie/ a352.php

[3] Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini (Antykoruptsiina stratehiia) na 2014−2017 roky : Zakon Ukrainy vid 14 zhovt. 2014 r. [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady. – 2014. – № 46. – S. 2047. – Rezhym dostupu : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1699-18

[4] Iashchenko A. M. Prymyrennia z poterpilym u mekhanizmi kryminalno-pravovoho rehuliuvannia : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk [Elektronnyi resurs] / Yashchenko A. M. – Kyiv, 2006. – Rezhym dostupu : http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=2052

does not constitute a major public danger, can't be the basis for the exemption from criminal liability, neither in combination with the small public danger of the person who committed the act and separately, since the law allows for exemption not because the person committed an act that does not represent a major public danger, but only under the condition of a positive post-criminal behaviour of a person.[1]

This approach corresponds to the content of the concept of a universal basis for special types of exemption from criminal liability for corruption crimes. Accordingly, such a universal reason is a positive post-criminal behaviour of the individual.

Until recently, such a condition was traditional for domestic incentives into rules of criminal law, so to speak. The refusal of the legislator from its foresight in the future is evidence of a counteraction by the state not only by the passive adoption of unlawful benefits, but also by active bribery.

So, the essence and meaning of the basic concepts of the institute of the exemption from criminal liability for corruption crimes are revealed. They are "grounds" and "conditions". The three-pronged essence of the grounds for such exemption (normative, factual and procedural) is highlighted. The approaches to the analysis of goals, objectives and grounds for the use of special types of exemption from criminal liability as one of the areas of implementation of state anti-corruption policy are also substantiated. The results of such research are consistent with the principles of criminal law and generally accepted norms of international law and confirmation of the implementation of the anti-corruption strategy of Ukraine.

1.2. The compliance of the exemption from criminal liability for corruption crimes with the basic principles of criminal law

An urgent problem for modern Ukraine is the research for new, effective methods and ways for combating corruption. During the past few years the number of changes in the field of fighting corruption has exceeded the measures taken over the past ten years.

The results of such reforms can be felt under the condition of radical innovations in preventing such a socially dangerous thing as corruption. At the same time, the principles of criminal law, which are fundamental for the given branch and basic for the state in general, must remain inviolable.

The principles of criminal law recognize the most general basis of criminal law, established by law or directly from it, and which follow, and which have a direct action, a direct regulatory function.[2] All principles of criminal law can be divided

[1] Right there.

[2] Kryminalne pravo Ukrainy. (Osoblyva chastyna) : pidruchnyk / kol. avtoriv A. V. Bailov, A. A. Vasyliev, O. O. Zhytnyi ta in. ; za zah. red. O. M. Lytvynova ; nauk. red. serii O. M. Bandurka. – Kharkiv : KhNUVS, 2011. – S. 25.

into general and special. Based on the allowed scope of work, we will give a more detailed description to some of the principles, which is determined by the chosen subject of research.

General principles are inherent not only in criminal law, but also in other branches of law. They are: rule of law, legality, equality of citizens before the law, inevitability of liability, principles of justice, humanism and democracy.

The principle of the law rule means that in the implementation of counteraction to corruption people, their rights and freedoms are recognized as the highest social values and determine the content and direction of anti-corruption activities the rule of law can't possess other means of combating corruption, except legal ones. In view of this, unacceptable are the means to fight corruption, which, although they may prove to be effective, but are contrary to the constitutional principles of the functioning of the state and society. That is, all anti-corruption measures should be based on the provisions of the Constitution and Laws of Ukraine. Accordingly, the exemption from criminal liability for corruption crimes has the right to exist and to be implement only if the principle of the rule of law is first and foremost in conformity. This correspondence appears in the consolidation to national legislation of special types of exemption from criminal liability for corruption crimes. The specified norms of exemptions are directly in line with international standards, in particular the Council of Europe Convention on Criminal Liability for Corruption 1999, The UN Convention against Corruption 2003, the United Nations Convention against Transnational Organized Crime 2000, the Convention of the Organization for Economic Co-operation and Development on combating the bribery of officials of foreign states in conducting international business operations in 1997.[1]

The principle of legality derives from the provisions of the Universal Declaration of Human Rights. "No one can be found guilty of committing a crime and can't be punished other than by a court sentence and in accordance with the law". At present, the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes are enshrined in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine (articles

[1] Kryminalna konventsiia Rady Yevropy pro borotbu z koruptsiieiu vid 27 sich. 1999 r., ratyfikovana iz zaiavoiu Zakonom № 252-V (252-16) vid 18.10.2006, VVR, 2006, № 50, st. 497 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/994_101

Konventsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii vid 31 zhovt. 2003 r., ratyfikovanoi Zakonom № 251-V (251-16) vid 18.10.2006 r., VVR, 2006, № 50, st. 496 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

Konventsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti (ukr/ros) : pryiniata rezoliutsiieiu 55/25 Heneralnoi Asamblei vid 15 lyst. 2000 r., ratyfikovana Zakonom № 1433-IV (1433-15) vid 04.02.2004 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/995_789

Konventsiia z borotby z pidkupom posadovykh osib inozemnykh derzhav u razi provedennia mizhnarodnykh dilovykh [...] Belhiia, Kanada, Koreia, Respublika [...]; Konventsiia, Komentar, Rekomendatsii [...] vid 21 lyst. 1997 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon5. rada.gov.ua/laws/show/998_154

354, 368-3, 368-4, 369, 369-2). They are the legal basis for the use of incentive measures.

The principle of equality of citizens before the law. The person who committed the crime is subject to criminal liability irrespective of sex, race, nationality, language, origin, property status and position, place of residence, religion or belief, membership of a public association or other circumstances. The equality of citizens before the law is ensured primarily by the recognition of the presence of a person's act of the crime, provided by law, the only reason for bringing him to criminal responsibility in the national criminal law. Recognizing the crime as a legal guarantee of the principle of equality of citizens before the criminal law generates a number of requirements, which must comply with both legislative and law enforcement activities. The law describing the signs of a crime must: firstly, give such signs sufficiently completely; secondly, the description should be as clear as possible; thirdly, when describing the features of the crime, indicate only the objective and subjective features of the crime and relate to the circumstances that determine the individual characteristics of the persons who committed such an act.

The principle of democracy is manifested in criminal law in such forms: participation of representatives of public associations and individuals in the imposition of a punishment, its execution and, in particular, in exemption from criminal liability (transfer to bail), exemption from punishment.

The realization of the criminal-law policy on combating corruption based on this principle of democracy is connected, in particular, with the provisions enshrined in the General Part of the CC of Ukraine regarding the exemption from criminal liability and the imposition of a punishment. Section IX of this Code in articles 45−48, 69, 74, 75, 79, 81, 82, and 86 of the CC of Ukraine establishes the procedure and grounds for exemption from criminal liability, in addition to corruption crimes.

Given these restrictions, which are included by the General Part of the CC of Ukraine on corruption crimes in matters of exemption from punishment and the imposition of a milder punishment, the most prominent principle of democracy is revealed in special incentive norms in the special part of the said Code.

The essence of another principle (humanism) is to recognize the value of a person (not only the person who committed the crime, but above all the victim). In particular, it is expressed in the fact that the punishment, which provides for a significant restriction of the legal status of the convicted person, pursues one goal − to protect the interests of other, law-abiding citizens, from criminal encroachments.

The humanism extends equally to the person who committed the crime, to the victim, the witness, etc. in the criminal law. At the same time, this question lets out of scientist's sight and all the attention is constructed on a humane attitude to the person who committed the crime. Consequently, the modern view on the principle of humanism in criminal law is to add some provisions to the last one, such as:

− ensuring human rights by criminal law;

– humanization of the criminal-law policy of the state;

– reduction of the number of persons subject to criminal liability (due to special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, etc.);

– limitation of the measures applied to the person who committed the crime only by the minimum necessary and sufficient to achieve the objectives, their correction and prevention;

– development and introduction of alternative criminal sanctions against the person who committed the crime;

– the prohibition of modelling and the application of any measures of influence on the person who committed the crime in order to inflict physical or mental suffering.

The principle of inevitability of criminal liability lies in the fact that the person who committed the crime is punishable in criminal confiscation. Under the latter one should understand the timely bringing the offender to liability, and the fact that before the criminal law no one should have privileges. Scientists, who studied the problem of the principle of inevitability of liability, rightly concluded that his further fate is closely linked with the institute of exemption from criminal liability. Those who insist on the appropriateness of direct consolidation of this principle in the text of the CC, try to prove that the institute of exemption from criminal liability does not contradict, but also fully corresponds to the concept of inevitability of responsibility.[1]

The principle of justice means that the criminal punishment or other criminal law measures applicable to the criminal must correspond to the degree of public danger of the crime, as well as the person of the criminal. The same principle, in particular, means that no one can be twice brought to criminal liability for the same criminal act.

Most authors of special studies emphasize the special importance of the principle of justice for criminal law as the most important principle of state and public life.[2]

You should be operated the principle of justice, explicitly and clearly understanding its structure, not substituting humanism, which should ensure criminal law's «image» fair in the eyes of citizens. Therefore, you should not put it above other criminal-law principles.

In determining the scope of crimes, that is, when carrying out criminalization (decriminalization) of socially dangerous acts, it is necessary, along with other requirements of criminalization (decriminalization), which are carefully elaborated by the science of criminal law, to take into account the requirements of social justice as an element of social consciousness. Ignoring this circumstance leads to the fact

[1] Onyshchuk O. O. Kontseptualni zasady zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini / O. O. Onyshchuk // Advokat. – 2010. – № 9. – S. 37.

[2] Kruhlykov L. L. Aktualnye voprosy otvetstvennosty za vziatochnychestvo v svete monohrafycheskykh yssledovanyi y yzmenenyi v zakonodatelstve poslednykh let [Elektronnyi resurs] / L. L. Kruhlykov, A. V. Yvanchyn, M. V. Remyzov. – Rezhym dostupa : http://defence-line.ru/ useruploads/files/actual-quest.pdf

that the criminal-law prohibition does not receive support and approval from the population; as a result, it is not adhered by citizens and employees of state bodies.

Another group of authors notes that the use of special types of exemption from criminal liability undermines the constitutional principle of presumption of innocence, since one can't exempt a person from criminal responsibility for a crime if he has not been found guilty of commission yet.[1]

S. S. Yatsenko proposes, "in order to eliminate the conflicts between the provisions of the CC and the CPC, on the one hand, and the provisions of the Constitution of Ukraine (this refers to the principle of the rule of law enshrined therein – art. 8 and the principle of presumption of innocence – art. 62), on the second hand, to consider the question about possibility of taking into account the legislative experience of foreign countries, in particular, with regard to the possibility of refusing from the institute of exemption from criminal liability, expanding the scope of the institution of exemption from punishment, improving other means of criminal legal regulation on the committed crime, the existence of which is established by the court sentence".[2]

In the current CC of Ukraine, exemption from criminal liability actually exists as a waiver of criminal prosecution. In agreeing to this, let us draw attention to the fact that the exemption from criminal prosecution is the institute of criminal procedural law, which in material criminal law can manifest itself not only the institute of criminal procedural law, which in material criminal law can manifest itself not only in exemption from punishment, but also the exclusion of criminal liability and release from liability. In this case, the exemption from criminal liability can't have place after the conviction of a person, since from the moment of obtaining of legal force by a verdict the person is already a person who is subject to criminal liability. Consequently, person can no longer be freed from liability, and it can only be said about the possibility of exemption from punishment as an integral part of such liability.[3]

In addition, an exemption from criminal liability is not possible if the person who committed the crime denies this (for example, article 7, article 284 of the CPC of Ukraine). Thus, such a person has the right to object to the exemption from criminal liability, after which the case is obeyed in the general order and may well end with an acquittal.[4]

---

[1] Laryn A. M. Prezumptsyia nevynovnosty y prekrashchenye uholovnoho dela po nereabylytyruiushchym osnovanyiam / A. M. Laryn // Sud y prymenenye zakona / redkol. : S. H. Kelyna y dr. − Moskva : Yzd-vo Yn-ta hosudarstva y prava AN SSSR, 1982. – S. 93.
Petrukhyn Y. L. Prezumptsyia nevynovnosty – konstytutsyonnyi pryntsyp sovetskoho uholovnoho protsessa / Y. L. Petrukhyn // Sovetskoe hosudarstvo y pravo. – 1978. – № 12. – S. 23.

[2] Yatsenko S. Chy vidpovidaie Konstytutsii Ukrainy instytut zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti / S. Yatsenko // Pravo Ukrainy. – 2011. – № 9–10. – S. 167.

[3] Baulin Yu. V. Zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti / Yu. V. Baulin // Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. – 2013. − № 1 (1). – S. 198.

[4] Right there.

Therefore, by determining the ratio of special types of exemption from criminal liability for corruption crimes to such a general principle as a presumption of innocence, we conclude that the said exemption corresponds to this principle and does not violate it.

Let's consider the compliance of special types of exemption from criminal liability for crimes to the special principles of criminal law:

− the principle of the legislative definition of a crime (there is no crime not provided for by the Law) − one of the most important general principles of criminal law. It is defined in articles 1, 2, 3 and 11 of the CC of Ukraine. The implementation of this principle leaves no place for an analogy to the criminal law, which, by the way, is explicitly prohibited in part 4 of art. 3 of the CC of Ukraine. A person may be convicted only for an act committed by him that contains the crime, provided by the CC. The provisions of note art. 45 of the Criminal Code of Ukraine determine which particular crimes belong to corruption to date;

− the principle of personal responsibility – criminal liability is possible only for their own actions (inaction). No one can be held accountable for a crime committed by another person. This principle follows directly from the contents of part 2 of art. 2 CC: "A person is considered to be innocent of committing a crime and can't be subjected to criminal punishment until her guilt is proved in a lawful manner and established by a guilty verdict of a court". The principle of personal responsibility applies to those who committed crimes. The organizer, the instigator, and the accomplice also bear criminal liability only for acts committed by them personally. However, due to the fact that the crime was committed in conjunction with the executor, personal actions committed by them of this kind are appraised not only on their own but also from the point of view of their contribution to joint criminal activity.

This principle is especially important for special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, since personal responsibility is foresaw the personal liberation from it.

− the principle of fault liability − criminal liability comes only in the presence of guilt, that is, only if the person refers to the crime and its consequences deliberately or carelessly (art. 23 of the CC of Ukraine).

The methodological basis of this principle is the provision on the recognized independence of human consciousness in the choice of goals and methods of its behaviour, the adoption and implementation of decisions. The concrete situation generates a volitional act not in itself, but only "refracting" through interests, views, habits, peculiarities of the psyche and other individual traits of the individual.[1] In this

[1] Kruhlykov L. L. Aktualnye voprosy otvetstvennosty za vziatochnychestvo v svete monohrafycheskykh yssledovanyi y yzmenenyi v zakonodatelstve poslednykh let [Elektronnyi resurs] / L. L. Kruhlykov, A. V. Yvanchyn, M. V. Remyzov. – Rezhym dostupa : http://defence-line.ru/ useruploads/files/actual-quest.pdf

regard, in questions of the exemption from criminal liability for corruption crimes, the very subjective attitude of the person to her committed, will be decisive in determining how actively she contributes to the disclosure of a particular crime;

− the principle of subjective sanity most convincingly acts with the excess of the performer. The partners are not liable for the performer's actions that were not covered by their intent;

− the principle of full responsibility − means the requirement to blame the person for everything committed by it, regardless of how much of the criminal-law norms it is provided for. Accordingly, exemption from criminal liability is possible subject to the principle of full exemption from it;

− the principle of the advantage of mitigating liability of circumstances. In the competition between aggravating and mitigating the mitigating circumstances, the preference is to mitigate the circumstances of the crime. The implementation of this principle in the area of combating both crime in general and corruption in particular is indicated in part 3 of art. 66 of the CC of Ukraine "Circumstances that mitigate the punishment": "If any of the circumstances that mitigate the punishment is stipulated in the Article of the Special Part of this Code as a sign of a crime affecting its qualification, the court can't once again take it into account when imposing the sentence as such, which softens it";

− the principle of greater punishment of a group crime. Its compliance to the special exemption from criminal liability for corruption crimes has a manifestation of the obligation of the person who committed the act in the group, to expose other accomplices. At the same time, such disclosure deprives participants of the opportunity to be exempted from criminal liability;

− the principle of full compensation for damage caused by a crime is a partial implementation of the new concept of a criminal law − the concept of protection, the replacement of the punitive function of the criminal law with the function of protection, the function of restoration of violated rights and interests of the person. It is possible to agree with professor M. Korzhanskyi that the norm, which would be contained this principle, could have the following wording: "Irrespective of the measure and type of punishment imposed by the court, the person who caused damage by the crime to be harmed is obliged to compensate for the damage caused by this crime in full, as well as all expenses for the conduct of inquiry, investigation and court".[1]

This principle has not been taken into account in the norms that determine the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes. That is, for a perpetrator there is no obligatory condition that would require compensating for the damage caused. Such omission is substantial and requires the appropriate amendments to the articles of the CC of Ukraine, which determine the procedure for

[1] Korzhanskyi M. Y. Pro pryntsypy kryminalnoho prava Ukrainy / M. Y. Korzhanskyi // Pravo Ukrainy. – 1995. – № 11. – S. 71.

the application of these special types of exemption, with the indisputable foresight of full compensation for the damage caused by the corruption crime;

− the principle of economies criminal repressions − is a practical definition of the optimal most appropriate level of economic and cultural development of society, the limits for separating the crime from non-criminal acts (actions, inaction), the abroad between criminalization and the decriminalization of crimes. Of course, a punishment imposed by a court should not leave the person a sense of non-punishment for a crime.

Thus, the essence of the principle of economies the criminal repression is to recognize the person, his rights and freedoms and legitimate interests as the highest social value for the state. This provision demands a criminal law to, firstly, not to punish the perpetrator by criminally-law sanctions, but to protect and restore the rights and interests of citizens who have been violated as a result of a crime, and, secondly, to apply measures of state coercion, to create in perpetrator's consciousness positive socially useful installations, including him in society as a full-fledged person, who respects and fulfils the normative prescriptions of this society to the perpetrator in the commission of a crime.

Analysing the general and special principles of criminal law, we can note that in the field of combating corruption, each of them, undoubtedly, has a manifestation. During the study, we didn't find direct contradictions between the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes and the fundamental ideas of criminal law.

The modern view on the principle of humanism of criminal law consists in the inclusion of the following provisions:

a) the ensuring human rights by the criminal law;

b) the humanization of the criminal-law policy of the state, namely: reduction of the number of persons subject to criminal liability (due to special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, etc.).

The principle of inevitability of criminal liability is closely linked to the institute of exemption from criminal liability, since the latter plays a precautionary role and contributes to the detection of traditionally latent corruption crimes. When the person who gives the unlawful benefit reports about it, is exempted from criminal liability, thus denouncing the official who wishes to receive (or received) such a benefit.

The principle of justice is manifested in the criminalization (decriminalization) of corrupt acts, taking into account the requirements of social justice as an element of public consciousness, in order for social approval of the position of the legislator was manifested in the further practical realization of norms, in particular, the in encouraged nature.

The principle of the legislative definition of the crime is respected in part, since from the legislative consolidation of corruption crimes in the note of art. 45 of the Criminal Code of Ukraine, the scientific circles are seriously criticizing this definition.

Scientists note out that the notion of a corrupt crime is absent and there is only an enumeration of certain articles of the code, which some scientists reasonably consider it to be incomplete. Therefore, the use of special types of exemption from criminal liability for corruption offenses directly depends on such listing. Accordingly, the more complete the listing is, the range of special types of exemption is the wider.

The principle of personal responsibility is related to the influence of punishment on the perpetrator and may not always be negative. The principle of fault liability in matters of exemption from criminal liability for corruption crimes is manifested in the subjective attitude of the person to the committed and will continue to be crucial in determining the necessary condition for dismissal, as availability of active assistance to the crime disclosure.

The principle of the advantage of mitigating liability of the circumstances for corrupt crimes is limited by the conditions set forth in the Article of the Special Part of the CC of Ukraine.

The principle of full compensation for damage caused by a crime should be ensured regardless of the exemption of a person from liability for corruption crimes.

The principle of economies criminal repressions should ensure, in all circumstances, the absence of a person's feeling of non-punishment, especially when applied to her exemption from criminal liability.

So, it is crucial to consolidate the full compensation for the damage caused by a crime in a criminal law, which will avoid the feeling of non-punishment or even impunity in the guilty person.

1.3. Comparative-legal studies exemption from criminal liability for corruption crimes under the criminal law of Ukraine and under the norms of other countries

Today the research of legislation in foreign countries have become very relevant. The comparative-legal characteristic allows us to determine the positive experience of other states and to implement it in the national legislation.

Yu. V. Baulin noted that the understanding of reality is impossible without mastering the past and other experience, and the experience − without comparisons.[1]

The development of the Institute for the exemption from criminal liability for corruption crimes stays without attention. To a certain extent, such a situation is conditioned by the position that corrupt officials should be punished without relaxation of punishment. However, the study of foreign normative and legal provisions attests to the opposite approach of some states, which justifies itself in practice. Taking into account that it is expedient to investigate the best practices of

[1] Baulin Yu. V. Peredmova do monohrafii / Yu. V. Baulin // Khavroniuk M. I. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy : porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii / M. I. Khavroniuk. – Kyiv : Yurystkonsult, 2006. – S. 9.

those countries, which have successfully countered corruption, comparisons, were made with the Scandinavian countries, in particular Finland, Denmark, Sweden, the Netherlands and some other European countries: Lithuania, Latvia, Estonia, the Federal Republic of Germany, Romania, the Republic of Belarus, France, Great Britain, and the USA.

Finland and Denmark divided among themselves the first place in the Index of corruption-relatedness in 2012, indicating a minimum level of corruption in the country, according to the authoritative data of the non-governmental organization "Transparency International". In the fourth, sixth, seventh, and ninth places, respectively, were Sweden, Switzerland, Norway, and the Netherlands. These countries belong to the "Scandinavian" system of law.[1]

Finland, as a member of the EU, is a party to all the main European Union legislation on combating organized crime and corruption. However, the implementation of European laws in the national legal system is carried out by this country fairly well. The main principle of this process is the organic combination of national legislation of Finland with the general European one with the least possible changes of first. For the Finnish legal system, laws aren't characterized by the use of the term "struggle" with the definition of a particular type of crime.[2] The Finnish legislator laid down the principles of prevention and caution in the commission of crimes in each normative-legal act, which determine the specific sphere of activity, and not the type of crime. According to the provisions of the Criminal Code of Finland, for the commission of actions that may qualify as "corruption", there are of the sanctions from fines to imprisonment for up to four years depending on the degree of public danger of a crime.[3]

A genuine guarantee of protection of persons who assist the authorities in combating corruption is also facilitated for the low level of corruption in public authorities and the administration of Finland.[4] Concerning the implementation of the requirements of the Convention against Corruption in 2003, the United Nations Review Panel on the Prevention of Corruption[5] made observations on Finland that

---

[1] Veibert S. Y. Uholovnaia polytyka skandynavskykh stran v oblasty protyvodeistvyia korruptsyi / S. Y. Veibert // Deiatelnost orhanov hosudarstvennoi vlasty po protyvodeistvyiu orhanyzovannoi prestupnosty : materyaly V Mezhdunar. nauch.-prakt. ynternet konf. (Ekaterynburh, 26 marta – 3 apr. 2013 h.). – Ekaterynburh : Ural. yn-t − fylyal RANKhyHS pry Prezydente RF, 2013. – S. 22−23.

[2] Vidpovidalnist za koruptsiini diiannia, pravovi zasady vidshkoduvannia zbytkiv, zavdanykh vnaslidok yikh vchynennia : navch.-metod. materialy / Yu. V. Baskakova, V. M. Havryliuk, P. V. Kachanova, H. O. Usatyi ; uporiad. O. V. Zhur. – Kyiv : NADU, 2013. – S. 39−40.

[3] Antykoruptsiine zakonodavstvo: mizhnarodni standarty ta yikh zaprovadzhennia v Ukraini : metod. posib. / uklad. : V. I. Hryhoriev, M. A. Mykytiuk, H. O. Honcharuk. – Kyiv : [b. v.], 2013. – S. 12.

[4] Bocharnykov Y. V. Zarubezhnyi opyt protyvodeistvyia korruptsyi / Y. V. Bocharnykov // Analytycheskyi vestnyk Analytycheskoho upravlenyia Apparata Soveta Federatsyi Federalnoho Sobranyia Rossyiskoi Federatsyi. – 2007. – № 6 (351). – S. 45.

[5] Reziume stranovykh dokladov (zapyska sekretaryata OON), podhotovlennoe v ramkakh Konferentsyy hosudarstv – uchastnykov Konventsyy Orhanyzatsyy Ob'yedynennykh Natsyi protyv

could be considered in terms of further development of the anti-corruption system, including those related to the Institute of exemption from liability (punishment) of persons for corruption crimes.

Importance has ethics, respect for work and disrespect for tricks, dishonesty, and unjustified agility in the enriched ones in Finland. Finns believe that taking a bribe means losing self-esteem even if nobody knows about it. There are municipalities with a population of only 200, but they have self-government. The principle of the election of local administrations really works here (corruption often flourishes at the local level).[1]

Thus, the experience of Finland confirms that in this country, however, as in other developed democracies, the main factor in counteracting corruption is, first of all, honest power. It is also a system of interaction between government, civil society, traditions and values of the nation. Honest power does not depend on personality, it is laid in the culture, mentality of the people. Actually, the Ukrainian state is trying to capture such an approach for its citizens. The conducted studies confirmed that this is the most effective and most powerful way. The report of Transparency International about Corruption in Denmark in 2012[2] draws the following conclusions, which are of interest to our study, precisely because of the prism of the exemption from criminal liability for corruption crimes:

1. The Danish national system of “incorruptibility” is “healthy”, which is largely due to the strong culture of state administration. Danish institutions have a relatively small number of regulatory requirements that establish formal rules of conduct and the principles of countering corruption. However, despite the low degree of formalization, there is a strong practice of incorruptibility, because if management culture weakens, certain rules that make the system as a whole “invulnerable” begin to operate.

2. Corruption is not considered a serious problem in Denmark and therefore it is not a theme that has a great influence on social processes and interests. Bribes and payments for accelerating the procedure for access to public goods and services are practically absent.

3. The study showed that it is difficult to distinguish between punitive measures for obtaining attractive gifts and other benefits, in particular, in the form of additional entertainment. Judicial decisions that show administrative practice and

korruptsyy, Hruppoi po obzoru khoda osushchestvlenyia Konventsyy Orhanyzatsyy Ob’yedynennykh Natsyi protyv korruptsyy 7 yiunia 2011 hoda (h. Vena) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : http://sartraccc.ru/Pub_inter/unvscorr.files/ V1183527r.pdf

[1] Nevmerzhytskyi Ye. Problemy retseptsii antykoruptsiinykh mekhanizmiv rozvynenykh krain v ukrainsku praktyku [Elektronnyi resurs] / Ye. Nevmerzhytskyi // Viche. – 2011. – № 19. – Rezhym dostupu : http://www.viche.info/journal/2731/

[2] Kristensen M. B. National integrity system assessment Denmark [Electronic resource] / M. B. Kristensen. − 2012. – Access mode : http://archive.transparency.org/policy_research/nis/nis_reports_by_country/

criminal justice are not numerous and, as a rule, consist of an order of restoration of justice and payment of compensations.

Several recommendations were suggested in the report on the upgrading of the anti-corruption system. At the same study in Denmark[1]:

− protection and counseling of informants. Provision is made for the establishment of advisory bodies (where the Transparency International Department of Denmark will take an active part), which can be visited by employees of both private and public organizations, if they have information about the commission of a corruption offense − a fact of corruption;

− transparency of acceptance of gifts. Transparency International regards creating a list of gifts that are allowed to be presented to officials to be an effective anti-corruption measure about Denmark. This listing must be registered and published.

With regard to the strategy of Swedish in the field of combating corruption, such measures should be recognized as the most successful and possible for implementation as[2]:

1. By the middle of the XIX century, Sweden was considered a country that is full of corruption. However, after the elite and the leadership of the country adopted a strategic decision on the complete modernization of the country, a set of measures aimed at the complete exclusion of mercantile considerations from officials was developed and started to be implemented. The state regulation was based on the incentives for honest and responsible management − through taxes, privileges and subsidies, and not through prohibitions and permits received from authorities. Citizens have been given access to internal documents of public administration, which allows everyone to understand how the state works, and most importantly − an independent and efficient system of justice was created.

2. At the same time, the Swedish parliament and the government set high ethical standards for officials and began to enforce them. In a few years, honesty has become a prestigious norm among the state bureaucracy. Salaries of officials initially exceeded the earnings of workers by 12−15 times. However, over time, the purposeful efforts of the government of the country, this difference has fallen to twofold. Today, Sweden has one of the lowest levels of corruption in the world.

3. In Sweden, the church and public opinion play a major role in combating corruption, thanks to which any businessman who has been able to ern a very high

[1] Kristensen M. B. National integrity system assessment Denmark [Electronic resource] / M. B. Kristensen. − 2012. – Access mode : http://archive.transparency.org/policy_research/nis/nis_reports_by_country/

[2] Veibert S. Y. Uholovnaia polytyka skandynavskykh stran v oblasty protyvodeistvyia korruptsyi / S. Y. Veibert // Deiatelnost orhanov hosudarstvennoi vlasty po protyvodeistvyiu orhanyzovannoi prestupnosty : materyaly V Mezhdunar. nauch.-prakt. ynternet konf. (Ekaterynburh, 26 marta – 3 apr. 2013 h.). – Ekaterynburh : Ural. yn-t − fylyal RANKhyHS pry Prezydente RF, 2013. – S. 27−28.

income in a short period or to an official whose income is substantially lower than his expenses are suspected. In addition, public opinion, first, will force such an official to leave the post and will not allow him to ever get a job either in the civil service or in private business. The public opinion has transformed manifestations of corruption and dishonesty to be extremely rare fact of private business and in state administration. The legislative measures or criminal penalties couldn't achieve such a result.

In fact, such an approach to the complet rejection of corruption by Ukrainian society is enshrined in the Law of Ukraine "On the Principles of State Anti-Corruption Policy in Ukraine (Anticorruption Strategy) for 2014−2017", such as:

− conduct on a regular basis information campaigns aimed at various social groups and aimed at eliminating tolerant attitude towards corruption, increasing the level of cooperation between authorities and citizens in countering corruption;

− develop and implement on some special programs aimed at providing entrepreneurs with access to the necessary information, in particular on administrative procedures, rights and obligations of entrepreneurs, formation of the consciousness of non-acceptance of corrupt behaviour, and encouragement to inform about corruption cases.[1]

By comparing national and foreign legislation about the consolidation of a special institute of exemption from criminal liability for corruption crimes, we can note that special incentive norms of criminal legislation of foreign countries are envisaged in Special Parts, if the CC has such a division or in special sections of the CC, which provide for liability for certain crimes. These norms, as a rule, on the grounds of positive behaviour of a person determine the minimization of criminal-law encumbrance, which is directly implemented in the exemption from liability, punishment or mitigation of the latter. The most widespread practice in criminal law is an exemption from punishment or its mitigation. The less common and more typical for the post-Soviet states is an exemption from liability.

We also note that most foreign legislations do not distinguish individual incentive norms for corruption crimes. This is explained by the general attitude towards corruption in foreign countries at the legislative level. Similarly, in most countries there are no separate laws on the prevention of corruption, special anti-corruption expertise, and electronic declaration of property. Instead, the provisions of general laws, normative (criminological) expertise, and electronic tax declaration are applied.

The CC of the Holland includes that criminal prosecution may be terminated if the offender fulfils one or more of the conditions before the trial of the case, which are imposed by the prosecutor: a) payment of money to the state, the size of which

[1] Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini (Antykoruptsiina stratehiia) na 2014−2017 roky : Zakon Ukrainy vid 14 zhovt. 2014 r. [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady. – 2014. – № 46. – S. 2047. – Rezhym dostupu : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1699-18

can't be less than five guilders, but not more than the maximum fine; b) the waiver of the right to objects which are seized and which are subject to confiscation or exclusion from circulation; c) refusal of items subject to confiscation or payment their value to the country; d) full payment of money to the state or the transfer of the objects subject to arrest, in order to deprive the accused of all or part of the proceeds of crime, including cost savings; e) full or partial compensation for damage caused by a crime (art. 74 of the Criminal Code).[1]

CC of Latvia in part 4 of art. 58 directly indicates the possibility exemption a person from liability in the cases specified in the Special Part of this Code. Directly in the Special Part of the Criminal Code there are five special types of exemption, four of which are of a facilitative nature. Yes, art. 235 determines that a person who voluntarily transferred firearms, ammunition to it, pneumatic weapons of high power, explosive substances or explosive devices, manufactured without proper permission, shall be exempted from criminal liability in the absence in her actions of crime; art. 254 provides that a person who has voluntarily transferred narcotic drugs or psychotropic substances or voluntarily informed about their acquisition, preservation, transportation or transferring is exempted from criminal liability for the use, acquisition, preservation, transportation or transfer of these substances; art. 324 determines that a bribe-taker is exempted from criminal liability if he has been object of soliciting a bribe or if a person voluntarily declared what happened after giving a bribe. A person who offered a bribe is exempted from criminal liability if she voluntarily informed about what happened; part 3 of art. 324 determines the exemption from the liability of the intermediary and accomplice in bribery, if they will voluntarily report on what has happened after committing criminal acts.[2]

The special part of the CC of Lithuania is provided for the exemption of the person who participated in the rebellion for the purpose of a coup if he voluntarily informed the state authority of important information of the preparation of a coup (part 3, art. 114); a person who bribed a civil servant, if it is solicited from her, provoked a bribe, and if she offered, promised or gave a bribe with the knowledge of the law enforcement body (part 4, art. 227); a person who participated in the commission of a crime by a criminal group or belongs to a criminal group but at the same time made a sincere confession of the crime, provided the law enforcement authorities with valuable information that allowed the cessation of a criminal group's activity or held its members to accountable. The person who participated in the mur-

[1] Uholovnyi kodeks Hollandyy / nauch. red. B. V. Volzhenkyn. – SPb. : Iurydycheskyi tsentr Press, 2002. – 510 s.
Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia / P. V. Khriapinskyi. – Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. – S. 77.

[2] Uholovnyi kodeks Hollandyy / nauch. red. B. V. Volzhenkyn. – SPb. : Iurydycheskyi tsentr Press, 2002. – 510 s.
Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia / P. V. Khriapinskyi. – Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. – S. 77.

der or was already exempted from criminal liability is not exempted from liability (part 4 of art. 249); a person who has manufactured, purchased and stored narcotic or psychotropic substances and voluntarily applied to the hospital for medical assistance or to a state authority for the purpose of give of narcotic or psychotropic substances that were illegally acquired or stored (part 3 of art. 259).[1]

It should be noted that a large number of norms on the exemption from liability or punishment of persons is provided for in the CPC and special laws. For example, according to art. 706-32 the CPC of France in 1958 the police officers, who exempts from criminal liability, who with the purpose of disclosing criminal drug abuse behavior , buy, store, transport or transfer drugs to persons involved in illicit drug trafficking, with the exception of incitement[2]; in accordance with § 371 of the Provisions on Taxes and Duties of the Federal Republic of Germany in 1977, a person exempts from a criminal liability, who is charged for tax evasion and informed the financial authorities of the incorrect, incomplete or missed data previously filed for tax purposes.[3]

According to art. 5 chapter 29 of the CC of Sweden, among the circumstances affecting the imposition of a punishment, it is taken into account, whether the accused sought to do everything in his power to prevent, correct or limit the harmful effects of a crime, and whether the accused had voluntarily impersonated himself (paragraphs 2 and 31 art. 5 of the CC).[4]

The CC of Poland provides for ordinary and extraordinary circumstances that affect the imposition of punishment as a mitigating circumstance. Thus, § 2 and 3 of art. 53 as a normal mitigating circumstance, recognizes the perpetrator's behaviour after committing a crime, in particular efforts to eliminate harm or to re-establish another way of social justice, the court also takes into account the positive results of the mediation between the victim and the perpetrator or the consent between them.[5]

---

[1] Uholovnyi kodeks Hollandyy / nauch. red. B. V. Volzhenkyn. – SPb. : Iurydycheskyi tsentr Press, 2002. – 510 s.
Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia / P. V. Khriapinskyi. – Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. – S. 77−78.

[2] Khavroniuk M. I. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii : monohrafiia / M. I. Khavroniuk. – Kyiv : Yurystkonsult, 2006. – S. 416.
Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia / P. V. Khriapinskyi. – Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. – S. 78.

[3] Right there.

[4] Right there.

[5] Khavroniuk M. I. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii : monohrafiia / M. I. Khavroniuk. – Kyiv : Yurystkonsult, 2006. – S. 416.
Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia / P. V. Khriapinskyi. – Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. – S. 78−79.

The legal basis for combating corruption and money laundering in Egypt is the Law of combating corruption and money laundering № 80 of 2002. According to art. 10 and 17, a person who provided information about suspicious financial transfers can't be engaged to liability. The perpetrator of the crime of money laundering should be exempted from punishment if he himself notifies the competent authorities of the crime. He is also exempted from punishment if the competent authorities were aware of a crime, but obtaining information from that person made it possible to identify and arrest other perpetrators or confiscate the money that was the object of a crime.[1]

Particular attention in the study of the legal framework of foreign countries deserve the norms that determine the procedure for bringing criminal liability of legal entities for committing acts of corruption and, in particular, the prospect of their exemption from such liability. It should be emphasized that of the 27 EU states in the legislation more than half of them provide for the possibility of bringing legal persons to criminal liability. Thus, a legal entity is liable to criminal liability in such European states as: a) members of the EU (Kingdom of Belgium, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, the Republic of Hungary, the Kingdom of Denmark, the Republic of Ireland, the Republic of Malta, the Kingdom of the Netherlands, the Republic of Poland, Romania, the Republic of Slovenia, the Republic of Finland, the French Republic, The Kingdom of Sweden, the Republic of Estonia); b) are not members of the EU (Republic of Albania, Republic of Iceland, Republic of Macedonia, Republic of Moldova, Kingdom of Norway, Republic of Croatia, Republic of Montenegro); c) which provides quasi-criminal, that is, administrative and criminal liability of legal entities (the Austrian Republic, the Italian Republic, the Kingdom of Spain, the Federal Republic of Germany).[2]

However, lawmakers of foreign countries have ignored the concept of guilt, the definition of the possibility of a legal entity to be the subject of a crime or the possibility only to be subject to criminal liability, the grounds for the dismissal of legal persons from liability, the possibility of using the notion of relapse of crime to the legal person, conviction, etc.

Only in rare cases can one find rules that would surely be of interest to the legislator of our state for the possible introduction of such a liability in Ukraine. Thus, the provisions of relapse of a criminal offense of the legal person can be found in French law. The valid CC of France in articles 132-12−132-15 provides for punishment of a legal entity for the relapse of its criminal behavior, for example, in the case when an individual convicted a legal entity for a crime or misdemeanor for

[1] Bauman E. V. Opyt borby s korruptsyei v stranakh s razvytoi ekonomykoi [Elektronnyi resurs] / E. V. Bauman. – Rezhym dostupa : http://kizilov-inc.ru/sites/default/files/gm_articles/opyt_borby.pdf

[2] Hryshchuk V. K. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib: porivnialno-pravove doslidzhennia : monohrafiia / V. K. Hryshchuk, O. F. Pasieka. – Lviv : Lviv. derzh. un-t vnutrishnikh sprav, 2013. – 248 s.

which the law provides for a more severe punishment in the case of committing the crime (art. 132-12).[1]

The same provision is contained in art. 146 of the CC of Romania, which states that in the event of a relapse a legal person is punishable twice more than punishment, predicted for this crime, but does not exceed the maximum amount of a fine.[2]

Worthy of note is also the provisions of art. 150 of the CC of Romania concerning the rehabilitation of a legal entity. This article states that rehabilitation of a legal entity is possible, if the legal person does not commit other crimes within three years from the date of the serving of principal and additional sentences (if the person will not make any punishment).[3]

So, after the comparative analysis of the exemption from criminal liability for corruption crimes in Ukraine and some other countries we can make the following conclusions: the use of incentive norms in Scandinavian countries is directed at informants (the so-called disclosers), against the corruptors, and the widespread using is the formation of citizens of the general rejection of a corrupt way of behaviour. For Ukraine, these directions are acceptable and fixed at the legislative level, but practically are not realized.

References:

1. *Alykperov Kh. Novui UK: problemu osvobozhdenyia ot uholovnoi otvetstvennosty / Kh. Alykperov // Zakonnost. – 1999. – № 4*
2. *Antykoruptsiine zakonodavstvo: mizhnarodni standarty ta yikh zaprovadzhennia v Ukraini : metod. posib. / uklad. : V. I. Hryhoriev, M. A. Mykytiuk, H. O. Honcharuk. – Kyiv : [b. v.], 2013*
3. *Baulin Yu. V. Peredmova do monohrafii / Yu. V. Baulin // Khavroniuk M. I. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy : porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii / M. I. Khavroniuk. – Kyiv : Yurystkonsult, 2006*
4. *Baulin Yu. V. Zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti / Yu. V. Baulin // Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. – 2013. − № 1 (1)*
5. *Bauman E. V. Opyt borby s korruptsyei v stranakh s razvytoi ekonomykoi [Elektronnyi resurs] / E. V. Bauman. – Rezhym dostupa : http://kizilov-inc.ru/sites/default/files/gm_articles/opyt_borby.pdf*
6. *Bocharnykov Y. V. Zarubezhnyi opyt protyvodeistvyia korruptsyi / Y. V. Bocharnykov // Analytycheskyi vestnyk Analytycheskoho upravlenyia Apparata Soveta Federatsyi Federalnoho Sobranyia Rossyiskoi Federatsyi. – 2007. – № 6 (351)*
7. *Entsyklopedyia uholovnoho prava. T. 10. Osvobozhdenye ot uholovnoi otvetstvennosty y nakazanyia. − SPb. : [b. y.], 2008*

[1] Hryshchuk V. K. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib: porivnialno-pravove doslidzhennia : monohrafiia / V. K. Hryshchuk, O. F. Pasieka. – Lviv : Lviv. derzh. un-t vnutrishnikh sprav, 2013. – 248 s.

[2] Right there.

[3] Hryshchuk V. K. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib: porivnialno-pravove doslidzhennia : monohrafiia / V. K. Hryshchuk, O. F. Pasieka. – Lviv : Lviv. derzh. un-t vnutrishnikh sprav, 2013. – 248 s.

8. Hryshchuk V. K. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib: porivnialno-pravove doslidzhennia : monohrafiia / V. K. Hryshchuk, O. F. Pasieka. – Lviv : Lviv. derzh. un-t vnutrishnikh sprav, 2013. – 248 s.

9. Iashchenko A. M. Prymyrennia z poterpilym u mekhanizmi kryminalno-pravovoho rehuliuvannia : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk [Elektronnyi resurs] / Yashchenko A. M. – Kyiv, 2006. – Rezhym dostupu : http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=2052

10. Khavroniuk M. I. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii : monohrafiia / M. I. Khavroniuk. – Kyiv : Yurystkonsult, 2006

11. Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia / P. V. Khriapinskyi. – Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009

12. Konventsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii vid 31 zhovt. 2003 r., ratyfikovanoi Zakonom № 251-V (251-16) vid 18.10.2006 r., VVR, 2006, № 50, st. 496 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

13. Konventsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti (ukr/ros) : pryiniata rezoliutsiieiu 55/25 Heneralnoi Asamblei vid 15 lyst. 2000 r., ratyfikovana Zakonom № 1433-IV (1433-15) vid 04.02.2004 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/995_789

14. Konventsiia z borotby z pidkupom posadovykh osib inozemnykh derzhav u razi provedennia mizhnarodnykh dilovykh [...] Belhiia, Kanada, Koreia, Respublika [...]; Konventsiia, Komentar, Rekomendatsii [...] vid 21 lyst. 1997 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon5. rada.gov.ua/laws/show/998_154

15. Korzhanskyi M. Y. Pro pryntsypy kryminalnoho prava Ukrainy / M. Y. Korzhanskyi // Pravo Ukrainy. – 1995. – № 11

16. Kovitidi O. F. Okremi problemy kryminalno-pravovoho rehuliuvannia zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti nepovnolitnikh / O. F. Kovitidi // Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo. – 2004. – № 3

17. Kristensen M. B. National integrity system assessment Denmark [Electronic resource] / M. B. Kristensen. − 2012. – Access mode : http://archive.transparency.org/ policy_research/nis/nis_reports_by_country/

18. Kruhlykov L. L. Aktualnye voprosy otvetstvennosty za vziatochnychestvo v svete monohrafycheskykh yssledovanyi y yzmenenyi v zakonodatelstve poslednykh let [Elektronnyi resurs] / L. L. Kruhlykov, A. V. Yvanchyn, M. V. Remyzov. – Rezhym dostupa : http://defence-line.ru/ useruploads/files/actual-quest.pdf

19. Kryminalna konventsiia Rady Yevropy pro borotbu z koruptsiieiu vid 27 sich. 1999 r., ratyfikovana iz zaiavoiu Zakonom № 252-V (252-16) vid 18.10.2006, VVR, 2006, № 50, st. 497 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/994_101

20. Kryminalne pravo Ukrainy. (Osoblyva chastyna) : pidruchnyk / kol. avtoriv A. V. Bailov, A. A. Vasyliev, O. O. Zhytnyi ta in. ; za zah. red. O. M. Lytvynova ; nauk. red. serii O. M. Bandurka. – Kharkiv : KhNUVS, 2011

21. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruchnyk / Yu. V. Aleksandrov [ta in.] ; red. Ya. Yu. Kondratiev. – Kyiv : Pravovi dzherela, 2002

22. Laryn A. M. Prezumptsyia nevynovnosty y prekrashchenye uholovnoho dela po nereabylytyruiushchym osnovanyiam / A. M. Laryn // Sud y prymenenye zakona / redkol. : S. H. Kelyna y dr. − Moskva : Yzd-vo Yn-ta hosudarstva y prava AN SSSR, 1982

23. Maltsev V. V. Problemy osvobozhdenyia ot uholovnoi otvetstvennosty y nakazanyia v uholovnom prave / V. V. Maltsev. – Volhohrad : [b. y.], 2004

24. Nevmerzhytskyi Ye. Problemy retseptsii antykoruptsiinykh mekhanizmiv rozvynenykh krain v ukrainsku praktyku [Elektronnyi resurs] / Ye. Nevmerzhytskyi // Viche. – 2011. – № 19. – Rezhym dostupu : http://www.viche.info/journal/2731/

25. Onyshchuk O. O. Kontseptualni zasady zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini / O. O. Onyshchuk // Advokat. – 2010. – № 9

26. Reziume stranovykh dokladov (zapyska sekretaryata OON), podhotovlennoe v ramkakh Konferentsyy hosudarstv – uchastnykov Konventsyy Orhanyzatsyy Ob'yedynennykh Natsyi protyv korruptsyy, Hruppoi po obzoru khoda osushchestvlenyia Konventsyy Orhanyzatsyy Ob'yedynennykh Natsyi protyv korruptsyy 7 yiunia 2011 hoda (h. Vena) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : http://sartraccc.ru/Pub_inter/unvscorr.files/ V1183527r.pdf

27. Petrukhyn Y. L. Prezumptsyia nevynovnosty – konstytutsyonnyi pryntsyp sovetskoho uholovnoho protsessa / Y. L. Petrukhyn // Sovetskoe hosudarstvo y pravo. – 1978. – № 12

28. Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini (Antykoruptsiina stratehiia) na 2014−2017 roky : Zakon Ukrainy vid 14 zhovt. 2014 r. [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady. – 2014. – № 46. – Rezhym dostupu : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/ show/1699-18

29. Skakun O. F. Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk : per. z ros. / O. F. Skakun. – Kharkiv : Konsum, 2001

30. Sverchkov V. V. Kontseptualnye osnovy reshenyia problem osvobozhdenyia ot uholovnoi otvetstvennosty : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk [Elektronnyi resurs] / Sverchkov V. V. – N. Novhorod, 2008. – Rezhym dostupa : http://www.dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-yuridicheskie/ a352.php

31. Troytskaia M. Yu. Ynstytut osvobozhdenyia ot yurydycheskoi otvetstvennosty y mekhanyzm eho realyzatsyy v rossyiskom zakonodatelstve : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk / Troytskaia M. Yu. – Moskva, 2012

32. Uholovnyi kodeks Hollandyy / nauch. red. B. V. Volzhenkyn. – SPb. : Iurydycheskyi tsentr Press, 2002. – 510 s.

33. Vavylov K. K. Osnovanyia osvobozhdenyia ot uholovnoi otvetstvennosty po sovetskomu pravu : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk / Vavylov K. K. – Leningrad, 1964

34. Veibert S. Y. Uholovnaia polytyka skandynavskykh stran v oblasty protyvodeistvyia korruptsyi / S. Y. Veibert // Deiatelnost orhanov hosudarstvennoi vlasty po protyvodeistvyiu orhanyzovannoi prestupnosty : materyaly V Mezhdunar. nauch.-prakt. ynternet konf. (Ekaterynburh, 26 marta – 3 apr. 2013 h.). – Ekaterynburh : Ural. yn-t − fylyal RANKhyHS pry Prezydente RF, 2013

35. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. – Kyiv ; Irpin : VTF "Perun", 2005

36. Vidpovidalnist za koruptsiini diiannia, pravovi zasady vidshkoduvannia zbytkiv, zavdanykh vnaslidok yikh vchynennia : navch.-metod. materialy / Yu. V. Baskakova, V. M. Havryliuk, P. V. Kachanova, H. O. Usatyi ; uporiad. O. V. Zhur. – Kyiv : NADU, 2013

37. Yatsenko S. Chy vidpovidaie Konstytutsii Ukrainy instytut zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti / S. Yatsenko // Pravo Ukrainy. – 2011. – № 9–10

РОЗДІЛ ІІ Національна безпека України: поняття, зміст, проблеми забезпечення та шляхи їх вирішення

КОЛБ Олександр Григорович
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України
професор кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
https://orcid.org/0000-0003-1792-4739
КОЛБ Роксолана Олегівна
аспірант Волинського національного університету імені Лесі Українки
https://orcid.org/0000-0003-0187-3391
ДУЧИМІНСЬКА Леся Миронівна
начальник управління контрольно-перевірочної роботи
головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області
https://orcid.org/0000-0002-2907-9408

2.1. Теоретичні та нормативно-правові підходи щодо визначення змісту поняття «національна безпека України»

2.2. Про деякі особливості реалізації на практиці та забезпечення національної безпеки України

2.3. Нормативно-правові неузгодженості та суперечності інформаційної діяльності – одна із загроз національної безпеки України

National security of Ukraine: concept, content, security problems and ways to solve them

Doctor of Law, Professor A. G. Kolb
Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Political Science, Management and State Security of Lesya Ukrainka Volyn National University, graduate student of Volyn National University named after Lesya Ukrainka R. O. Kolb,
The head of department of control and test work the headquarters of the Pension fund of Ukraine in the Volyn region, L. M. Duchiminska

Национальная безопасность Украины: понятие, содержание, проблемы обеспечения и пути решения

Доктор юридических наук, профессор А. Г. Колб
Заслуженный юрист Украины
Профессор кафедры политологии, управления и государственной безопасности
Волынского национального университета имени Леси Украинки

Р. О. Колб
Аспирант Волынского национального университета имени Леси Украинки
Л. М. Дучиминская
Начальник управления контрольно-проверочной работы Главного управления Пенсионного фонда Украины в Волынской области

Ключові слова: національна безпека; об'єкт правового захисту; правове регулювання; реалізація; забезпечення; запобігання; особливості.

Keywords: national security; object of legal protection; legal regulation; implementation; security; warning; features.

Ключевые слова: национальная безопасность; объект правовой защиты; правовое регулирование; реализация; обеспечение; предупреждение; особенности.

АНОТАЦІЯ

Якщо узагальнити існуючі на сьогодні в науці та на практиці проблеми, що стосуються національної безпеки України, то їх можна звести до таких основних напрямів, кожен із яких має свої особливості реалізації у діяльності визначених у законі суб'єктів, а саме:

У сучасних умовах, вперше за всю історію незалежності нашої держави (1991 р. – по теперішній час) теоретичні розробки та нормативно-правові підходи з означеної тематики реалізуються у військовій обстановці, обумовленій агресивними діями Російської Федерації на Сході України.

Виходячи з цього, саме практика є тим лакмусом (нім. lackmus – фільтрований папір, який під дією кислот набуває червоного кольору, а під дією луг – синього), що дає можливість визначити реальні можливості в регулюванні зазначеної сфери суспільних відносин Закону України «Про національну безпеку України».

Зокрема, у цьому контексті на перший план виходять такі правові категорії, визначення яких дано в ст. 1 вказаного Закону, як «національна безпека України» та «національні інтереси України», що по своєму змісту дещо не співпадають, а на практиці знижують рівень ефективності реалізації цих положень у діяльності відповідних суб'єктів (сил безпеки (п. 17 ч. 1 ст. 1) Закону України «Про національну безпеку України»).

Якщо підійти до оцінки терміну «національна безпека України» з огляду ефективності його реалізації на практиці, то можна констатувати, що у сьогоденні визначені у законі об'єкти захищеності (національні інтереси, тобто життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави) не в повній мірі забезпечуються відповідними правовими та іншими засобами охорони, про що красномовно свідчать статистичні дані про зростаючу щорічно в Україні кількість злочинів проти основ національної безпеки, особи, громадського порядку та авторитету органів державної влади.

SUMMARY

If we summarize the problems that exist today in science and in practice regarding the national security of Ukraine, then they can be reduced to such main areas, each of which has its own characteristics of implementation in the activities of the entities defined in the law, namely:

In modern conditions, for the first time in the history of the independence of our state (1991 - to the present), theoretical developments and regulatory and legal approaches to this topic are implemented in a military situation due to the aggressive actions of the Russian Federation in the East of Ukraine.

Based on this, it is practice that is the litmus (German lackmus - filtered paper, which under the influence of acids acquires a red color, and under the influence of meadows - blue), which makes it possible to determine real opportunities in regulating this sphere of public relations of the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine."

In particular, in this context, such legal categories as defined in Art. 1 of the said Law, such as "national security of Ukraine" and "national interests of Ukraine," which in their content somewhat do not coincide, and in practice reduce the level of effective implementation of these provisions in the activities of the relevant entities, come to the fore (security forces (para. 17, part 1 of article 1) of the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine").

If we approach the evaluation of the term "national security of Ukraine" in view of the effectiveness of its implementation in practice, we can state that at present the objects of protection are defined in the law (national interests, i.e. vital human, social and state interests) are not fully provided with appropriate legal and other means of protection, as eloquently evidenced by statistical data on the growing number of crimes in Ukraine annually against the foundations of national security, person, public order and the authority of state authorities

АННОТАЦИЯ

Если обобщить существующие на сегодня в науке и на практике проблемы, касающиеся национальной безопасности Украины, то их можно свести к следующим основным направлениям, каждый из которых имеет свои особенности реализации в деятельности определенных в законе субъектов, а именно:

В современных условиях, впервые за всю историю независимости нашего государства (в 1991 г. - по настоящее время) теоретические разработки и нормативно-правовые подходы по указанной тематике реализуются в военной обстановке, обусловленной агрессивными действиями Российской Федерации на Востоке Украины.

Исходя из этого, именно практика является тем лакмусом (нем. Lackmus - фильтрованная бумага, которая под действием кислот приобретает красный цвет, а под действием луг - синий), что дает возможность определить реальные возможности в регулировании указанной сферы общественных отношений Закона Украины «О национальной безопасности Украины».

В частности, в этом контексте на первый план выходят такие правовые категории, определение которых дано в ст. 1 указанного Закона, как «национальная безопасность Украины» и «национальные интересы Украины», что по своему

содержанию несколько не совпадают, а на практике снижают уровень эффективности реализации этих положений в деятельности соответствующих субъектов (сил безопасности (п. 17 ч. 1 ст. 1) Закона Украины «О национальной безопасности Украины»).

Подходя к оценке термина «национальная безопасность Украины», с учётом эффективности его реализации на практике, можно констатировать, что в настоящем, определенные в законе объекты защищенности (национальные интересы, то есть жизненно важные интересы человека, общества и государства) не в полной мере обеспечиваются соответствующими правовыми и другими средствами охраны, о чем красноречиво свидетельствуют статистические данные о растущем в Украине ежегодно количестве преступлений против основ национальной безопасности, личности, общественного порядка и авторитета органов государственной власти.

2.1. Теоретичні та нормативно-правові підходи щодо визначення змісту поняття «національна безпека України»

У червні 2018 року в нашій державі була затверджена нова редакція Закону України «Про національну безпеку України»[1], який на думку її розробників та Верховної Ради України, мав би на більш ефективному рівні забезпечити захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Проте, як свідчить практика, суттєвих змін у забезпеченні в Україні життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких мала б забезпечити державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробуту її громадян немає. Зокрема, досі для нашої держави реальними та потенційними загрозами є військові події на Донбасі, неодноразові територіальні випадки з боку окремих осіб[2], недружні заяви деяких зарубіжних політиків (Угорщини, Польщі, Росії, ін.) щодо легітимності (від лат. legitimus – законний; правомірний)[3] деяких українських територій тощо.

Як показують результати наукових досліджень, однією з детермінант, що негативно впливають на ефективність захищеності національної безпеки України, є дещо формальне визначення у законі даного поняття, яке не у повній мірі відображає зміст національних інтересів України та не забезпечує,

---

[1] Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

[2] Луцький трилер, хронологія подій: стрілянина, захоплення заручників та хепі енд. *Електронний ресурс. Режим доступу*: http://bug.org.ua/news/luts-kyy-tryler-khronolohiia-podiy-strilianyna-zakhoplennia-zaruchnykiv-ta-khepi-end-447786/

[3] Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.

у зв'язку з цим, раціональне використання існуючих на сьогодні можливостей сил безпеки та в цілому сектору безпеки і оборони, мова про які у п. п. 16-18 Закону України «Про національну безпеку України».

Таким чином, у наявності складна прикладна проблема, яка потребує вирішення, у тому числі й на теоретичному рівні.

Вивчення наукової літератури показує, що досить активно розробкою питань, пов'язаних із змістом національної безпеки України, займаються такі учені, як: О. М. Бандурко, О. Ф. Бантишев, К. О. Біла, В. Т. Білоус, Ю. П. Битяк, О. С. Бодрук, В. П. Горбулін, О. А. Делінський, О. М. Джужа, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. С. Карташов, С. В. Ківалов, О. В. Копан, І. М. Копотун, В. Я. Колпаков, М. В. Левицька, В. А. Ліпкан, В. П. Пєтков, М. М. Пендюра, Г. П. Ситник, В. Ф. Сіренко, О. Л. Хилько, З. Д. Чуйко, Ю. С. Шемшученко та ін.

Поряд з цим, у сучасних суспільно-політичних та військових умовах, що склались в Україні, питання більш ефективного та продуктивного забезпечення національної безпеки набувають підвищеної уваги та потребують вирішення на доктринальному рівні. Зокрема, У пункті 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» дано наступне її визначення – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Саме тому, на теоретичному рівні так важливо здійснити змістовний аналіз закріплених у законі тих елементів поняття «національна безпека України», які підлягають захисту від існуючих реальних та потенційних загроз, а саме:

1. Державний суверенітет, під яким у науці розуміється зумовлена волею народу політико-правова властивість держави, що полягає у верховенстві державної влади стосовно будь-якої іншої влади у суспільстві та її незалежності у зовнішніх зносинах[1].

Якщо виходити з реалій сьогодення, то слід констатувати, що ні всередині держави, ні назовні Україна не має повного державного суверенітету, а, це, у свою чергу, негативно впливає на ефективність у цілому захищеності національної безпеки України. Так, досі на території України діють напівзлочинні об'єднання, які вчиняють тиск на органи державної влади з метою прийняття останніми рішень на користь перших (так званий «Національний корпус», різноманітні ніде не зареєстровані «активісти», політичні авантюристи, ін.), тобто фактично посягають на державний суверенітет України.

[1] Теорія держави і права: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

У такій ситуації, замість притягнення винних осіб до різних видів юридичної відповідальності (зокрема, за публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 2 ст. 109 КК України); невиконання судового рішення (ст. 382 КК); захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 КК); втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343 КК); ін.), держава «заграє» з такими суб'єктами протиправної діяльності, створюючи таким чином умови безкарності за її наслідки та розширюючи межі потенційних загроз національній безпеці України.

У свою чергу, на зовнішній арені на державний суверенітет у сьогоденні постійно та свавільно посягають такі міжнародні організації, як: Міжнародний валютний фонд (МВФ), який свої фінансові вимоги у меморандумах про співробітництво з Україною формулює всупереч змісту Конституції України (так, надання траншу МВФ пов'язує із призначенням чи зняттям з посад відповідних осіб у правоохоронних органах чи судах); деякі керівники центральних органів управління («Укроборонпрому», наприклад) мають подвійне громадянство, що грубо порушує положення ст. 4 Конституції України; членами Наглядових рад у державних підприємствах є іноземні громадяни, а це суперечить вимогам ч. 2 ст. 19 Основного закону; ін.

Отже, і в цій ситуації вести мову про повний державний суверенітет України також не можна.

2. Територіальна цілісність – це невід'ємна складова її самостійності та незалежності у межах встановлених кордонів (ч. 3 ст. 2 Конституції України)[1].

Приймаючи «Будапештський меморандум», держави-гаранти його підписання (США, Франція, Німеччина, Великобританія та Росія) зобов'язались у тому числі забезпечити територіальну цілісність України, проте цього не здійснили до сьогодні, позаяк наша держава не тільки втратила Крим та воює на Сході, щоб не допустити нових територіальних втрат, але й є постійним об'єктом зазіхань на цей об'єкт з боку інших держав-сусідів, хоча й не на рівні владних структур, а з боку відповідних політиків, поведінка яких не стає предметом реагування держави як всередині України, так і тих правоохоронних органів держав, громадянами яких вони є.

3. Демократичний конституційний лад.

Відповідно до ч. 2 ст. 5 Конституції України, право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народу і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

[1] Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютючіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютючін та ін. 2013. 1040 с.

Більш того, народ, як це витікає із змісту ч. 1 ст. 5 Основного закону, здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Поряд з цим, прийнятий в Україні Виборчий кодекс позбавляє пересічного громадянина вибирати зазначені органи державної влади та місцевого самоврядування та безпосередньо здійснювати владу, якщо він не членом якоїсь політичної партії[1].

При такому підході в Україні виникла ще одна потенційна загроза національній безпеці, а саме: народ є не монолітним об'єктом суспільної та державної діяльності, а виступає у вигляді опозиції один до одного або нейтралітету (байдужості) до державних проблем.

4. Національні інтереси України, під якими у п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» розуміються життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробуту її громадян.

При цьому, у визначені поняття «національні інтереси України» законодавець вжив словосполучення «інші національні інтереси», що дає можливість закріпити у законі силам безпеки і оборони на свій розсуд встановлювати їх розширений перелік, а, також, й зловживати своїми повноваженнями у зв'язку з цим, тобто, знову ж таки, створює потенційні загрози для досліджуваного об'єкта захищеності.

Отже, слід визнати, що на нормативно-правовому рівні не досить чітко, логічно та у повному об'ємі визначено зміст поняття «національна безпека України», що обумовлює його видозміну з урахуванням існуючих наукових підходів з означеного питання. Зокрема, В. А. Ліпкан переконаний, що сутність національної безпеки полягає в забезпеченні розвитку України з метою максимального задоволення потреб та інтересів представників української нації, відповідно до загальновизнаних норм співіснування, котрі необхідні для їхнього самозбереження, самовідтворення і самовдосконалення[2].

На його думку, національна безпека – це не лише стан захищеності національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, але й гарантованість створення державними і недержавними інституціями сприятливих умов для їх прогресуючого розвитку, джерел добробуту народу комплексом заходів, у тому числі і силових[3].

---

[1] Виборчий кодекс України: прийнятий 19 грудня 2019 року № 396- IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2020. № 7-9. Ст. 48

[2] Ліпкан В. А. Адміністративно-правове регулювання національної безпеки України: монографія. Київ: ТЕКСТ, 2008. 440 с.

[3] Ліпкан В. А. Адміністративно-правове регулювання національної безпеки України: монографія. Київ: ТЕКСТ, 2008. 440 с.

Аналогічні підходи можна зустріти в наукових розробках й інших учених (О. С. Бодрука[1]; В. К. Конаха[2]; М. Б. Левицької [3] та ін.).

У цілому ж, якщо узагальнити нормативні-правові та доктринальні варіанти визначення терміну «національна безпека України», то можна сформулювати наступне його авторське визначення – це гарантоване Конституцією України, міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, а також іншими законами і нормативно-правовими актами захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших, визначених на законодавчому рівні, національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Як видається, саме у такому контексті має бути сформульоване поняття «національна безпека України», мова про яке ведеться у п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України». При цьому, системоутворюючими ознаками, які складають зміст досліджуваного терміну, мають стати:

a) захищеність національних інтересів повинна бути гарантованою, тобто мати законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства і держави[4];

b) джерелами захищеності національних інтересів мають бути: Конституція України, відповідно до ст. 8 якої її норми мають найвищу юридичну силу; міжнародні договори, які згідно ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» і по формі, і по змісту не суперечать Основному закону та прийняті Верховною Радою України як національне законодавство України[5], а також інші закони України і нормативно-правові акти;

c) національні інтереси України, перелік яких має бути чітко визначений у законі, враховуючи, що відповідно вимогам ст. 92 Конституції України виключно законами визначається основа національної безпеки і забезпечення громадського порядку (п. 17), а також діяльність тих сил безпеки

---

[1] Бодрук О. С. Системи національної та міжнародної безпеки в умовах формування нового світового порядку 1991-2001 роки: дис… докт. політ. наук: 21.01.01. Київ: Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки, 2003. 415 с.

[2] Конах В. К. Забезпечення інформаційної безпеки як складової системи національної безпеки (приклад США): дис… канд. політ. наук: 21.01.01. Київ: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2005. 171 с.

[3] Левицька М. Б. Теоретико-правові аспекти забезпечення національної безпеки органами внутрішніх справ: дис… канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2002. 206 с.

[4] Великий тлумачний словник української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.

[5] Про міжнародні договори: Закон України від 29 червня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

і оборони, які входять у склад сектору безпеки і оборони (ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України»).

Без сумніву, запропонований варіант визначення терміну «національна безпека України» є не безспірним, але очевидним у зв'язку з цим є висновок, про те, що без удосконалення його змісту та правових гарантій захищеності національних інтересів об'єктивно неможливо підвищити рівень ефективності діяльності з означених у даній роботі питань.

2.2. Про деякі особливості реалізації на практиці та забезпечення національної безпеки України

Більш як шестирічна війна на Сході України та агресивні у зв'язку з цим дії Російської Федерації, а також анексія (від лат. annexio – приєднання; вид агресії, який полягає у насильницькому приєднанні всієї, або частини території іншої держави)[1] Криму, недружні оцінки деяких держав історії нашої країни (Угорщини, Польщі, Румунії, ін.) актуалізують і обумовлюють необхідність більш активної розробки на науковому рівні тих питань, що стосуються забезпечення національної безпеки України.

Прикладне значення наукових пошуків у цьому напрямі, крім цього, пов'язане також з існуючими у Законі України «Про національну безпеку України» низки проблем, колізій і протиріч, які, у свою чергу, впливають на ефективність реалізації даного нормативно-правового акта на практиці, особливо в контексті, як це випливає із змісту преамбули зазначеного Закону, гарантування державою суспільству і кожному громадянину захисту від загроз[2].

Якщо узагальнити існуючі на сьогодні в науці та на практиці проблеми, що стосуються національної безпеки України, то їх можна звести до таких основних напрямів, кожен із яких має свої особливості реалізації у діяльності визначених у законі суб'єктів, а саме:

1. У сучасних умовах (2014-2020 р. р.) вперше за всю історію незалежності нашої держави (1991 р. – по теперішній час) теоретичні розробки та нормативно-правові підходи з означеної тематики реалізуються у військовій обстановці, обумовленій агресивними діями Російської Федерації (далі – РФ) на Сході України.

Виходячи з цього, саме практика є тим лакмусом (нім. lackmus – фільтрований папір, який під дією кислот набуває червоний колір, а під дією луг – синій)[3], що дає можливість визначити реальні можливості в регулюванні

---

[1] Правознавство: словник термінів / за ред. В. Г. Гончаренка: навчальний посібник. Київ: Юрисконсульт, КНТ, 2007. 636 с.

[2] Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

[3] Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. Изд. 3-е, испр., перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.

зазначеної сфери суспільних відносин Закону України «Про національну безпеку України».

Зокрема, у цьому контексті на перший план виходять такі правові категорії, визначення яких дано в ст. 1 вказаного Закону, як «національна безпека України» та «національні інтереси України», що по своєму змісту дещо не співпадають, а на практиці знижують рівень ефективності реалізації цих положень у діяльності відповідних суб'єктів (сил безпеки (п. 17 ч. 1 ст. 1) Закону України «Про національну безпеку України»).

Таким чином, у другому визначенні, говорячи у першій частині про життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, законодавець чомусь у подальшому звів їх лише до безпечних умов життєдіяльності і добробуту лише її громадян.

Більш того, у ст. 1 «Визначення термінів» Закону України «Про національну безпеку України» жодним словом не обмовлено про те, що означає слово «захищеність», яке вживається майже у всіх термінах даного правового джерела (воєнна безпека; державна безпека; громадська безпека і порядок; т. ін.).

У тлумачних словниках це слово походить від терміну «захисний», тобто такий, який захищає, оберігає кого- що –небудь від шкідливого чи небажаного впливу, дії, т. ін.[1], а також від слова «захист» – заступництво, охорона, підтримка[2].

Отже, логічно було б ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» доповнити терміном «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та інших національних інтересів» наступного змісту: «Це визначена у законі діяльність відповідних сил безпеки, що спрямована на запобігання, відвернення та подолання реальних і потенційних загроз, які посягають на національну безпеку України».

Враховуючи зазначену видозміну, варто також викласти у новій редакції зміст терміну «національні інтереси України», а саме:

«Це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує національну безпеку, а також безпечні умови життєдіяльності і добробуту зазначених об'єктів захищеності».

Такий підхід ґрунтується на положеннях:

а) ст. ст. 1, 2 Закону України від 18 лютого 1992 року «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідно до якої основу такої діяльності складають запобіжні заходи[3];

---

[1] Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.

[2] Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.

[3] Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року. *Режим доступу*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text

b) ч. 1 ст. 1 Кримінального Кодексу (КК) України, одним із завдань якого визначено запобігання злочинам;

c) ст. 2, зокрема, Закону України «Про Службу безпеки України», у якій зазначено таке завдання даного державного органу, як запобігання, виявлення, припинення і розкриття злочинів, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України[1];

d) інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність сил безпеки, мова про які ведеться у п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України».

2. Як видається, необґрунтованою є позиція законодавця, який до складу сектору безпеки і оборони України, що визначений у ст. 12 зазначеного вище Закону, не вніс воєнізовані формування та оперативні підрозділи Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, що було б логічним кроком, враховуючи, що тільки у кримінально-виконавчих установах (КВУ) закритого типу відбувають покарання у виді позбавлення волі майже 1 тис. засуджених, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України (ст. ст. 109-114 КК)[2]. При цьому, особливістю змісту кримінально-виконавчої діяльності в Україні є те, що Міністерство юстиції України, як центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації (ч. 1 ст. 11 КВК), згідно чинного законодавства не відноситься до правоохоронних органів[3]. У той самий час, як це витікає із змісту п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» та ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», органи та установи виконання покарань, слідчі ізолятори (СІЗО), а також у цілому ДКВС України відносяться до правоохоронних органів[4], тобто можуть і повинні, з огляду цього юридичного факту, входити до сил безпеки в нашій державі.

Такий висновок ґрунтується на положеннях Закону України «Про боротьбу з тероризмом», відповідно до якого воєнізовані формування ДКВС України віднесені до суб’єктів боротьби з означеним видом злочинів, а також логічно обумовлений змістом Закону України «Про національну безпеку України», зокрема такими видами діяльності, як захист від впливу загроз відповідних об’єктів національної безпеки, а саме: громадська безпека і

[1] Про службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

[2] Характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України станом на 01.07.2020. *Режим доступу*: https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/07/zagalna-harakterustuka.pdf.

[3] Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 лютого 2014 р. *Режим доступу*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text.

[4] Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 20 червня 2005 року. *Офіційний вісник України.*2005. № 29. Ст. 1697

порядок (п. 3 ч. 1 ст. 1); національні інтереси України (п. 10 ч. 1 ст. 1); сектор безпеки і оборони (п. 16 ч. 1 ст. 1); ін.

Додатковим аргументом з цього приводу виступають вимоги Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», згідно яких суб'єкти ОРД (ст. 5), включаючи органи та установи виконання покарань, зобов'язані направляти отриману в ході здійснення оперативно-розшукових заходів інформацію щодо ув'язнених під варту та засуджених тим із суб'єктів зазначеної діяльності, яких вона стосується (відносяться до засобів забезпечення їх функцій).

Отже, не дивлячись на особливості управління у сфері виконання покарань, цілком очевидним є доповнення складу сектору безпеки і оборони України, мова про який ведеться в ч. 2 ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України», словосполученням «а також Державна кримінально-виконавча служба України» та викладення цієї правової норми у новій редакції.

3. До особливостей реалізації нормативно-правових актів, що стосуються змісту національної безпеки України, можна віднести у сьогоденні свавільне порушення деякими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності положень ст. 216 КПК України, відповідно до яких встановлена підслідність органів досудового розслідування кримінальних правопорушень, включаючи й слідчих органів безпеки (ч. 2 ст. 216).

Сутність цієї проблематики полягає у тому, що замість того, щоб предметно займатись запобіжною та іншими видами оперативно-службової діяльності, які входять у коло їх функціональних обов'язків, деякі керівники сил безпеки (п. 17 ч. 1 ст. 1 та ч. 2 ст. 17 Закону України «Про національну безпеку»), отримавши відповідну інформацію, що є підставою для внесення в Єдиний реєстр досудових розслідувань (ЄРДР) (ст. 214 КПК), та переадресувати її по підслідності, останні продовжують здійснювати досудове розслідування та складають обвинувальний акт, «прикрашуючи» таким чином свої прорахунки, а, подекуди, бездіяльність по тих напрямах, які є безпосереднім предметом їх діяльності. Наочним прикладом такого «беззаконня» можна назвати діяльність у 2014-2019 р. р. Військової прокуратури України, а саме: маючи функціональні завдання щодо запобігання та протидії вчиненню військових злочинів (розділ XIX Особливої частини КК), посадові особи цього правоохоронного органу займались у більшій мірі досудовим розслідуванням інших загальнокримінальних злочинів, як от: зловживання впливом (ст. 369-2 КК); зловживання повноваженням особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК); ін.

У свою чергу, у 2014-2019 р. р. Служба безпеки України нерідко предметом своєї діяльності всупереч закону визначала злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і їх аналогів та прекурсорів

(розділ XIII особливої частини КК), при тому, що відповідно до вимог ч. 1 ст. 216 КПК, це є підслідністю слідчих органів Національної поліції України.

При такому підході зазначених та інших сил безпеки, досі в Україні залишається низьким рівень ефективності реалізації на практиці положень Закону України «Про національну безпеку України», що є недопустимим в умовах військового конфлікту та існуючих реальних загроз національним інтересам нашої держави.

4. Інші особливості реалізації вимог зазначеного нормативно-правового акта, що, зокрема, обумовлені відсутністю як спеціального Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», який був відмінений верховною Радою України від 21.06.2018 р. [1]; так і недосконалістю тих законів, що визначають правовий статус суб'єктів, які входять у склад сектору безпеки і оборони України.

Таким чином, проведений аналіз лише окремих особливостей реалізації на практиці та забезпечення національної безпеки України дозволяє стверджувати те, що вони суттєвим чином негативно впливають на ефективність захищеності національних інтересів нашої держави, а також не дають змоги усувати, блокувати, нейтралізувати ті детермінанти, що створюють реальні та потенційні загрози життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави та їх безпечні умови життєдіяльності.

Виходячи з цього, актуальним та невідкладним завданням сьогодення є удосконалення правового механізму захисту національної безпеки України, включаючи й запропоновані, а також заходи зазначені в інших доктринальних джерелах[2].

2.3.Нормативно-правові неузгодженості та суперечності інформаційної діяльності – одна із загроз національної безпеки України

Як зазначено в ст. 31 Конституції України, кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінального провадження, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо[3].

---

[1] Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19.06.2003 р. (відмінений на підставі Закону України від 21.06.2018 № 9-VIII). *Режим доступу*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-15#Text.

[2] Ліпкан В. А. Адміністративно-правове регулювання національної безпеки України: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічне підприємство «ТЕКСТ», 2008. 440 с.

[3] Конституція України: прийнята 28 червня 1996 року (із змінами станом на 02.12.2019). *Режим доступу:* https://zakon.rada.gov.ua.

Аналогічні положення закріплені й в інших статтях Основного закону України. Так, у ч. ч. ст. 32 Конституції України мова ведеться про те, що не допускається збирання, збереження та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визнаних законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Як у зв'язку з цим зазначено в п. 3 рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 №2-рп/2012, лише фізична особа, якої стосується конфіденційна інформація, відповідно до конституційного та законодавчого регулювання прав особи та збирання, використання та поширення конфіденційної інформації має право вільно, на власний розсуд визнати порядок ознайомлення з нею інших осіб, держави та органів місцевого самоврядування, а також на збереженні її у таємниці[1].

Здавалось би, що на конституційному рівні створені належні умови для забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Проте, практика свідчить про суттєві правові прогалини, суперечності та неузгодженості не тільки між нормами Конституції України та законами і іншими нормативно-правовими актами, що регулюють питання інформаційної діяльності в нашій державі. Мова, у першу чергу, ведеться про захист конфіденційної інформації про особу без її згоди. Зокрема, досить поширеними у сьогоденні є так звані «журналістські розслідування», які нічого спільного з положеннями законів, що регулюють діяльність журналістів в Україні[2] не мають. Так, тільки у 2019-2020 р. р. у результаті втручання в особисте життя «жертвами» поширення зібраними протиправним шляхом інформації стали декілька депутатів партії «Слуга народу»[3], «Європейської Солідарності»[4] та інших представників влади.

Ще далі з цього приводу пішли правоохоронці, які у 2014-2018 р. р. на засіданні Верховної Ради України у відкритому режимі розсекретили (оприлюднили публічно) інформацію про народних депутатів, яка була предметом слідчої таємниці (одного з видів державної таємниці[5]), що привело

---

[1] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частини першої, другої статті 32, частини другої, третьої статті 34 Конституції України №2-рп/2012 від 20 січня 2012 року. *Режим доступу:* https://zakon.rada.gov.ua.

[2] Правові засади діяльності журналістів в Україні: роз'яснення Міністерства юстиції України від 04.10.2011. *Режим доступу:* https://zakon.rada.gov.ua.

[3] Журналісти зловили нардепа Яременка на листуванні в Раді з повією. Він заявив, що ловив їх на підгляданні. *Електронний ресурс. Режим доступу:* https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/bogdan-yaremenko-skandal-u-sluzi-narodu-novini-ukrajini-50050642.html
«Плівки Деркача»: як Україна знову опинилася в епіцентрі міжнародного скандалу – думки експертів. *Електронний ресурс. Режим доступу:* https://www.5.ua/polityka/plivky-derkacha-iak-ukraina-znovu-opynylysia-v-epitsentri-mizhnarodnoho-skandalu-dumky-ekspertiv-221764.html[4]

[5] Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. (редакція станом на 15.08.2020). *Режим доступу:* https://zakon.rada.gov.ua

до нівелювання (знецінювання) зібраних щодо підозрюваних осіб доказів її вини у кримінальному провадженні[1].

Зазначені та інші факти свідчать про те, що в наявності складна прикладна проблема, яка має бути вирішена, у тому числі й на доктринальному рівні.

Для того, щоб зрозуміти у повній мірі сутність досліджуваної проблематики, без сумніву, варто проаналізувати зміст ключових термінів, які використовуються у нормативно-правових актах з питань інформаційної та національної безпеки України. При цьому слід зазначити, що корінним у них є слово «інформація», під якою у наукових джерелах розуміють будь-які дані або відомості, які кого-небудь цікавлять (походить від грецького слова «informatio» – роз'яснення, викладене усно або письмово)[2].

У свою чергу, в ст. 1 Закону України «Про інформацію» такою вважають будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді[3].

Отже, якщо узагальнити доктринальні та нормативно-правові підходи, то слово «інформація» означає відповідні відомості про фізичну особу, групу цих осіб, а також про юридичних осіб, окремих їх груп та держав, що на законних підставах зібрані, зберігаються, використовуються та поширюються іншим суб'єктом, а також відображені в усній або письмовій формі (на матеріальних носіях або в електронному вигляді).

У більш вузькому змісті, як це витікає із змісту преамбули Закону України «Про інформацію», про інформацію слід вести мову у контексті її створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту[4].

Немаловажне значення, у сенсі завдань, які мають бути вирішені у ході даної наукової розробки, має також слово «безпека»[5], під яким в науці розуміють відсутність загроз[6].

Таким чином, якщо узагальнити зазначені вище слова, то термін «інформаційна безпека» має означати в буквальному змісті таку діяльність по створенню, збиранню, одержанню, зберіганню, використанню, поширенню,

---

[1] «Бурштинова справа». *Електронний ресурс. Режим доступу:* https://nabu.gov.ua/novyny/burshtynova-sprava

[2] Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.

[3] Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року (в редакції від 16.07.2020). *Режим доступу:* https://zakon.rada.gov.ua

[4] Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року (в редакції від 16.07.2020). *Режим доступу:* https://zakon.rada.gov.ua

[5] Современные европейские традиции и концепции национальной безопасности. *Режим доступу*: www.belvpo.com/r4/33942.html.

[6] Правові засади діяльності журналістів в Україні: роз'яснення Міністерства юстиції України від 04.10.2011. *Режим доступу:* https://zakon.rada.gov.ua.

охороні та захисту відомостей про будь-яку фізичну та юридичну особи, а також інші об'єкти життєдіяльності та в цілому про навколишнє середовище.

Якщо при цьому розглянути це питання у контексті діяльності журналістів, то можна у зв'язку з цим виокремити наступні особливості її нормативно-правового забезпечення, а саме:

1. Закріпивши у розділі ІІІ Закону України «Про інформацію» правові засади діяльності журналістів, засобів масової інформації, їх працівників, законодавець не надав право зазначеним суб'єктам займатись оперативно-розшуковою діяльністю (ОРД) та здійснювати інші негласні заходи.

Такий висновок ґрунтується на положеннях:

а) ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»[1] не відносить до суб'єктів ОРД журналістів та працівників засобів масової інформації (ЗМІ), а тому вони не вправі збирати, використовувати, розповсюджувати будь-які відомості про фізичну чи юридичну особу, які відносяться до конфіденційної, таємної або службової інформації (ст. 21 Закону України «Про інформацію»).

З цього випливає, що діяльність тих журналістів, які збирають та поширюють негласним чином інформацію про представників влади (Президента України, Кабінет Міністрів, народних депутатів, таке інше) діють незаконно, позаяк перевищують свої повноваження та порушують визначені у Законі «Про інформацію» принципи (ст. 1), зокрема: принципу правомірності одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, а також принципу захищеності особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Саме з цих міркувань, незаконною слід визнати діяльність тих журналістів, що останнім часом (2014-2020 р. р.), збираючи «сенсаційні» відомості про керівництво держави та окремих народних депутатів з питань їх особистого та сімейного життя;

b) ст. 246 Кримінального процесуального кодексу України «підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій[2], відповідно до змісту якої журналісти та інші працівники ЗМІ не відносяться також і до тих учасників кримінального провадження, які вправі проводити зазначені процесуальні заходи.

Отже, здійснення журналістами та іншими працівниками ЗМІ негласних заходів не тільки посягає на особисту безпеку особи, але й відноситься до однієї із загроз національної безпеки, особливо у випадках, коли її об'єктами є представники влади найвищого рівня (народні депутати, зокрема).

---

[1] Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. *Режим доступу*: https://zakon.rada.gov.ua

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 року. *Режим доступу*: https://zakon.rada.gov.ua

2. Одним із основних напрямів державної інформаційної політики України (ст. 3 Закону України «Про інформацію») є забезпечення інформаційної безпеки.

Враховуючи зазначене та види інформації (ст. 10 Закону України «Про інформацію»), зокрема такої із них, як інформація про фізичну особу (відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована), не можна вважати законною сьогоднішню практику розповсюдження ЗМІ інформації, отриманої від деяких учасників кримінального провадження (слідчих, прокурорів, керівництва МВС України чи Національної поліції) про підозрюваних осіб, позаяк, як це витікає із змісту ст. 62 Конституції України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Наочним прикладом такого «беззаконня» є розповсюдження інформації, яка носила обмежений характер, зокрема оприлюднення у 2014-2020 р. р. на засіданні Верховної Ради України у відкритому режимі відомостей про деяких народних депутатів, щодо яких Генеральний прокурор України вніс подання про притягнення до кримінальної відповідальності, що, в кінцевому результаті, призвело до втрати доказової бази та закриття кримінальних проваджень, а також створило одну із загроз національній безпеці України, позаяк була розголошена слідча таємниця (ст. 222 КПК).

Таким чином, конфіденційна інформація про особу, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою (у приведеному вище прикладі – слідчим чи прокурором у ході досудового розслідування щодо підозрюваних у вчиненні злочину народних депутатів), не може бути поширена без дозволу останніх, а тому представники ЗМІ у таких ситуаціях мають чітко дотримуватись норм Конституції та інших законів, а також основних принципів інформаційних відносин (ст. 2 Закону України «Про інформацію»), зокрема принципу правомірності одержання, використання, поширення, збереження та захисту інформації, а також принципу захищеності особи від втручання в її особисте сімейне життя.

3. Відповідно до вимог ст. 5 Закону України «Про інформацію», реалізація прав журналістів та інших працівників ЗМІ на основні види інформаційної діяльності (ст. 9) не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. При цьому слід зазначити, що у такому ж порядку має реалізуватись працівниками ЗМІ й та інформація, яка не віднесена до відомостей з обмеженим доступом (ч. 4 ст. 21 Закону України «Про інформацію»).

4. Однією із гарантій права журналістів та інших працівників ЗМІ на інформацію є встановлення на законодавчому рівні відповідальності за

порушення законодавства про інформацію (ст. 6 Закону України «Про інформацію»).

Як показали результати вивчення нормативно-правових основ тих актів, що стосуються інформаційної діяльності в Україні, до видів і засобів забезпечення юридичної відповідальності суб'єктів інформаційних відносин (ст. 4 Закону України «Про інформацію») (дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну) можна віднести наступні:

a) дисциплінарна відповідальність журналістів та інших працівників ЗМІ регулюється нормативно-правовими актами з питань журналістської діяльності (Статутами, Положеннями, т. ін., які носять локальний характер та є предметом розгляду та реагування на проступки роботодавцем);

b) цивільно-правова відповідальність визначена в Цивільному кодексі (ЦК) України[1]. Зокрема, у ст. ст. 22-23, 275 ЦК фізична особа має право на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб тими способами, що встановлені в главі 3 цього Кодексу;

c) адміністративна відповідальність з означених інформаційних відносин визначена в ст. 173-1, 185-11, 186-3, ін. Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) за поширення неправдивої інформації[2];

d) кримінальна відповідальність за означені протиправні діяння (ст. ст. 328, 330, 361 – 363-1 Кримінального кодексу України (КК).

Таким чином, як показав короткий аналіз нормативно-правових актів, що стосуються інформаційної діяльності в Україні, вони не тільки не кореспондуються поміж собою, особливо в частині збирання, використання та поширення відомостей про фізичну особу, але й з нормами Конституції України, які, з одного боку гарантують право на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а, з іншого, обмежують це право в інтересах безпеки з метою захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ст. 34 Основного закону України).

Виходячи з цього, цілком очевидним на сьогодні є удосконалення правового механізму з питань інформаційних відносин в Україні, а також журналістської діяльності з означених у законі основних напрямків державної інформаційної політики (ст. 3 Закону України «Про інформацію»), з метою усунення однієї із загроз національної безпеки в нашій державі.

---

[1] Цивільний кодекс України: прийнятий 16 січня 2003 року. *Режим доступу*: https://zakon.rada.gov.ua

[2] Кодекс України про адміністративні правопорушення: прийнятий 07 грудня 1984 р. *Режим доступу*: https://zakon.rada.gov.ua

References:

1. On National Security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. № 31. Art. 241.

2. Lutsk thriller, chronology of events: shooting, hostage-taking and happy ending. Electronic resource. Access mode: http://bug.org.ua/news/luts-kyy-tryler-khronolohiia-podiy-strilianyna-zakhoplennia-zaruchnykiv-ta-khepi-end-447786/

3. Bulyko AN Large dictionary of foreign words. 35 thousand words. Ed. 3rd, corrected, reworked. Moscow: Martin, 2010. 704 p.

4. Theory of state and law: textbook. for students. higher textbook lock / OV Petryshyn, SP Pogrebnyak, VS Smorodynsky and others; for order. OV Petrishin. Kharkiv: Pravo, 2014. 368p.

5. Criminal codex of Ukraine. Scientific and practical commentary: in 2 volumes / per general ed. V. Ya. Tatsiya, VI Borisova, VI Tyutyuchina. 5th ed., Supplement. Kharkiv: Pravo, 2013. Vol. 2: Special part / Yu. V. Baulin, VI Borisov, VI Tyutyuchin and others. 2013. 1040 p.

6. Electoral Code of Ukraine: adopted on December 19, 2019 № 396-IX. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2020. № 7-9. St. 48

7. Lipkan VA Administrative and legal regulation of national security of Ukraine: monograph. Kyiv: TEXT, 2008. 440 p.

8. Bodruk OS Systems of national and international security in the conditions of formation of the new world order 1991-2001: doc. flight. Science: 21.01.01. Kyiv: Nat. int problems international. Security, 2003. 415 p.

9. Konakh VK Ensuring information security as a component of the national security system (example of the USA): dissertation. flight. Science: 21.01.01. Kyiv: Nat. Inst. of Strategic Research, 2005. 171 p.

10. Levytska MB Theoretical and legal aspects of ensuring national security by internal affairs bodies: dissertation. jurid. Science: 12.00.01. Kyiv: Nat. acad. internal Affairs, 2002. 206 p.

11. Large explanatory dictionary of the Ukrainian language / incl. O. Yeroshenko. Donetsk: Gloria Trade LLC, 2012. 864 p.

12. On International Agreements: Law of Ukraine of June 29, 2004. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2004. № 50. Art. 540.

13. Jurisprudence: a dictionary of terms / ed. VG Goncharenko: textbook. Kyiv: Juriskonsult, KNT, 2007. 636 p.

14. On operative-search activity: Law of Ukraine of February 18, 1992. Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text

15. On the Security Service of Ukraine: Law of Ukraine of March 25, 1992 № 2229-XII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1992. № 27. Art. 382.

16. Characteristics of the State Penitentiary Service of Ukraine as of 01.07.2020. Access mode: https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/07/zagalna-harakterustuka.pdf.

17. On state protection of court and law enforcement officers: Law of Ukraine of February 23, 2014. Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text.

18. On the State Penitentiary Service of Ukraine: Law of Ukraine of June 20, 2005. Official Gazette of Ukraine.2005. № 29. Art. 1697

19. On Democratic Civil Control over the Military Organization and Law Enforcement Bodies of the State: Law of Ukraine of June 19, 2003 (repealed on the basis of the Law of Ukraine of June 21, 2018 № 9-VIII). Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-15#Text.

20. Constitution of Ukraine: adopted on June 28, 1996 (as amended on December 2, 2019). Access mode: https://zakon.rada.gov.ua.

21. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of Zhashkiv District Council of Cherkasy Region regarding the official interpretation of the

provisions of part one, two of Article 32, part two, three of Article 34 of the Constitution of Ukraine №2-rp / 2012 of 20 January 2012. Access mode: https://zakon.rada.gov.ua.

22. Legal bases of activity of journalists in Ukraine: explanation of the Ministry of Justice of Ukraine from 04.10.2011. Access mode: https://zakon.rada.gov.ua.

23. Journalists caught People's Deputy Yaremenko in correspondence with the prostitute in Rada. He stated that he had caught them spying. Electronic resource. Access mode: https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/bogdan-yaremenko-skandal-u-sluzi-narodu-novini-ukrajini-50050642.html

24. "Derkach's films": how Ukraine again found itself at the epicenter of an international scandal - experts say. Electronic resource. Access mode: https://www.5.ua/polityka/plivky-derkacha-iak-ukraina-znovu-opynylysia-v-epitsentri-mizhnarodnoho-skandalu-dumky-ekspertiv-221764.html

25. About the state secret: the Law of Ukraine from 21.01.1994 (edition as of 15.08.2020). Access mode: https://zakon.rada.gov.ua

26. "Amber business". Electronic resource. Access mode: https://nabu.gov.ua/novyny/burshtynova-sprava

27. About information: Law of Ukraine of October 2, 1992 (as amended on July 16, 2020). Access mode: https://zakon.rada.gov.ua

28. Modern European traditions and concepts of national security. Access mode: www.belvpo.com/r4/33942.html.

29. Legal bases of activity of journalists in Ukraine: explanation of the Ministry of Justice of Ukraine from 04.10.2011. Access mode: https: //zakon.rada.gov.ua

30. Journalists caught People's Deputy Yaremenko in correspondence with the prostitute in Rada. He stated that he had caught them spying. Electronic resource. Access mode: https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/bogdan-yaremenko-skandal-u-sluzi-narodu-novini-ukrajini-50050642.html

31. "Derkach's films": how Ukraine again found itself at the epicenter of an international scandal - experts say. Electronic resource. Access mode: https://www.5.ua/polityka/plivky-derkacha-iak-ukraina-znovu-opynylysia-v-epitsentri-mizhnarodnoho-skandalu-dumky-ekspertiv-221764.html

32. About the state secret: the Law of Ukraine from 21.01.1994 (edition as of 15.08.2020). Access mode: https://zakon.rada.gov.ua

33. "Amber business". Electronic resource. Access mode: https://nabu.gov.ua/novyny/burshtynova-sprava

34. About information: Law of Ukraine of October 2, 1992 (as amended on July 16, 2020). Access mode: https://zakon.rada.gov.ua

35. Modern European traditions and concepts of national security. Access mode: www.belvpo.com/r4/33942.html.

36. Legal bases of activity of journalists in Ukraine: explanation of the Ministry of Justice of Ukraine from 04.10.2011. Access mode: https://zakon.rada.gov.ua.

37. Criminal Procedure Code of Ukraine: adopted on April 13, 2012. Access mode: https://zakon.rada.gov.ua

38. Civil Code of Ukraine: adopted on January 16, 2003. Access mode: https://zakon.rada.gov.ua

39. Code of Ukraine on Administrative Offenses: adopted on December 7, 1984. Access mode: https://zakon.rada.gov.ua

РОЗДІЛ III Особливості боротьби з організованою злочинністю в Японії

ПЄТКОВ Валерій Петрович
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України
профессор кафедры права, политологии и международных отношений
Университета имени Альфреда Нобеля (Украина)
https://orcid.org/0000-0003-4310-5876

3.1. Рецидивная и организованная преступность в Японии
3.2. Особенности исторического развития организованных преступных группировок
3.3. Структура, формы и методы дятельности организованных преступных группировок
3.4. Законодательство об ответственности в сфере организованной преступности

Features of the fight against organized crime in Japan

Doctor of Law, Professor V. P. Petkov
Honored lawyer of Ukraine
professor at the Department of law, political science and international relations
Alfred Nobel University (Ukraine)

Особенности борьбы с организованной преступностью в Японии

доктор юридических наук, профессор В. П. Петков
Заслуженный юрист Украины
профессор кафедры права, политологии и международных отношений
Университета имени Альфреда Нобеля (Украина)

Ключові слова: організована злочинність, рецидив, угруповання, відповідальність, протидія.

Keywords: organized crime, recidivism, grouping, responsibility, counteraction.

***Ключевые слова*:** организованная преступность, рецидив, группировка, ответственность, противодействие.

АНОТАЦІЯ

У розділі окреслено проблематику боротьби з організованою злочинністю Японії. Здійснено аналіз становлення та розвитку організованих угруповань. Виокремлено основні організовані угруповання, які складають трансформацію давніх бакуто, текія та відносно «молодих» гурентай. Окреслено основні напрями боротьби з рецидивною та організованою злочинністю. Констатовано, що у Японії зберігся механізм вертикальних відносин на підставі традиційної японської патерналістської сім'ї. Досліджено структуру, форми та методи діяльності основних злочинних угруповань Японії. Проаналізовано чинне законодавство, яке регламентує відповідальність у сфері організованої злочинності. Обгрунтовано думку, що злочинні угруповання характеризуються внутрішнім ієрархічним порядком, який регламентує відносини між членами, визначає їх роль та функції. Підпорядкування і поглинання великих угруповань сильнішими, створення злочинних синдикатів, які прагнуть до поширення сфери свого впливу, відображають тенденцію економічного життя суспільства, заміну вільної конкуренції диктатом монополій.

SUMMARY

The section outlines the issues of combating organized crime in Japan. The analysis of formation and development of organized groups is carried out. The main organized groups that make up the transformation of the ancient bakuto, tekiya and relatively "young" gurentai are singled out. The main directions of the fight against recidivism and organized crime are outlined. It is stated that the mechanism of vertical relations on the basis of the traditional Japanese paternalistic family has been preserved in Japan. The structure, forms and methods of activity of the main criminal groups of Japan are investigated. The current legislation regulating liability in the field of organized crime is analyzed. The opinion is substantiated that criminal groups are characterized by an internal hierarchical order, which regulates the relations between members, determines their role and functions. The subordination and absorption of large groups by stronger ones, the creation of criminal syndicates that seek to expand their sphere of influence, reflect the trend of economic life of society, the replacement of free competition by the dictates of monopolies.

АННОТАЦИЯ

В разделе обозначено проблематику борьбы с организованной преступностью Японии. Осуществлен анализ становления и развития организованных группировок. Выделены основные организованные группировки, которые составляют трансформацию древних бакуто, текия и относительно «молодых» гурентай. Определены основные направления борьбы с рецидивной и организованной преступностью. Констатировано, что в Японии сохранился механизм вертикальных отношений на основании традиционной японской патерналистской семьи. Исследована структура, формы и методы деятельности основных преступных группировок Японии. Проанализировано действующее законодательство, регламентирующее ответственность в сфере организованной преступности. Обосновано мнение, что преступные группировки характеризуются внутренним иерархическим порядком, который регламентирует отношения между членами, определяет их роль и функции. Подчинение и поглощение крупных группировок болем сильными, создание преступных синдикатов, которые стремятся к распространению сферы своего влияния, отражают тенденцию экономической жизни общества, замену свободной конкуренции диктатом монополий.

3.1. Рецидивная и организованная преступность в Японии

Преступность в Японии на протяжении всего послевоенного периода находится в наиболее благоприятном положении в сравнении с другими ведущими странами. Коэффициент преступности в этой стране в 4-5 раз ниже, чем в Германии, США, Франции и Великобритании. Серьезную обеспокоенность японских правоохранительных органов вызывают качественные проявления рецидивной преступности.

Важным показателем состояния преступности служит уровень рецидивной и организованной преступности, этот показатель является актуальным для Японии и сегодня. Начиная с 1950 года, японская полиция ведет учет количества организованных преступных группировок, так называемых борекудан и их членов.

Организованная рецидивная преступность, глубоко укоренившаяся в японском обществе, имеет все основные черты, присущие организованной преступности в других странах. Преступные группировки характеризуются внутренним иерархическим порядком, который регламентирует отношения между членами, их роли, функции. Но они имеют и свою специфику.

В национальном докладе Японии на VII Конгрессе ООН по предотвращению преступности и обращения с рецидивистами и преступниками (Милан, в 1985 г.) акцентировалось внимание, что основные отличия преступных образований Японии от организованной преступности в других странах заключаются в том, что они не выдвигают исключительных прав на определенные географические зоны, как на сферы своего влияния, не опираются на родственные и семейные связи, как основу групповой солидарности, и не стремятся делать тайну из своей внутренней структуры. Для иностранных исследователей остается загадкой «открытость» борекудан, которая состоит в том, что их структура, участники, штаб-квартиры в определенной степени известны полиции и большому кругу общественности. Причину такого положения можно видеть, в частности, в сохраненном с феодальных времен отношении части граждан к организованной преступности, как к виду предпринимательства, на что у нас долгое время не обращали внимания[1].

Преступления, совершенные членами борекудан, составляют значительную долю общеуголовной преступности Японии, в особенности насильственной. Составляя менее чем 0,1% населения страны, члены борекудан, совершают треть убийств, четверть телесных повреждений, пятую часть нападений и изнасилований. Однако, главная опасность для государства заключается не в этом, а в том, что борекудан активно вмешивается в

[1] Crime prevention: the seventh UN congr. on the prevention of crime a. theatment of offenders: national statement of Japan. Milan, 1985. C. 67.

экономическую жизнь Японии, на долгосрочной рецидивной основе достигает нелегальных прибылей, которые составляют 0,27% валового национального продукта (тоесть, примерно четвертую часть военного бюджета страны). Борекудан имеет тесные связи с ультраправыми силами японского общества.

В последнее время в кругу организованной преступности наблюдается рост процента рецидивистов и интенсивный процесс объединения преступных групп в преступные синдикаты, в которых существует соответствующая система подчинения. Начиная с 1965 года 30% преступных групп контролировали две и больше префектур Японии (при том, что в стране насчитывается 47 префектур), а в 1987 году этот процесс вырос до 89, 7%[1], а уже в 1988 году почти каждый четвертый японский мафиози входил в состав более крупного и мощного преступного синдиката страны – Ямагути-резине[2].

Следует отметить, что в японской правовой науке отсутствует единое понятие организованной преступности. Специалисты Японии подчеркивают сложность отражения в одном определении всей сущности борекудан, которые имеют разнообразную структуру, основу и даже историю своего развития[3].

Японский криминолог К. Миядзава, освещая проблему разработки понятия организованной преступности, показывает, что для ее определения недостаточно таких признаков, как совместное осуществление преступлений, которое проявляется в групповой деятельности и запланированном сотрудничестве. Основным отличием организованной преступности считает организацию, которая образуется в процессе какой-либо деятельности или занятия. Моделью такой организации, по его мнению, служит уставно-ранговая структура, предусматривающая отношения «солдат»-лидер, или «дети»-«отец».

Министерством юстиции Японии принято достаточно распространенное определение, что «борекудан» – это организация или группа, коллективно или обычно совершающая противоправные насильственные действия, а также организация или группировка, вызывающая опасение относительно их совершения[4].

Органами полиции принято такое определение «борекудан» – это предпринимательская группировка, которая силами своего объединения или организации обеспечивает себе существование регулярной противоправной деятельностью[5].

Таким образом, среди правоведов теоретиков и работников правоохранительных служб существует общее понимание организованной преступности, достаточное для осуществления борьбы с ней и рецидивом.

---

[1] Борекудан хандзай. ХандзайХакусе. Токио, 1976, С. 386.; Хандзайхакусе. Токио, 1988. С.42.
[2] Кзйдзикзйсацунокайко то тумбо. Кзйсацу гему нокайко то тзмбо. Токио, 1989. С. 48.
[3] Борекудан хандзай. ХандзайХакусе. Токио, 1983. С. 110.; Кзйсацухакусе. Токио, 1988. С. 303.
[4] Борекудан хандзай. ХандзайХакусе. Токио, 1983. С. 109.
[5] Судзукі Такуро. Надзэборекуданваккймэцудэкинайнока. Нихонкэйсанцуно Химину. Токио, 1980. С. 165.

Если проанализировать историю развития организованной преступности в Японии и роль, которую играют рецидивисты, то можно увидеть, что для нее характерно сочетание общих черт, присущих преступности других стран, и специфических для Японии. При этом особенного внимания заслуживает последнее.

Японское общество само по себе отличается социопсихологическими особенностями и значительным постоянством национальных традиций.

Правящие круги Японии целенаправленно постоянно консервируют эти явления, потому что они правильно оценивают состояние экономических успехов страны в отношении урегулирования социальных конфликтов, поддержки внеклассовых связей, стабилизирующих общество.

Большинство из этих явлений переносится в сферу влияния рецидивистов, на организованную преступность, и это культивируется веками, приобретая свои нормы организации, деятельности и проявлений межличностных отношений, которые использует правящая верхушка для обеспечения условий существования «государства в государстве», огораживания своих влиятельных кланов стеной от всего законопослушного мира.

В связи с этим, очень важно выявление исторического корня борекудан для понимания их современного устройства.

Организованная структура, традиции и «законы» борекудан сложились более 200 лет назад. Можно утверждать, что основателями современных борекудан были формирования группировок бакуто, которые относятся к XVII веку. Членами этих группировок, в основном, становились вассалы дома Токугави, которые были лишены земель по приказу Сегуна от 1635 года и ранини – самураи, которые казнили своих сюзеренов в результате конфискации земли упоследних, или их экономического разорения[1].

Ранини, количество которых достигало полумиллиона, перемещались с места на место, находя средства для существования и обычно объединяясь в банды, которые занимались ограблениями. Позже к бакуто начали присоединяться рецидивисты и бродяги, которых бакуто скрывали и которых они кормили в ночлежках.

Распространение в Японии азартных игр в конце XVII столетия сделало свой вклад в формирование группировок бакуто. Их основным занятием стала организация азартных игр в городах, в особенности на почтовых станциях важных путей.

Эти группировки получили название якудза, что в игре в карты, обозначало «свинья» (термин образовался от придания фонетических эквивалентов названия иероглифов, которые означают 8, 9, 3, что в сумме дает

[1] История Японии. URL: https://mundo.pro/ru/country/japan/guide-notes/istoriya-yaponii.

20 – очень плохую цифру в игре)[1]. Название якудза в последующем было перенесено на все группы организованной преступности и до сих пор употребляется для их определения не только в публицистической, но и в научной литературе наряду с термином борекудан.

Текия образовывались из рецидивистов, разбойников (яси), общую массу которых составляли самураи, потерявшие своих сюзеренов в период непрерывных междоусобных войн в XVI веке. Они превращались в группы странствующих торговцев, мелких жуликов и рэкетиров, мошенников, создававших передвижные ларьки и лавки для торговли мелкими товарами на улицах и ярмарках, которые происходили возле монастырей в дни религиозных праздников. Монастырям текия платили дань.

Уже в те далекие времена текия получили негативную репутацию из-за некачественных товаров и мошеннических методов торговли. Следует отметить, что предки текия обманывали покупателей, применяя различные технические средства, практикующиеся и сегодня. Поклонялись текия китайскому богу Сенной, алтари которого очень часто находят в домах боссов текия и до сих пор[2].

Как бакуто, так и текия имели свою «территорию» и кодексы поведения, члены этих объединений были связаны между собой родственными отношениями верности, а очень часто и клятвой, скрепленной кровью относительно соблюдения кодекса поведения. За нарушение кодекса ждало наказание. Лицо, вступавшее в группу, выполняло обряд посвящения или ритуал со «священной чашей». После завершения обряда между «новообращенным» и боссом устанавливались такие отношения, как между отцом и сыном. Обряд означал отречение от кровных родителей и признания босса фактическим родителем, а отныне и безусловную преданность ему. Существовал обычай ампутации фаланги пальца. Таким образом «новообращенный» демонстрировал свою искренность и преданность всякому лицу, перед авторитетом которого он склонялся. Благодаря этому группа якудза образовывала свою псевдо семью – клан. Основу организационной структуры группы составляли традиционные ценности японского института семьи, где строгая регламентация места и поведения каждого ее члена сочеталась с безусловной преданностью самой семье, и в первую очередь, – ее главарю – оябуну, который был единственным распорядителем прибылей, властелином, обладающим практически безграничной властью над всеми членами. Японский оябун, в отличие, например, от главы семьи в китайской

---

[1] Белявская О. Организованная преступность в Японии: научно-аналитический обзор. М., 1990. С. 6.

[2] Vos G.de, Mizushita Keiichi. Organization and social function of Japanese gangs: hist. development a. mod. parallels. Aspects of social change in modern Japan. Princeton, 1967. P. 295.

авторитарной семье, не только имел безграничную власть, но и должен был также заботиться обо всех членах семьи и защищать их.

Родственные отношения обеспечивали преступной группировке устойчивые связи не только между боссом и членами организации (отношения «дети» – «родители»), но и высокую степень взаимной сплоченности ее членов (отношения старших и младших братьев), тоесть не только вертикальные, но и горизонтальные отношения, которые связывали членов одного ранга. Таким образом, феодальный институт клана семьи, который рассматривался собственным окружением как единая основа для морального воспитания патриотических и законопослушных граждан, стал мощным механизмом преданности членов преступных организаций.

Феодальный институт клана семьи продолжает в значительной мере влиять на японское общество и сегодня; в частности, родственные отношения перенесены и в сферу предприятий. Однако, в наиболее «чистом» виде традиционные ценности этого института остались только в формированиях организованной преступности. Сохранение родственных отношений позволяет японскому боссу (сравнительно в сравнении с американским) удерживать высший уровень преданности членов преступной организации[1].

На наш взгляд, кодекс поведения якудза представляет собой пародию на бусидо – этический кодекс самураев средневековья. Якудза должен был стойко переносить боль, тюремное заключение, голод. Насильственная смерть при этом поэтизировалась, воспринималась как трагическая фатальность. Процветающие оябуни культивировали традиции и стиль жизни самураев, изучали искусство, литературу, владели мечом и т.п. Кодекс поведения не позволял заниматься деятельностью, которая непосредственно не связана с интересами группы, предусматривалась строгая секретность и безусловная преданность боссу. За нанесение убытков населению предусматривалось наказание.

Как пример, приведем некоторые статьи одного из кодексов поведения якудза, которые относятся к 1955 году:

1) не посягать на женщину, которая принадлежит другому члену группы;

2) не заниматься ничем другим, кроме «бизнеса» группы, даже под угрозой голода;

3) не выдавать тайн группы полиции при задержании;

4) хранить преданность лидеру и другим членам;

5) не пользоваться обычным языком, а использовать специальную терминологию группы или жаргон[2].

---

[1] Vos G.de, Mizushita Keiichi. Organization and social function of Japanese gangs: hist. development a. mod. parallels. Aspects of social change in modern Japan. Princeton, 1967. P. 293.

[2] Там же. P. 197.

В далеком прошлом основная функция бакуто и текия заключалась в ограничении внешней конкуренции в интересах членов группы, защите ее «территории» и прибылей, с этой целью постоянно поддерживался и развивался агрессивный дух, создавались специальные силовые подгруппы. Специалисты по силовым вопросам нанимали якудза на должности охранников высокопоставленных лиц. Взаимная преданность якудза, жестокая дисциплина создавали условия для их использования при осуществлении направленных и контролируемых актов насилия, к чему не без успеха прибегали правые силы страны на протяжении всей истории якудза.

Позиция якудза (как текия, так и бакуто) в значительной степени усугублялась действиями самой официальной власти. В частности, с целью прекращения уличных драк в 1735–1740 годах некоторые боссы текия назначались властью «надзирателями» на своих «территориях», при этом они получали титул «фамилия и два меча» (символы, подобные статусу самураев). Использовались и бакуто.

Например, восемь начальников полицейских участков из образованного в 1805 году центрального полицейского ведомства, к функциям которых принадлежало регулярное патрулирование подведомственных им участков, внедрили в практику привлечения «информаторов» из числа боссов бакуто, которые за обязательство определенной ограниченности нелегальной деятельности своей группы получали заступничество полиции и помогали ей в борьбе с конкурирующими преступными организациями[1]. Долгое время среди японского населения существовала пословица: «Днем нас защищает полиция, а ночью – якудза». Якудза действительно охраняли «свою» территорию от вмешательства грабителей и других преступных элементов и содействовали предотвращению уличной преступности.

В первой половине XX века в деятельности якудза происходят некоторые изменения. Усиление контроля полиции (первый приказ, согласно которому были осуществлены массовые аресты бакуто, принадлежит к 1884 году), а также запрещение азартных игр (Уголовный кодекс 1907 г.) заставили боссов бакуто прятать источники прибыли путем ввода определенной легальной экономической или политической деятельности. Существует много документов, свидетельствующих о сохранении бакуто протектората полиции за денежное вознаграждение, о решении споров путем прямых контактов между боссами бакуто и представителями полиции на взаимовыгодной основе, связанных с тяжкими насильственными преступлениями, совершенными членами бакуто.

В Японии в этот период бакуто играли значительную и очень реакционную политическую роль, в частности, некоторые боссы стали членами

[1] Vos G.de, Mizushita Keiichi. Organization and social function of Japanese gangs: hist. development a. mod. parallels. Aspects of social change in modern Japan. Princeton, 1967. P. 296.

таких ультранационалистических партий, как «Черный дракон». В конце 20-х годов, в условиях милитаризации японской политики, их использовали как авангард антисоциалистического движения для защиты обновленного японского капитализма. Бакуто вошли в некоторые фашистские партии, которые действовали на территории Маньчжурии и Китая под видом бродяг и попрошаек, тайно торговали опиумом и поставляли проституток местным солдатам[1].

В условиях развития предпринимательства розничная торговля и обман покупателей становились менее прибыльными и для текия. Некоторые боссы текия перешли к легальному бизнесу, а в целом текия приобрели полулегальный устав.

Новый тип организованной преступности появился после второй мировой войны, так называемый гурентай. Организационная структура гурентай в меньшей степени базировалась на отношениях личной преданности боссу, однако сохранялись традиционные горизонтальные «братские» отношения. Основным источником прибыли гурентай было пособничество проституции.

После ввода в 1957 году Закона о борьбе с проституцией они занялись строительством, и различной деятельностью в кварталах для развлечений. Гурентай охраняли тайные публичные дома как от мелких преступников, а также рецидивистов, так и от полиции, нанимались ночными сторожами, исполняли функции вышибал в барах и ресторанах.

Второе направление активности гурентай – вмешательство в традиционную сферу деятельности бакуто, связанную с организацией азартных игр. С целью самосохранения, бакуто в значительной степени перешли к вымогательству и шантажу. Иногда они соединялись с гурентай

В конце 50-х нач. 60-х годов количество преступных организаций и вовлеченных в них членов приобрело стремительный рост. В 1963 году полицией была зарегистрирована рекордная цифра таких группировок – 5216, которые насчитывали свыше 184 тысячи человек[2]. Основным источником прибыли для бакуто традиционно был игорный бизнес, в меньшей степени махинации, связанные с торговлей, строительством, сферой услуг, пособничеством проституции. Текия перепродавали купленные по оптовой цене товары, торговали бракованной и кустарной продукцией, занимались спекуляцией: немалые прибыли получали при этом от рэкета. Деньги требовались, главным образом, у собственников магазинов, ночных клубов, ресторанов.

---

[1] Белявская О. Организованная преступность в Японии: научно-аналитический обзор. М., 1990. С. 6.

[2] Борекуданхандзай. ХандзайХакусе. Токио, 1976. С. 383.

Гурентай, действуя в основном в местах развлечений, распространяли стимулирующие средства, порнографические материалы, занимались пособничеством проституции, а также мелкой спекуляцией и кражами.

3.2. Особенности исторического развития организованных преступных группировок

Осуществленный анализ исторического пути развития борекудан позволяет уяснить сущность их современных организаций, которые образуют трансформацию давних бакуто, текия и сравнительно «молодых» гурентай; сохраненный механизм вертикальных отношений на основе традиционной японской патерналистской семьи. Значения современных кодексов поведения, источники которых происходят со времен феодализма, нюансы отношений с полицией, «естественность» вступления в легальный бизнес и т.д.

Жизнеспособность борекудан во многом обусловлена тем, что на протяжении всего исторического времени они часто изменялись, сохранили преемственность форм и методов, норм и отношений, даже по отдельным средствам совершения преступлений. Наименование разновидностей борекудан, предоставленные им еще в феодальном периоде, не просто внешний атрибут, а реальное отличие стойкости их существования. Нарушение механизма исторической преемственности могло бы значительно ослабить борекудан, но этого невозможно достигнуть в короткий срок усилиями только правоохранительных органов.

«Самурайское» происхождение борекудан способствует возобновлению атмосферы специфической романтики в преступных группах, позволяет прикрыть «грязный бизнес» ширмой «благородства», дает возможность для предоставления членам (особенно боссам) украшения суперменов. Образуется основа для морально-психологического оправдания преступной деятельности. Самурайское наследие отобразилось и в таких чертах современной организованной преступности, как жестокость дисциплины и агрессивность. Со времен феодализма сохраняется отношение общества к борекудан, как к почти неотъемлемому компоненту социальной жизни, обычай использования участников преступных групп в роли охранников, притеснение силой борекудан уличной преступности в «районах ответственности».

Характерное для членов борекудан ориентирование на преступный стиль жизни в известной мере определяется их субкультурой (своеобразным стилем поведения и мышления). Компоненты, образующие субкультуру борекудан, проявляются во всех сферах их преступной деятельности и составляют одну из основ современной организованной преступности.

Сюда принадлежат восприятия силы, как регулятора отношений между людьми, идея «настоящего» мужчины, агрессивность, принцип мгновенного удовлетворения всех желаний, концепция фатальной неотвратимости судьбы,

пренебрежение к труду, мазохизм, враждебное отношение к членам других преступных группировок, сохранения «лица» (обиду нужно смыть кровью) – принципы ниндзя.

Одним из существенных компонентов субкультуры современных борекудан продолжает оставаться традиционное восприятие группы как семьи, клана и подчинения отношениям «дети» – «отцы» и «старшие и младшие братья». Подчинение вертикальным отношениям ««дети» – «отцы» ограничивает волю последних.

Известны случаи, когда «дети» безусловно исполняют приказ «оябуна» совершить преступление, добыть денег, жертвуя собой явиться в полицию с повинной. Сила «братских» отношений значительно слабее, однако и здесь много случаев, когда член борекудан связывает свое поведение с уставом «младшего брата».

Важными компонентами субкультуры считаются нормы поведения. Очень своеобразные запреты норм, они типичны для многих группировок, – не совершать насильственных противоправных деяний в отношении посторонних граждан, не вступать в столкновения с членами других преступных групп, не продавать друзей представителям правоохранительных органов, не употреблять наркотиков, не разглашать тайн группы, не присваивать выручку от бизнеса, не посягать на женщину другого члена группы (последние три нормы, в основном, характерные для текия) – часто превращаются только в провозглашенные лозунги. Однако, нормы, которые носят характер рекомендаций, в большинстве случаев исполняются. К этим нормам относятся: ведение легального бизнеса для прикрытия преступной деятельности, достижения координирования с правоохранительными органами, усиления единства и солидарности в группе, готовность принести себя в жертву «оябуну»[1].

До настоящего времени сохраняются и традиционные ритуалы якудза. Около 40% членов борекудан прошли через обряд посвящения, у 40% – отсутствуют фаланги пальцев, у 75% – тело покрыто татуировками, однако в настоящий момент постепенно стирается уставно-ранговая структура, о чем свидетельствует сокращение лиц, которые имеют опыт «стажировки» в борекудан (42%). Уменьшается срок испытания, во время которого испытуемый должен участием в преступной деятельности доказать свою ответственность требованиям группы, чтобы стать ее полноправным членом. Заметно ослабляется сплоченность групп, снижается верность более высокому по рангу, особенно среди молодых членов.

Продолжается ослабление группового контроля, о чем свидетельствует большое количество преступлений, совершенных членами борекудан по

[1] Аргунова Ю. Н. Преступность в Японии, ее причины и профилактика: дисс. на соискание канд. юрид. наук. М.: МГУ им. М. В. Ломоносова. М., 1984. 185 с.

собственной инициативе для личного обогащения. Только 15% преступлений составляют действия, которые совершены по распоряжению группы, в межгрупповых столкновениях или с целью демонстрации могущества своих формирований[1].

Значительно упрощается и выход из преступных организаций (только 10% членов организации, оставляющих группы, подвергаются наказанию). Проведенные исследования выявили, что количество лиц, вступивших в преступные группы, за пять лет сократилось в половину[2].

В основном в борекудан вступают представители низших слоев общества. Для лиц, которые вовлекаются в борекудан, характерен низкий уровень образования, отсутствие определенного рода деятельности. Средний возраст этих лиц 30 лет. Вступление в борекудан связано, как правило, с протестом против действующих социальных институтов и обычаев или с желанием приспособиться к ним. Сегодня большинство членов борекудан желают вернуться к честной жизни и рассматривают группу, как средство достижения этой цели (накопление капитала нелегальным путем) или как временное пристанище. Незначительная их часть (ядро) стремится к распространению контролируемой территории и источников прибыли, к участию в политической деятельности организации, тоесть к созданию внутри легального общества другого – подпольного.

Почти все члены борекудан имеют преступную историю. Каждый из них совершает в основном два-три преступления на год. Среднее количество арестов боссов и высшего руководства составляет 8,9%, рядовых членов – 3%.

3.3. Структура, формы и методы деятельности организованных преступных группировок

В связи с тем, что 90% всех современных преступных групп составляют бакуто, текия и гурента, считаем целесообразным рассмотреть более детально организационную структуру каждой из них в отдельности.

В последнее время девять ролевых функций бакуто (которые в прошлом одновременно означали устав и ранг) сократилось до пяти: оябун, высший штаб, штаб, рядовые члены стажеры членов. Наряду с сокращением ролевых функций ослабела и зависимость от ранга. Однако и в настоящий момент, кроме отношений «дети» – «отцы» в бакуто сохраняются «братские» отношения даже внутри одного и того же ранга. Как подчеркивает К. Хосино, «функционирование системы приказов и группового контроля, основанного на

---

[1] Судзуки Такуро. Надзэборекуданва каймэцудэкинайнока. Нихонкэйсацунохимицу. Токио, 1980. С. 283.

[2] Аргунова Ю.Н. Преступность в Японии, ее причины и профилактика: дисс. на соискание канд. юрид. наук. М.: МГУ им. М. В. Ломоносова. М., 1984. 185 с.

этих личных отношениях, остались практически неизменными с прошедших времен[1]».

Текия имеют четыре ролевые функции (вместо пяти в прошлом): оябун, высший штаб, рядовые стажеры членов. Этот тип организованной преступности в большей степени сохранил феодальные черты. Здесь очень сильно ощущается влияние системы «пожизненного найма», наиболее прочные горизонтальные «братские» отношения[2]. Текия поддерживают контакты между собой в масштабе всей страны. Однако в последнее время и в этих группах растет количество членов, не связанных с розничной торговлей, не имеющих опыта «стажировки».

Для гурентай, созданных после второй мировой войны, характерна более слабая организационная сплоченность и стабильность. У них сохранены преимущественно «братские» отношения, в отличие от бакуто и текия групповой контроль базируется на принципах принуждения, даже отсутствует четкое распределение ролевых функций, продвижение по рангу, система связей.

Независимо от типа преступной организации, в борекудан существует определенный стереотип лидерства. Для японского оябуна характерны:

1) высокий уровень профессионализма;

2) большой организационный талант, умение поддерживать дисциплину в группах;

3) личная привлекательность и способность вызывать доверие.

Лидер преступной организации не выполняет функций, связанных с принуждением и вознаграждением членов (тоесть он не осуществляет наказания членов группы и не обеспечивает их денежными средствами). Это достигается тем, что почти во всех группах подчинения низших членов вышестоящим традиционно имеет твердую основу, кроме того действует система, при которой вознаграждение осуществляется в форме передачи высшим членам «территории» на сохранение (в аренду) низшим, а низшие платят определенный процент от прибыли с этой «территории»[3].

Сегодня продолжается динамический процесс сочетания преступных организаций и образования синдикатов организованной преступности. Отношения между группами в синдикате построены либо по принципу единства, либо по принципу иерархической пирамиды. Но даже во втором случае группы, которые находятся на верхних ступеньках «пирамиды», не осуществляют непосредственный контроль над всеми низшими образованиями, а контролируют организации, расположенные на одну ступеньку ниже. В

---

[1] Аргунова Ю.Н. Преступность в Японии, ее причины и профилактика: дисс. на соискание канд. юрид. наук. М.: МГУ им. М. В. Ломоносова. М., 1984. 185 с.

[2] Якудза: организованная преступность в Японии. URL: https://www.nippon.com/ru/series/c042.

[3] Якудза: организованная преступность в Японии. URL: https://www.nippon.com/ru/series/c042.

процессе образования преступных синдикатов существенную роль играют традиционные связи.

Горизонтальные «братские» отношения способствуют сплоченности синдикатов. Эти отношения объединяют даже членов различных группировок. В настоящий момент в «братских» отношениях находится около двух третей всех членов борекудан, 80% из них принадлежат к одному и тому же синдикату. Эти отношения, как подчеркивает К. Хосино, со временем не сокращаются, а наоборот, распространяются вместе с ростом преступного синдиката.

Сплоченность на основе «братских» отношений предоставляет объединения сочетания не только отдельных членов, но и группировок, к которым они принадлежат[1].

Таким образом, при формировании японской организованной преступности происходит процесс ослабления субкультурных связей, однако этот процесс настолько слаб, что вряд ли приведет к каким-либо изменениям сегодня или в ближайшем будущем.

Японские специалисты воспринимают организованную преступность, как реальную социальную общность со всеми ее организационными, функциональными, психологическими и другими атрибутами и соответственно занимаются ее изучением.

Можно определить некоторые тенденции, характеризующие японскую организованную преступность: унификация видов преступных организаций; уменьшение разницы между бакуто, текия, гурентай и другими менее известными группами; концентрация сил организованной преступности в подпольных синдикатах, поглотивших отдельные преступные группировки; трансформация форм деятельности борекудан по направлению к расширению «интеллектуальных» форм, связанных с использованием легального бизнеса и вмешательством в финансово-экономическую деятельности предприятий и граждан (шантаж, мошенничество). В основе первой тенденции находится потеря борекудан разного вида преданности традиционным источникам обогащения и проявлений готовности к любой преступной деятельности, которая бы обеспечивала большую прибыль.

Подчинение и поглощение больших группировок более сильными, создание преступных синдикатов, стремящихся к распространению сферы своего влияния, отображают тенденцию экономической жизни общества, замену свободной конкуренции диктатом монополий.

Господство в преступном мире Японии гигантских преступных синдикатов (наибольшими из них сейчас считаются «Ямагути-резине», «Инагава-кай» и «Сумнеси-ренгокай»), потеря членами борекудан

[1] Состояние преступности в Японии. Обзорная информация ГИЦ МВД РФ. Зарубежный опыт. Вып. 9. М.: МВД РФ, 1998.

«традиционных идеалов» и переход к поклонению «золотому тельцу» предоставило возможности японским специалистам сделать вывод о приближении борекудан к американскому типу организованной преступности[1].

Основные формы деятельности борекудан, с учетом истории их развития, следующие. Сегодня еще сохраняется такая форма преступной деятельности, как вымогательство, приближенное к ограблению (применение физического насилия или угрозы его использования), которое совершается отдельными членами борекудан по отношению к гражданам или мелким предприятиям. Сохраняется и другая традиционная форма преступности – нелегальное предпринимательство (подпольный игорный бизнес, тайное букмекерство, торговля наркотиками).

В то же время в формах деятельности борекудан наблюдаются существенные изменения. Об этом свидетельствует возникновение и распространение (при сохранении нелегального предпринимательства) значительного количества легальных предприятий, принадлежащих борекудан и использующихся ими для сокрытия преступных акций, направленных против предприятий аналогичного типа, в виде различных вариантов вымогательств. Характерно, что борекудан уже не стремится монополизировать те или иные сферы бизнеса, потому что им достаточно предприятий, которые можно превратить в источники прибыли.

В 80–90 годы формы преступной деятельности приобрели некоторые изменения: продолжается процесс снижения вымогательства, приближенного к ограблению; продолжает развиваться нелегальное предпринимательство; распространено посягательство на предпринимателей под прикрытием легальных предприятий.

Возникает и четвертая форма преступной деятельности – борекудан уже не ограничиваются изъятием у предпринимателей доли полученной ими прибыли, а вмешиваются именно в процесс его формирования – в отношения между предпринимателями и их клиентами.

Сегодня большинство преступных групп с целью легализации своего существования прикрываются любым «честным делом»[2]. Они используют в качестве ширмы предпринимательскую деятельность в сфере развлечений (кабаре, рестораны, кафе, ночные клубы, танц-холлы, бары), строительные конторы, конторы для операций по недвижимости, портово-грузовые и транспортные конторы, издательство газет и журналов, финансовые учреждения.

Отдельно следует отметить рост количества финансовых учреждений, занимающихся предоставлением ссуд и с их помощью легко скрывающих различные мошеннические акции. Якудза часто используют как «вывеску»

[1] Якудза: организованная преступность в Японии. URL: https://www.nippon.com/ru/series/c042.
[2] Маэно Икудзо. Борекуданхандзай. Кэйдзисэйсакурон. Киото, 1988. С. 305.

некоторые ультраправые политические объединения, а также различные социальные движения. Например, в префектуре Тояма в январе 1987 года полиция задержала четырех человек, в том числе и лидера группы из 17 человек, которые под предлогом проведения кампании против дискриминации «баракумин» (потомки средневековых париев) требовали от крупных предпринимателей денег. Так, путем вымогательства «денежной поддержки» они получили 170 000 000 иен от 49 компаний[1].

Узаконенное предпринимательство якудза характеризуется низкой производительностью, плохим качеством. В общем объеме доходов членов борекудан прибыль от легального предпринимательства составляет менее 0,4%.

Анализ современных методов преступной деятельности «борекудан» также привел некоторых японских исследователей к выводу об их подобии формам организованной преступности в США (возможно, здесь правильнее было бы говорить не об «американизации», а об «интернационализации» организованной преступности).

Так, например, К. Хосино подчеркивает такие основные степени развития форм преступной деятельности мафии в США: совершение ограблений отдельных граждан и отдельных предприятий; ведение нелегального предпринимательства; установление своей монополии в отдельных сферах рынка товаров и услуг путем запугивания и угроз[2]. Однако уже последняя из трех отмеченных форм указывает на ограниченность этого подобия. В отличие от американской организованной преступности, японская якудза не стремится к монополизации отдельных сфер рынка товаров и услуг и продолжает придерживаться курса на получение прибыли путем мошенничества, создание препятствий по делам в заключении контрактов, мошеннических акций с недвижимостью, разных форм финансового давления (назначение высоких процентов, вознаграждение за спасение имущества, подлежащего изъятию, осуществления прав кредитора) относительно легальных предприятий соответствующего профиля. Хоть проникновение якудза в большой бизнес уже можно видеть, оно по оценке японских специалистов пока что отстает от масштабов американской организованной преступности[3].

Изменения в формах преступной деятельности борекудан приводят к приближению организованной преступности к «белокоммерческой». Наверняка, этот процесс будет углубляться.

Методы совершения преступлений приобретают разнообразие и изобретательность. Некоторые преступления, совершенные якудза,

---

[1] Борекуданноторисимари. Кэйсацу хакасе. Токио, 1981. С. 109.

[2] Белявская О. Организованная преступность в Японии: научно-аналитический обзор. М., 1990. С. 6.

[3] Якудза: организованная преступность в Японии. URL: https://www.nippon.com/ru/series/c042.

рассматриваются большинством специалистов, как интеллектуальное насилие[1]. Следует отметить, что физическое насилие, как средство организованной преступности, сегодня применяется редко. Как правило, якудза для достижения своей цели пользуются «скрытым» насилием[2], главным образом, угрозой нанесения финансово-хозяйственных или моральных убытков. Постоянный рост доли членов борекудан в общем количестве лиц, зарегистрированных полицией в связи с совершением насильственных преступлений, объясняется общим снижением насильственной преступности в стране. Например, угроза разглашения компрометирующих сведений, лишения коммерческого доверия, препятствия в получении прибыли, препятствия нормальной предпринимательской деятельности, препятствия в возврате полученных сумм или предоставленного напрокат имущества. Однако, наряду с повышением интеллектуального уровня организованной преступности, в последнее время все чаще случаются и нехарактерные для нее акты вандализма[3].

Так, например, в апреле 1987 года были арестованы четыре члена борекудан, которые принадлежали к синдикату Сумнеси-ренгокай. По поручению одного предпринимателя они вели переговоры с гражданином Н. об оставлении им жилого дома. В течение нескольких дней они оказывали давление на этого гражданина, угрожая, конечным результатом этих действий было разрушение дома с помощью экскаватора.

Значение форм преступной активности борекудан предоставляет возможность для сравнения прибылей, полученных ими от различных видов деятельности. Согласно информации полиции, годовая прибыль якудза (с учетом средств, которые не могут в известной мере квалифицироваться, как добытые преступным путем) превышают триллион иен. «Чисто» нелегальные прибыли составляют около 906 биллионов иен[4]. Необходимо подчеркнуть, что средняя прибыль члена борекудан в четыре раза превышает среднюю заработную плату рабочего или служащего[5].

Нелегальные прибыли якудза, в зависимости от видов преступной деятельности и конкретного вклада рецидивистов, распределяются следующим образом: 50,6% – наркобизнес; 19,4% – букмекерство; 7,6% – игорный бизнес; 7,3% – преступления, связанные с предпринимательством в сфере развлечений; 4,7% – вымогательство; 3,3% – плата за физическую охрану лиц и объектов; 3,3% – реализация прав кредитора; 3,8% –другое[6].

---

[1] Там же.

[2] Борекуданхандзай. ХандзайХакусе. Токио, 1976. С. 394.

[3] Кэйсацухакусе. Токио, 1988. С. 116–118.

[4] Toshio Yokoo. The japanesse police compaign against the boiyukudan. *Intern. criminal police rev*. P., 1986. № 395. P. 39, 43.

[5] Судзуки Такуро. Надзэборекуданваккймэцудэкинайнока. Нихонкэйсанцуно Химину. Токио, 1980. С.163.

[6] Якудза: организованная преступность в Японии. URL: https://www.nippon.com/ru/series/c042.

Большую долю прибылей якудза получают пользуясь традиционными формами организованной преступности. Они монополизировали нелегальный игорный бизнес, который сегодня приобретает более широкие масштабы (путем покупки заграничных новейших игровых автоматов и устройств). Монополизировано организованной преступностью и пособничество проституции (члены борекудан составляют большинство среди лиц, обвиняющихся в самом тяжелом нарушении Закона о борьбе с проституцией – в создании «тайных публичных домов»). Распространенное средство привлечения к проституции – установление интимных отношений со студентками, домохозяйками и работающими женщинами, а затем принуждение их к занятию проституцией под угрозой разглашения сомнительных связей. Занимаются члены борекудан и торговлей людьми, в том числе отправкой проституток в Филиппины.

Очень большие прибыли якудза получают от наркобизнеса (распространение стимулирующих средств). Употребление стимулирующих средств (амфетеминов и метамфетаминов) получило широкое распространение еще в начале 70-х годов.

Растет как количество нарушений закона о контроле за стимулирующими средствами, связанных с их употреблением (употребление наркотических веществ в Японии преследуется в уголовном порядке), так и количество нарушений, связанных с их нелегальным распространением.

Подавляющее количество нарушителей второго типа составляют члены якудза, практически монополизировавшие этот вид преступной деятельности. Стимулирующие средства завозятся в страну контрабандным путем в основном с острова Тайвань и Южной Кореи, а также из Гонконга и Филиппин. Якудза являются членами международных преступных синдикатов наркобизнеса.

Внутри страны они умело создали сложную сеть тайного распространения стимулирующих средств. Стимулирующие средства в настоящее время употребляются повсюду, причем всеми слоями японского общества, а также молодежью и женщинами-домохозяйками. Сбыт стимулирующих средств облегчается тем, что дозы их малы по объему и они имеют форму порошков или кристаллов. Наркобизнес приносит большие прибыли. Например, по пути из Гонконга к потребителю цена за один грамм стимулирующего средства вырастает в 40-50 раз[1].

Непосредственными объектами посягательства новых форм преступной деятельности борекудан становятся предприятия (предприниматели) или отдельные граждане. Организованная преступность вмешивается в финансово-экономическую деятельность предприятий. Борекудан использует либо компрометирующие сведения, либо усложняет деятельность предприятий. В первом случае якудза добывают информацию об ошибках и погрешностях,

[1] Там же.

которые совершили предприятия в ходе выполнения законных операций. Под угрозой разглашения этой информации занимаются вымогательством. Готовя основание для вымогания, якудза постоянно наблюдают за перспективными предприятиями, которые могут получить высокие прибыли в период того или иного бума – бума азартных игр, строительного или земельного бума. В последнее время якудза часто занимаются вымогательством безосновательных ссуд у финансовых учреждений. Во втором случае, получают прибыли как вознаграждение за незаконные операции, направленные на ликвидацию долгов предприятий, или создают препятствия законным выплатам, например, по искам к предприятиям, обвиняющимся в загрязнении окружающей среды.

Наряду с вымогательствами, широкое распространение приобрело и мошенничество, в частности получение страховых выплат путем предоставления фальшивых заявлений или создания ситуаций, позволяющих предъявлять права на их получение. Известен случай, когда группа борекудан количеством 24 членов, которые выдавали себя за руководителей мелких предприятий, менее чем за четыре года получила 60000000 иен от союза заем-кредитного капитала в 30 филиалах банков[1].

Прямым посягательством на интересы акционерных компаний и опосредованно на интересы акционеров считается вмешательство организованной преступности в их деятельность так называемых «сокайя» (буквально, «деятели общих сборов»). «Сокайя» – это профессиональные рэкетиры, которых нанимают для создания давления на пайщиков акционерных компаний для получения решения, являющегося выгодным для руководства этой или конкурирующей компании (в зависимости от того, какая из компаний их нанимает).

Традиционные методы действия «сокайя» – обструкции (интенсивные выступления и вопросы) на общих сборах акционеров с целью их затягивания, выдвижение завышенных требований к руководству компании о предоставлении документов относительно осуществления дел, бесчисленные письменные запросы, телефонные звонки, агрессивные высказывания. Для участия в общих сборах «сокайя» покупают акции. Особенную активность их деятельность приобрела на границе 80-х годов, причем происходил не только количественный рост членов «борекудан среди «сокайя», но и установление ими глубоких связей со многими «сокайя», которые ранее не имели никаких контактов с организованной преступностью.

В результате «сокайя» практически передали инициативу проведения свободных акций «якудза», которые внедрили собственные тактические приемы в эту сферу преступной деятельности.

Четвертая форма преступной деятельности «борекудан» связана с изъятием прибылей путем вмешательства в отношения между

[1] Борекуданноторисимари. Кэйсацухакусе. Токио, 1981. С. 109.

предпринимателями и гражданами. Осуществляя вмешательство в финансово-экономическое соглашение гражданина, член борекудан выдает себя за представителя другого участника соглашения или за другое, причастное к этому соглашению лицо. Суть вмешательства состоит в вымогательстве денег или другой выгоды. При этом, нередко одним из средств давления является шантаж, угрозы и насильственные действия. Борекудан получают прибыли путем вмешательства в расчетно-денежные операции, связанные с продажей в кредит, ссудами на потребительские расходы, с такими повседневными операциями граждан, как уплата при покупке товаров, урегулирование частным путем конфликтов по поводу дорожно-транспортного происшествия, а также с операциями по недвижимости и векселями.

Действительные масштабы такого типа вмешательств организованной преступности определить трудно, однако, исходя из количества обращений граждан за помощью в полицию, они постоянно растут.

Получение нелегальных прибылей путем вмешательства в ссудно-кредитные операции («акулий промысел») связано с одной стороны, с использованием организованной преступностью распространенной в Японии практики продажи в кредит (с целью сбыта дорогостоящих товаров, компании получают займы у связанных с ними банков и предоставляют эти средства в кредит покупателям) и ссуд на потребительские расходы (на приобретение автомашины, жилья) и, с другой стороны – с существованием большого количества предпринимателей в сфере кредитного капитала, к которым можно обратиться в случае возникновения сложных ситуаций при оплате банковского займа, очередных платежей за товар, приобретенный в кредит, или других денежных осложнений. Для получения ссуды у этих предпринимателей не нужно никаких закладных, необходимо только предоставить документ, удостоверяющий личность. Следует подчеркнуть, что процентные ставки здесь в 5-6 раз выше, чем в банке, и если деньги не оплачены своевременно, они прибавляются к сумме долга и одновременно вырастает процентная ставка. К услугам таких предпринимателей, без сомнения, обращаются менее всего обеспеченные слои населения и рецидивисты.

Причастность организованной преступности к «акульему промыслу» – явление не новое. Однако в последнее время наблюдается рост количества членов борекудан, занимающихся предпринимательством в области ссудного капитала или такого же типа предпринимателей, связанных с борекудан, которые не обычным насильственным методом возвращают ссуду, а квалифицированно, скрывая факт погашения долга, заставляют клиентов повторно платить деньги по поводу неуплаты части ссуды или процентов. При этом часто борекудан не ограничиваются одноразовым получением денег, а «пъют кровь до дна».

В первой половине 80-х годов это привело к большому количеству случаев самоубийств должников и их побегам из дома (за шесть месяцев в

1983 году, например, 813 самоубийств и около 8 тысяч побегов из дома[1], а также разбойных нападений на финансовые учреждения, которые совершили лица, «загнанные в угол» предпринимателями в сфере ссудного капитала, рецидивистами.

Сегодня можно говорить о том, что жертвами вмешательства борекудан в сферу ссудно-кредитных операций становятся не только те, кто получает ссуду или кредит, но и сами кредиторы. Например, получатель ссуды или кредита не выплачивает долг, пользуясь своей связью с борекудан. Кредиторы становятся жертвами из-за собственной неосмотрительности: они обращаются к борекудан за помощью относительно реализации своих прав кредитора (например, в случаях «неоформленного займа» или невозможности получить долг), а борекудан присваивают себе изъятый долг или требуют за его возврат чрезмерно высокие комиссионные.

Механизм существования и функционирования организованной преступности в японском обществе можно представить в форме трех основных компонентов:

– именно организованная преступность, группировки которой (в первую очередь, наиболее крупные, в особенности синдикаты) наделены всеми признаками систем, которые самосохраняются, саморазвиваются, саморегулируются и играют факторную роль в обеспечении своих собственных потребностей;

– общественная потребность в рецидивистах, организованной преступности и социальной клиентуры как их группировок, как субъект этого спроса;

– общество и государство как регуляторы общественных отношений, в сфере которых действуют организованная преступность, как творцы социальной и правовой среды, негативно или положительно влияют на существование и функционирование борекудан.

Важный фактор существования и функционирования организованной преступности – это определенный социальный спрос на ее товары и услуги.

Преступные группы получают прибыли за счет «деятельности, в результате которой выгода извлекается из взаимодействия клиентов и членов борекудан»[2].

Большой социальный спрос и на услуги «сокайя. Невзирая на огромные убытки, которых ощутили крупные предприниматели от выплат «сокайя» и «касягоро», анкетирование 1400 фирм, проведенное главным полицейским управлением, показало, что 60% из них рассматривают «сокайя» как неминуемый атрибут института акционерных компаний.

---

[1] Crime prevention: the seventh UN congr. on the prevention of crime a. treatmentof offenders: national statment of Japan. Milan, 1985. С. 86.

[2] Якудза: организованная преступность в Японии. URL: https://www.nippon.com/ru/series/c042.

Многие считают, что «при учете всех обстоятельств, деньги, которые получает борекудан, – не такие большие и даже являются необходимыми расходами»[1].

Формированию социальной атмосферы, подкармливающей рецидивизм и организованную преступность в мире бизнеса, существование тщательным образом скрытых явлений, в том числе таких, как свободное распоряжение денежными средствами фирм, уклонение от уплаты налогов, злоупотребление доверием, растрата представительских сумм в ресторанах, сомнительные связи с женщинами.

Значительную роль играет также и традиционно благоприятное отношение населения к якудзе.

Имеет значение социальная и правовая политика государства.

Деятельность некоторых государственных органов не свободна от узковедомственного подхода, к проблемам, имеющим общенациональное значение. Например, позиция налогового ведомства свидетельствует о непритязательности в выборе средств относительно смягчения перманентной напряженности государственного бюджета, о несогласованности между различными звеньями государственного аппарата. Отношение к борекудан со стороны налогового ведомства иногда сводится к фактическому признанию деятельности организованной преступности легальным бизнесом.

Так, например, Т. Судзуки, член редколлегии газеты «Асахи», который на протяжении двадцати лет был аккредитован в пресс-клубе при Главном полицейском управлении, приводит ответ парламентского помощника директора Управления государственных налогов в комиссии палаты представителей: «Если борекудан начинает азартную игру, то с объектов налоговых отчислений исключаются как необходимые деловые расходы: затраты на рекламу для привлечения клиентов, плата за ночную еду, удерживания и расходы на питание лицам, охраняющим борекудан от полиции»[2]

По нашему пониманию, нет надлежащего согласования и в действиях отдельных звеньях уголовной юстиции. «Освобождение под залог и отсрочка исполнения судебного приговора снижают эффективность усилий полиции в борьбе с борекудан»[3].

Бывший босс наибольшего в Японии преступного синдиката Ямагути-резине Таока четыре раза задерживался полицией, однако каждый раз

---

[1] Судзуки Такуро. Надзэборекуданваккймэцудэкинайнока. Нихонкэйсанцуно Химину. Токио, 1980. С.166.

[2] Там же. С. 167.

[3] Tomatsukuri Toshio. Organazed violent groups and countermeasures againstthem. *UNAFEI resource material series*. Tokyo. 1980. №17. P. 192.

освобождался судом под залог. Публичное слушание его дела открывалось почти 65 раз, но так и осталось не рассмотренным.

Полиция каждый год задерживает 50-60 тысяч членов борекудан, однако ни ее требования, ни требования прокуратуры не находят надлежащей поддержки в судах и в результате сохраняется порочный круг с повторным циклом – «освобождение под залог – задержание – освобождение под залог»[1].

Встречаются материалы, в которых есть сведения о связях борекудан с политическими деятелями. Обращаясь к свидетельствам, имеем возможность утверждать, что выходцы из борекудан появляются и среди депутатов парламента от либерально-демократической партии[2].

Полиция, реагируя на рецидивную, организованную преступность берет во внимание давление преступными группировками на «подчиненных» на территориях противоправных акций «чужаков», что объективно уменьшает уровень общеуголовной преступности. Возможно борекудан использует «политическую ширму» для сокрытия уголовной деятельности.

3.4. Законодательство об ответственности в сфере организованной преступности

Характеризуя законодательство, регулирующее борьбу с организованной преступностью в Японии, нужно подчеркнуть его главную особенность, которая заключается в том, что участие в борекудан законотворец не квалифицирует ни как самостоятельный состав преступления, ни как обстоятельство, отягощающее ответственность. Следовательно, не существует законодательства непосредственно направленного против организованной преступности, а в законе нет ее определения (существующие формулировки, использующиеся в теории и практике, приводились выше).

Вопрос об уголовно-правовой оценке организованной преступности неоднократно рассматривался в Японии. Дискуссия по поводу этой проблемы происходит с 70-80-х годов на семинарах ЮНАФЕИ (Института ООН по предотвращению преступности и обращению с преступниками для стран Азии и Дальнего Востока, который находится в Японии).

Японские участники семинаров твердо придерживались позиции, согласно которой в условиях демократии ввод подобного закона привел бы к нарушению основных прав человека, гарантированных Конституцией Японии, в частности, нарушение права на свободу ассоциаций.

Таким образом, основной причиной отсутствия соответствующего законодательства считается широкое распространение в обществе, в

---

[1] Судзуки Такуро. Надзэборекуданваккймэцудэкинайнока. Нихонкэйсанцуно Химину. Токио, 1980. С.166.

[2] Там же. С.168.

политических и научных кругах, а также среди юристов-практиков уверенности в том, что уголовно-правовой запрет на участие в борекудан противоречит институтам послевоенной демократии, предмету уважения и гордости большинства населения страны.

Японские правоведы, которые негативно относятся к возможности введения такого запрета, подчеркивают, что правовая история Японии не знает примеров принятия таких законодательных актов, как в Сингапуре и Малайзии, согласно которым на основе конфиденциальных показаний свидетелей о причастности какого-либо лица к преступной организации, последняя без суда могла быть изолирована от общества на срок от одного до трех лет[1].

Наряду с таким социально-политическим рассмотрением этой проблемы отмечаются юридические и технические трудности разработки и употребления норм, непосредственно направленных на борьбу с организованной преступностью.

Несмотря на отсутствие норм прямой направленности, на практике создалась определенная категория уголовно-правовых норм, стабильно использующихся в борьбе с организованной преступностью. На наш взгляд, она может быть представлена в виде трех групп:

– нормы Особой части уголовного права, принятые или измененные специально с целью борьбы с организованной преступностью, хотя такое направление законодатель не закрепил в их формулировках;

– нормы Особой части, не предназначенные специально для борьбы с организованной преступностью, но которыми предусматриваются конкретные преступные действия, наиболее характерные для борекудан;

– нормы Общей части о соучастии, позволяющие привлекать к уголовной ответственности членов «борекудан», роль которых в совершении конкретных преступлений может квалифицироваться как подстрекательство или пособничество.

Количество норм данной категории постоянно растет, что свидетельствует о росте организованной преступности и необходимости борьбы с ней.

Значительные изменения существующих и введение новых норм, направленных на борьбу с организованной преступностью, появились в 60-ые годы в связи с резким ростом количества преступных групп, их участников и межгрупповых конфликтов. С целью прекращения и предотвращения кровопролития в столкновениях враждующих группировок в этот период было усиленно наказание за нарушение Закона о хранении холодного и огнестрельного оружия, в Уголовный кодекс введен новый состав преступления «вооруженная организация», а также усилено наказание за

[1] Tomoeda Shinkei. Supression of gangsters group in Japan. *UNAFEI resource material series*. Tokyo. 1974. № 7. P. 101.

неоднократное нанесение телесных повреждений с применением оружия. С целью предупреждения препятствий, которые создают якудза при расследовании совершенных ими преступлений, в Уголовный кодекс был введен состав преступления «запугивания свидетелей» и принят Закон о компенсации убытков свидетелю, которые тот понес в случае запугивания (а с 1985 года действие этого закона было распространено и на государственного защитника).

Тогда же в Уголовно-процессуальный кодекс были внесены изменения, в соответствии с которыми суду предоставлялась возможность отказа в освобождении под залог, поскольку члены борекудан часто злоупотребляли этим институтом.

Отдельное внимание было предоставлено законодательству о борьбе с наркобизнесом, где рецидивисты и организованная преступность вообще установили свое монопольное господство. Максимальный срок лишения свободы за передачу, получение для передачи и хранение стимулирующих средств с целью наживы увеличен в Японии до десяти лет, а за контрабанду – вплоть до пожизненного заключения. Кроме этого, как дополнительное наказание, введен штраф в размере до пяти миллионов иен.

Усиленное вмешательство якудза в экономическую жизнь страны повлекло за собой появление изменений в Торговом кодексе, направленных на борьбу с «сокайя», введением закона, регламентирующего предпринимательство в отрасли ссудного капитала и изменение закона, регулирующего денежные вклады, депозиты и начисления процентов с целью борьбы с распространением «акульего промысла».

Благодаря реформе суммарный годовой процент был снижен вдвое и усилено уголовное наказание за его превышение, введены нормы об уголовной ответственности за запугивание и вымогательство денег с лиц, получающих ссуды и кредиты.

Для прекращения связей якудзы с международными преступными синдикатами был принят Закон о международном сотрудничестве при расследовании преступлений.

Наряду с очень подвижным комплексом норм, введение и изменения которых были полностью или в основном подчинены целям борьбы с организованной преступностью, используются также нормы, которые имеют более распространенную направленность. Сюда нужно отнести нормы Уголовного кодекса о наказании за нанесение телесных повреждений (об их динамике упоминалось выше), запугивания, вымогательства, мошенничество и другие.

Необходимо отметить, что японский Уголовный кодекс, наряду с составом преступления о мошенничестве (которое также, как и вымогательство, подлежит наказанию в виде лишения свободы сроком до десяти лет) имеет составы преступлений, касающиеся азартных игр (участие в

азартных играх карается наказанием в виде штрафа, «обычное» участие в азартных играх – лишением свободы до трех лет, а организация азартных игр с целью наживы – лишением свободы до пяти лет).

К числу этих норм также можно отнести и те, которые считались далекими от борьбы с организованной преступностью. Это нормы налогового законодательства, предусматривающие наказание (штраф) за уклонение от уплаты налогов. Полиция и прокуратура начали возбуждать уголовные дела в связи с уклонением от уплаты налогов против известных им членов борекудан, занимавшихся распространением наркотиков и других финансовых учреждений, которые принимают денежные вклады от членов борекудан. Финансовые учреждения обязаны добровольно содействовать расследованию, в других случаях может быть выдан ордер на обыск и выемку[1]. В частности, конфискации подлежат банковские вклады, где будет установлено, что эти денежные поступления получены благодаря нелегальному распространению наркотических веществ. При расследовании дел, связанных с наркотиками, органами юстиции широко используются сведения, которые они получают от информаторов. Чтобы предотвратить месть со стороны борекудан, этих лиц не вызывают в суд как свидетелей, а суду предоставляют другие доказательства вины привлеченного к ответственности члена борекудан.

Японские специалисты отмечают несовершенство законодательства, регулирующего борьбу с рецидивной и организованной преступностью. В частности, они указывают на недостаточное обеспечение безопасности граждан, выступающих как свидетели в такого рода делах, благодаря чему последние боятся помогать правоохранительным органам в расследовании[2]. Упоминается также и о том, что законодательные запреты проституции, распространение порнографических материалов, регламентация контроля за распространением наркотиков имеют характер «дырявого закона», а именно они оставляют много лазеек для их нарушения, и даже играют для якудза роль «протекционистских тарифов», тоесть не считаются средствами жестокого прекращения их деятельности[3]. Указывается на такой пробел в законодательстве, как отсутствие норм об уголовной ответственности лиц, связанных с организованной преступностью[4].

Несмотря на то, что превалирует негативное отношение к возможности введения прямого законодательства против организованной преступности, некоторые специалисты все же высказываются за разработку уголовно-

---

[1] Criminal procedure problems and related matters in the investigation, prosecution andadjuction of drug offences. *UNAFEI resource material series.* Tokyo. 1985. № 27. P. 201.

[2] Якудза: организованная преступность в Японии. URL: https://www.nippon.com/ru/series/c042.

[3] Якудза: организованная преступность в Японии. URL: https://www.nippon.com/ru/series/c042.

[4] Tomoeda Shinkei. Supression of gangsters group in Japan. *UNAFEI resource material series*. Tokyo. 1974. № 7. P. 101.

правового критерия признания лица членом борекудан и изоляцию его от общества.

Борьба с организованной преступностью до сих пор остается одной из важнейших общенациональных проблем Японии.

Специалисты Японии выделяют такие главные направления борьбы с рецидивной и организованной преступностью:

– подрыв финансовой базы преступных организаций путем перекрытия источников их прибылей, а также изъятия незаконно полученного капитала, для чего необходимо активно использовать налоговое законодательство;

– разрушение организованной структуры борекудан (основное средство борьбы в этом направлении состоит в изъятии из преступной группы лидеров и ядра организации путем привлечения их к уголовной ответственности за конкретные преступления и последующего осуждения на максимально возможные сроки; считается, что в связи с устранением правящей верхушки, правоохранительные органы смогут более эффективно проводить работу среди рядовых участников, стимулировать их выход из организации и таким образом достигнуть распада и ликвидации преступного формирования);

– устранение причин и условий, способствующих существованию и функционированию борекудан, в том числе проведения социально-экономических мероприятий по сокращению резервной армии организованной преступности и содержанию политиков, пользующихся услугами борекудан[1].

References:

1. *Argunova, Ju. N. (1984). Prestupnost' v Japonii, ee prichiny i profilaktika. (Dysertatsiia kandydata jurid. nauk). Moscow.*
2. *Beljavskaja, O. (1990). Organizovannaja prestupnost' v Japonii: nauchno-analiticheskij obzor.*
3. *Borekudan handzaj. (1976). HandzajHakuse*
4. *Borekudan handzaj. (1983). HandzajHakuse.*
5. *Borekudan handzaj. (1976). HandzajHakuse.*
6. *Borekudan notorisimari. (1981). Kzjsacuhakuse.*
7. *Dinan, Kinzi. (2002). Perevozka zhenshhin s cel'ju rabotorgovli iz Tailanda v Japoniju: rol' organizovannoj prestupnosti i pravitel'stvennaja reakcija. Garvard Azija Kvorterli. Leto, 6, 21.*
8. *Istorija Japonii. Retrieved from: https://mundo.pro/ru/country/japan/guide-notes/istoriya-yaponii.*
10. *Kzjdzikzjsacunokajko to tumbo. (1989). Kzjsacu gemu nokajko to tzmbo.*
11. *Kjejsacuhakuse. (1988).*
12. *Crime prevention: the seventh UN congr. on the prevention of crime a. theatment of offenders: national statement of Japan. (1985). Milan.*
13. *Criminal procedure problems and related matters in the investigation, prosecution andadjuction of drug offences. (1985). UNAFEI resource material series, 27, 201.*

[1] Якудза: организованная преступность в Японии. URL: https://www.nippon.com/ru/series/c042.

14. Maruko, Sjuzan Ejko. (2003). Zhestokost' v politike sovremennoj Japonii. (Dysertatsiia doctora filosofii). Garvardskij un-t.

15. Majeno Ikudzo. (1988). Borekudanhandzaj. Kzjdziszjsakuron.

16. Sajto, Kinsaku. (1957). Japonskoe ugolovnoe pravo. Sovremennoe zarubezhnoe ugolovnoe pravo.

17. Sostojanie prestupnosti v Japonii. (1998). Obzornaja informacija GIC MVD RF. Zarubezhnyj opyt, 9, 18.

18. Sudzuki, Takuro. (1980). Nadzjeborekudanva kajmjecudjekinajnoka. Nihonkjejsacunohimicu.

19. Tomatsukuri, Toshio. (1980). Organazed violent groups and countermeasures againstthem. UNAFEI resource material series, 17, 192.

20. Tomoeda, Shinkei. (1974). Supression of gangsters group in Japan. UNAFEI resource material series, 7, 101.

21. Toshio, Yokoo. (1986). The japanesse police compaign against the boiyukudan. Intern. criminal police rev., 395, 39-43.

22. Vos G., de, & Mizushita, Keiichi. (1967). Organization and social function of japanese gangs: hist. development a. mod. parallels. Aspects of social change in modern Japan, 5, 295.

23. Ugolovnyj kodeks Japonii ot 24.04.1907 g. (1990). Ugolovnoe pravo burzhuaznyh stran. Sbornik zakonodatel'nyh aktov, 3, 293.

24. Jakudza: organizovannaja prestupnost' v Japonii. Retrieved from: https://www.nippon.com/ru/series/c042.

РОЗДІЛ IV Адміністративно-правове регулювання здійснення державної охорони в Україні

МИКИТЮК Микола Андрійович
доктор юридичних наук, доцент
професор спеціальної кафедри № 1
Інституту Управління державної охорони України
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0000-0002-1759-7312

4.1. Адміністративно-правове регулювання взаємодії Управління державної охорони з іншими правоохоронними органами
4.2. Міжнародний досвід здійснення державної охорони та його впровадження в Україні
4.3. Шляхи оптимізації забезпечення державної охорони в Україні

Administrative and legal regulation of state protection in Ukraine

Doctor of Law, Associate Professor M. A. Mykytiuk
Professor of Special Department №1
Institute of the Department of State Guard of Ukraine
of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Административно-правовое регулирование осуществления государственной охраны в Украине

доктор юридических наук, доцент Н. А. Микитюк
профессор специальной кафедры № 1
Института Управления государственной охраны Украины
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Ключові слова: державна охорона, заходи реагування, адміністративно-правове регулювання, національна безпека, взаємодія з правоохоронними органами.

Keywords: state protection, response measures, administrative and legal regulation, national security, interaction with law enforcement agencies.

***Ключевые слова*:** государственная охрана, меры реагирования, административно-правовое регулирование, национальная безопасность, взаимодействие с правоохранительными органами.

АНОТАЦІЯ

У розділі окреслено проблематику дієвості та ефективності державної охорони органів державної влади та їх посадових осіб, визначено основні проблемні питання адміністративно-правового регулювання у сфері державної охорони. Розкрито організаційно-правові засади регулювання здійснення державної охорони в Україні, досліджено їх особливості та відмінності від механізмів регулювання в інших сферах життєдіяльності суспільства, запропоновано класифікацію взаємодії УДО України із правоохоронними та іншими державними інституціями у процесі здійснення державної охорони. Теоретично обгрунтовано, що здійснювані у країні реформи направлені на удосконалення державного управління, що включає в себе і реформу управління у сфері національної безпеки, у секторі безпеки і оборони, реформування державної охорони та державної інституції, яка здійснює державну охорону. УДО України має реформуватися у контексті реформи сектору безпеки і оборони у сучасну службу забезпечення безпеки органів державної влади, їх посадових і службових осіб. Акцентовано увагу на доцільності імплементації позитивного міжнародного досвіду в українське законодавство з урахуванням національних особливостей.

SUMMARY

The section outlines the issues of efficiency and effectiveness of state protection of public authorities and their officials, identifies the main problematic issues of administrative and legal regulation in the field of state protection. The organizational and legal bases of regulation of state protection in Ukraine are revealed, their features and differences from mechanisms of regulation in other spheres of society are investigated, the classification of interaction of UDO of Ukraine with law enforcement and other state institutions in the process of state protection is offered. It is theoretically substantiated that the reforms carried out in the country are aimed at improving public administration, which includes governance reform in the field of national security, security and defense sector, reform of state protection and state institution providing state protection. UDO of Ukraine should be reformed in the context of security and defense sector reform into a modern security service for public authorities, their officials and officials. Emphasis is placed on the expediency of implementing positive international experience in Ukrainian legislation, taking into account national characteristics.

АННОТАЦИЯ

В разделе обозначено проблематику действенности и эффективности государственной охраны органов государственной власти и их должностных лиц, определены основные проблемные вопросы административно-правового регулирования в сфере государственной охраны. Раскрыто организационно-правовые основы регулирования осуществления государственной охраны в Украине, исследованы их особенности и отличия от механизмов регулирования в других сферах жизнедеятельности общества, предложена классификация взаимодействия УГО Украины с правоохранительными и другими государственными институтами в процессе осуществления государственной охраны. Теоретически обосновано, что осуществляемые в стране реформы направленые на совершенствование государственного управления, включают в себя и реформу управления в сфере

национальной безопасности, в секторе безопасности и обороны, реформирование государственной охраны и государственного учреждения, осуществляющего государственную охрану. УГО Украины должно реформироваться в контексте реформы сектора безопасности и обороны в современную службу обеспечения безопасности органов государственной власти, их должностных и служебных лиц. Акцентировано внимание на целесообразности имплементации позитивного международного опыта в украинское законодательство с учетом национальных особенностей.

4.1. Адміністративно-правове регулювання взаємодії Управління державної охорони з іншими правоохоронними органами

Спеціально уповноваженим державним органом на здійснення державної охорони в Україні є Управління державної хорони України (далі – Управління), яке було утворено з 9-го управління (охорони) колишнього КДБ СРСР – після розпаду колишнього СРСР і введення в Україні посади Президент України[1]. Дане Управління починало свою діяльність як Управління охорони вищих посадових осіб України, а з прийняттям в 1998 році Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»[2], Управління було переіменовано в Управління державної охорони України.

Об’єктами державної охорони є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України та Президент України, забезпечення безпеки якого здійснюється в місцях його постійного і тимчасового перебування, а також членів його сім’ї, які проживають разом з ним або супроводжують його протягом строку його перебування на посаді.

Державна охорона здійснюється також щодо Голови Верховної Ради України, Прем’єр-міністра України, Голови Конституційного Суду України, Голови Верховного Суду України, Першого заступника Голови Верховної Ради України, Першого віце-прем’єр-міністра України, Міністра закордонних справ України, Генерального прокурора України та членів їх сімей.

Відповідно до Закону, державна охорона здійснюється також щодо громадян, зареєстрованих кандидатами у Президенти України, – на період передвиборної кампанії та виборів; глав іноземних держав, парламентів та урядів і членів їх сімей, керівників міжнародних організацій, які прибувають в Україну чи перебувають на її території. Перелік керівників міжнародних

---

[1] Микитюк М. А. Історичні аспекти розвитку державної охорони в Україні. SRPSKO RAZVOJNO UDRUZENJE *Medunarodni nauconi zbornik Pravo Ekonomika Menedzment II*. Backi Petrjvac. 2016. С. 164–176.

[2] Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. (із змінами від 20.03.2018). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 14. Ст. 82.

організацій щодо яких здійснюється державна охорона визначається Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України[1].

Крім того, державна охорона, у разі наявності загрози життю чи здоров'ю, може здійснюватися щодо народних депутатів України, членів Кабінету Міністрів України, керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України, суддів Конституційного Суду України та Верховного Суду Ураїни, Голови Національного банку України, Голови Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим. Рішення про доцільність здійснення державної охорони щодо зазначених осіб приймає Президент України за поданням посадових осіб, уповноважених виступати від імені відповідних органів державної влади, або за поданням начальника УДО України.

УДО України запобігає протиправним посяганням на згадані об'єкти та особи, а також забезпечує безпечну експлуатацію транспортних засобів охоронюваних осіб. З цією метою воно здійснює аналіз, прогнозує та виявляє загрози життєво важливим інтересам об'єктів державної охорони, здійснює комплекс заходів щодо усунення цих загроз. УДО України також організує взаємодію державних органів, які беруть участь у забезпеченні державної охорони, координує їх діяльність[2].

Для виконання своїх службових завдань УДО України наділено відповідними повноваженнями, які виражені у відповідних правових нормах. Реалізація зазначених повноважень – це реалізація юридичних можливостей щодо виникнення, зміни та припинення відповідних видів адміністративно-правових відносин з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами. Норми, які зазначені в повноваженнях Управління державної охорони та його працівників, вказують на умови, обставини (факти), за наявності яких правові відносини набувають відповідного руху.

Управління державної охорони України є основною ланкою, що забезпечує охорону органів державної влади та, насамперед, забезпечує безпеку вищих посадових осіб України. Діяльність УДО України регулюється нормативно-правовими актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів, нормативно-розпорядчими документами УДО України[3].

---

[1] Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. (із змінами від 20.03.2018). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 14. Ст. 82.

[2] Лазоренко О. В. Гуманізація ідеології безпеки – стратегічна вимога сучасності. *Стратегічна панорама*. 2000. № 4. С. 79–86.

[3] Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. (із змінами від 20.03.2018). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 14. Ст. 82.

За часів незалежності України органами державної влади в напрямі створення нормативно-правових засад діяльності УДО України щодо забезпечення реалізації покладених на правоохоронний орган завдань, зроблено чимало зусиль, однак здійснені заходи не привели до формування оптимальної системи правового регулювання у цій сфері[1]. Тому одним із найважливіших питань діяльності органів державної охорони в забезпеченні національних інтересів постає правове регулювання. Управління державної охорони України безпосередньо виконує відповідні завдання на національному рівні, але виникають суперечності, коли чинне правове поле щодо державної охорони не відповідає вимогам часу, фактичному стану справ в державі. З огляду на зазначене, потребує постійного удосконалення правова база, яка регулює діяльність і повноваження УДО України.

Управління державної охорони України, як державний правоохоронний орган спеціального призначення, що здійснює державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, підпорядкований Президентові України та підконтрольний Верховній Раді України, є одним із вагомих елементів (складових) сектору безпеки і оборони України. Тому належна державна охорона визначеного законодавством України кола вищих посадових осіб, членів їх сімей, пов’язаних із цим об’єктів, закордонних візитів високопосадовців тощо забезпечує стабільність державного управління на стратегічному рівні, керованість державного організму, обороноздатність й безпеку держави в її основних галузях[2].

У своїй діяльності УДО України керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності. Здійснення УДО України заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування.

Основні функції діяльності УДО України в процесі вирішення поставлених перед ним – управлінські; правоохоронні; оперативно-службові; оперативно-розшукові; контррозвідувальні; розвідувальні; функції забезпечення. Реалізація перелічених функцій УДО України вимагає чіткої організаційної побудови відомства, узгодженості у роботі її складових, налагодження дієвих зв’язків між ними та належного контролю за результатами оперативно-службової діяльності[3].

---

[1] Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. /О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода, С. В. Дрьомов, С. В. Сьомін. К.: НІСД, 2015. 58 с.

[2] Лазоренко О. В. Гуманізація ідеології безпеки – стратегічна вимога сучасності. *Стратегічна панорама*. 2000. № 4. С. 79–86.

[3] Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. (із змінами від 20.03.2018). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 14. Ст. 82.

Ефективне виконання провідних завдань, покладених на орган державної охорони можливе лише у тісній взаємодії із іншими складовими сектору безпеки і оборони, а також іншими відомствами та установами України[1]. Згідно чинного законодавства, Управління державної охорони України взаємодіє з іншими органами державної влади України, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, які сприяють виконанню покладених на нього завдань. Громадяни та їх об'єднання сприяють діяльності Управління державної охорони України на добровільних засадах. Крім того, Управління може взаємодіяти з органами безпеки іноземних держав відповідно до міжнародних договорів України.

Підрозділами, які забезпечують допомогу УДО України при здійсненні охорони, в установленому законом порядку є Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, інші центральні органи виконавчої влади, а також інші державні органи, що мають контрольні повноваження, мають сприяти виконанню завдань, покладених на підрозділи, які здійснюють боротьбу із злочинністю проти посадових осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона, у межах своєї компетенції.

Взаємодію можна умовно поділяють на окремі види. Залежно від їх характеру виокремлюються декілька видів взаємодії, кожен з яких має свої особливості[2]. Зокрема, взаємодію правоохоронних органів можна класифікувати за такими критеріями: за метою; за характером зв'язків; за способом вирішення завдань; за кількістю учасників; за часом і тривалістю спільних дій; за напрямами; за відношенням до системи правоохоронних органів; за ступенем конспірації або конфіденційності; за організаційно-правовою формою; за підставами виникнення; за спрямованістю функціонування[3].

Найважливішою організаційно-правовою формою взаємодії є взаємне інформування. Порядок взаємодії підрозділів, які здійснюють боротьбу зі злочинами проти посадових осіб та об'єктів, умови обміну інформацією, використання банків даних, а також проведення скоординованих заходів регулюються спільними актами Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України та Управління державної охорони України.

---

[1] Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. /О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода, С. В. Дрьомов, С. В. Сьомін. К.: НІСД, 2015. 58 с.

[2] Журавльов А. В. Особливості поняття та сутності Управління державної охорони України як правоохоронного органу. *Наше право*. 2013. № 10. С. 55–61.

[3] Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. (із змінами від 20.03.2018). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 14. Ст. 82.

Взаємодія в діяльності правоохоронних органів регулюється цілою низкою нормативно-правових актів. Одним із основних нормативно-правових актів, що регулює взаємодію, завдання, функції та повноваження УДО України є Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»[1]. Він визначає статус УДО України, як державного правоохоронного органу спеціального призначення, надає перелік посадових осіб, об'єктів, які підлягають державній охороні, описує основні принципи та порядок здійснення державної охорони. У статті 14 даного Закону визначено порядок взаємодії УДО України України з іншими органами державної влади України, громадянами та їх об'єднаннями, органами безпеки іноземних держав.

Взаємодія здійснюється на різних рівнях:

a) на державному рівні – між центральними апаратами Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Управління державної охорони України, Міністерства юстиції, Державного митного комітету, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Національної гвардії, Міністерства оборони;

b) на обласному рівні – між головними управліннями, управліннями МВС України в Криму, областях, містах Києві і Севастополі, на транспорті, Головним управлінням СБУ в Криму, управліннями СБУ по областях і містах Києві та Севастополі;

c) на міському та районному рівні – між міськрайвідділами (управліннями) головних управлінь, управлінь МВС України в Криму, областях, містах Києві, Севастополі та на транспорті, міськими, районними та міжрайонними відділами СБУ, митницями чи митними постами, підрозділами прикордонних військ, Національної гвардії та Збройних Сил України.

Основними формами взаємодії є:

a) проведення спільних засідань колегій міністерств і відомств, що взаємодіють, оперативних нарад керівників їх структурних підрозділів з метою розгляду найбільш актуальних проблем правоохоронної діяльності, прийняття погоджених рішень щодо реалізації державних програм забезпечення безпеки та суверенітету нашої держави, виконання нових законів та правових актів органів влади України з питань правопорядку та забезпечення безпеки функціонування держави;

b) розробка та реалізація спільних планів, програм діяльності органів спеціального призначення;

c) видання спільних відомчих нормативних актів, регламентуючих порядок взаємодії під час реалізації правової політики органів влади України та здійсненні заходів протидії тероризму, у тому числі з окремими її видами;

[1] Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. (із змінами від 20.03.2018). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 14. Ст. 82.

d) створення спільних робочих груп представників правоохоронних органів для вивчення окремих проблем боротьби із злочинністю та розробки пропозицій щодо їх вирішення;

e) надання бригадами у складі працівників апаратів міністерств і відомств комплексної практичної допомоги підпорядкованим підрозділам у реалізації правових актів, програм боротьби із злочинністю, виконанні спільних рішень колегій та оперативних нарад центральних органів, вдосконаленні форм взаємодії між їх підрозділами на місцях;

f) спільна підготовка та подання до органів влади країни узагальнених інформацій про стан криміногенної ситуації, пропозицій про заходи щодо її поліпшення[1].

Управління державної охорони України є вузькоспеціалізованим правоохоронним органом, діяльність якого направлена на широке різнопланове забезпечення безпеки та нормального функціонування охоронюваних органів державної влади та посадових осіб[2]. Ефективність його правоохоронної діяльності не в останню чергу залежить від належної організації та продуктивності взаємодії Управління державної охорони України з правоохоронними та іншими державними органами, підприємствами, установами і організаціями. Разом із тим, на сьогодні адміністративно-правове регулювання засад, підстав і порядку взаємодії Управління державної охорони України все ще залишається доволі фрагментарним і неповним, що в значній мірі уповільнює й ускладнює практику взаємодії Управління державної охорони України. А відтак, у ракурсі вдосконалення реалізації завдань і повноважень Управління державної охорони України й вбачаються актуальними питання його взаємодії з органами публічної влади.

Передусім зазначимо, що основною засадою взаємодії Управління державної охорони України з органами державної влади України, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами виступає передбачене ч. 1 ст. 14 профільного Закону України[3] сприяння останніх виконанню покладених на Управління державної охорони України завдань. При цьому, дана норма, лише констатуючи сприяння названих суб'єктів діяльності Управління державної охорони України, недостатньо чітко визначає його обов'язковість чи добровільність, що може негативним чином позначатись на продуктивності відносин Управління державної охорони України з різними органами та організаціями. Крім того, «сприяння» за своєю

[1] Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. (із змінами від 20.03.2018). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 14. Ст. 82.

[2] Почепцов Г. Национальная безопасность стран переходного периода. К.: ИСМО, 1996. 136 с.

[3] Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. (із змінами від 20.03.2018). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 14. Ст. 82.

сутністю, є надто абстрактною категорією, що не містить жодних правових меж чи рамок залучення відповідних органів і організацій до виконання завдань Управління державної охорони України.

Іншим недоліком слід зазначити неповноту законодавчо закріпленого кола суб'єктів взаємодії Управління державної охорони України, до якого за логікою також мали би відноситись й органи місцевого самоврядування. Подібна неоднозначність виявляється й щодо засад взаємодії Служби безпеки України з державними органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, які, згідно із ч. 1 ст. 8 Закону України «Про Службу безпеки України»[1], так само як і стосовно Управління державної охорони України, мають «сприяти» виконанню завдань Служби безпеки України. На відміну від цього, Законом України «Про Національну поліцію»[2] вже прямо визначено обов'язковість «сприяння» державних органів поліції в охороні громадського порядку і боротьбі із злочинністю.

Покладення на Управління державної охорони України координаційних повноважень щодо органів державної влади, підприємств, установ і організацій з питань державної охорони в цілому відповідає практиці організації діяльності інших правоохоронних органів. Так, наприклад, Антитерористичний центр при Службі безпеки України здійснює координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом (ч. 7 ст. 4, ч. 1 ст. 5 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»[3] тощо. Відтак, вбачається, що Управління державної охорони України повинно координувати з питань державної охорони діяльність, перш за все, саме інших правоохоронних органів, а не загалом усіх «органів державної влади» чи тим більше «підприємств, установ і організацій». Це передбачається й положеннями Модельного закону[4], згідно з ч. 1 ст. 12 якого уповноважений суб'єкт державної охорони має координувати діяльність інших державних органів забезпечення безпеки, що беруть участь, у межах своїх повноважень, у забезпеченні державної охорони.

На сьогодні адміністративно-правове регулювання засад, підстав і порядку взаємодії Управління державної охорони України все ще залишається доволі фрагментарним і неповним, що в значній мірі уповільнює й ускладнює практику взаємодії Управління державної охорони України. А відтак, у ракурсі вдосконалення реалізації завдань і повноважень Управління державної охорони

---

[1] Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

[2] Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40-41. Ст. 37.

[3] Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.

[4] Про державну охорону: Модельний закон від 16 листопада 2006 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/main?find= 2

України й вбачаються актуальними питання його взаємодії з органами публічної влади.

Єдність, взаємодія та спільність діяльності є одними з вихідних засад організації усього державного апарату. Відповідно до цього вбачається прийнятним і доцільним встановлення саме обов'язковості взаємодії органів публічної влади України, у тому числі й правоохоронних органів, з Управлінням державної охорони України, призначеним забезпечувати безпеку і нормальне функціонування вищих органів державної влади та посадових осіб.

Одним із ключових повноважень Управління державної охорони України в частині взаємодії є його можливість залучати, за погодженням з керівниками правоохоронних та інших державних органів, їх військовослужбовців і працівників, технічні та інші засоби. Потреба у цьому головною мірою зумовлюється надзвичайно широким колом ймовірних загроз охоронюваним об'єктам, своєчасне й дієве попередження, виявлення та припинення яких нерідко вимагає залучення фахівців різних галузей знань, спеціального обладнання тощо.

Цілком необхідним компонентом взаємодії також є механізм погодження керівниками відповідних органів залучення їх співробітників і засобів до діяльності Управління державної охорони України із тим, аби це негативно не позначалось на функціонуванні таких органів. При цьому, певну актуальність може мати надання Управлінню державної охорони України в інтересах державної охорони аналогічної можливості залучати працівників й інших органів публічної влади, підприємств, установ і організацій[1].

Досить показовим щодо формату відносин Управління державної охорони України з органами публічної влади, підприємствами, установами та організаціями є право надсилати їм пропозиції щодо усунення виявлених причин і умов, що створюють загрозу для забезпечення безпеки охоронюваних посадових осіб та об'єктів. Усунення детермінанти правопорушень є важливою складовою їх дієвого запобігання, проте у даному разі йдеться про усунення причин і умов не правопорушень, а певних абстрактних «загроз». Тому обов'язковість виконання вимог Управління державної охорони України щодо усунення подібних «загроз» для забезпечення безпеки охоронюваних посадових осіб та об'єктів означатиме розширення засобів його впливу на відповідні органи публічної влади, підприємства, установи та організації.

Обов'язковість таких приписів Управління державної охорони України може бути прийнятною лише у випадку уточнення їх предмету та чіткого законодавчого визначення меж, а також забезпечення можливості оскарження

[1] Строгий В. І. Теоретичні й методологічні основи організації функціонування державної безпеки як складової національної безпеки України. *Вісник Запоріжського юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012.* № 3 (60). С. 42–53.

приписів Управління державної охорони України, що сприятиме не лише ефективній державній охороні, але й дотриманню інтересів усіх суб'єктів цих відносин.

4.2. Міжнародний досвід здійснення державної охорони та його впровадження в Україні

У процесі розвитку системи державної охорони України в обов'язковому порядку варто враховувати досвід правоохоронних служб та відомств європейських країн в питанні їх організаційно-правових основ як побудови, так і діяльності.

Використання наявного міжнародного досвіду є надзвичайно важливим, але не слід переймати його без урахування національних особливостей та вже наявного досвіду.

Аналіз організаційно-правових основ, структурної побудови та функціональної діяльності іноземних структур із забезпечення безпеки державних діячів та охорони об'єктів свідчить про те, що кожна з них пройшла довгий час свого формування, який нерозривно пов'язаний з суспільно-політичним розвитком держави. Багато в чому відмінності зумовлені факторами, які відображають історичні, культурні, економічні та інші особливості розвитку цих країн.

Для того щоб перейняти щось позитивне і корисне, потрібно його детально вивчити, проаналізувати та зіставити з наявним. З цією метою розглянемо організаційно-правові основи побудови відповідних структур державної охорони окремих країн[1].

Дуже цікавим є досвід побудови правоохоронних органів, що забезпечують державну охорону органів державної влади та посадових осіб в країнах Європи. Спільним для більшості країн цієї групи є те, що структури, що здійснюють охорону органів державної влади та посадових осіб, входять до складу міністерств внутрішніх справ цих країн.

З початку свого існування людство було вимушено об'єднуватися у громади, а потім – у держави. Особливу роль та значущість для суспільства завжди мала особистість правителів (вождів, царів, імператорів, президентів тощо), яких у народі з давніх часів називали не інакше як «помазаниками Божими на Землі»[2].

Вищі особи держави виступають атрибутами влади, носіями суверенітету, від їхніх владних приписів залежить реалізація законів, державних програм,

---

[1] Микитюк М. А. Здійснення державної охорони: міжнародний досвід та екстраполяція в Україні. Наше право. ХНУВС. 2017. № 3. С. 205–210.

[2] Микитюк М. А. Історичні аспекти розвитку державної охорони в Україні. SRPSKO RAZVOJNO UDRUZENJE *Medunarodni nauconi zbornik Pravo Ekonomika Menedzment II*. Backi Petrjvac. 2016. С. 164–176.

вирішення завдань державного масштабу. Історія знає багато прикладів того, як деструктивні політичні сили, переслідуючи свої цілі, використовували нелегітимний примус стосовно посадових осіб держави, при цьому в окремих випадках має місце намагання фізично знищити свого політичного візаві.

Необхідність особливо ретельної охорони життя лідерів держав обумовлена їх особливою соціальної роллю, адже наслідками вдалого замаху може бути зміна долі цілого народу або навіть ходу всієї світової історії.

У процесі розвитку системи державної охорони України в обов'язковому порядку слід враховувати досвід правоохоронних служб та відомств держав світу в питанні їх організаційно-правових основ як побудови, так і діяльності[1].

Дійсно, використання наявного міжнародного досвіду є надзвичайно важливим, але не слід переймати його без урахування національних особливостей та вже наявного досвіду, адже це не вирішить в одночасності всіх проблем, які виникають у сучасному українському суспільстві.

Аналіз організаційно-правових основ, структурної побудови та функціональної діяльності іноземних установ із забезпечення безпеки державних діячів та охорони об’єктів свідчить про те, що кожна з них пройшла великий шлях свого формування, який був невідривно пов’язаний з суспільно-політичним розвитком держави. Багато в чому їх відмінність була зумовлена факторами, які відображають історичні, культурні, економічні та інші особливості розвитку цих країн.

Критичні зауваження можна висловити окремим прихильникам бездумного копіювання моделей інших країн. Як приклад, провідні українські як науковці, так і теоретики В. Горбулін та О. Литвиненко, в одній із своїх праць зазначають, що: «… безумовно необхідно включатися в поділ праці, що існує в Альянсі, але слід зберігати умови для повного циклу функціонування Збройних Сил України і спецслужб.

На відміну від Збройних Сил, спецслужби в країнах НАТО мають набагато менший рівень інтегрованості. І тут, користуючись нагодою, хотілось би висловити кілька міркувань щодо стратегії розвитку вітчизняних спецслужб – чи не ключового інструменту захисту національних інтересів у сучасному, швидкоплинному світі.

Насамперед, спецслужби не існують у безповітряному просторі, а діють тут і тепер. Отже, не існує і в принципі не може існувати якихось ідеальних, загальнозначущих моделей. Відповідно, відсутні і європейські та євроатлантичні стандарти в цій сфері, натомість протягом останніх 60-ти років у Європі напрацьовані принципи, за якими мають діяти спецслужби у сучасному демократичному суспільстві. Йдеться, насамперед, про надійну систему цивільного демократичного контролю та деякі інші речі, найбільш

[1] Микитюк М. А. Здійснення державної охорони: міжнародний досвід та екстраполяція в Україні. Наше право. ХНУВС. 2017. № 3. С. 205–210.

чітко і повно сформульовані в рекомендаціях Парламентської асамблеї Ради Європи 1402 (1999 р.) і 1713 (2005 р.)[1].

Водночас, спецслужби є хоч і особливою, але невід'ємною частиною державного апарату, і, відповідно, не можуть бути вільними від його «хвороб». Саме вони нині складають умови та обмеження для українських спецслужб.

Структура та форми і методи діяльності мають бути адекватними сучасним викликам і загрозам. У зв'язку з цим наведемо приклад зарубіжного досвіду, зокрема Федеративної Республіки Німеччини 1950-1960-х років.

Йдеться, насамперед, про наявність у сучасній Україні, як і в тодішній Західній Німеччині, організованих груп, що заперечують саме існування незалежної держави в нинішніх кордонах і мають підтримку із-за кордону, а саме від впливових політичних і економічних кіл сусідніх держав. Ще жодного разу в історії спецслужби не захистили державу, яку розвалює власна еліта, але зупинити підривну діяльність ззовні вони цілком спроможні.

Заслуговує ретельного вивчення німецький досвід застосування конституційної доктрини «озброєної демократії», який засвідчує, що держава, не відмовляючись від ліберальних принципів, може нейтралізувати загрозу від радикальних і екстремістських груп – ідейних ворогів демократії, навіть якщо вони не вдаються до насильницьких методів» [2].

З огляду на вищевикладене, для того, щоб перейняти щось позитивне і корисне необхідно детально його вивчити, проаналізувати та зіставити з наявним.

З цією метою розглянемо організаційно-правові основи побудови відповідних структур державної охорони окремих країн світу[3]. Так, наприклад, у Республіці Австрія охорона органів державної влади, а відповідно і посадових осіб, здійснюється відомством із захисту конституції та боротьби з тероризмом МВС Австрії. Функції охорони посадових осіб держави, а також іноземних делегацій, відповідно до організаційно-штатної структури зазначеного відомства, покладені безпосередньо на відділ захисту осіб та об'єктів.

У Королівстві Бельгія забезпечення безпеки посадових осіб держави та посадових осіб іноземних держав належить до компетенції Служби державної безпеки Бельгії (СДББ), яка є складовою частиною Федеральної державної служби юстиції країни. Рішення про надання охорони під час візитів окремих посадових осіб (глави іноземної держави або інших поважних посадовців)

---

[1] Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною: Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи від 05 жовтня 2005 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_611.

[2] Микитюк М. А. Здійснення державної охорони: міжнародний досвід та екстраполяція в Україні. Наше право. ХНУВС. 2017. № 3. С. 205–210.

[3] Про порядок забезпечення безпеки осіб щодо яких здійснюється державна охорона в інших державах: Інформаційні матеріали Служби ІАС УДО України, 2014.

приймається міністром внутрішніх справ на основі оцінки загроз на адресу особи, яка повинна прибути до Бельгії з візитом. Оскільки СДББ має обмежені можливості, а до Брюсселя досить часто в один день прибуває значна кількість іноземних посадовців (наприклад, під час самітів ЄС або НАТО), бельгійська охорона, у разі відсутності інформації про загрози, не завжди забезпечує безпеку навіть глав іноземних держав.

У той же час, посадові особи можуть супроводжуватись під час візитів до Бельгії своїми охоронцями. Відповідно до вимог «Guid du protocole» та циркуляру МЗС Бельгії від 16.01.1991 р., ці охоронці зобов'язані виконувати інструкції бельгійської служби охорони, а також мати при собі вогнепальну зброю лише для захисту[1].

У Федеративній республіці Німеччина здійснення заходів з охорони посадових осіб покладені на Охоронне управління, яке входить в структуру Федерального відомства кримінальної поліції Німеччини.

В Грецькій Республіці охорону посадових осіб держави здійснює Головний Департамент безпеки VIP осіб Міністерства громадського порядку країни. До складу Департаменту входять: СБП Республіки; Служба безпеки Парламенту Греції; Служба безпеки Прем'єр-міністра; Служба захисту і безпеки VIP осіб; Окремий підрозділ поліції безпеки на повітряному транспорті.

Головний Департамент безпеки VIP осіб безпосередніх робочих контактів з іноземними структурами не підтримує. Всі дії щодо організації заходів відбуваються через підрозділ міжнародного поліцейського співробітництва зазначеного відомства, який, у свою чергу, діє на підставі звернення МЗС Греції. Головний Департамент безпеки VIP осіб Греції діє виключно в межах столиці країни і міжнародного аеропорту столиці. В разі включення у програму візиту інших місць за межами столиці, до охоронних заходів залучаються відповідні територіальні підрозділи поліції. А в м. Салоніки діє регіональне представництво відомства[2].

Слід звернути увагу на досить жорстке розмежування компетенції всіх підрозділів, головним чином, за територіальним та об'єктовим принципом (парламент, міністерство чи аеропорт). Наприклад, на Святій горі Афон існує власна поліцейська структура безпеки і поліцейські дільниці при окремих монастирях.

У Королівстві Норвегія охорона посадових осіб держави (прем'єр-міністра, президента Норвезького Стортингу та інших осіб, які згідно із

[1] Правоохоронні органи держав-учасниць і партнерів. OSCE Polis – Policing Online information system. URL: http://polis.osce.org/countries/details.php?item-id=73@lang=ru.

[2] Правоохоронні органи держав-учасниць і партнерів. OSCE Polis – Policing Online information system. URL: http://polis.osce.org/countries/details.php?item-id=73@lang=ru.

законодавством мають особисту охорону) забезпечується Службою безпеки поліції (Politiets sikkerhetstjeneste (PST).

Служба безпеки поліції Норвегії, згідно з наданими їй повноваженнями, здійснює також охорону представників іноземних держав та іноземних делегацій високого рівня, які перебувають у Норвегії з візитами. Служба безпеки поліції Норвегії, як і Національний директорат поліції Норвегії, є окремим структурним підрозділом, підпорядкованим Міністерству юстиції Норвегії.

У Португалії забезпеченням безпеки посадових осіб, глав іноземних держав, парламентів, урядів, міністрів закордонних справ займається спеціальний підрозділ Корпус охорони осіб (Corpo de Seguranca Pessoal), який структурно входить до Поліції громадського порядку (Policia da Seguranca Publica, PCP) Міністерства внутрішньої адміністрації Португалії. Корпус підпорядковується безпосередньо Національному Директору Поліції громадського порядку та є спеціально підготовленою частиною для забезпечення охорони осіб, що входять до сфери його компетенції, в тому числі Президента Португалії[1].

У Фінляндії забезпечення безпеки посадових осіб здійснює поліція безпеки Фінляндії (Suojelupoliisi). У забезпеченні безпеки державних візитів беруть участь поліція міста Гельсінкі, дорожня поліція, місцеві поліцейські підрозділи (за межами Гельсінкі). Всі вони знаходяться під керівництвом МВС Фінляндії.

Спеціальна служба тілоохоронців президента Франції має свою історію – не таку давню, але достатньо своєрідну. До встановлення у Франції V Республіки в 1958 році, безпека президента забезпечувалась не завжди ефективно: у 1894 році вбивством закінчився замах на президента Сади Карно, у 1932 було вбито президента Поля Думера.

У першого президента V Республіки Шарля де Голля спочатку не було значної служби безпеки – до невдалого замаху 1962 року. 22 серпня спробу викрасти або вбити президента-генерала здійснили бойовики «Секретної озброєної організації» (OAS), що виступала проти рішення де Голля надати незалежність Алжиру.

Під час замаху в містечку Petit-Clamart по президентському автомобілю було здійснено близько 150 пострілів. До цього вже було дві спроби замаху на де Голля: у вересні 1961 на шляху руху його автомобіля була закладена бомба, а в травні 1962 вбивця планував розстріляти генерала прямо на східцях Єлисейського палацу. Після серпневого замаху, до де Голля було приставлено постійно 4 поліцейських.

[1] Микитюк М. А. Здійснення державної охорони: міжнародний досвід та екстраполяція в Україні. Наше право. ХНУВС. 2017. № 3. С. 205–210.

Наступників де Голля на посту президента – Жоржа Помпіду та Валері Жискар д'Естена – також охороняли поліцейські. А ось соціаліст Франсуа Міттеран, прийшовши до Єлисейського палацу, повністю реорганізував президентську службу охорони. Міттеран не довіряв співробітникам поліції. Відтепер за охорону президента Франції відповідали жандарми. Нову службу безпеки Міттерану запропонував створити Крістіан Пруто, засновник спецназу французької жандармерії (Groupe d'intervention de la gendarmerie nationale (GIGN).

Нова служба охорони була створена указом від 5 січня 1983 року під назвою «Група безпеки президента Республіки» (Groupe de sécurité de la présidence de la République (GSPR). До її складу увійшло 120 жандармів.

У 1995 році новий президент Жак Ширак більш ніж наполовину скоротив чисельність своїх тілоохоронців – з 120 до 52 чоловік. Склад служби став змішаним – 26 жандармів та 26 поліцейських. Командували тілоохоронцями Ширака поперемінно то жандармський підполковник, то поліцейський комісар. У 1998 році в службі безпеки президента Франції з'явилась перша жінка-тілоохоронець.

Після невдалої спроби замаху на Ширака 14 липня 2002 року, коли на Єлисейських полях президента обстріляв з карабіну Максим Брюнрі, чисельність охоронців було збільшено до 60 чоловік.

Ніколя Саркозі, прийшовши до Єлисейського палацу в 2007 році, знову реорганізував службу охорони, та доручив свою безпеку виключно поліцейським. Останні 5 років служба безпеки президента Саркозі нараховувала близько 100 чоловік. З 2008 року «Група безпеки президента Республіки» була включена в структуру «Служби захисту високопосадовців держави» (Service de protection de shautes personnalités (SPHP)[1].

Таким чином, у Франції охорону вищих посадових осіб та глав іноземних держав, які відвідують країну, нині забезпечує Служба охорони посадових осіб (Service de Protection des Hautes Personnalités), яка входить до складу МВС Франції. До складу Служби входять також генеральний штаб, який здійснює контроль заходів охорони та підтримання зовнішніх зв'язків і чотири управління.

Служба охорони посадових осіб або SPHP є поліцейською службою, яка відповідає за забезпечення захисту всіх посадових осіб у Франції, незалежно від того, француз це чи іноземець. Ці елітні поліцейські, спеціально підготовлені і оснащені для цієї місії, також забезпечують президентські поїздки. Службу очолює Генеральний інспектор Національної поліції. В 2013 році Служба охорони посадових осіб або SPHP була об'єднана із службою

[1] Микитюк М. А. Здійснення державної охорони: міжнародний досвід та екстраполяція в Україні. Наше право. ХНУВС. 2017. № 3. С. 205–210.

безпеки Міністерста внутрішніх справ Франції (SSMI) і тепер називається Служба захисту (SDLP)[1].

Як правило, службу в SPHP працівники проходять протягом двох каденцій по 5 років, а після цього переводяться в підрозділи поліції або переходять на інші посади. Її гараж налічує близько 130 транспортних засобів − автомобілів різного типу.

Цікавим є їх озброєння, пістолети маленькі, але крупного калібру. Це для того, щоб можна було легко їх приховати, та одним пострілом зупинити нападника. Співробітники спецслужби повинні бути в гарній фізичній формі та бути готовим до нейтралізації противника навіть голими руками. SPHP заслужила місце серед провідних спецслужб світу завдяки своїй ефективній та відданій роботі по захисту Президента Французької Республіки.

Зброя, яка застосовується співробітниками: Manuhrin MR73; Glock 17 і особливо GLOCK 26 (за його невеликі розміри); Smith & Wesson в 38 калібрі; SIG SAUER P226/228/229. Зброя більш великого калібру (для нейтралізації автомобілів): Benelli M3 або M4 (калібр – 12 мм); Mossberg 870[2].

Наряд особистої охорони Президента Французької Республіки використовує, як, власне кажучи, і наряд особистої охорони УДО України – броньовані папки (розкладна сумка) – легка, але захищає ОО від будь-якого снаряду чи кулі малого калібру. Тримаючи її в руці, у разі небезпеки, можна швидко розкрити та привести її в робочий стан.

Досить цікавим та корисним для ознайомлення та аналізу є досвід, накопичений в СІЛА і Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії.

14 квітня 1865 року в театрі Форда у Вашингтоні був смертельно поранений президент США Авраам Лінкольн. За іронією долі, в цей день він поставив свій підпис під пропозицією про створення Секретної служби.

Історично склалось так, що в системі федеральних державних органів США Секретна Служба відповідає як за особисту безпеку керівників держави і іноземних гостей, так і за захист національної валюти, державних цінних паперів та інших документів і банків інформації.

Офіційним днем народження Секретної служби є 5 липня 1865 року. Секретна Служба США отримала від Конгресу США формальні повноваження на охорону президентів США лише на початку 20 століття. До цього вона боролась з фальшивомонетниками.

Історія забезпечення безпеки президентів США Секретною службою з дозволу Конгресу розпочалась з початком війни між США та Іспанією в 1898 році.

---

[1] Сайт Національної поліції Франції. URL: https://www.police-nationale.interieur.gouv.fr/Organisation/Service-de-la-Protection.

[2] Сайт Національної поліції Франції. URL: https://www.police-nationale.interieur.gouv.fr/Organisation/Service-de-la-Protection.

До цього дії по забезпеченню безпеки окремих президентів США здійснювались неофіційно за рішенням керівника цієї служби. 21 квітня 1898 року Конгрес доручив забезпечити безпеки тодішнього президента Вільяма Мак-Кінлі Секретній службі. З цього часу Конгрес фактично визнав право Секретної служби охороняти главу держави але мандату на це надано так і не було.

6 серпня 1901 року був смертельно поранений президент США Мак-Кінлі. Дана подія заставила Конгрес задуматись над питанням забезпечення безпеки президента країни. Новий президент Теодор Рузвельт наказав Секретній службі забезпечити його безпеку та надати надійних тілоохоронців. Лише в 1907 році Конгрес офіційно прийняв закон про фінансування витрат на безпеку президента. Протягом 20 століття штат Секретної служби значно збільшувався і зараз налічує більше 5000 осіб.

Цікавим є те, що щодо штатних співробітників Секретної служби проводяться постійні внутрішні ротації із зміною роду їх діяльності. Значна увага приділяється як підбору кандидатів, високі вимоги і відповідні відбори, включаючи поліграф, так і професійній підготовці, навчанню. Досить оригінальною та новаторською є робота з кандидатами на роботу в Службу ще починаючи з школи, коледжу, і не просто вивчення особи, а залучення до роботи з частковою зайнятістю часу, а відповідно і оплатою, так і стажуванням під час навчання у коледжі. Фактично, випускники навчальних закладів, які прагнуть працювати в цій Службі, вже повинні себе проявити і зарекомендувати, а наставники, які таким чином мали можливість протягом кількох років наглядати за такою особою, визначаються чи підходить та чи інша особа для такої роботи.

Ще одним цікавим фактом є те, що президент США, при наявності інформації про загрозу його життю, зобов'язаний виконувати вимоги охорони[1].

На сьогодні чисельність даної структури наблизилась до 5000 спеціальних агентів. Бюджет Секретної служби складає близько 1 млрд. доларів США, що дозволяє утримувати більше 120 представництв у США та близько 15 за кордоном. Ті особи, чия безпека забезпечується на постійній основі – президент, віце-президент, члени їх сімей тощо – мають закріплену за ними охорону. Ті ж особи, які підлягають охороні Секретної служби США тимчасово – наприклад, іноземні діячі, що прибули в країну з офіційним візитом – охороняються тимчасово закріпленими спеціальними агентами з регіональних відділень. Як зазначалося вище, безпосередньо охорону президента та його сім'ї забезпечує спеціальний підрозділ особистої охорони президента (Presidential Protective Division). При виїздах президента за межі Білого дому склад охорони посилюється за рахунок членів групи тактичної підтримки, яка має права окремого підрозділу Секретної служби, а в 1992 році

[1] Секретна Служба США «United States Secret Service». URL: www.SecretService.gov.

ввійшла до складу підрозділу особистої охорони президента. Завдання цієї групи в тому, щоб відбити напад чи зв'язати противника боєм, і тим самим надати можливість спеціальним агентам евакуювати президента в безпечне місце. Стосовно особливостей здійснення охорони президента, слід зазначити, що у 1994 р. конгрес прийняв нормативний акт (Закон 103-329 1995 р. «Про бюджетні асигнування»), відповідно до якого всі президенти, які будуть обрані після 1 січня 1997 року, охороняються Секретною службою протягом 10 років після закінчення строку правління. Президенти, які обрані до 1 січня 1997 року, отримали довічну охорону.

У чому ж різниця між спеціальним агентом Секретної служби США та співробітником Управління державної охорони? Перший з них може виконувати функції розслідування, а також виконувати охоронні функції, в той час як завдання другого – тільки охорона. Відповідно, різні вимоги, що пред'являють до кандидатів на ці вакансії. Претендент на посаду спеціального агента повинен обов'язково мати ступінь бакалавра (тобто отримати 4-річну вищу освіту) та скласти іспит, у той же час кандидату на службу в УДО України достатньо мати середню освіту та скласти письмовий тест. Інші вимоги до майбутніх співробітників Секретної служби однакові: це повинні бути громадяни США у віці від 21 до 37 років, які за станом здоров'я придатні до несення служби та пройшли перевірку на благонадійність.

Кандидати, що пройшли відбір направляються на курси навчальної підготовки в учбовий центр федеральних правоохоронних органів (Federal Law Enforcement Training Center), що розташований в Глинко, штат Джорджия. Там вони протягом 9 тижнів проходять курс навчальної підготовки. Після цього спеціальні агенти продовжують своє навчання на 11-ти тижневих курсах в Академії Секретної служби в Белтсвилі, штат Меріленд, а співробітники «Підрозділів охорони» – в учбовому центрі Секретної служби у Вашингтоні.

Подальша кар'єра спеціальних агентів, зазвичай, має таку тенденцію: перші 6-8 років вони служать в одному з регіональних представництв. Потім протягом 3-5 років вони працюють в охоронних підрозділах. І нарешті, наступні 2-4 роки служать в штаб-квартирі Секретної служби. Отримавши таким чином різнобічний досвід, вони отримують призначення на керівні посади в регіональних представництвах, штаб-квартирі, учбовому центрі тощо[1].

Необхідно зазначити, що протягом свого існування Секретна служба зазнавала значних втрат. Так, в 1999 році при виконанні своїх службових обов'язків було вбито 31 співробітника Секретної служби. На жаль, багато висновків та удосконалень діяльності Секретної Служби були зроблені після того як пролилася кров, і не лише співробітників.

[1] Секретна Служба США «United States Secret Service». URL: www.SecretService.gov

Саме Секретна служба в 40-х роках минулого сторіччя почала на практиці вивчати та ефективно використовувати різноманітні прийоми пішого супроводження та пов'язані з цим протокольні обов'язки. Існує думка, що базувалися вони на спортивно-тактичних прийомах, які використовують гравці в американський футбол. Справа в тому, що багато агентів того часу були членами футбольної ліги та регулярно грали. Їх багатий спортивний досвід став у нагоді при створенні форм ескорту. Та ж сама методика. В американському футболі гравець, у якого знаходиться м'яч, намагається пройти вперед, а його охороняють інші польові гравці, перешкоджаючи суперникам. Таж схема в охороні. Ось так в ті часи відпрацьовувалась концепція концентричних кіл безпеки – один в один, тільки замість м'яча особа, що охороняється, замість гравця з м'ячем – особистий тілоохоронець, а замість польових гравців – тілоохоронці ескорту. Мета та ж сама, що й у футболі: повний контроль м'яча і доведення його до воріт, доки зовнішнє коло охорони стримує нападаючих. Під час пішого супроводження, як правило, використовується шикування «ромб», в середині якого за плечем президента знаходиться старший наряду охорони. Саме тут, в пішому супроводі, УДО України повністю перейняло досвід Сполучених Штатів і вдало його використовує вже протягом багатьох років.

Приблизний алгоритм забезпечення безпеки президента США. Напередодні чергової поїздки президента складається план, орієнтований на тісну співпрацю підрозділу супроводження з співробітниками місцевого відділення Секретної служби та приданих сил. Збирається штаб та передові агенти відпрацьовують перелік питань, які можуть виникнути під час візиту. В цьому аспекті УДО України та Секретна служба також мають багато спільного.

У кортежі за «основним» броньованим автомобілем завжди рухається порожній автомобіль, ідентичний до того, в якому пересувається ОО. Під час руху кортежу «основний» автомобіль та «дубль» можуть мінятися місцями в колоні. Ліворуч та праворуч від «основного» автомобіля рухаються автомобілі прикриття (як правило позашляховики). Розмір кортежу варіюється і може доходити до кількох десятків автомобілів. При закордонному візиті, всі автомобілі в кортежі доставлені завчасно з США або надані посольством США в країні перебування. «Основний» автомобіль тільки американського виробництва, тобто вітчизняного виробника. От це якраз той випадок, коли не варто наслідувати приклад колег. При пересуванні за кордоном на автомобілі використовується так званий метод «діамант», при якому людські ресурси концентруються в початковій та кінцевій точках маршруту, а безпека забезпечується шляхом постійної зміни маршрутів.

При потраплянні в засідку основний принцип – не зупиняючись на місці максимально швидко залишити місце пригоди, і в цьому американська і українська служби багато в чому мають спільне.

У стандартному відрядженні по країні задіяно близько 250 агентів Секретної служби. Під час закордонних візитів ця цифра може зрости до 800

чоловік. У той час як безпека вищих посадовців України під час відряджень по Україні забезпечується вдвічі меншою кількістю військовослужбовців (до 100 військовослужбовців) УДО України, а говорячи про закордонні відрядження, ми можемо сміливо стверджувати, що кількість військовослужбовців УДО України, задіяних у забезпеченні безпеки особи щодо яких здійснюється державна охорона під час перебування за кордоном, в десятки разів менше, ніж у американських колег. І це, на жаль, зумовлено не лише високим професіоналізмом та універсальними навичками військовослужбовців УДО України, але й недостатнім фінансуванням.

Необхідно відмітити, що основною особливістю організації охорони перших осіб держави в більшості західних країн, у тому числі США, є наявність відповідних спеціальних служб у загальній структурі відомств, до завдань яких входять забезпечення національної безпеки в межах компетенції. У свою чергу, у країнах пострадянського простору такою особливістю є створення та функціонування окремого спеціально уповноваженого правоохоронного органу, який виконує провідну роль в організації та здійсненні охоронних заходів щодо забезпечення безпеки посадових осіб та органів державної влади.

Більшість принципів забезпечення безпеки є спільними для різних систем захисту посадових осіб. До них слід віднести створення від одного до трьох концентричних кіл безпеки, попередня перевірка маршрутів пересування, попередня перевірка місць тимчасового перебування тощо. Але існує й ряд відмінностей, що обумовлені рівнем потенційної загрози для особи, щодо якої здійснюється охорона, масовістю поширення вогнепальної зброї серед населення, а й відповідно культурою поводження зі зброєю, фінансовими можливостями підрозділу, що забезпечує державну охорону посадових осіб[1].

Так, наприклад, фінансові можливості Секретної служби США дозволяють поширено використовувати під час заходів по забезпеченню безпеки посадових осіб найкращі зразки технічних засобів охорони. Підвищений рівень загрози для посадових осіб США, а також значна кількість вогнепальної зброї у населення, обумовлюють використання підрозділами, що забезпечують безпеку тактики демонстрації сили як один із превентивних заходів проти нападу. В УДО України, на жаль, фінансування скромніше, і на щастя, рівень загрози менший. Тому, напевне, ми цю тактику не використовуємо.

Останні десятиріччя в країнах Західної Європи та в США поширений рух за надання все більшої кількості керівних посад в державних органах жінкам.

[1] Микитюк М. А. Здійснення державної охорони: міжнародний досвід та екстраполяція в Україні. Наше право. ХНУВС. 2017. № 3. С. 205–210.

Для цього в деяких країнах законом затверджені квоти певної кількості керівних посад, які обов'язково повинні обіймати жінки.

Так у 2013-2014 роках керівником американської Секретної служби стала Джулія Пірсон, яка останнім часом очолювала апарат відомства. Слід зазначити, що ця посада протягом півторавікової історії спецслужби традиційно вважалась чоловічою. Пірсон на посту голови апарату Секретної служби контролювала проєкт модернізації систем управління даними об'ємом 250 мільйонів доларів.

З 1 червня 2012 року стало відомо, що на чолі служби охорони тодішнього президента Французької Республіки (Франсуа Олланда) вперше за багато років стала жінка – 44-річна Софі Атт. Тепер про безпеку президента дбають не лише чоловіки, але й жінки. Також достовірно відомо, що особисту безпеку президента Республіки Білорусь забезпечують 24 представниці «слабкої» статі.

Аналогічною до сфери забезпечення охорони державних органів влади та посадових осіб у США, спеціальні правоохоронні органи низки європейських країн (Франція, Германія) практично не мають статусу самостійної структури, а входять до складу спеціальних поліцейських управлінь або служб національної безпеки. Це їх найперша і найвагоміша відмінність УДО України.

У процесі розвитку системи державної охорони України в обов'язковому порядку варто враховувати досвід правоохоронних служб та відомств держав Європи в питанні їх організаційно-правових основ як побудови так і діяльності. Використання наявного міжнародного є надзвичайно важливим, але не слід переймати його без урахування національних особливостей та вже наявного досвіду.

Аналіз організаційно-правових основ, структурної побудови та функціональної діяльності іноземних структур із забезпечення безпеки державних діячів та охорони об'єктів свідчить про те, що кожна з них пройшла довгий час свого формування, який нерозривно пов'язаний з суспільно-політичним розвитком держави. Багато в чому відмінності зумовлені факторами, які відображають історичні, культурні, економічні та інші особливості розвитку цих країн.

4.3. Шляхи оптимізації забезпечення державної охорони в Україні

Зміни суспільно-політичного життя, поява нових загроз, пов'язаних із розвитком технологій, у тому числі інформаційних, та засобів збройної боротьби, потребують адекватного реагування органів державної охорони та проведення їх системного реформування в загальному контексті розвитку сектору безпеки та оборони України.

Концептуальні та програмні документи розвитку УДО, окрім вимог, які визначені в документах розвитку сектору безпеки та оборони, і проведення оборонної реформи повинні визначати напрями розвитку УДО, як основного координуючого органу з питань державної охорони в Україні, та шляхи удосконалення підходів до охоронної діяльності.

Адже за експертною оцінкою безпекового середовища, однією з найбільш актуальних загроз у середньостроковій перспективі залишатиметься діяльність на території України екстремістських злочинних озброєних угруповань, яка спрямована, в тому числі, на порушення належного функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування та блокування функціонування важливих державних об’єктів.

Тому концептуальні та програмні документи розвитку УДО мають визначати шляхи:

– ефективного функціонування органу управління державною охороною з урахуванням сучасних загроз;
– удосконалення організаційно-правових засад функціонування УДО;
– підвищення ефективності заходів із здійснення охорони та оборони органів державної влади України, об’єктів та осіб, які забезпечені державною охороною;
– впровадження сучасних технологій в діяльність органів державної охорони;
– належного рівня матеріально-технічного забезпечення органу державної охорони;
– переоснащення озброєння та техніки у відповідність до стандартів НАТО;
– підвищення професійного рівня персоналу УДО.

Окремо варто зупинитися на актуальних напрямках діяльності в сфері державної охорони, які, на наш погляд, потребують невідкладного удосконалення:

– законодавчого забезпечення;
– матеріально-технічного забезпечення;
– підготовки персоналу;
– міжнародного співробітництва.

Удосконалення законодавчого забезпечення варто розглядати не з точки зору косметичного покращення діяльності існуючих органів та структур, а в контексті створення дієвої системи державної охорони, здатної протидіяти сучасним викликам і загрозам.

Аналіз сучасного стану складових сектору безпеки і оборони свідчить, що рівень їх координації та взаємодії не дає змоги забезпечити гарантоване

реагування на актуальні загрози національній безпеці України в частині забезпечення державної охорони[1].

Вітчизняний та закордонний досвід забезпечення безпеки глав держав, інших посадових осіб та охорони державних об'єктів вказує на те, що самотужки, без координації з іншими правоохоронними органами та військовими формуваннями, органи державної охорони не можуть забезпечити якісне виконання поставлених завдань.

Недосконалість чинної нормативно-правової бази щодо організації взаємодії та чітко визначеного порядку координації дій органів, які залучаються до забезпечення державної охорони, призводить до зниження ефективності протидії ймовірним терористичним актам проти вищих посадових осіб та об'єктів, що знаходяться під охороною.

Отже, на сьогодні в Україні питання організації такої взаємодії, законодавчо визначеного основного координуючого органу з чітким розмежуванням функцій і повноважень всіх органів, які залучаються до забезпечення державної охорони, та узгодження законодавства у сфері забезпечення державної охорони України із антитерористичним законодавством, є вкрай актуальним.

Вирішення цього питання потребує внесення змін до чинного законодавства або підготовки нового Закону України з питань державної охорони.

Потребують суттєвого перегляду й підходи до матеріально-технічного забезпечення державної охорони.

Звичайно, що поточні проблеми матеріально-технічного забезпечення (недостатній рівень забезпечення сучасними зразками зброї, некомплект та зношеність автотранспортних засобів тощо), викликані недофінансування потреб державної охорони, ускладнюють виконання УДО повсякденних завдань та потребують невідкладного вирішення[2].

Однак, при підготовці програмних та плануючих документів розвитку на середньо- та довгострокову перспективу необхідно враховувати появу новітніх технологічних засобів, які можуть використовуватися для створення небезпеки для осіб і об'єктів, що охороняються, та визначити способи, методи й обладнання, які дозволять адекватно реагувати на їх застосування.

Так, як приклад, на сьогодні при виконанні завдань забезпечення безпеки та охорони осіб і об'єктів, що охороняються, гостро постає проблема протидії застосуванню мікро- та міні- безпілотних літальних апаратів, які, окрім ведення радіо- та аудіовізуальної розвідки, можуть нести й вибухові пристрої. Для

---

[1] Лазоренко О. В. Гуманізація ідеології безпеки – стратегічна вимога сучасності /О. В. Лазоренко, В. Ю. Барков. *Стратегічна панорама*. 2000. № 4. С. 79–86.

[2] Корж І. Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття. *Інформація і право*. 2012. № 4. С. 72–78.

протидії БПЛА має бути забезпечено укомплектування підрозділів необхідними засобами в залежності від ймовірного місця застосування (дрони, засоби постановки радіоелектронних перешкод, сіткомети, спеціально треновані птахи тощо).

Ще одним важливим елементом, без якого неможливе виконання завдань державної охорони, є наявність стійкої, захищеної системи зв'язку та обміну інформації. Для її створення необхідно не тільки провести відповідні організаційні заходи, а й мати в наявності відповідні засоби, які дозволяють підрозділам охорони виконувати завдання, в тому числі в умовах активної радіоелектронної протидії. На сьогодні це мають бути сучасні цифрові засоби, які дозволять створити високомобільну, захищену систему зв'язку та обміну інформації з необхідною пропускною спроможністю.

Розв'язання цих та інших актуальних проблем матеріально-технічного забезпечення неможливо без розроблення та реалізації програм фундаментальних та прикладних досліджень з питань забезпечення державної охорони і розробки спеціальної техніки та здійснення взаємодії з іншими правоохоронними органами України щодо впровадження перспективних зразків озброєння та спеціальної техніки.

Підвищення фахового рівня персоналу органів державної охорони, забезпечення його високої мотивації до належного виконання завдань за призначенням є невід'ємною складовою розвитку УДО.

Заходи щодо професіоналізації персоналу УДО мають поєднувати впровадження передових технологій та поглибленого вивчення спеціальних дисциплін в галузевому вищому навчальному закладі з удосконаленням програм фахової підготовки й перепідготовки у відомчому навчальному центрі.

Заходи професіоналізації персоналу мають бути невід'ємною складовою роботи з особовим складом УДО та охоплювати такі питання, як комплектування та підбір кандидатів для проходження військової служби, включаючи професійно-психологічний відбір кандидатів, нормативно-правове закріплення кваліфікаційних вимог до посад, планування кар'єрного зростання кадрів тощо.

Окремо варто зупинитися на необхідності підвищення рівня інформаційно-аналітичної складової службової діяльності органів, які залучаються до виконання завдань державної охорони, та посилення аналітичних підрозділів висококваліфікованими спеціалістами. Спроможність співробітників УДО здійснювати інформаційно-технологічне й інформаційно-аналітичне забезпечення заходів державної охорони на сьогодні стає одним з основних чинників виконання визначених завдань.

Необхідність зміцнення інформаційно-аналітичного компонента УДО відповідає загальносвітовим тенденціям. Для прикладу, Таємна служба США, яка безпосередньо опікується охороною вищих посадових осіб, через

Управління розвідки та аналізу використовує усі дані про забезпечення внутрішньої безпеки США від усіх поліцейських та розвідувальних структур[1].

З огляду на європейський та євроатлантичний вектор розвитку держави, поглиблення взаємодії з країнами-членами НАТО та ЄС, більш актуальним стає питання міжнародного співробітництва УДО з органами охорони країн-партнерів.

Відповідно до міжнародних договорів України, УДО співпрацює з багатьма спецслужбами, в тому числі під час забезпечення безпеки офіційних візитів делегацій до України.

Знаковим кроком стало підписання 5 квітня 2016 року Протоколу між Спеціальною службою державної охорони Грузії, Службою державної охорони Республіки Молдова, Службою безпеки та охорони Румунії, Національною службою охорони Республіки Болгарія та Управлінням державної охорони України про співробітництво в сфері професійної підготовки кадрів, підписання якого сприятиме створенню в УДО спецпідрозділу за європейськими стандартами з високопрофесійними фахівцями.

Подальше поглиблення міжнародного та військово-технічного співробітництва УДО потребує удосконалення відповідної нормативно-правової бази щодо взаємодії з правоохоронними органами, спеціальними службами іноземних держав та міжнародними організаціями.

Таким чином, метою реалізації програмних та плануючих документів розвитку УДО має стати створення ефективної, динамічної системи державної охорони (державного захисту), органи та структури якої будуть укомплектовані високопрофесійними фахівцями, забезпечені сучасними матеріальними і технічними засобами та відповідати нагальним потребами безпеки у сфері забезпечення державної охорони.

Реформування системи державної охорони повинно забезпечити спроможність визначених органів, структур і підрозділів протидіяти реальним та потенційним загрозам національній безпеці України в цій сфері та підвищенні стану безпеки вищих посадових осіб держави та об’єктів.

Водночас, реформовані органи державної охорони повинні набути спроможності виконати завдання оборони держави та ефективно взаємодіяти з іншими складовими сектору безпеки та оборони держави.

Аналіз досвіду побудови правоохоронних органів спеціального призначення, що забезпечують державну охорону в країнах Європи та СНД, враховуючи національні особливості, історію утворення та наявний вже досвід діяльності УДО України, дає підстави для імплементації окремих аспектів зарубіжного досвіду в діяльність УДО України.

---

[1] Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь /О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. Є. Войтовський; за заг. ред. О. О. Резнікової. К.: НІСД, 2017. С. 4.

Наприклад, для виконання покладених на органи державної охорони завдань по забезпеченню безпеки і захисту об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона, Закон Республіки Білорусь «Про державну охорону» наділив співробітників органів державної охорони правами по застосуванню різноманітних заходів примусу. Особливе місце серед них займає право застосування фізичної сили, спеціальних засобів і зброї. З одного боку, це повноваження органів державної охорони, як ніяке інше, може глибоко зачіпати сферу основних, закріплених Конституцією Республіки Білорусь, прав громадян, і поєднане з високим ризиком настання тяжких і незворотніх наслідків, аж до смерті людини. З іншого – це єдиний засіб захисту прав і законних інтересів особистості, суспільства і держави від суспільно небезпечних посягань з боку осіб, які свідомо і грубо порушують закон[1].

У статті 19 Закону Республіки Білорусь «Про державну охорону» визначений порядок застосування спеціальних засобів. Відповідно до даної статті «Сотрудники органа государственной охраны применяют наручники, резиновые палки, средства связывания, специальные химические вещества, светозвуковые устройства отвлекающего воздействия, устройства для вскрытия помещений, устройства для принудительной остановки транспортных средств и другие специальные средства, в том числе служебных животных, в случае:

– отражения нападения либо предотвращения угрозы нападения на охраняемых лиц, охраняемые объекты, автомобили специального назначения и иные транспортные средства, предназначенные для передвижения охраняемых лиц, а равно освобождения их при захвате;

– отражения нападения либо предотвращения угрозы нападения на сотрудников органа государственной охраны, сотрудников (работников) других государственных органов и иных организаций, привлеченных для обеспечения безопасности охраняемых лиц и охраняемых объектов, на других граждан или пресечения неповиновения или сопротивления законным требованиям сотрудников органа государственной охраны;

– задержания правонарушителей и лиц, в отношении которых имеются достаточные основания полагать, что они намерены оказать вооруженное сопротивление или иным образом воспрепятствовать исполнению сотрудниками органа государственной охраны возложенных на них служебных обязанностей, и доставления их в органы внутренних дел или государственной безопасности;

– пресечения массовых беспорядков и групповых действий, нарушающих деятельность охраняемых лиц;

[1] О государственной охране: Закон Республики Беларусь от 8 мая 2009 года № 16-З. URL: http://www.pravo.by.

– необходимости остановки транспортного средства, создающего угрозу безопасности охраняемых лиц или охраняемых объектов»[1].

Крім того, вид спеціального засобу і інтенсивність його застосування визначаються співробітником органу державної охорони самостійно виходячи з обстановки, характеру посягання і особи правопорушника.

У випадках, передбачених частиною першою цієї статті та частиною першою статті 20 згаданого Закону, в якості спеціальних засобів можуть застосовуватися автомобілі спеціального призначення та інші транспортні засоби, в тому числі шляхом механічної дії на транспортні та інші засоби і громадян, які створюють реальну загрозу безпеці охоронюваних осіб і об'єктів, що охороняються.

Законом забороняється застосовувати спеціальні засоби по відношенню до жінок з видимими ознаками вагітності, громадян з явними ознаками інвалідності, неповнолітніх у віці до чотирнадцяти років, коли їх вік очевидний або відомий співробітникові органу державної охорони, за винятком випадків надання ними збройного опору, скоєння збройного або групового нападу або інших дій, що загрожують життю чи здоров'ю людей.

Таке формулювання застосування спеціальних засобів є більш прийнятним для цілей державної охорони, ніж те, яке наведено в Законі України «Про Національну поліцію»[2]. Саме на цей Закон йде посилання у статті 18 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»[3].

Положенням п.7 ст.18 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» передбачено право військовослужбовців Управління державної охорони України зберігати, носити і застосовувати вогнепальну зброю та спеціальні засоби на підставі і в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію», військовими статутами та прийнятими відповідно до них нормативними актами, провозити зброю та спеціальні засоби в усіх видах транспорту[4].

Водночас, положення ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію» передбачають, що Правила зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів, що є на озброєнні поліції, визначаються нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України[5].

---

[1] О государственной охране: Закон Республики Беларусь от 8 мая 2009 года № 16-З. URL: http://www.pravo.by.

[2] Про Національну поліцію: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 47. Ст. 2051.

[3] Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 14. Ст. 82 (із змінами).

[4] Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 14. Ст. 82 (із змінами).

[5] Про Національну поліцію: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 47. Ст. 2051.

В УДО України відсутній нормативно-правовий акт, яким регулювався б порядок зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів, що є на озброєнні. Тому розробка такого нормативного акту є на сьогодні нагальною потребою.

В УДО України застосування (використання) зброї здійснюється відповідно до статті 46 Закону України «Про Національну поліцію»[1]. Відповідно до цієї статті: «поліцейський уповноважений у виняткових випадках застосовувати вогнепальну зброю для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю».

Таке формулювання є дуже вузьким, так як мова у ньому йде не про працівника правоохоронного органу загалом, а саме про поліцейського, тому видається неможливим застосування зброї для відбиття нападу на військовослужбовця УДО України, якщо його життю або здоров'ю загрожує небезпека. В законі Республіки Білорусь «Про державну охорону» передбачено не лише можливість відбиття такого нападу саме на співробітника органу державної охорони, а й для запобігання такому нападу.

Пристосованим до потреб УДО України є і формулювання, наведене в статті 17 закону Республіки Білорусь «Про державну охорону» де мова йде про можливість застосування фізичної сили, спеціальних засобів, зброї без попередження у випадку, якщо затримка в застосуванні вказаних заходів впливу створить безпосередню загрозу для життя чи здоров'я охоронюваної особи чи співробітника органу державної охорони[2]. У Законі України «Про Національну поліцію» такої можливості не передбачено.

Узагальнюючи сказане доходимо висновку про те, що УДО України, як правоохоронний орган спеціального призначення, потребує власного порядку застосування зброї, фізичної сили та спеціальних засобів, які були б закріплені у законі.

На сьогодні адміністративно-правове регулювання засад, підстав і порядку взаємодії Управління державної охорони України все ще залишається доволі фрагментарним і неповним, що в значній мірі уповільнює й ускладнює практику взаємодії Управління державної охорони України. А відтак, у ракурсі вдосконалення реалізації завдань і повноважень Управління державної охорони України й вбачаються актуальними питання його взаємодії з органами публічної влади.

Отже, проаналізувавши все вищесказане, можна зробити висновок про те, що взаємодія УДО України з іншими правоохоронними органами дуже

---

[1] Про Національну поліцію: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 47. Ст. 2051.

[2] О государственной охране: Закон Республики Беларусь от 8 мая 2009 года № 16-З. URL: http://www.pravo.by.

важлива для забезпечення безпеки органів державної влади та посадових осіб. Оскільки оперативна інформація, яку отримує УДО України від інших правоохоронних органів, дає можливість швидко зреагувати та здійснити ряд заходів для посилення безпеки для охорони об'єктів та посадових осіб.

Система правових норм, певних правил поведінки є інструментом впливу держави на існуючі в суспільстві відносини. У зв'язку з особливої важливістю для національної безпеки сфери державної охорони органів державної влади та посадових осіб, вона повинна мати ґрунтовну правову регламентацію, яка полягає в законодавчому закріплені конкретних і однозначних правових норм (правил поведінки виключно для всіх суб'єктів).

Таким чином нормативно-правове регулювання сфери державної охорони органів державної влади та посадових осіб в Україні потребує на сьогодні значного вдосконалення. Необхідним є внесення змін і доповнень до відповідних актів вітчизняного законодавства, які, з урахуванням специфіки діяльності УДО, врегульовували б питання організації діяльності спеціально уповноважених правоохоронних органів, визначали їх правовий статус, специфічні завдання та обов'язки, встановлювали особливості застосування спеціальних примусових заходів (фізичної сили, спеціальних засобів, бойової техніки та вогнепальної зброї) при виникненні надзвичайних обставин тощо.

References:

1. *Reznikova, O.O. & Misjura, A.O. & Dr'omov, S.V. & Vojtovs'kij K.Є. (2017). Aktual'ni pitannja protidiї terorizmu u sviti ta v Ukraïni: analit. dopovid'. Kyiv.: NISD [in Ukrainian].*
2. *Zhuravl'ov, A.V. (2013). Osoblivosti ponjattja ta sutnosti Upravlinnja derzhavnoї ohoroni Ukraïni jak pravoohoronnogo organu. Nashe pravo, 10, 55–61 [in Ukrainian].*
3. *Reznikova, O.O. & Cjukalo, V.Ju. & Palivoda, V.O. & Dr'omov, S.V. (2015). Konceptual'ni zasadi rozvitku sistemi zabezpechennja nacional'noї bezpeki Ukraïni: analit. dop. Kyiv.: NISD [in Ukrainian].*
4. *Korzh, I.F. (2012). Derzhavna bezpeka: metodologichni pidhodi do sistemi skladovih ponjattja. Informacija i pravo, 4, 72–78 [in Ukrainian].*
5. *Lazorenko, O.V. (2000). Gumanizacija ideologiї bezpeki – strategichna vimoga suchasnosti. Strategichna panorama, 4, 79–86 [in Ukrainian].*
6. *Mikitjuk, M.A. (2017). Zdijsnennja derzhavnoї ohoroni: mizhnarodnij dosvid ta ekstrapoljacija v Ukraïni. Nashe pravo, 3, 205–210 [in Ukrainian].*
7. *Mikitjuk, M.A. (2016). Istorichni aspekti rozvitku derzhavnoї ohoroni v Ukraïni. Medunarodni nauconi zbornik Pravo Ekonomika Menedzment II. Backi Petrjvac, 6, 164–176 [in Ukrainian].*
8. *Law of Respubliki Belarus' on the gosudarstvennoj ohrane № 16-3. (2009, may 8) URL: http://www.pravo.by.*
9. *Pochepcov, G. (1996). Nacional'naja bezopasnost' stran perehodnogo perioda. Kyiv.: ISMO [in Ukrainian].*
10. *Pravoohoronni organi derzhav-uchasnic' i partneriv. OSCE Polis – Policing Online information system. URL: http://polis.osce.org/countries/details.php?item-id=73@lang=ru [in Ukrainian].*
11. *Law of Ukraïni pro borot'bu z terorizmom (2003, march 20). Vidomosti Verhovnoї Radi Ukraïni, 25, 180 [in Ukrainian].*

12. Pro vikonannja obov'jazkiv ta zobov'jazan' Ukraïnoju: Rezoljucija 1466 (2005) Parlaments'koï Asambleï Radi Єvropi vid 05 zhovtnja 2005 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_611 [in Ukrainian].

13. Law of Ukraïni pro derzhavnu ohoronu organiv derzhavnoï vladi Ukraïni ta posadovih osib (1998, march 4). Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni, 14, 82 [in Ukrainian].

14. Law on derzhavnu ohoronu: Model'nij zakon (2006, nowember 16). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/main?find= 2.

15. Law of Ukraïni on Nacional'nu policiju (2015, july 02). Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni, 40-41, 37 [in Ukrainian].

16. Pro porjadok zabezpechennja bezpeki osib shhodo jakih zdijsnjuєt'sja derzhavna ohorona v inshih derzhavah: Informacijni materiali Sluzhbi IAS UDO Ukraïni, 2014 [in Ukrainian].

17. Law of Ukraïni on Sluzhbu bezpeki Ukraïni (1992, march 25). Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni, 27, 382 [in Ukrainian].

18. Sajt Nacional'noï policiï Franciï. URL: https://www.police-nationale.interieur.gouv.fr/Organisation/Service-de-la-Protection.

19. Sekretna Sluzhba SShA «United States Secret Service». URL: www.SecretService.gov

20. Strogij, V.I. (2012). Teoretichni j metodologichni osnovi organizaciï funkcionuvannja derzhavnoï bezpeki jak skladovoï nacional'noï bezpeki Ukraïni. Visnik Zaporizhs'kogo juridichnogo institutu Dnipropetrovs'kogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav, 3(60), 42–53 [in Ukrainian].

РОЗДІЛ V Загальні засади призначення покарання

ЮЩИК Олена Іванівна
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
https://orcid.org/0000-0003-1371-3379

5.1. Призначення покарання у межах встановлених в санкції статті Особливої частини Кримінального кодексу України

5.2. Призначення покарання відповідно до положень Загальної частини Кримінального кодексу України

5.3. Призначення покарання враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання

General principles of sentencing

PhD, Associate Professor O. I. Yushchyk
Department of Criminal Law, Law faculty,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Общие принципы назначения наказания

Кандидат юридических наук, доцент Е. И. Ющик
кафедры уголовного права, юридического факультета,
Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича

Ключові слова: призначення покарання, загальні засади призначення покарання, ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особа винного, обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Keywords:. sentencing, general principles of sentencing, severity of the criminal offense, the person of the guilty, mitigating and aggravating circumstances.

Ключевые слова: назначение наказания, общие начала назначения наказания, степень тяжести совершенного уголовного правонарушения, личность виновного, смягчающие и отягчающие наказание обстоятельства при назначении наказания.

АНОТАЦІЯ

У розділі окреслено проблематику призначення покарання на підставі загальних засад, передбачених в статті 65 КК України. Встановлено, що суд зобов'язаний керуватись законодавчо закріпленими загальними засадами призначення покарання. Відповідно, останні повинні забезпечити реалізацію принципів призначення покарання, а саме законності, обґрунтованості, індивідуалізації, справедливості, гуманізму та відповідності покарання вчиненому суспільно небезпечному діянню. Кожна із засад є окремим критерієм, що містить свої особливості та законодавчо закріплені правила призначення покарання особі, винній у вчиненні кримінального правопорушення. Тому можна констатувати, що загальні засади призначення покарання - це система правил, яка приводить у дію механізм санкцій статей Особливої частини КК України, з їх допомогою можлива оцінка вчиненого та особи винного, і тим самим виконання вимог про справедливе призначення міри покарання. Тільки у взаємозв'язку всіх загальних засад, передбачених в ч.1 ст. 65 КК суд може призначити справедливе та необхідне для виправлення особи покарання, яка вчинила кримінальне правопорушення.

SUMMARI

The chapter outlines the issue of sentencing based on the general principles provided for in the Article 65 of the Criminal Code of Ukraine. It is established that the court is obliged to be guided by the general principles of sentencing established by law. Accordingly, the latter must ensure the implementation of the principles of sentencing, i.e. the rule of law, legality, reasonableness, individualization, justice, humanism and the conformity of punishment to a socially dangerous act. Each of the principles is a separate criterion that contains its own characteristics and legally established rules for sentencing a person guilty of a criminal offense. Therefore, it can be stated that the general principles of sentencing are a system of rules that enforces the mechanism of sanctions of articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine; with their help, it is possible to assess the committed crime and the person of the guilty, and thus meet the requirements of fair sentencing. Only in the relationship of all the general principles provided in Part 1 of Art. 65 of the Criminal Code of Ukraine, the court may impose a fair and necessary penalty to correct the person who has committed a criminal offense.

АННОТАЦИЯ

В разделе обозначена проблематика назначения наказания на основании общих начал, предусмотренных в статье 65 УК Украины. Установлено, что суд обязан руководствоваться законодательно закрепленными общими началами назначения наказания. Соответственно, последние должны обеспечить реализацию принципов назначения наказания, а именно законности, обоснованности, индивидуализации, справедливости, гуманизма и соответствия наказания совершенному деянию. Каждая из начал является отдельным критерием, содержит свои особенности и законодательно закреплены правила назначения наказания лицу, виновному в совершении преступления. Поэтому можно констатировать, что общие начала назначения наказания - это система правил, которые приводят в действие механизм санкций статей Особенной части УК Украины, с их помощью возможна оценка совершенного

и личности виновного, и тем самым исполнение требований о справедливом назначении наказания. Только во взаимосвязи всех общих начал, предусмотренных в ч.1 ст. 65 УК Украины суд может назначить справедливое и необходимое для исправления наказание.

5.1. Призначення покарання у межах встановлених в санкції статті Особливої частини Кримінального кодексу України

Призначення покарання, як одна із форм реалізації кримінальної відповідальності є завершальною стадією застосування норм кримінального законодавства стосовно особи, яка визнана винною у вчинені кримінального правопорушення. Одне із найскладніших правозастосовних аспектів на практиці виникає при винесенні обвинувального вироку, в якому вказується остаточна міра покарання за вчинене кримінальне правопорушення. Тому помилки, які допускаються при призначенні покарання порушують права та свободи засудженого, підривають авторитет та довіру до правосуддя, а це в свою чергу унеможливлює досягнення мети покарання передбаченої в частині 2 статті 50 КК України. Порушення зазначених вимог призначення покарання, в кінцевому випадку призводить до зростання злочинності та послаблення держави вцілому.

З метою призначення справедливого покарання та його індивідуалізації відносно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення законодавець закріпив певні критерії, якими повинен керуватись суд, а саме загальні засади призначення покарання. Останні повинні забезпечити реалізацію принципів призначення покарання, а саме законності, обґрунтованості, індивідуалізації, справедливості, гуманізму та відповідності покарання до вчиненого суспільно небезпечного діяння. Хоча стаття 65 КК України не містить визначення Загальних засад призначення покарання, ми може зауважити, що це передбачені кримінальним законодавством основоположні критерії, якими зобов'язаний керуватись суд при призначенні та індивідуалізації покарання кожній особі, яка є винною у вчиненні кримінального правопорушення. Як зазначає Ю.В. Шинкарьов, загальні засади є цілісним правовим інститутом і являють собою чітко визначені в законі про кримінальну відповідальність загальні правила призначення міри покарання[1]. Існує думка, що загальні засади призначення покарання - це система правил, яка приводить у дію механізм санкцій статей Особливої частини Кримінального кодексу України, з їх

[1] Шинкарьов Ю. В. Щодо окремих засад призначення покарання. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди* «ПРАВО». Випуск 24. 2016. С.122-127.

допомогою можлива оцінка вчиненого і особи винного, і тим самим виконання вимог про справедливе призначення міри покарання[1].

Зазначені визначення та аналіз різних точок зору, які висловлювались з приводу поняття загальних засад призначення покарання окреслюють їх, як систему відправних (вихідних) правил, якими зобов'язаний керуватись суд, призначаючи покарання враховуючи при цьому ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання. При цьому обов'язкове неухильне дотримання таких принципів призначення покарання, як законність, обґрунтованість, вмотивованість рішення, справедливість, гуманізм та індивідуалізація покарання.

В ч. 1 ст. 65 КК України зазначено три критерії, якими повинен керуватись суд при призначенні покарання, які в своїй єдності і складають цілісний правовий інститут загальних засад призначення покарання. Кожна із засад є окремим критерієм, що містить свої особливості та законодавчо закріплені правила призначення покарання особі, винній у вчиненні кримінального правопорушення. Кожна із засад, як окреме правило, не є деталізованою і конкретизованою, на що вказують поняття у тексті закону «у межах, встановлених…», «відповідно до положень…», «враховуючи …». Вказані положення не деталізують і відповідно чітко не вказують на можливий розмір та міру призначеного покарання, що в сою чергу, вимагає застосування суддівського розсуду в кожному кримінальному провадженні при винесенні вироку. Тому загальні засади призначення покарання характеризуються більшою мірою, як універсальні правила, які застосовуються при призначені покарання за будь яке кримінальне правопорушення, вчинене винною особою і вимагають призначення покарання.

Перше правило, яке визначено як загальну засаду призначення покарання в п.1 ч.1. ст. 65 КК України, вимагає, щоб суд призначав покарання у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини Кримінального кодексу, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків, передбачених частиною другою статті 53 КК України. Зазначена загальна засада є загальним правилом, яке передбачає, що суд повинен призначити покарання в межах санкції тієї статті, за якою кваліфіковане вчинене кримінальне правопорушення. Правильна кваліфікація діяння є необхідним атрибутом при призначенні покарання, що відображає справедливе та законне рішення суду. Як зазначає П.П. Андрушко, кваліфікація злочинів - це зафіксований в обвинувальному вироку суду висновок про те, що вчинене особою діяння містить всі ознаки складу злочину,

[1] Макаренко А. С. Загальні засади призначення покарання та суддівський розсуд. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.* № 945. Серія «ПРАВО». Випуск №9. 2011. .338-342.

передбаченого кримінальним законом. Здійснюючи кваліфікацію злочину, суд фактично тільки перевіряє правильність кримінально-правової оцінки діяння особи, яка зроблена органами досудового слідства, або ж (робленої нижчестоящим судом при розгляді справи в апеляційному або касаційному порядку)[1].

Відповідно, правильна кваліфікація вчиненого діяння забезпечить відповідність між вчиненим кримінальним правопорушенням та призначеним покаранням особі винній вчиненні цього діяння. Досить часто на практиці відбувається неправильна кваліфікація діяння, що відповідно тягне за собою і призначення покарання, що не відповідає вчиненому кримінальному правопорушенню. Як показує судова практика, помилки можуть стосуватися у кваліфікації складу злочину, неврахування кваліфікуючих ознак, вчинення незакінченого кримінального правопорушення або відповідної форми співучасті. Це, в свою чергу, призводить до порушення норм кримінального процесуального законодавства, де зазначено, що кожний хто вчинив кримінальне правопорушення, повинен бути притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а також до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України).

Отже, одним із правил справедливого призначеного покарання є те, що суд повинен керуватись саме тією санкцією, яка відповідає складу кримінального правопорушення інкримінованому особі винній у його вчиненні. Поняття санкції норми в теорії кримінального права трактується вченими з різних аспектів, і визначається в залежності від правозастосування. В нашому випадку вдалим є визначення, яке є необхідним для уніфікації та гармонізації процесу реалізації призначення покарання Є. С. Назимко та Ю. С. Коллер, які зазначають, що під санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України слід розуміти - елемент статті (елемент частини статті) Особливої частини КК України, в якому визначена міра покарання за вчинення злочину, передбаченого диспозицією статті (диспозицією частини статті) Особливої частини КК України[2].

Отже, призначене покарання за вчинене кримінальне правопорушення залежить від санкції статті Особливої частини КК України. Суд повинен звертати увагу на вид санкції, як відомо вони є відносно-визначені, альтернативні, прості, кумулятивні, абсолютно-визначені тощо. Необхідно вирішити питання, в якому випадку покарання є основним, додатковим, а останнє в свою чергу обов'язковим чи факультативним. Найбільше проблем в судовій практиці виникає у випадку застосування покарання в альтернативно-кумулятивних санкціях. Аналіз судової практики свідчить, що суди не завжди

[1] Андрушко П. П. Кваліфікація злочинів: поняття і види. *Наукові записки ХЕПУ*. №1. 2004. С.5-14.
[2] Назимко Є. С., Коллер Ю. С. Поняття санкцій статей (санкцій частин статей) Особливої частини Кримінального кодексу України. *Форум права*. 2009. №3. С.461-464ю

однаково призначають додаткові покарання, передбачені в альтернативно-кумулятивних санкціях, за подібні суспільно небезпечні діяння. На думку В. І. Тютюгіна ситуація, що склалася в судовій практиці, вимагає від кримінально-правової науки вироблення загальних, єдиних для всіх правил застосування додаткових покарань в альтернативно-кумулятивних санкціях на підставі відповідного їх витлумачення. Тому в деяких випадках розділові знаки є основним або єдиним засобом виявлення смислових відношень у письмовому тексті, які не можуть бути виражені за допомогою граматичних і лексичних засобів. Утворюючи разом із буквами загальну графічну систему мови, розділові знаки виконують у ній особливі функції[1].

Тому необхідно звертати увагу і враховувати граматичне тлумачення санкції, розмежовувати в якому випадку додаткове покарання є обов'язковим або факультативним. Призначення додаткових покарань спрямоване на посилення кримінальної відповідальності та досягнення тих цілей покарання, які зазначені в ст. 50 КК України. В жодному разі не можна застосовувати основне і додаткове покарання, що обмежуватиме одні і ті ж права та свободи засудженого. У випадку якщо в санкції статті додаткове покарання не вказане, суд може його застосувати у порядку визначеному Загальної частини КК (наприклад, позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу).

У відносно-визначених санкціях, де зазначено мінімальну та максимальну межі покарання, суд призначає покарання саме в цих розмірах і, за загальним правилом, не може виходити за вказані межі. У разі конструкції санкції, де вказано лише верхню межу розміру покарання, суд керується встановленими мінімальними розмірами, передбаченими в Загальній частині КК. Для кожного виду покарання передбачено той мінімальний розмір, який може бути призначено особі за вчинене кримінальне правопорушення. Наприклад, для обмеження волі та позбавлення волі 1 рік (ч. 2 ст. 61, ч. 2 ст. 63 КК України).

Кримінальне законодавство містить випадки, коли суд може вийти за максимальну межу санкції статті: при призначенні покарання за сукупністю злочинів та вироків (ст.ст. 70, 71 КК України), а також у разі призначення основного покарання у виді штрафу у випадках, передбачених частиною другою статті 53 КК України.

Отже, першою загальною засадою визначеною в кримінально-правовій площині є призначення покарання у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків,

[1] Тютюгін В. І. Особливості застосування додаткових покарань у кумулятивних санкціях статей Особливої частини Кримінального кодексу України. *Вісник Верховного Суду України.* №7 (143). 2012. С.41-47.

передбачених частиною другою статті 53 КК України. У відповідності з цим правилом, суд призначає покарання лише в межах санкції статті КК, відповідно за якою було кваліфіковано суспільно небезпечне діяння особи. Передумовою призначеного покарання є правильна кваліфікація кримінального правопорушення. А це, в свою чергу, дозволить призначити законне, справедливе покарання особі, яка винна у вчиненні цього діяння, що забезпечить досягнення мети покарання – виправлення особи та попередження вчинення нею нового кримінального правопорушення.

5.2. Призначення покарання відповідно до положень Загальної частини Кримінального кодексу України

Наступна загальна засада свідчить про взаємозв'язок та взаємозалежність при застосуванні норм Особливої та Загальної частини Кримінального кодексу України. Відповідно до п.2 ч.1 ст. 65 КК України суд повинен призначати покарання відповідно до положень Загальної частини Кримінального кодексу. Вказана загальна засада виступає в якості гарантуючої умови реалізації принципів призначення покарання: верховенства права, законності, індивідуалізації покарання, особистої відповідальності тощо. Саме норми Загальної частини КК України закріплюють основний зміст інститутів кримінального права, які необхідно застосовувати при виборі виду та розміру покарання в межах санкції Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення. У випадку, якщо виникає колізія між санкцією Особливої частини КК та положеннями Загальної частини КК, то перевага надається останнім.

Серед науковців та практиків прослідковуються різні думки з приводу доцільності існування в законодавстві вказаної загальної засади призначення покарання, які як підтримують, так і заперечують останню. На підставі аналізу судової практики можливо прослідкувати взаємозалежність та взаємодоповненість між нормами Особливої та Загальної частини КК, оскільки неможливо застосувати санкцію статті Особливої частини КК та призначити покарання без урахування основних положень Загальної частини КК.

В кримінальному законодавстві не конкретизовано, які саме положення Загальної частини КК необхідно застосовувати у разі застосування п. 2 ч. 1 ст. 65 КК України. Аналіз судової практики показує, що суди при вирішенні цього питання посилаючись на п. 2 ч. 1 ст. 65 КК України обирають саме ті норми Загальної частини, які стосуються вибору міри й розміру покарання, відповідно до вимог законодавства та основних принципів призначення покарання. Оскільки немає чіткого переліку положень та норм, які необхідно використовувати при застосуванні санкції Особливої частини КК, то необхідно виходити із необхідності врахування тих чи інших положень

Загальної частини КК, які стосуються призначення покарання та здійснюють вплив на діяльність суду.

Отже, при призначенні покарання відповідно до положень Розділу XI Загальної частини КК України суд повинен звернути увагу і на інші положення, які будуть слугувати правильному застосуванню норм при виборі тієї чи іншої міри покарання за вчинене кримінальне правопорушення. Зокрема, необхідно враховувати, якщо громадянин України, іноземець або особа без громадянства були засуджені за вчинений злочин за межами України, та знову вчинили злочин на території України. Оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 9 КК України вирок суду повинен враховуватись при призначенні покарання, звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Тому вказана норма підлягає обов'язковому застосуванні у разі встановлених обставин. Хоча як зазначає О.В. Бризанська, проблематичним видається те, що національним судом вирок суду іноземної держави може бути не врахований через відсутність інформації про те, що підсудний був засуджений іноземним судом[1]. Тому суди повинні ретельно перевіряти інформацію щодо можливого засудження особи за межами території України та враховувати рецидив злочинів, недвібуту частину покарання та інші правові наслідки, які впливатимуть на призначене покарання.

Наступна норма кримінального законодавства (ч. 2 ст. 20 КК України), звертає увагу на те, що при визнанні особи обмежено осудною суд повинен це врахувати при призначенні покарання. Немає чіткого критерію, який би визначав, як впливає обмежена осудність на призначене покарання чи застосування примусових заходів медичного характеру. В своїх дослідженнях В. Я. Марчак зазначає, що суд, крім дослідження певних особливостей обмеженої осудності, повинен враховувати при призначенні покарання обмежено осудним особам, те що вона може бути визнана судом обставиною, яка пом'якшує кримінальну відповідальність, але не має самодостатнього значення і враховується судом при призначенні покарання в сукупності з іншими даними й обставинами, що характеризують злочин і особу обвинуваченого. Крім того, обмежена осудність ніколи і за жодних умов не може бути витлумачена як обставина, що обтяжує відповідальність. Також вона може слугувати підставою для визначення умов тримання засуджених до позбавлення волі і призначення примусових заходів медичного характеру, що поєднується з покаранням[2].

На відміну від попередньої норми, ч. 3. ст. 43 КК України встановлює чіткий критерій призначення покарання особі, яка вчинила кримінальне

[1] Бризанська О. В. Правові наслідки засудження особи за межами України. *Альманах міжнародного права*. Випуск 4. 2014. С. 66-73.

[2] Марчак В. Я. Дискусійні питання призначення покарання особам, визнаних судом обмежено осудним. *Наше право*. №6. 2015. С. 81-86.

правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 43 КК України при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. До такої особи суд не може застосувати довічне позбавлення волі, а в разі застосування позбавлення волі не може призначити їй на строк, більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за вчинене кримінальне правопорушення. Відповідно, проаналізована норма містить пільгові правила призначення покарання винній особі, яка вимушено вчинила кримінальне правопорушення під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Суд може застосувати такі пільги лише у разі встановлення усіх умов, що зазначені в ч. 2 ст. 43 КК України. Отже, вказані критерії теж повинні входити до загальних засад призначення покарання, якими керується суд при призначенні покарання.

Як відомо, якщо є наявні підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, то суд зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності, якщо минули строки зазначені в ч. 1 ст. 49 КК України. Хоча, із цього правила є виключення передбачене в ч. 4 ст. 49 КК України, що теж можна віднести до положень Загальної частини, які повинні враховуватись судом при призначенні покарання. Вказана норма надає право суду вирішувати питання про застосування давності до особи, що вчинила особливо тяжкий злочин, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі. У таких випадках, якщо суд з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, особи винного та інших обставин не визнає за можливе застосувати давність, то ухвалюється обвинувальний вирок і винній особі призначається покарання. При цьому довічне позбавлення волі в обов'язковому порядку замінюється на позбавлення волі на певний строк, який визначається судом у межах санкції тієї норми, за якою кваліфіковано діяння винного[1].

Особливої уваги потребує Розділ X Загальної частини КК України, оскільки містить прямі норми, що стосуються призначення конкретної міри та розміру покарання. Крім того, поняття та мета покарання, як основні категорії, що застосовуються при призначенні покарання визначені в ст. 50 КК України. Саме призначаючи покарання винній особі суд повинен врахувати ту обставину, що це не просто кара за вчинене кримінальне правопорушення, а це примусовий захід, що застосовується з метою виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень засудженими та іншими особами (ч.2 ст.50 КК України). Система покарань, яка визначена в ст. 51 КК України, а саме її ієрархічність покарань за ступенем суворості має

[1] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка . 10-те видання. Київ: ВД «Дакор». 2018. С. 148

практичне значення. Відповідно до ч. 2 ст. 65 КК України вимагається, щоб більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинене кримінальне правопорушення призначається лише в разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень. Розміщення покарань від менш суворих до більш суворих дає можливість суду визначити ступінь репресивності покарання, що має значення при застосуванні ст. 69 КК України у разі переходу до більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті Особливої частини КК України. Це можливо також застосувати у разі заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, відповідно до ч. 1 ст. 82 КК України особам, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі, невідбута частина покарання може бути замінена більш м'яким покаранням, яке в системі покарань згідно зі ст. 51 КК знаходиться вище, ніж те покарання, яке відбуває особа.

Окремо необхідно виокремити норми кримінального законодавства, які стосуються призначення покарання особливим суб'єктам кримінального правопорушення – неповнолітнім. Статті 98-103 КК України передбачають особливості застосування та призначення покарання особам, які вчинили кримінальні правопорушення у віці від 14 до 18 років. При призначенні покарання неповнолітнім особам суд повинен керуватись принципом гуманізму, що характеризується законодавчим обмеженням переліку покарань, які застосовуються щодо неповнолітніх (ст. 98 КК), можливості застосування замість покарання примусових заходів виховного характеру щодо осіб, які вчинили кримінальний проступок або нетяжкий злочин вперше (ч. 2 ст. 97 КК). Крім того, під час призначення покарання реалізація принципу гуманізму щодо неповнолітнього проявляється у більш лояльному підході порівняно з дорослими особами щодо майнових стягнень, зниженими межами покарання, обмеженням застосування позбавлення волі залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та характеристик неповнолітнього[1].

Підсумовуючи розгляд норм Загальної частини КК України, які є необхідними при призначенні покарання за вчинене кримінальне правопорушення, необхідно зазначити, що вони є спеціальними правилами призначення покарання. Оскільки їх застосування викликане певними підставами та умовами, передбаченими кримінальним законодавством і слугують забезпечити пом'якшення або посилення покарання залежно від специфіки злочинної або посткримінальної поведінки чи особливостей особи винного. Хоча, врахування цих спеціальних правил відбувається в межах застосування загальних засад призначення покарання, а саме п. 2 ч. 1 ст. 65 КК України – відповідно до положень Загальної частини КК України.

[1] Тімофєєва Л. Особливості застосування європейських стандартів щодо неповнолітніх у кримінальному праві України. *Підприємство, господарство і право*. №4. 2019. С. 228-232

5.3. Призначення покарання враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання

Частиною 3 статті 65 КК України закріплено третю загальну засаду призначення покарання, а саме, суд повинен призначити покарання враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Вказана засада поділяється на три окремих складових частини, які необхідно дослідити окремо в теоретичній та практичній площині.

Перша складова передбачає, що суд призначає покарання враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Саме за допомогою ступеня тяжкості можливо встановити показник індивідуального рівня суспільної небезпеки кримінального правопорушення, що зумовлено особливими ознаками об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення. Законодавець закріплюючи ознаки конкретного складу кримінального правопорушення фіксує його своєрідність за допомогою кваліфікуючих ознак, що підвищують ступінь тяжкості вчиненого діяння. А це в свою чергу, встановлює законодавчу оцінку закріплених обставин, що підвищують ступінь тяжкості діяння, яка відображає та в подальшому визначає розмір та межі призначеного покарання.

Відповідно до статті 12 КК України кримінальні правопорушення класифікуються за їх ступенем тяжкості. З 1 липня 2020 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень від 26.11 2018 року №2617-VIII.[1] Відповідно до вказаного Закону на сьогодні змінено звичну класифікацію злочинів, відповідно до ч. 1 ст. 12 КК України поняття «злочин» замінено на «кримінальне правопорушення, яке в свою чергу поділяється на кримінальний проступок та злочин, останні, в свою чергу, поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини. Вказана класифікація кримінальних правопорушень використовується судом при визначенні покарання (ст. 54, 59, 64 КК), його розмір (ст. 70, 71 КК). Але така законодавча класифікація кримінального правопорушення залежно від ступеня тяжкості не в повній мірі стосується застосування загальної засади, що вимагає від суду враховувати ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Необхідно погодитись із думкою А.М. Ященка, що із змісту ч. 1 ст. 12 КК України вбачається, що в основі класифікації злочинів лежить їх суспільна небезпечність (ступінь тяжкості), однак фактично, згідно з ч.ч. 2, 3, 4

[1] ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень від 26.11 2018 року №2617-VIII http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T182617.html (звернення 10.11.2020

та 5 ст. 12 КК України, за основу взято лише санкцію відповідної статті Особливої частини КК України. Передбачене кримінальним законом покарання, як відмежувальну ознаку певної категорії злочинів, не можна ототожнювати з характером і ступенем суспільної небезпечності злочину. Суспільна небезпечність злочину і передбачене за нього покарання можуть розглядатися як дві самостійні підстави класифікації: перша дозволяє виділяти різні за тяжкістю види (або категорії) злочинів; друга – різні за тяжкістю кримінально-правові санкції, котрі залежать не лише від суспільної небезпечності вчиненого злочину. Саме особливість правових наслідків вчиненого лежить в основі виділення вказаних у кримінальному законі категорій і, як наслідок, ці категорії потребують свого уточнення[1].

В Постанові Пленуму Верховного суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24.10.03 № 7 вказується, що визначаючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди повинні виходити з класифікації злочинів (ст. 12 КК), а також із особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо)[2]. Необхідно зауважити, що ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, як загальна засада призначення покарання є самостійним фактором, який спрямований на індивідуалізацію покарання особі, яка винна у вчинені цього правопорушення. Тому, в кожному випадку слід визначати обставини, які будуть впливати на суспільну небезпеку конкретного кримінального правопорушення, як показники тяжкості вчиненого, а це в свою чергу, на розмір та вид покарання.

До таких обставин можна віднести, наприклад, заподіяння шкоди додатковому факультативному об’єкту кримінального правопорушення, вчинення особою не одного, а декількох діянь альтернативно вказаних у певній кримінально-правовій забороні, а так само вчинення особою більш небезпечного діяння з числі тих, які утворюють склад правопорушення з альтернативними діяннями, кількість потерпілих від кримінального правопорушення вчинення з прямим умислом правопорушення, який може бути вчинений і з непрямим умислом, настання похідних наслідків, які виходять за межі складу конкретного кримінального правопорушення, настання більш небезпечних наслідків із числа тих, які альтернативно зазначені в диспозиції норми КК або які позначені в ній за допомогою оціночної ознаки, різний розмір наслідків, описаних у КК шляхом використання кількісних ознак

[1] Ященко А. М. Типовий ступінь тяжкості вчиненого злочину як засіб індивідуалізації покарання. *Європейські песпективи*. №3. 2014. С. 167-172.

[2] Постанова Пленуму «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24.10.03 № 7 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text

складу правопорушення, за умови, що величина цих наслідків на кваліфікацію вчиненого вже не впливає тощо[1].

Отже, врахування ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, як засади, що передбачена в п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, виступає критерієм індивідуалізації призначення покарання з обов'язковим визначенням ознак об'єктивної та суб'єктивної сторони складу правопорушення передбаченого диспозицією статті Особливої частин КК України.

Наступна складова загальної засади передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України вказує, що суд повинен призначати покарання з урахуванням особи винного. Обставини, що характеризують особу винного мають свою специфіку і відповідно впливають на вибір конкретного розміру покарання. Виокремлення особи винного як критерію індивідуалізації покарання сприяє реалізації принципів призначення покарання, а також є фактором досягнення мети покарання і враховують ту обставину, що особисті якості людини можуть проявлятись у вчиненому кримінальному правопорушенні не завжди в повній мірі.

Що слід розуміти під особою винного? Перш за все особа – це людина, яка має певні характеристики, здібності, статус, що становлять її індивідуальність. Якщо визначати особу винного, то слід розуміти що це індивід, який не лише винен у вчиненні кримінального правопорушення, але враховується його психобіологічна характеристика, соціальна поведінка до і після вчинення правопорушення. На це звертає увагу Верховний Суд України у Постанові Пленуму «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7, що досліджуючи дані про особу підсудного, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо.

Дудоров О. О., Хавронюк М. І. до факторів, які повинні враховуватись при призначенні покарання відносять: спосіб життя, заслуги перед державою, ставлення до праці і навчання, поведінку в сім'ї і побуті, схильність до вчинення правопорушень, у т.ч. повторно чи вперше особа вчинила кримінальне правопорушення, чи має вона судимість, інші дані, що характеризують її з позитивного або негативного боку. Важливими також є дані про її вік (зокрема про те, чи досягла вона повноліття на момент вчинення кримінального правопорушення і на момент призначення покарання), сімейний стан і наявність утриманців, стан здоров'я, працездатність,

[1] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка . 10-те видання. Київ: ВД «Дакор». 2018. С. 179.

інвалідність і вагітність. Усі дані про особу оцінюються в їх сукупності, і це дає можливість суду поглянути на людину не лише як на суб'єкта кримінального правопорушення, а як на людину загалом, яка має індивідуальні особливості, і визначити, свідчать вони про закономірність протиправної поведінки особи чи скоріш про те, що вчинення нею даного конкретного кримінального правопорушення є збігом обставин[1].

На думку Т. В. Сахарук під особою винного слід розуміти сукупність правових, соціальних, психічних, психологічних та фізичних властивостей індивіда, визнаного винним у вчиненні злочину, які характеризують особу до моменту вчинення злочину, під час вчинення та після вчинення злочину і мають суттєве значення для вибору міри кримінально-правового впливу з точки зору досягнення мети покарання[2]. Можна погодитись із попередньою думкою, оскільки вибір покарання винній особі у вчиненні злочину повинен бути спрямований не тільки на кару, але і її виправлення, перевиховання, попередження вчинення нових злочинів. Враховуючи особу винного і призначаючи покарання суд обов'язково повинен розглянути усі обставини, які пов'язані із вчиненням злочину та інші обставини, які характеризують особу винного.

Принцип індивідуалізації покарання також містить постулат, що суд повинен враховувати індивідуальні особливості кожної особи при визначенні виду та міри покарання. До ознак, які враховуються при призначенні покарання і характеризують особу винного належать:

1) Правова характеристика особи. Тут необхідно звергнути увагу на законодавче закріплення ознак, пов'язаних із суб'єктом злочину: осудність (ст. 19 КК України), вчинення злочину спеціальним суб'єктом (ч. 2 ст. 18 КК України), вчинення злочину у співучасті (ст. ст. 26, 27 КК України), вчинення злочину неповнолітнім (п. 3 ч. 1. ст. 66 КК України), вчинення злочину жінкою в стані вагітності (п. 4 ч. 1. ст. 66 КК України), рецидив злочинів (ст. 34 КК України), судимість (ст. 88 КК України) та інші.

2) Психобіологічні характеристики особи: вік, стать, стан здоров'я, наявність фізичних недоліків (сліпота, німота, вади слуху, зору) та психічні розлади (неврози, психопатії, розумові відсталості), які не виключають осудність особи та інші.

3) Соціальні ознаки: освіта, сімейний стан, наявність на утриманні неповнолітніх дітей, осіб похилого віку, розмір заробітної плати та іншого доходу підсудного, відношення винного до праці, громадського обов'язку, правилам співжиття, сім'ї, потерпілого (в тому числі позитивна і негативна

[1] Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник /За заг. ред. М. І. Хаврон юка. К.: Ваіте, 2014. С. 354

[2] Сахарук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз: Автореф. дис..к.ю.н. К.: 2006. С. 10

характеристика за місцем проживання, роботи, навчання), наявність державних нагород, почесного звання, наявність стійких антисуспільних якостей. Зловживання алкоголем, нормативними засобами, психотропними та іншими одурманюючими речовинами, здатність виправити без ізоляції від суспільства, посткримінальна поведінка винного та інші відомості, які, поряд з іншими, можуть бути враховані судом при призначенні покарання та інші.

Звичайно, що обставини, які пов'язані із правовою характеристикою особи є обов'язковими. Суд зобов'язаний їх застосувати при призначенні покарання із вказівкою на відповідну норму як Загальної, так і Особливої частини Кримінального кодексу України. Психобіологічні особливості є важливим фактором справедливого покарання. Наприклад, вік є показником соціально-психологічних властивостей особи, тому береться до уваги те, що у осіб середнього та старшого віку вже сформований характер, є значний життєвий досвід, а їх дії частіше є наслідком обміркованих рішень. Що стосується призначення покарання неповнолітнім, то суд має надавати значення умовам їх життя та виховання, впливу дорослих, рівню розвитку та іншим особливостям особи неповнолітнього (ч. 1 ст. 103 КК України, ч. 1 ст. 435 КПК України). Окрім того, відомо, що неповнолітні легко піддаються впливу, є неврівноваженими, нездатні у деяких випадках належно оцінювати ситуацію, намагаються самоствердитись та самовиразитись за рахунок вчиненого злочину. Найвагоміше суди повинні надавати оцінку соціальним ознакам особи винного. Попередити вчинення майбутніх злочинів, можливо лише на підставі детального вивчення причин, які спонукали особу або призвели до злочинної поведінки. Аналіз соціальних властивостей особи може призвести не тільки до позитивної, але і до негативної оцінки. При позитивних якостях суд вправі застосувати пом'якшуючі обставини, які навіть не зазначені в законі, що призведе до звільнення від покарання або призначення більш м'якого покарання. У разі виявлення негативних ознак, що може призвести до посилення кримінальної відповідальності, необхідно запроваджувати допомогу особі у викоріненні антисоціальних властивостей (лікування від алкоголізму і наркоманії, сприяння у працевлаштуванні, проведення ресоціалізації особи після відбування покарання). Для індивідуалізації покарання має значення з'ясування сімейного стану, поведінки підсудного у сім'ї, чи перебувають на його утриманні неповнолітні діти, батьки похилого віку, а також чи мали місце факти, що свідчили про його неґативну поведінку в сім'ї (пияцтво, жорстоке поводження з членами сім'ї, негативний вплив на виховання дітей тощо). Особливу актуальність з'ясування цього питання має при призначенні покарання у вигляді штрафу і конфіскації майна, оскільки виконання цих видів покарань може безпосередньо відбитися на майновому стані його близьких. Від суду вимагається уважно вислухати і за можливості врахувати думку усіх учасників судового провадження, які за законом мають право її висловити, стосовно покарання підсудного. Невиконання судом цього обов'язку може

потягнути скасування або зміну вироку. Так, відповідно до положень ст.ст. 408–409, 413–414, 420, 438 КПК підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної (касаційної) інстанції є: – неправильне застосування закону про кримінальну відповідальність (зокрема, призначене більш суворе покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) КК); – невідповідність призначеного покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого (зокрема, призначене покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею (частиною статті) КК, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим через м'якість або через суворість[1].

Призначаючи покарання суд обов'язково повинен враховувати правові, психобіологічні та соціальні особливості особи. При встановленні особи недостатньо лише зазначити відомості як про індивіда, а і необхідно відобразити усі сторони та прояви соціального життя, як і негативні, які можуть свідчити як про її суспільну небезпечність, так і позитивні. Врахування особи винного як загальна засада призначення покарання визначає справедливе правосуддя, що втілює основні принципи призначення покарання, а відповідно, забезпечує досягнення мети покарання, за допомогою врахування особливостей особи, яка вчинила злочин і слугує виявленню причин злочинності у суспільстві, що дозволить їх попередити та зменшити.

І завершальна складова загальної засади визначена в п. 3 ч. 2 ст. 65 КК України передбачає, що суд призначає покарання з урахуванням обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. Під такими обставинами слід розуміти ознаки, які є відмінними від основних, кваліфікованих або привілейованих складів кримінальних правопорушень і передбачені в ст. 66, 67 Кримінального кодексу України, а якщо і не передбачені встановлені судом в конкретному діянні ознаки, які характеризують кримінальне правопорушення або особу винного, і відповідно виступають критерієм для призначення більш суворого або менш суворого покарання і відповідно суд повинен урахувати при призначенні покарання.

Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання виступають самостійними факторами, які мають значення для індивідуалізації покарання, а також обмежують суддівський розсуд, обов'язково підлягають встановленню та зазначаються в обвинувальному вироці. Встановлення таких факторів можуть впливати на призначення покарання, а саме посилення або пом'якшення покарання. Врахування обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання для суду є обов'язковим, оскільки законодавець чітко визначає в ст. 65 КК України, що при призначенні покарання суд враховує такі обставини (а не «може враховувати»). Хоча як відомо, ч. 2 ст. 67 КК України суд має

[1] Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник /За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. С. 355.

право, залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення, не визнати будь-яку із зазначених у ч. 1 ст. 67 КК України обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 6-1, 7, 9, 10, 12, такою, що обтяжує покарання навівши мотиви свого рішення у вироку.

Що стосується пом’якшуючих обставин, то законодавець надає суду право визнавати і інші обставини, які не зазначені в ст. 66 КК України. Так найчастіше суди як обставини, що пом'якшують покарання, враховують: «вчинення винним злочину вперше», «позитивна характеристика винного у вчиненні злочину», «молодий або похилий вік винного у вчиненні злочину», «хворобливий стан винного у вчиненні злочину», «наявність на утриманні винного у вчиненні злочину дитини або іншої непрацездатної особи», «визнання особою своєї вини у вчиненні злочину», «відвернення винним у вчиненні злочину шкідливих наслідків вчиненого злочину».

Обставини, що пом’якшують або обтяжують покарання можуть встановлюватись, як такі що були наявними до вчинення кримінального правопорушення (попереднє вчинення кримінального правопорушення, рецидив), під час вчинення кримінального правопорушення (вчинення кримінального правопорушення жінкою в стані вагітності, з перевищення меж крайньої необхідності, з особливою жорстокістю, загально небезпечним способом, у зв’язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов’язку), або після вчинення кримінального правопорушення (з’явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення, надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення). Відповідно, вказані обставини можуть свідчити про суспільну небезпеку вчиненого кримінального правопорушення, а у випадку їх появи після його вчинення вказують на ту обставину, що винна особа змінюється, втрачається її суспільна небезпека, що повинно відобразитись на призначеному покаранні.

Урахування пом’якшуючих і обтяжуючих покарання обставин, як зазначає Н.А. Сторчак дає найбільшу можливість (серед інших загальних засад призначення покарання) проявлятися суддівському розсуду при призначенні покарання. Встановивши у справі одну або кілька пом'якшуючих (як зазначених у ч. 1 ст. 66 КК України, так і не зазначених, але врахованих у порядку ч. 2 ст. 66 КК України) та обтяжуючих обставин і мотивуючи своє рішення у вироку, суд має право: а) призначити основне чи додаткове покарання ближче до мінімуму (максимуму) санкції або в мінімальних (максимальних) її межах; б) обрати менш (більш) суворий вид основного покарання з тих кількох, які передбачені в альтернативній санкції; в) призначити тільки одне додаткове покарання із кількох, передбачених у санкції (призначити відразу декілька додаткових покарань, передбачених у санкції); г) призначити (не призначати) додаткове покарання, яке передбачене в санкції як факультативне; д) приєднати (не приєднувати) до основного

покарання на підставі норм Загальної частини КК України додаткове, яке у санкції не передбачене (наприклад, за ст. 55 КК); е) застосувати (не застосовувати) ст. 69 про перехід до більш м'якого покарання; ж) звільнити (не звільняти) особу від кримінальної відповідальності (ст.ст. 44–48, 97 КК) чи від покарання (ст. ст. 74–79 КК, 104–107КК)[1].

Відповідно обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання є самостійними факторами, які вливають на індивідуалізацію призначення покарання особі винній у вчиненні кримінального правопорушення. Встановлення таких обставин дає можливість суду визначитись із видом та розміром покарання, що буде відповідати ступеню суспільної небезпечності кримінального правопорушення та особі винного. Вони, в свою чергу, виступають відомостями, що свідчать про менший або більший ступінь суспільної небезпеки особи винного або його кримінального правопорушення, що дає підстави для застосування зменшеного або збільшеного виду та розміру покарання та застосування інших норм кримінального законодавства.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що з метою призначення справедливого покарання та його індивідуалізації стосовно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення в кримінальному законодавстві закріплено критерії, якими повинен керуватись суд. Стаття 65 КК України закріплює загальні засади призначення покарання, як обов'язкові принципи, якими керується суд призначаючи покарання. До таких засад належать правила, які вказують, що суд призначає покарання: у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених частиною другою статті 53 КК України; відповідно до положень Загальної частини КК України; враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Тому можна констатувати, що загальні засади призначення покарання - це система правил, яка приводить у дію механізм санкцій статей Особливої частини Кримінального кодексу України, з їх допомогою можлива оцінка вчиненого й особи винного, і тим самим виконання вимог про справедливе призначення міри покарання. Тільки у взаємозв'язку всіх загальних засад, передбачених в ч. 1 ст. 65 КК України суд може призначити справедливе та необхідне для виправлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

[1] Сторчак, Н. А. Обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання : теоретичний і практичний вимір [Електронний ресурс] / Н. А. Сторчак. *Порівняльно-аналітичне право : ел. наук. фах. видання*. 2014. № 2. Режим доступу : www.pap.in.ua.

References:

1. *Shynkarov Yu.V. Shchodo okremykh zasad pryznachennia pokarannia. Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsi-onalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S.Skovorody «PRAVO». Vypusk 24. 2016. S.122-127.*
2. *Makarenko A.S. Zahalni zasady pryznachennia pokarannia ta suddivskyi rozsud. Visnyk Kharkivskoho natsio-nalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. № 945. Seriia «PRAVO». Vypusk №9. 2011. S.338-342.*
3. *Andrushko P.P. Kvalifikatsiia zlochyniv: poniattia i vydy. Naukovi zapysky KhEPU. №1. 2004. S.5-14.*
4. *Nazymko Ye.S., Koller Yu.S. Poniattia sanktsii statei (sanktsii chastyn statei) Osoblyvoi chastyny Kryminal-noho kodeksu Ukrainy. Forum prava. 2009. №3. S.461-464.*
5. *Tiutiuhin V.I. Osoblyvosti zastosuvannia dodatkovykh pokaran u kumuliatyvnykh sanktsiiakh statei Osoblyvoi chastyny Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy. №7 (143). 2012. S.41-47.*
6. *Bryzanska O.V. Pravovi naslidky zasudzhennia osoby za mezhamy Ukrainy. Almanakh mizhnarodnoho prava. Vypusk 4. 2014. S. 66-73.*
7. *Marchak V.Ia. Dyskusiini pytannia pryznachennia pokarannia osobam, vyznanykh sudom obmezheno osudnym. Nashe pravo. №6. 2015. S. 81-86.*
8. *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy /za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka . 10-te vydannia. Kyiv: VD «Dakor». 2018. 1360 s.*
9. *Timofieieva L. Osoblyvosti zastosuvannia yevropeiskykh standartiv shchodo nepovnolitnikh u kryminalnomu pravi Ukrainy. Pidpryiemstvo, hospodarstvo i pravo. №4. 2019. S. 228-232*
10. *Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho roz-sliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen vid 26.11 2018 roku №2617-VIII URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T182617.html*
11. *Iashchenko A.M. Typovyi stupin tiazhkosti vchynenoho zlochynu yak zasib indyvidualizatsii pokarannia. Yevropeiski pespektyvy. №3. 2014. S. 167-172.*
12. *Postanova Plenumu «Pro praktyku pryznachennia sudamy kryminalnoho pokarannia» vid 24.10.03 № 7 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text*
13. *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy /za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka . 10-te vydannia. Kyiv: VD «Dakor». 2018. 1360 s.*
14. *Dudorov O.O., Khavroniuk M.I. Kryminalne pravo: Navchalnyi posibnyk /Za zah. red.. M.I. Khavroniuka. K.: Vaite, 2014. 354 s.*
15. *Sakharuk T.V. Zahalni zasady pryznachennia pokarannia za kryminalnym pravom Ukrainy ta zarubizhnykh krain: porivnialnyi analiz: Avtoref. dys..k.iu.n. K.: 2006. 18s.*
16. *Dudorov O.O., Khavroniuk M.I. Kryminalne pravo: Navchalnyi posibnyk /Za zah. red.. M.I. Khavroniuka. K.: Vaite, 2014. – 944 s.*
17. *Storchak, N. A. Obstavyny, yaki pomiakshuiut ta obtiazhuiut pokarannia : teoretychnyi i praktychnyi vymir. Porivnialno-analitychne pravo : el. nauk. fakh. vydannia. 2014. № 2. URL: Rezhym dostupu : www.pap.in.ua.*

РОЗДІЛ VI Напрямки реформування законодавства України про адміністративні правопорушення та їх вплив на регулювання відносин із застосування адміністративної відповідальності

САМБОР Микола Анатолійович
кандидат юридичних наук, член-кореспондент
Національної академії наук вищої освіти України,
лауреат Національної академії наук України «Талант, натхнення, праця»,
начальник сектора моніторингу Прилуцького відділу поліції Головного управління Національної поліції в Чернігівській області, голова Первинної профспілкової організації Прилуцького відділу поліції ЧОО ПАП ОВС України
https://orcid.org/0000-0002-0446-3892

6.1. Ефективність адміністративно-деліктного права України
6.2. Особливості змін до законодавства України про адміністративні правопорушення: якість закону та відповідність потребам
6.3. Стратегія розвитку законодавства про адміністративні правопорушення

Directions of reforming the legislation of Ukraine on administrative offenses and their impact on the regulation of relations on the application of administrative liability

PhD (Candidate of law science) M. A. Sambor
Corresponding Member of National Ukrainian Higher Education Academy, Laureate of the National Academy of Sciences of Ukraine «Talent, inspiration, work», Head of the Monitoring Sector of the Pryluky Police Department Main Directorate of the National Police in Chernihiv region, Chairman of the Primary Trade Union Organization of the Pryluky Police Department of the trade union of certified employees of internal affairs bodies of Ukraine

Пути реформирования законодательства Украины об административных правонарушениях и их влияние на регулирование отношений по применению административной ответственности

кандидат юридических наук Н. А. Самбор,
член-корреспондент Национальной академии наук высшего образования Украины, лауреат Национальной академии наук Украины «Талант, вдохновение, труд», начальник сектора мониторинга Прилукского отдела полиции

Главного управления Национальной полиции в Черниговской области, председатель Первичной профсоюзной организации Прилукского отдела полиции ЧОО ПАР ОВД Украины

Ключові слова: адміністративно-деліктне право, система права, адміністративний розсуд, ефективність, зміни до законодавства, стратегія розвитку законодавства.

Keywords: administrative tort law, legal system, administrative discretion, efficiency, changes in legislation, strategy of legislation development.

***Ключевые слова*:** административно-деликтное право, система права, административное усмотрение, эффективность, изменения в законодательство, стратегия развития законодательства.

АНОТАЦІЯ

У розділі окреслено проблематику адміністративно-деліктного права України. Сучасне загальнотеоретичне розуміння адміністративно-деліктного права, його місця, ролі та значення у суспільстві неможливе без всебічного з'ясування соціальних, економічних, правових елементів. Важливим є однозначне загальнотеоретичне наповнення фундаментальних основ галузі адміністративно-деліктного права, що забезпечується єдністю розуміння принципів побудови та розвитку галузі права. Цілісна доктрина адміністративно-деліктного права не може вважатися повноцінною без урахування емпіричних елементів. У зв'язку із цим важливим є дослідження та розуміння соціальних категорій адміністративного правопорушення: вартості правопорушення для індивіда та суспільства, значення ефективності правового регулювання з використанням адміністративного примусу. Ураховуючи теоретичні здобутки правової науки, досвід правозастосування, пропонуються вектори розвитку галузі адміністративно-деліктного права України.

SUMMARI

The section outlines the issues of administrative tort law of Ukraine. Modern general theoretical understanding of administrative tort law, its place, role and significance in society is impossible without a comprehensive clarification of social, economic and legal elements. The unambiguous general theoretical content of the fundamental foundations of the field of administrative tort law is important, which is ensured by the unity of understanding of the principles of construction and development of the field of law. The holistic doctrine of administrative tort law cannot be considered complete without taking into account empirical elements. In this regard, it is important to study and understand the social categories of administrative offenses: the value of the offense for the individual and society, the importance of the effectiveness of legal regulation using administrative coercion. Taking into account the theoretical achievements of legal science, the experience of law enforcement, the vectors of development of the field of administrative tort law of Ukraine are proposed.

АННОТАЦИЯ

В разделе обозначено проблематику административно-деликтного права Украины. Современное общетеоретическое понимание административно-деликтного права, его места, роли и значения в обществе невозможно без всестороннего исследования социальных, экономических, правовых элементов. Важным является однозначное общетеоретическое наполнения фундаментальных основ отрасли административно-деликтного права, которое обеспечивается единством понимания принципов построения и развития отрасли права. Целостная доктрина административно-деликтного права не может считаться полноценной без учета эмпирических элементов. В связи с этим важным является исследование и понимание социальных категорий административного правонарушения: стоимости правонарушениях для индивида и общества, значение эффективности правового регулирования с использованием административного принуждения. Учитывая теоретические достижения правовой науки, опыт правоприменения, предлагаются векторы развития отрасли административно-деликтного права Украины.

6.1. Ефективність адміністративно-деліктного права України

Проблеми, які сьогодні турбують суспільство, і пов’язані із правовою площиною, а саме забезпеченням регулювання суспільних відносин за допомогою універсального та ефективного заходу у вигляді права, перш за все пов’язані із ефективністю таких нормативних приписів. У повсякденному житті такі питання пов’язуються із досконалістю норм, їх дієвістю щодо урегулювання того виду суспільних відносин, для регулювання яких ці норми приймалися нормотворцем, реалізацією правових приписів у реальних суспільних відносинах, діяльністю органів та окремих фізичних та юридичних осіб щодо втілення цих правових приписів у реальні відносини.

Вітчизняна юридична доктрина все більше схиляється до висвітлення проблем правового регулювання суспільних відносин, а також шляхів удосконалення нормативного матеріалу. При цьому на другий план віддаляються питання механізму втілення нормативних приписів у фактичні відносини та приведення останніх до форм, визначених у позитивному праві. Відтак, втрачаються зв’язки між позитивним правом та фактичними суспільними відносинами та впливом права, як регулятора цих відносин, на приведення хаотичних форм відносин до загальноприйнятих, викладених у відповідних нормах. У той же час саме співвідношення між формально визначеними формами реалізації суспільних відносин та їх фактичною формою становлять зміст ефективності права та правового регулювання суспільних відносин. На жаль, змушені констатувати, що питанню ефективності норм права приділяється неналежна увага, зумовлено, можливо, це тим, що ефективність, як правова категорія, мало привертає уваги, оскільки потребує

дослідження теоретичного підґрунтя та проведення емпіричних досліджень, котрі потребують не лише значних зусиль, а й значного часу. Разом із цим встановлення ефективності права, перш за все ведемо мову про позитивне право, дозволить якісно здійснювати законотворчу діяльність, своєчасно впливати на відносно сталу систему права (у порівнянні із суспільними відносинами), із урахуванням потреб суспільства.

Впродовж сказаного, хочемо зауважити, що питання ефективності галузевого законодавства в Україні малодосліджені. Не виключенням із цього є адміністративно-деліктне законодавство, норми якого безпосередньо пов'язані із застосуванням до учасників відносин заходів державного примусу у вигляді адміністративної відповідальності за порушення встановлених законодавством форм поведінки у взаємовідносинах, що призводять до порушення прав, свобод та інтересів фізичних чи юридичних осіб, або негативно впливають на загальний стан законності у суспільстві.

Дослідження ефективності адміністративно-деліктного законодавства розпочнемо зі з'ясування поняття «ефективності права» у теорії права, адже саме дане поняття буде базисним для досягнення мети дослідження.

У вітчизняних підручниках з теорії права ефективність розглядається саме у контексті правового регулювання. Ефективність правового регулювання розуміється як співвідношення між результатом правового регулювання і метою, що стоїть перед ним[1]. Загальна ефективність правового регулювання забезпечується: ефективністю самого нормативно-правового акта; ефективністю процедурно-процесуального механізму застосування нормативно-правового акта; ефективністю діяльності щодо застосування і реалізації нормативно-правового акта[2]. Таким чином теорія права схильна до того, що ефективність права нерозривно поєднана із його реалізацією, а тому дослідження ефективності права можливе виключно у рамках правового регулювання. У цьому контексті, на наш погляд, дослідження питання ефективності зміщується у бік дослідження саме ефективності здійснюваних державою за допомогою всіх юридичних засобів впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення охорони і розвитку[3], тобто ефективності саме правового регулювання. Таким чином, постає питання, чи слід ототожнювати ефективність права та ефективність правового регулювання, чи це синоніми на позначення одного явища, чи все ж таки це різні явища.

---

[1] Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права: підруч.. [3 – тє вид., стереотип.]. Львів: „Новий світ – 2000", 2007. С. 550.

[2] Теорія держави і права. Академічний курс: підруч./ [О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін.]; за ред. О. В. Зайчука, Н. М .Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. С. 313.

[3] Теорія держави і права. Академічний курс: підруч./ [О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін.]; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. С. 296.

Широке розповсюдження отримала цільова концепція проголошена В. Н. Кудрявцевим, згідно до якої під ефективністю правових норм розуміється співвідношення між фактично досягнутим результатом їх дії та ціллю, для досягнення якої дані норми були прийняті[1]. Ефективність норм права – це відповідність між цілями, котрі ставив законодавець і реально досягнутими результатами[2].

Проводячи аналіз вказаних понять, доходимо висновку про те, що ефективність права та ефективність правового регулювання – це різнопорядкові явища, хоча і тісно пов'язані між собою. Як бачимо для ефективності права шкалою оцінки є співвідношення між ціллю, яка була на момент прийняття норми, та кінцевим результатом реалізації цієї норми. Для ефективності правового регулювання важливішим є саме діяльність держави щодо втілення її нормативних приписів у життя, а не сама норма[3].

Ефективність права – це співвідношення фактичних результатів здійснення норми права та декларованої нею мети. Остання передбачається нормотворцем при прийнятті відповідних правових актів – законів, указів Президента України, постанов КМ України тощо. Ця мета, зважаючи на наявність засобів та умов її досягнення, може бути найближчою або ж перспективною. За сферою суспільного життя, якої вона стосується, розрізняють економічні, політичні, екологічні, духовні та інші цілі нормативних актів. Якщо зміст мети цих актів становлять саме юридичні наслідки (тобто зміни у правовому статусі певної групи суб'єктів або у конкретних правах і обов'язках персоніфікованих суб'єктів), можна говорити про юридичну ефективність права. В усіх інших випадках йдеться про загальносоціальну (економічну, політичну, екологічну, духовну та ін.) ефективність права. Результатом впровадження норм права в життя є реальні зміни у суспільних відносинах. Розрізняють результати правових актів очікувані та неочікувані (несподівані), позитивні (корисні) й негативні (шкідливі). Загальна ефективність правового регулювання забезпечується належною якістю відповідних правових актів та процесів механізмами їх реалізації. Загально соціальними передумовами ефективності права є його відповідність: об'єктивним закономірностям існування і розвитку людини та суспільства; конкретно-історичним умовам функціонування, реальним можливостям здійснення (матеріальним, духовним, кадровим тощо); потребам та інтересам суб'єктів, відносини яких регулюються у правовому порядку; станові правосвідомості і моралі, рівню загальної культури, громадській думці,

---

[1] Рогачева О. С. Эффективность норм административно-деликтного права: монография. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2011. С. 196.

[2] Рогачева О. С. Эффективность норм административно-деликтного права: монография. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2011. С.201.

[3] Самбор М. Ефективність адміністративно-деліктного права України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2016. № 2 (103).* С. 45-46.

висновкам наук (суспільних, природничих, технічних), які предметно досліджують об'єкти, що належать до сфери правового регулювання[1]. П. М. Рабинович у своєму визначенні ефективності права також схиляється до потреби врахування реалізації права у фактичних відносинах, що виявляється у досягнутому результаті права. Поряд з цим Рабинович П. М. виокремлює юридичну ефективність права поряд з іншими аспектами ефективності права, такими як економічні, політичні, духовні, екологічні тощо. Юридичний зміст ефективності права – це охоплення та відтворення юридичними наслідками, що стали результатом реалізації норми права, змісту мети норми права.

Очевидно, що не виключенням із загальних положень, запропонованих щодо розуміння ефективності права, є галузеве право, зокрема адміністративно-деліктне право України. З часу здобуття Україною незалежності основний нормативно-правовий акт адміністративно-деліктного права України – Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), зазнав істотних змін. Але визначення ефективності адміністративно-деліктного права виключно на підставі співставлення цілі нормативно-правового акта, у даному випадку КУпАП та кінцевого результату, як на наш погляд, є некоректним та призведе до недостовірних даних. Очевидно, що цілі даного нормативно-правового акта прямо випливають із тих, завдань, які стоять перед ним, а саме: охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством (ст. 1 КУпАП). А от із визначенням кінцевого результату складніше. Річ у тім, що інформацію про стан протидії адміністративним правопорушенням можна черпати із офіційної статистки складання протоколів про адміністративні правопорушення, винесення постанов у справах про адміністративні правопорушення. А кількість таких протоколів часто залежить не від законодавчих приписів, а від волі не лише правоохоронців, а й політиків, котрі, то наголошують на безпрецедентній боротьбі з правопорушеннями, після чого пропорційно зростає кількість задокументованих правопорушень, то закликають правоохоронців до ліберальної політики відносно осіб, які вчиняють «дрібні» адміністративні правопорушення, хоча чинне законодавство не виділяє такий вид правопорушень, як «дрібні», й взагалі, адміністративні правопорушення не мають класифікації за їх тяжкістю, можливо це й недолік нормативного

[1] Рабинович П. М. Ефективність права.// Юридична енциклопедія: в 6 т. / [Шемшученко Ю. С. (голова редкол.), Бурчак Ф. Г., Зяблюк М. П. та ін.]. К.: «Укр..енцикл.», 1998. Т. 2: Д-Й. 1999. С. 369-370.

регулювання. Після таких лозунгів спостерігається явний спад виявлених правопорушень. Відтак, статистична інформація про кількість складених протоколів про адміністративні правопорушення та кількість навіть виявлених адміністративних правопорушень суттєво різниться. Відомості про останні у свою чергу ніде не фіксуються, а отже немає первинних документальних даних про факти правопорушень.

О. С. Рогачева пропонує розглядати ефективність норм адміністративно-деліктного права у наступних аспектах: 1) цільовий аспект – це співвідношення між цілями норми адміністративно-деліктного права і реально наступивши ми результатами; 2) соціальний аспект – це відповідність норми адміністративно-деліктного права соціальним інтересам. Зумовлений правильним визначенням цілі адміністративного покарання, обранням його виду та змісту, спрямований на зниження рівня соціально шкідливої конфліктності у сфері відносин з установлення та застосування адміністративної відповідальності; 3) економічний аспект виявляється у забезпеченні економічної вигоди норм адміністративно-деліктного права. Настання наслідків у вигляді призначення адміністративного покарання повинно відбуватися з найменшими втратами організаційних, матеріальних, часових ресурсів; 4) психологічний аспект виявляється у тому, що норми адміністративно-деліктного права впливають, перш за все на самого правопорушника, а також у тому, щоб у силу комунікативного облаштування суспільних відносин за допомогою емоційних навантажень сформувати у інших осіб адекватну позицію відносно усвідомлення: вчиняти чи не вчиняти ті або інші адміністративно карані діяння[1]. Такий підхід до розгляду ефективності адміністративно-деліктного права заслуговує на ретельний аналіз. Цільовий аспект нами був фактично розглянутий вище, а тому не будемо повторюватися. Безперечно, важливим є соціальний аспект, у тому його розумінні, який заклала О. С. Рогачева, а саме відповідності норм адміністративно-деліктного права соціальним інтересам. Даний аспект охоплює собою питання делікатності окремих діянь, а також визначення адекватного виду та рівня адміністративного стягнення, що нестиме у собі не лише каральну складову, а й індивідуально та загальнопривентивні елементи, пов’язані із недопущенням вчинення подібних діянь цим та іншими суб’єктами у подальших відносинах. Вважаємо, що соціальний аспект тісно пов'язаний із психологічним. Тоді, як перший виявляє ставлення суспільства до тих чи інших адміністративних правопорушень, то психологічний – є відображенням суб’єктивної складової, а саме виявляється у ставленні окремих суб’єктів до вчинених ними діянь, які кваліфікуються як адміністративні правопорушення, та створення психологічного бар’єру щодо недопущення у подальшому вчинення адміністративних правопорушень. З

[1] Рогачева О. С. Эффективность норм административно-деликтного права: монография. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2011. С. 208-209.

приводу економічного аспекту хотілося б зазначити, що, по-перше, вчинення адміністративного правопорушення може завдавати безпосередню матеріальну шкоду протиправними діяннями. У такому разі матеріальна шкода постає невід'ємною складовою об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення. По-друге, вчинення адміністративного правопорушення призводить до дії державний механізм, пов'язаний із організацією проведення адміністративного розсування, накладення адміністративного стягнення, виконання останнього та відшкодування заподіяної правопорушенням шкоди. Хоча норми КУпАП й не містить у собі норми, пов'язаної із встановленням такого етапу у провадженні, як адміністративне розслідування, однак це не означає, що його немає. Нерідко вказані дії пов'язані із істотними матеріальними затратами, котрі, на наш погляд, повинні включатися до вартості адміністративного правопорушення[1].

Ефективність права охоплює декілька моментів, у тому числі: 1) фактичну ефективність (співвідношення між фактично досягнутим, дійсним результатом і тою безпосередньою, найближчою ціллю, для досягнення якої були прийняті відповідні юридичні норми); 2) обґрунтованістю і доцільністю (умови та вимоги, що стосуються в основному правотворчості, правової культури, стану законності та забезпечують такий зміст правових установ та порядку їх втілення у життя, котрі дозволяють йому виступати у якості діяльнісного, високо результативного регулятора суспільних відносин); 3) корисність (фактичну ефективність, що взята під кутом зору обґрунтованості та доцільності правового регулювання, його реального позитивного ефекту); 4) економічність (корисність юридичного регулювання, скоректованого з урахуванням кількості витрачених матеріальних ресурсів, людської енергії, часу)[2]. С. С. Алексєєв запропонував власне бачення ефективності права та його складових. Та, як би там не було С. С. Алексєєв схиляється до ефективності права, однією зі складових якої є співвідношення цілі та результату (фактична ефективність). Та поряд з цим, С. С. Алексєєв висуває на перший план також обґрунтованість і доцільність прийняття самої норми, фактично її відповідність загальносуспільним інтересам, а вже потім розглядає корисність, як ефективність реалізації норми права, ефективності механізму правового регулювання суспільних відносин за допомогою прийнятої норми. І завершує комплексне бачення ефективності права, на думку С. С. Алексєєва, економічна складова, яка виявляється, на наш погляд, у даному випадку саме у вартості адміністративного правопорушення.

---

[1] Самбор М. А. Вартість адміністративного правопорушення: актуальні питання розуміння та правозастосування. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної ради України. 2015. .№ 1.* С. 71.

[2] Алексеев С. С. Общая теория права. В двух томах. Т. I М.: Юрид. лит. 1981. С. 196.

Про ефективність законодавчої діяльності можна судити за станом КУпАП. Правові норми поділяються на діючі, не відмінені, але такі, що не застосовуються правоохоронними органами, а також ті, що втратили силу[1]. На жаль, змушені констатувати, що КУпАП переповнений «мертвими» нормами, як матеріальними, так і процесуальними. Крім того, КУпАП є носієм значної кількості прогалин, пов'язаних із порядком провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Вважаємо, що ефективність адміністративно-деліктного права має перш за все спиратися на те, що право виступає універсальним регулятором суспільних відносин, відтак, його ефективність перш за все має втілюватися у застосуванні норм у фактичних суспільних відносинах, тобто відповідності норми інтересам суспільства. По-друге, своєчасність прийняття норми адміністративно-деліктного права характеризуватиме його ефективність з огляду на своєчасність заповнення правового вакууму, а відтак визначить мету норми адміністративно-деліктного права. По-третє, ефективність адміністративно-деліктного права характеризується частотою її застосування, або не застосування за умови відсутності виникнення приводів та підстав для таких правовідносин. По-четверте, економічна ефективність норми адміністративно-деліктного права, що виражатиме співвіднесення затрат, пов'язаних із виявленням, припиненням, документуванням адміністративного правопорушення та притягнення винної особи до адміністративної відповідальності із збитками, які заподіюються адміністративним правопорушенням. По-п'яте, ефективність адміністративно-деліктного права відображає практика правозастосування, яка повинна неухильно відповідати нормативним приписам, слідувати принципам верховенства права і законності.

Підсумовуючи все вищевикладене, слід зазначити, що ефективність адміністративно-деліктного права – це здатність норм адміністративно-деліктного права урегульовувати суспільні відносини, що виникають у наслідок вчинення адміністративних правопорушень, у відповідності до інтересів суспільства, котрі виступають підґрунтям прийняття таких норм та визначають їх цілі і завдання, з дотриманням принципів верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності[2].

Отже, ефективність адміністративно-деліктного права відіграє значну роль у розбудові системи права України. Остання забезпечує стабільність суспільних відносин та виявляється у багаторазовості застосування однієї і тієї ж норми у подібних суспільних відносинах. Вважаємо, що саме ефективність адміністративно-деліктного права, спираючись на загальнолюдські та визнані світовим співтовариством принципи права, зокрема такі як верховенство права,

---

[1] Агапов А. Б. Административная ответственность: Учебник. М.: «Статут», 2000. С.58.

[2] Самбор М. Ефективність адміністративно-деліктного права України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2016. № 2 (103).* С. 48.

дотримання прав і свобод людини, гарантує останні та забезпечує їх втілення у суспільні відносини, крім того саме ефективність адміністративно-деліктного права, заснована на загальносуспільному інтересі, гарантує затребуваність таких норм, а також їх відповідність історичним умовам існування соціуму.

6.2. Особливості змін до законодавства України про адміністративні правопорушення: якість закону та відповідність потребам

Сучасний стан законодавства України про адміністративні правопорушення не може не викликати стурбованості. На користь цього можна навести декілька аргументів: 1) власне, основний кодифікований акт у цій галузі – Кодекс України про адміністративні правопорушення, який прийнятий у далекому 1984 році, на перший погляд не вирізняється надзвичайною «старістю» у порівнянні, скажімо із Цивільним законодавством, наприклад, Франції. Однак, Кодекс України про адміністративні правопорушення приймався зовсім у іншому суспільно-політичному устрої країни, з іншими не лише ціннісними орієнтаціями, а й догматами. 2) норми даного кодексу не відтворюють потреб сучасності, адекватно не забезпечують охорону та захист суспільно значущих інтересів. 3) потреби дня викликають до життя врегулювання нових правовідносин, незнаних до цього часу у сфері реалізації заходів адміністративної відповідальності.

Недалекоглядність концепції реформування законодавства України про адміністративні правопорушення зумовлена, очевидно, неосяжністю важливості всіх тих питань, які належать до сфери інтересів законодавства про адміністративні правопорушення. Вочевидь, вітчизняним політикам та законодавцям не так до снаги перейматися проблемами адміністративної відповідальності, оскільки це не створює тих бажаних політичних дивідендів, на які очікують від впровадження тих чи інших законодавчих норм творці останніх. На жаль, у деякій мірі громадянське суспільство зневажливо ставиться до адміністративної відповідальності та процесу притягнення особи до адміністративної відповідальності, хоча як свідчать статистичні дані найбільше мешканців України притягується саме до адміністративної відповідальності. Зазначена цифра виміряється мільйонами громадян.

З часу прийняття 31 указом Президії Верховної Ради УРСР та 323 законами України та Української РСР вносилися зміни до КУпАП. Також 5 рішень Конституційного Суду України, якими визнавалися окремі положення КУпАП неконституційними. Вдуматися, понад 350 нормативно-правових актів, якими вносилися зміни. Фактично на кожен рік існування КУпАП припадає понад 10 нормативно-правових актів, якими вносилися зміни. Мало це чи багато.

Слід наголосити на тому, що кількість змін до законодавства про адміністративні правопорушення не завжди дає той якісний показник, якого очікують від таких змін. Подібні намагання внести корективи до чинного законодавства про адміністративні правопорушення свідчать лише про їх розрізненість та відсутність системності й послідовності у таких законодавчих діях. Хаотичність змін, які прослідковуються під час намагання впорядкувати норми КУпАП, не відповідають потребам соціального життя та існування громадянського суспільства і правової держави. У переважній своїй більшості вони відтворюють загальні зміни іншого законодавства та підтасовування під це норм КУпАП, й аж ніяк не глибоке бачення власної проблеми КУпАП. Розмірковуючи над цим, можна знайти багато причин такого ставлення до реформування законодавства про адміністративні правопорушення. Однак, очевидним є й те, що у законодавця немає цілісного бачення кодифікованого акта про адміністративні правопорушення, до якого слід прагнути, втілюючи зміни до чинних норм КУпАП. Та й як таке бачення можливе, коли у більшості питань законодавчої роботи на перше місце виходять питання реалізації власних інтересів суб'єктів законодавчої ініціативи[1].

Вважаємо, що Україна конче потребує розробки та впровадження у життя змін до чинного КУпАП, або ж прийняття його у абсолютно новій редакції чи взагалі нового Кодексу про адміністративні правопорушення, норми якого логічно викарбовували попередні здобутки науки та у першу чергу були спрямовані на захист і охорону прав, свобод та інтересів громадян від свавілля з будь-чийого боку, сформували б систему правопорушень, а також розробили дієву (для забезпечення прав, свобод та інтересів особистості) процедуру провадження у справах про адміністративні правопорушення. На нашу думку для цього потрібна в першу чергу політична воля та державницьке рішення про створення, у першу чергу, комісії з розробки проекту такого кодексу про адміністративні правопорушення, котра насамперед сформує концепцію майбутнього кодексу та прийметься за безпосередню його розробку. Знову ж таки можна багато дискутувати щодо персонального складу такої комісії, необхідності залучення до неї науковців, адвокатів, представників правоохоронних органів, прокуратури, судової гілки влади. Але в першу чергу необхідно прийняти таке рішення, а доти пропонувати доктринальні підходи у комплексному розв'язанні тих чи інших питань реалізації та застосування законодавства України про адміністративні правопорушення.

М. Мельник та А. Ришелюк зазначають, що сьогодні є всі підстави констатувати той факт, що законодавча діяльність українського парламенту позбавлена системного, послідовного, планомірного характеру, вона не має

[1] Самбор М. А. Зміни до загальних положень про провадження у справі про адміністративне правопорушення та протоколу про адміністративне правопорушення за часів незалежності України: адекватність потребам. *Юридична наука. 2014. № 5.* С. 45.

чіткої та стабільної спрямованості на стимулювання прогресивного суспільного розвитку. В останні роки дедалі частіше проявляється легковажний підхід до внесення законопроектів. Законопроект, у принципі, має носити комплексний характер і вирішувати всі законодавчі проблеми, наявні в даний момент у тій сфері суспільних відносин, що обрана його предметом. Інакше слідом за першим неповним законопроектом рано чи пізно піде серія нових доповнюючих проектів, – і всі вони будуть присвячені загалом одним і тим же самим питанням[1].

До озвученої кількісної складової змін, виникає надзвичайно багато питань, пов'язаних із їх якістю. На жаль змушені зазначити, що якість таких змін, їх затребуваність суспільством та затребуваність у такому регуляторові суспільних відносин породжує ряд дискусійних питань. У контексті сказаного надзвичайно важливим є якість підготовки законопроекту, його юридична техніка, а головне – здатність логічно заповнити наявну прогалину, усунути колізію так, щоб увійти у симбіоз із чинними нормами, забезпечивши тим самим системність законодавства, здатність норм виступати регулятором відповідних суспільних відносин. Сьогодні законотворча робота уповноважених суб'єктів демонструє значний обсяг матеріалу, який з огляду на бажання суб'єктів законодавчої ініціативи, намагаються ухвалити у якості законів, як самостійних, так і шляхом внесення відповідних змін до чинних законодавчих актів.

Підставою для аналізу став «Проект Закону про внесення змін до КУпАП щодо вдосконалення механізму недопущення ризиків та своєчасного визначення здатності водіїв (наявності захворювань і вад) безпечно керувати транспортними засобами»[2], яким передбачається внести ряд, на наш погляд, суттєвих змін, як до норм Особливої частини КУпАП, так і до Загальної частини КУпАП.

Розглянувши Проект Закону, можемо заключити, що метою і завданням прийняття Проекту Закону є внесення змін до ст. 44^1, ст. 126, ст. 128, ст. 130, ст. 188 та ст. 265^1 КУпАП, удосконалення механізму та посилення відповідальності за вчасне визначення не тільки здатності водіїв, які керували транспортом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, але й наявності у них наркологічних протипоказань (захворювань і вад) для безпечного керування транспортними засобами в подальшому.

---

[1] Ришелюк А., Мельник М. Стабільність і якість закону. URL: https://dt.ua/LAW/stabilnist_i_yakist_zakonu.html.

[2] Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо вдосконалення механізму недопущення ризиків та своєчасного визначення здатності водіїв (наявності захворювань і вад) безпечно керувати транспортними засобами від 20.01.2017 року, № 5683 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60966.

Перш за все на що хочеться звернути увагу – це те, що КУпАП не містить норм матеріального права, що встановлює обов’язки для суб’єктів – учасників дорожнього руху. Завданням КУпАП є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством (ст. 1 КУпАП).

Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що вказане питання належить до сфери регулювання Закону України «Про дорожній рух»[1], оскільки саме його норми регулюють суспільні відносини у сфері дорожнього руху та його безпеки. Порядок дорожнього руху на всій території України встановлюється саме нормами Закону України «Про дорожній рух» та Правилами дорожнього руху, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306[2]. Логічно постає питання: чому у законопроекті не йдеться про внесення змін до Закону України «Про дорожній рух». Звідси, доходимо висновку про те, що розробниками невірно визначено мету та завдання Проекту Закону, а також неповно визначено об’єкт внесення змін – той законодавчий акт, сферою регулювання якого на сьогоднішній день є суспільні відносини, які планується урегулювати нормами позитивного права.

Не можна погодитись з авторами Проекту Закону щодо встановлення адміністративної відповідальності за ухилення особи від проходження позачергового медичного, наркологічного та психіатричного оглядів за направленням уповноваженої посадової особи Національної поліції. На обґрунтування цього зазначимо, що перш ніж встановлювати відповідальність за невиконання законних вимог посадових осіб поліції, але для цього необхідно: по-перше,_ухвалення відповідних змін до Закону України «Про дорожній рух», яким встановити відповідний обов’язок водіїв, а також цілого ряду інших Законів України, норми яких регулюють проведення медичних оглядів, надання медичної допомоги, у тому числі у примусовому порядку. По-друге, встановлення адміністративної відповідальності за ухилення особи від проходження позачергового медичного, наркологічного та психіатричного оглядів за направленням уповноваженої особи Національної поліції для встановлення наявності захворювань і вад (медичних протипоказань) і визначення здатності безпечно керувати транспортними засобами,

[1] Про дорожній рух: закон України від 30 червня 1993 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3353-12/print1510235849759589.

[2] Про Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п.

користуватися зброєю та обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, повинна ґрунтуватися на встановлених у Законі повноваженнях уповноважених осіб Національної поліції. Однак, зміни до ст. 266 КУпАП Проектом Закону не пропонуються, так само як не пропонуються зміни до Закону України «Про Національну поліцію»[1], що спростовує або ставить під сумнів законність рішення про направлення особи на проходження такого огляду, оскільки таке направлення зумовлюється здійсненням суб'єктом публічної адміністрації повноважень, які у нормах позитивного права прямо не визначені, що ставить під сумнів їх реалізацію з огляду на положення ст.ст. 6, 19 Конституції України[2]. Крім того, такі зміни суперечитимуть загальнодозвільному характеру цивільно-правових відносин, сторонами яких є фізичні особи.

Подальший аналіз дозволяє зробити висновок, що положення Проекту Закону є юридично неприйнятними з огляду на те, що суб'єктом відповідальності за ст. 44^1 КУпАП є спеціальний суб'єкт, а саме особа хвора на наркоманію (ч. 1 ст. 44^1 КУпАП), або особа, яка зловживає наркотичними засобами або психотропними речовинами (ч. 2 ст. 44^1 КУпАП). Статус такого суб'єкта визначено у Законі України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», тобто особа, хвора на наркоманію. Таким чином, проходження відповідного медичного огляду є наслідком наявності (встановлення) особі відповідного захворювання та визначення обов'язку для такої особи.

Запропонованим Проектом Закону планувалося встановити обов'язковий медичний, наркологічний та психіатричний огляди для всіх громадян. Таким чином за ч. 1 ст. 44^1 КУпАП планується встановлення загального суб'єкта адміністративної відповідальності, тобто особу, яка досягла на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку (ст. 12 КУпАП). Зазначене суперечить нормам чинного законодавства України, адже згідно до ст. 3 Закону України «Про психіатричну допомогу»[3] кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених Законом України «Про психіатричну допомогу» та іншими законами України, тобто встановлено презумпцію психічного здоров'я особи. Крім того у відповідності до ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» необхідна згода пацієнта для застосування методів діагностики, профілактики та лікування.

---

[1] Про Національну поліцію: закон України від 2 липня 2015 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print1510351905459041.

[2] Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print1443718854674188.

[3] Про психіатричну допомогу: закон України від 22 лютого 2000 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1489-14/print1510235850247863.

Зміни, що пропонуються, вказують на те, що такі огляди не залежать від волі об'єкта огляду – особи, а тому є всі підстави вести мову про примусовий медичний, наркологічний та психіатричний огляди.

Натомість ч. 3 ст. 11 Закону України «Про психіатричну допомогу» зазначає, що психіатричний огляд особи може бути проведено без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника у випадках, коли одержані відомості дають достатні підстави для обґрунтованого припущення про наявність у особи тяжкого психічного розладу. Впродовж зазначеного, Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України)[1], зокрема ст.ст. 339-342 ЦПК України, визначає порядок надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку, вирішення питання про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу визначено ст.ст. 343-346 ЦПК України. Примусова госпіталізація та надання психіатричної допомоги у примусовому порядку здійснюється у відповідності до Закону виключно за рішенням суду, і аж ніяк не за направленням суб'єкта публічної адміністрації, чиї повноваження у вказаній сфері явно не визначені.

Ст. 31 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»[2] визначено перелік умов проведення обов'язкових медичних оглядів. Таким чином, застосування адміністративної відповідальності до загального суб'єкта вказаного виду юридичної відповідальності, суперечить нормам права, які встановлюють права та обов'язки учасників правовідносин, адже застосування адміністративної відповідальності є наслідком невиконання чи неналежного виконання суб'єктом його обов'язків. Як наслідок, такі зміни зазіхають на конституційні норми прямої дії, що містяться у ст. 22 Конституції України, де стверджується, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Системно підходячи до розуміння даних положень Конституції України, рішень Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення норм Конституції України запровадження адміністративної відповідальності особи, як загального суб'єкта адміністративної відповідальності, за ухилення від проходження позачергового медичного, наркологічного та психіатричного оглядів за направленням уповноваженої особи Національної поліції прямо суперечить Конституції України та Закону України «Основи законодавства

[1] Цивільний процесуальний кодекс України 18 березня 2004 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/print1510235850247863.

[2] Основи законодавства України про охорону здоров'я: закон України від 19 листопада 1992 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/print1443718854674188.

України про охорону здоров'я», а також матеріальним і процесуальним нормам цивільного та цивільного процесуального законодавства України[1].

Проектом Закону, зокрема ст. 44[1] пропонується встановити адміністративну відповідальність у вигляді адміністративного стягнення – штрафу, та додаткового адміністративного стягнення у вигляді «скасування отриманого медичного допуска». Однак, ст. 24 КУпАП встановлено вичерпний перелік видів адміністративних стягнень і такого адміністративного стягнення як «скасування отриманого медичного допуска» у цьому переліку немає. Зазначене засвідчує, що у розробників даного законопроекту відсутній системний підхід до оновлення адміністративно-деліктного законодавства України та його провідного кодифікованого акта – КУпАП. Як наслідок, зміни такого роду не сприяють ефективності виконання ухвалених норм КУпАП. породжуючи все нові і нові прогалини та колізії, що не сприяє якості застосування адміністративно-деліктних норм.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що норми КУпАП не можуть встановлювати порядок призначення та проведення позачергових наркологічних оглядів водіїв, які керували транспортом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння, з метою визначення їх здатності (наявності захворювань і вад) безпечно керувати транспортними засобами, оскільки це питання не є предметом регулювання КУпАП.

Підкреслимо, що основні права та обов'язки водія транспортного засобу визначені у статті 16 Закону України «Про дорожній рух» та деталізовані у Розділі 2 Правил дорожнього руху. Нормами Закону України «Про дорожній рух» для водія не встановлено обов’язки мати при собі та на вимогу поліцейського пред’явити документи щодо медичного допуску до керування транспортним засобом, у тому числі, сертифікату щодо проходження періодичного профілактичного наркологічного огляду та довідки щодо проходження періодичного психіатричного огляду, тому неможливо встановлювати юридичну відповідальність за невиконання таких дій, що прямо не передбачені у Законі. Звідси запропоновані зміни до ст.ст. 126, 128 КУпАП будуть «мертвими нормами», такими, що не здатні врегульовувати відповідні суспільні відносини. Неможливість застосування таких норм позбавляє доцільності їх прийняття.

Ураховуючи вищевикладене, запропоновані зміни до ч. 7 ст. 130 КУпАП, які розробники Проекту Закону планують викласти у новій редакції, де передбачається ряд обов’язків водія. Переконані, що вказані пропозиції доцільно викласти у статті 16 Закону України «Про дорожній рух», норми якої встановлюють основні права та обов'язки водія транспортного засобу.

[1] Самбор М.А. Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення: затребуваність, об’єктивність, якість (на прикладі Проекту Закону України № 5683). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. 2018. № 3 (83).* С. 158.

Зазначене відповідатиме правилам законодавчої техніки та послідовності формування законодавства у сфері дорожнього руху, зокрема встановлення обов'язків учасників дорожнього руху, а саме водіїв у Законах, що містять регулятивні норми, а не охоронні. Крім того, запропоновані зміни до абзацу 2 ч. 7 ст. 130 КУпАП дублюють зміни до ст. 44^1 КУпАП, а тому у разі їх ухвалення можуть виникнути колізії у застосуванні цих норм, ураховуючи те, що за одне й те ж саме правопорушення передбачені різні санкції.

Доповнення КУпАП ст. 188^{49} «Невиконання законних вимог посадових осіб уповноважених державних та комунальних наркологічних закладів» неминуче потребує змін до ст. 255 КУпАП, аби забезпечити застосування норм ст. 188^{49}, а також доповнення Главу 17 КУпАП відповідною статтею, норма якої уповноважить відповідних посадових осіб розглядати справи про адміністративні правопорушення за запропонованою ст. 188^{49}. Однак, Проектом Закону такі зміни не передбачаються.

Оскільки вносяться зміни до ст. 265^1 КУпАП щодо реалізації заходів забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення, очевидним є необхідність визначення (встановлення) самого виду заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, як направлення водія для проходження позачергового медичного, наркологічного та психіатричного оглядів, доповнивши ч. 1 ст. 260 КУпАП, а також Главу 20 КУпАП відповідними нормами.

Щодо доповнення ч. 2 ст. 265^1 КУпАП зазначимо, що вимога отримання висновка (сертифіката) уповноваженого державного або комунального наркологічного закладу саме за місцем скоєння правопорушення призводить до порушення права громадянина на медичну допомогу, гарантовану Конституцією України незалежно від місця проживання особи, скоєння нею адміністративного правопорушення. Адже у статті 49 Конституції України зазначено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. У відповідності до Конституції України, Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, що передбачає: кваліфіковану медичну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря, вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій і закладу охорони здоров'я (п. «д» ч. 1 ст. 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»).

Крім того, аналізований Проект Закону вирізняється і використанням юридичної термінології. Використання словосполучення «за місцем скоєння правопорушення» призводить до неоднозначного його розуміння, оскільки у ст. 276 КУпАП використовується поняття «за місцем вчинення», що у світлі Рішення Конституційного Суду України від 26 травня 2015 року

№ 5-рп/2015[1] визначається як адміністративно-територіальна одиниця, на яку поширюється юрисдикція відповідного органу, уповноваженого законом розглядати справу про адміністративне правопорушення. Як наслідок, таке формулювання призведе до порушення права людини на охорону здоров'я у частині обмеження об'єкту звернення за отриманням відповідних медичних послуг. Крім того, слід враховувати, що юрисдикція органів Національної поліції та лікувальних (медичних) закладів може не співпадати.

Приводом для огляду водія (судноводія) на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують його увагу та швидкість реакції, є підстави вважати, що вони перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції. Останні визначені у ст. 266 КУпАП. Зазначені підстави є вичерпними. Крім того, поліцейські не мають відповідного фаху щодо визначення у водія ознак захворювань і вад, у наслідок наявності яких особа не може бути допущена до керування відповідними транспортними засобами. У зв'язку із цим у разі ухвалення даних змін існує потреба у одночасному прийнятті змін до ст. 266 КУпАП, якими встановити перелік підстав для направлення особи для проходження позачергового медичного, наркологічного та психіатричного оглядів.

Виходячи з того, що ухвалення правових актів здійснюється із урахуванням принципу правової визначеності, який вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, а також їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності (абзац 6 підпункту 2.1. пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2017 року № 2-р/2017[2]), ухвалення запропонованих Проектом Закону змін можливе за умови врегулювання зазначених суспільних відносин, або ж одночасного внесення відповідних змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я, Законів України «Про дорожній рух», «Про Національну поліцію», а вже потім до КУпАП тощо.

Підсумовуючи все вищевикладене, вважаємо, що запропоновані у даному законопроекті зміни створять правову невизначеність у даному питанні й ще більше ускладнять застосування норм законодавства про адміністративні правопорушення у сфері транспорту та безпеки дорожнього руху.

---

[1] Рішення Конституційного Суду України від 26 травня 2015 року № 5-рп/2015 у справі № 1-11/2015 за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 276 Кодексу України про адміністративні правопорушення. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-15.

[2] Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2017 року № 2-р/2017 у справі № 1-5/2017 за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17.

Безперечно, правова сфера, як різновид соціуму також є конфліктною, але її стабільність та можливість правового впливу на суспільні відносини забезпечується за допомогою компромісу[1]. Однак, пошук такого компромісу, шляхом ухвалення несистемних, а подекуди й протирічних, інколи – неконституційних змін, не сприяє якості національної системи законодавства, зрозумілості його норм для суб'єктів його виконання. Вважаємо, що такі Проекти Законів не додають авторитету не лише єдиному законодавчому органові України, а й державі у цілому, не сприяють утвердженню верховенства права у країні, а також розбудові галузі адміністративно-деліктного права і законодавства України. Звісно, жодним чином не стверджуємо, що всі законопроекти, що стосуються змін до КУпАП є такої «якості», однак, на нашу думку, слід відповідально відноситися до розробки Проектів Законів, залучати до цієї відповідальної роботи науковців, фахівців правозастосовної сфери, адвокатів, аби ухвалені норми дійсно слугували ефективними регуляторами суспільних відносин, узгоджувалися із чинними нормами законодавства, були зрозумілими їх виконавцям і виконували завдання, що перед ними поставлені[2].

6.3. Стратегія розвитку законодавства про адміністративні правопорушення

Зі здобуттям незалежності в Україні змінилися не лише формально-юридичні елементи, країна почала жити у нових реаліях, кардинально змінилися суспільні відносини, які диктують і вимагають їх врегулювання аби забезпечити стабільність у суспільстві, гарантувати права, свободи та інтереси всіх громадян. Нині чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення не просто застарілий, він древній з точки зору розвитку правових ідей, принципів права, а також і розвитку суспільних, економічних процесів, розбудови державності та громадянського суспільства в країні.

А. М. Субботін погоджується з П.В. Ремізовим, який стверджує, що проблема критики законодавства являє собою не уявну, а реальну науково-практичну проблему, котра є результатом об'єктивного розвитку гуманітарної, особливою юридичної, науки, що виникла з насущних потреб практики правового регулювання та правового виховання сучасної держави[3]. Безперечно,

---

[1] Бобровник С. В. Компроміс та конфлікт як сутнісні характеристики права у теорії юснатуралізму. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 3. С. 15.

[2] Самбор М. А. Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення: затребуваність, об'єктивність, якість (на прикладі Проекту Закону України № 5683). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. 2018. № 3 (83).* С. 161.

[3] Субботин А. М. Административно-деликтное законодательство: актуальные проблемы юридической техники. *Юридическая техника. Ежегодник. – № 9 «Стратегия, тактика, техника законотворчества (взаимосвязь, инновационные достижения, ошибки)».* С. 746.

критика норм чинного законодавства завжди є справою легшою за розробку та впровадження у законодавство нових норм. Однак, як засвідчує КУпАП, останній не виявить нових тенденцій шляхом внесення відокремлених змін, більшість з яких зазнає саме Особлива його частина, тоді як загальні засади законодавства про адміністративну відповідальність залишаються незмінними. Такий підхід не вказує на сталість та якість норм Загальної частини КУпАП, такий стан справ лише вказує на байдужість до проблеми адміністративної відповідальності. Вочевидь, на нашу думку, складно вести мову про КУпАП, як базовий кодифікований акт адміністративно-деліктного законодавства України. Дійсно, з часів радянського періоду КУпАП сприймається виключно як нормативно-правовий акт законодавства про адміністративні правопорушення. Спроби «переламати» такий стан справ у законодавчій практиці та теорії також у більшості випадків зумовлюється виключно заміною назви на адміністративно-деліктне право. Безперечно, неможна применшити заслуги В.К. Колпакова у частині дослідження адміністративно-деліктного правового феномена. Разом із цим, одне таке дослідження не може забезпечити формування національної доктрини адміністративно-деліктного права. Разом із цим інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти також не сприяють цьому, а скоріш навпаки – призводять до істотного розбалансування норм адміністративно-деліктного законодавства. Носієм таких норм можна розглядати і Митний кодекс України, який впроваджує норми, які встановлюють вимоги до того ж таки протоколу про адміністративне (митне правопорушення), що різняться із нормами ст. 256 КУпАП.

Адміністративно-деліктне законодавство України характеризується розпорошеністю та несистемністю, еклектичністю та застарілістю. Проте, основний документ у цій сфері – Кодекс України про адміністративні правопорушення – містить ще й низку корупціогенних факторів, які використовуються та будуть й надалі використовуватися службовцями з метою отримання неправомірної вигоди[1]. Йдучи послідовно та не перестрибуючи, слід зауважити, що на даний час існує багато питань та зауважень до Загальної частини КУпАП. Надзвичайно розпорошеною є норма ст. 2 КУпАП. Остання викладена так, що за своєю суттю будь-який закон може складати систему законодавства про адміністративні правопорушення, за умови, що у змісті останнього порушуються питання адміністративних правопорушень. Ст. 5 КУпАП також деякою мірою викликає занепокоєння та сумніви у частині відповідності її норми Конституції України. Адже за своєю суттю ч. 2 ст. 5 КУпАП дозволяє сільським селищним та міським радам формувати складові диспозицій та гіпотез норм, що визначають діяння, як адміністративні

[1] Кодекс про адміністративні правопорушення – архаїчний документ. року URL : http://www.irf.ua/about/news_new/kodeks_pro_administrativni_pravoporushennya_arkhaichniy_dokument_iz_chislennimi_koruptsiogennimi_vadami/.

правопорушення. У контексті сказаного, слід звернути увагу на те, що це призводить до відсутності єдиного нормативно-правового акта, який би дав вичерпний перелік складів адміністративних правопорушень. Ось вже скільки часу обговорюється питання адміністративної відповідальності, а норми КУпАП до цього часу зазначену проблему не розв'язали. Впродовж озвученого, не можемо не оминути увагою й питання застосування такого адміністративного стягнення, як штрафу та його розмежування із фінансовими санкціями. Адже, санкцію можна розглядати виключно як репресивну складову адміністративної відповідальності, яка у даному разі виявляється у стягненні на користь держави з правопорушника певної суми коштів за вчинене адміністративне правопорушення. А ураховуючи те, що фінансова санкція застосовується за вчинення діяння, визначеного відповідною диспозицією норми, то ж фінансову санкцію слід розглядати як ніщо інше, як адміністративне стягнення.

Крім законів, наразі існує низка підзаконних актів, якими встановлюється адміністративна відповідальність, що прямо суперечить п. 22 ст. 92 Конституції. Крім того, останнім часом все частіше спостерігається намагання законодавця «розчленувати» інститут адміністративної відповідальності (зокрема, шляхом виокремлення так званої «фінансової відповідальності»). Це призводить до того, що за вчинення одного й того ж правопорушення особу притягують до відповідальності двічі[1]. Наявний КУпАП віддає право визначення об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення органам місцевого самоврядування, що створює підґрунтя для сумнівів законності у встановленні адміністративної відповідальності, визначення діяння, як адміністративного правопорушення. Зазначене створює підґрунтя для сумнівів у принципі законності адміністративної відповідальності, а й негативно впливає у цілому на стан законності та правопорядку у суспільстві.

На думку Д. Калмикова, надзвичайно небезпечними є положення ч. 2 ст. 9 КУпАП, згідно з якими «адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності». Адже, якщо керуватися цими приписами під час вирішення колізій між заборонними нормами КУпАП та Кримінального кодексу, то конкретне діяння доведеться кваліфікувати не як адміністративне правопорушення, а як злочин. Тобто, фактично законодавцем пропонується у випадку очевидної суперечності законодавства застосовувати закон, що передбачає значно суворіший вид

[1] Кодекс про адміністративні правопорушення – архаїчний документ. року URL : http://www.irf.ua/about/news_new/kodeks_pro_administrativni_pravoporushennya_arkhaichniy_dokument_iz_chislennimi_koruptsiogennimi_vadami/.

юридичної відповідальності[1]. Дійсно, у такий спосіб відтворюється принцип субституту відповідальності, але відповідальності кримінальної. Хоча КУпАП на цьому не зупиняється, він продовжує субститут відповідальності у ст. 15 КУпАП. У такий спосіб субститут відповідальності, який втілено у КУпАП, возз'єднує три види юридичної відповідальності: кримінальної, адміністративної та дисциплінарної. Разом із цим субститут відповідальності має бути обґрунтованим, таким, що відповідає загальним принципам верховенства права, розвитку суспільства, відповідальності за вчинені протиправні діяння, аби певна посада не була засобом суб'єктивного убезпечення від відповідальності, своєрідним карт-бланшом свавілля та вседозволеності[2]. Вочевидь, що наявне нормативне положення ч. 2 ст. 9 КУпАП фактично унеможливлює адміністративну відповідальність, як самостійний вид юридичної відповідальності. В умовах легального теоретичного введення у правову дійсність поняття «кримінальне правопорушення» та його класифікації на «злочин» і «кримінальний проступок», адміністративна відповідальність, у тому її розумінні, яке сьогодні відтворюється у нормах КУпАП, як самостійний вид юридичної відповідальності, нівелюється. У зв'язку із цим на перший план виходить адміністративна відповідальність, як відповідальність за порушення норм позитивного права (правопорушення, а не проступки), юридичний склад яких встановлюється перш за все судом, або іншими уповноваженими органами чи окремими посадовими особами саме норм адміністративного законодавства України. На підставі вищевикладеного, вважаємо, що в Україні назріла реформа законодавства про адміністративні правопорушення. Впровадження даної реформи неможливе відокремленими кроками, пов'язаними із внесенням змін до КУпАП. Вважаємо, що Україна потребує нового КУпАП, нових підходів у формулюванні його норм.

Т. О. Гуржій зазначає, що першим концептуальним моментом у реформуванні КУпАП є орієнтація нового КУпАП виключно на протидію деліктності в сфері публічного адміністрування. Так уже склалося історично, що попри свою вельми недвозначну назву, чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення охопив питання відповідальності не лише за делікти в публічно-адміністративній сфері, а й за інші типи правопорушень, зокрема за проступки загальнокримінальної спрямованості (див. вище), а також делікти цивільно-правового типу (самовільне зайняття земельної ділянки, безквитковий проїзд, порушення правил надання телекомунікаційних послуг і

[1] Кодекс про адміністративні правопорушення – архаїчний документ. року URL : http://www.irf.ua/about/news_new/kodeks_pro_administrativni_pravoporushennya_arkhaichniy_dokument_iz_chislennimi_koruptsiogennimi_vadami/.

[2] Самбор М. А. Субститут адміністративної відповідальності: проблеми законодавчого врегулювання. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 2.* С. 110.

т.ін.). Другим питанням, яке потрібно вирішити при розробці нового КУпАП, є доцільність закріплення в ньому складів правопорушень, учинюваних посадовими особами публічної адміністрації під час виконання ними владних повноважень, як-то порушення порядку взяття на облік та строків заселення жилих будинків і жилих приміщень, дискримінація підприємців органами влади й управління, порушення порядку видання дозвільного документа тощо. Закономірним наслідком законодавчого відокремлення та концентрації в новому КУпАП адміністративних проступків фізичних осіб має стати перегляд питання про їхню підвідомчість. Важливим напрямком реформування вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства має стати запровадження та, відповідно, закріплення в новому КУпАП відповідальності за адміністративні проступки юридичних осіб. У світлі можливого запровадження відповідальності юридичних осіб за адміністративні проступки неабиякої актуальності набуває питання інституціонального ставлення у вину. Обов'язковим аспектом реформування адміністративно-деліктного законодавства має стати перегляд системи стягнень, передбачених за вчинення адміністративних проступків. На відміну від більшості європейських країн, де перелік таких стягнень є вельми обмеженим, у вітчизняній юрисдикційній практиці їх застосовується більше десятка. І нарешті ще одним питанням, доречним для розгляду в рамках представленої статті, є питання про структуру КУпАП, а точніше – про співвідношення його «матеріальної» та «процесуальної» частин. У наукових публікаціях висловлюється чимало різних думок з приводу того, чи потрібно включати до майбутнього Кодексу норми, які регламентують процедуру розгляду справ про адміністративні проступки[1]. Та перш за все, на наш погляд, потрібно визначитися із загальними засадами (положеннями) законодавства про адміністративну відповідальність у світлі загальнолюдських цінностей та принципів права, і вже потім розбудовувати законодавство про адміністративні правопорушення. Чинне законодавство про адміністративні правопорушення не просто рясніє прогалинами, воно переповнено прямими нормативними протиріччями, розв'язання яких у більшості випадків здійснюється виключно за суб'єктивним тлумаченням норм та можливістю їх вибіркового застосування до побідних фактів. На наш погляд це є неприпустимим.

Сфера відповідальності за адміністративні проступки потребує не «косметичних» змін, а реального реформування[2].

Як бачимо, законодавство про адміністративні правопорушення містить значну кількість проблем, які сьогодні залишаються не вирішеними. Разом із

---

[1] Гуржій Т. О. Перспективи розвитку адміністративно-деліктного законодавства України. *Адміністративне право і процес. 2014. 3(9) Ювілейний.* С. 158-165.

[2] Розвиток публічного права в Україні (доповідь за 2009–2010 роки) // За заг. ред. Н. В. Александрової, І. Б. Коліушка. К.: Вид. Конус-Ю, 2011. С. 350.

цим, вирішення таких правових проблем неможливе без максимальної консолідації усіх учасників правотворчого та правозастосовного процесів, зусиль суб'єктів законотворчої діяльності, теоретиків та практиків юридичної професії. На підставі вищевикладеного, вважаємо, що КУпАП потребує не вдосконалення, оновлення чи редагування. Сьогодні потрібно визначитися із адміністративною відповідальністю у цілому, якій її бути, чи буде це самостійний вид юридичної відповідальності, чи похідним від кримінальної. Адже проголошення адміністративної відповідальності, як самостійного виду юридичної відповідальності, істотно суперечить загальним положенням КУпАП, де зазначається, що остання може мати місце лише у випадку виключення підстав для кримінальної відповідальності. Доцільно переглянути і суб’єктів відповідальності, адже де-факто юридичні особи несуть за своєю суттю адміністративну відповідальність, тоді як зазначене питання не розв’язано законодавчо. Залишається під питанням і порядок формулювання складів адміністративних правопорушень. Навколо даного питання вже тривалий час точаться наукові дискусії, однак останні «не помічаються» суб’єктами законодавчої ініціативи, що також не сприяє удосконаленню законодавства про адміністративні правопорушення. Особливої уваги потребує і процесуальна діяльність. Остання повинна слугувати утвердженню законності під час здійснення заходів із застосування державного примусу чи заходів, що передують застосуванню такого примусу. Вважаємо, що розмежування норм матеріального і процесуального адміністративно-деліктного законодавства не є принциповим і не стане панацеєю у розв’язанні даних проблем. На наш погляд доцільним було б нормативно врегулювати таку діяльність та сконцентрувати дані норми у одному нормативному акті. На додаток, вважаємо, що розробці та внесенню змін до законодавства про адміністративні правопорушення повинно передувати ґрунтовний аналіз вітчизняного законодавства, а також визначення кінцевої цілі, якої прагнутимемо досягти, а вже потім вибудовувати норми, які у подальшому, гармонійно ввійдуть у чинне законодавство і не створюватимуть колізій, суперечок, перш за все у правозастосовній практиці.

Таким чином ситуація, що склалася навколо законодавства України про адміністративні правопорушення викликає занепокоєння та висуває на порядок денний архіважливе питання впорядкування застосування адміністративної відповідальності. На жаль, доктринальні зміни до законодавства України про адміністративні правопорушення не знаходять належної підтримки у законодавця, що породжує сумніви у тому, що найближчим часом дане питання може бути винесене на розгляд Верховної Ради України. В Україні складається така тенденція законотворчої роботи, що приводом для змін до законодавства виступають не стільки безпосередні суб’єкти законодавчої ініціативи, скільки міжнародні інституції, зокрема Європейський Союз, Європейський банк реконструкції та розвитку, Світовий банк тощо, які ставлять перед українськими законодавцями так звані «дорожні карти», де

визначають напрямки розвитку вітчизняного законодавства та механізми врегулювання внутрідержавних відносин. Однак, наскільки все ці пропозиції доцільні для українського суспільства та обґрунтовані, у тому числі і з урахуванням національних традицій, то це вже інше питання, яке часто-густо залишається поза увагою і не враховується під час прийняття остаточних рішень.

References:

1. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр.

2. Civil Procedure Code of Ukraine of March 18, 2004. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/print1510235850247863.

3. Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care: the law of Ukraine of November 19, 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12 http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/print1443718854674188.

4. On traffic: the law of Ukraine of June 30, 1993. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3353-12/print1510235849759589.

5. On the National Police: Law of Ukraine of July 2, 2015. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print1510351905459041.

6. On psychiatric care: the law of Ukraine of February 22, 2000.URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1489-14/print1510235850247863.

7. On Traffic Rules: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 10, 2001 № 1306. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-n.

8. Decision of the Constitutional Court of Ukraine of May 26, 2015 № 5-rp/ 2015 in case № 1-11/2015 on the constitutional petition of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights regarding the official interpretation of the provisions of part one of Article 276 of the Code of Administrative Offenses. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-15.

9. Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of 20 December 2017 № 2-r/2017 in case № 1-5/2017 on the constitutional petition of 49 People's Deputies of Ukraine on compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with paragraph 7 of part two of Article 42 of the Law of Ukraine «On Higher Education». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17.

10. Draft Law on Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses to improve the mechanism of risk prevention and timely determination of the ability of drivers (the presence of diseases and defects) to safely drive vehicles from 20.01.2017, № 5683. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60966.

11. Agapov A.B. Administrative responsibility: Textbook. M.: Statut, 2000, 251 p.

12. Alekseev S. S. General theory of law. In two volumes. T. I. M .: Jurid. Lit., 1981, 361 p.

13. Bobrovnik S.V. Compromise and conflict as essential characteristics of law in the theory of jusnaturalism. Journal of Kyiv University of Law. 2008. № 3, 15-20.

14. Gurzhii T.O. Prospects for the development of administrative tort law of Ukraine. Administrative law and process. URL: http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-9-2014-jubilee/item/386-perspektyvy-rozvytku-administratyvno-deliktnoho-zakonodavstva-ukrayiny-hurzhii-t-o.

15. Kelman M.S., Murashin O.G., Khoma N.M. General theory of state and law: textbook. [3rd ed., stereotype.] - Lviv: "Novyi svit - 2000", 2007, 584 p.

16. Rabinovich P.M. Effectiveness of law. Legal encyclopedia: in 6 volumes / [Shemshuchenko Yu.S. (editor-in-chief), Burchak F.G., Zyablyuk M.P. etc.]. K .: «Ukr.entsykl.», 1998. Volume 2, 1999, P. 369-370.

17. Ryshelyuk A., Melnyk M. Stability and quality of law. URL: https://dt.ua/LAW/stabilnist_i_yakist_zakonu.html.

18. Rogacheva O.S. The effectiveness of administrative tort law: monograph. Voronezh: Publishing house of the Voronezh State University, 2011, 356 p.

19. Development of public law in Ukraine (report for 2009–2010) // For general. ed. N.V. Alexandrova, I.B. Koliushka. K .: Pub. Conus-Yu, 2011, 726 p.

20. Sambor MA Principles of law in the norms of the Code of Ukraine on Administrative Offenses. Scientific bulletin Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. 2015, № 1 (75), 244-256.

21. Sambor M. The system of legislation on administrative offenses: problems and ways to solve them. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2015, № 2, 58-64.

22. Sambor M. Peculiarities of proceedings and bringing to administrative responsibility in cases of administrative offenses (Articles 176, 178 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses). Law of Ukraine. 2008, № 5, 122-128.

23. Sambor M.A. The cost of an administrative offense: current issues of understanding and enforcement. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015, № 1, 68-74.

24. Sambor M. The effectiveness of administrative tort law of Ukraine. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies. 2016, № 2 (103), 45-48.

25. Sambor M.A. Delivery during proceedings in cases of administrative offenses under the legislation of Ukraine. Donetsk University Law Journal. 2012, № 1(27), 40-47.

26. Sambor N.A. Delivery as a measure of administrative support of proceedings on administrative offenses: procedural issues of the legality of applying restrictions on human rights and freedoms. Administrative law and process. 2012, № 11, 50-54.

27. Sambor M.A. Amendments to the general provisions on administrative proceedings and the protocol on administrative offenses since Ukraine's independence: adequacy to needs. Legal science. 2014, № 5, 36-48.

28. Sambor M.A. Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses: Demand, Objectivity, Quality (on the Example of the Draft Law of Ukraine № 5683). Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko, 2018. № 3 (83), 152-163.

29. Sambor MA Substitute of administrative responsibility: problems of legislative regulation. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2016, № 2, 105-110.

30. Subbotin A.M. Administrative-tort legislation: actual problems of legal technology. Legal technique. Yearbook. № 9 "Strategy, tactics, lawmaking technique (interconnection, innovative achievements, mistakes)" P. 744-746.

31. Theory of state and law. Academic course: textbook./ [O.V. Zaichuk, A.P. Zaiets, V.S. Zhuravskii and others]; for order. O.V. Zaichuk, N.M. Onishchenko. K .: Jurinkom Inter, 2006, 688 p.

РОЗДІЛ VII Концептуальні засади звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини в Україні

ВЕРЬОВКІН Валентин Валентинович
кандидат філологічних наук,
докторант кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова
https://orcid.org/0000-0001-5849-9885

7.1. Special anticorruption agency of Ukraine
7.2. Theoretical aspects of special exemption from criminal liability for corruption crimes in Ukraine
7.3. Practical application of special exemptions from criminal liability for corruption offenses

Conceptual principles of exemption from criminal liability for corruption crimes in Ukraine

Candidate of philological science V. V. Verovkin
Doctoral student of Social Philosophy, Philosophy of Education and Educational Policy Department, National Pedagogical Dragomanov University

Концептуальные основы освобождения от уголовной ответственности за коррупционные преступления в Украине

Кандидат филологических наук В. В. Верёвкин
докторант кафедры социальной философии,
философии образования и образовательной политики
Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова

Ключові слова: звільнення, кримінальна відповідальність, корупційні злочини, кримінальне законодавство, антикорупційна система.

Keywords: exemption, criminal liability, corruption crimes, criminal law, anti-corruption system.

Ключевые слова: освобождение, уголовная ответственность, коррупционные преступления, уголовное право, антикоррупционная система.

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячено аналізу питання звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Проаналізовано кримінальний кодекс та інші наукові джерела присвячені питанням звільнення від кримінальної відповідальності, які спрямовані на вдосконалення системи державної служби та практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності за корупційні злочини.

SUMMARY

The study is devoted to the analysis of the issue of exemption from criminal liability for corruption crimes. The Criminal Code and other scientific sources devoted to the issues of exemption from criminal liability, which are aimed at improving the civil service system and the practice of application by the courts of Ukraine of the legislation on exemption of a person from criminal liability and exemption from criminal liability for corruption crimes, are analyzed.

АННОТАЦИЯ

Исследование посвящено анализу вопроса освобождения от уголовной ответственности за коррупционные преступления. Проанализированы Уголовный кодекс и другие научные источники, посвященные вопросам освобождения от уголовной ответственности, направленные на совершенствование системы государственной службы и практике применения судами Украины законодательства об освобождении лица от уголовной ответственности за коррупционные преступления.

7.1. Special anticorruption agencies in Ukraine

The creation of the system of anti-corruption bodies in Ukraine began in 2014 and took place in accordance with international standards and norms. Thus, according to the UN Convention against Corruption:

"Each State Party shall ensure the existence of a body or bodies, as appropriate, which prevent corruption. Each State Party shall grant these bodies the necessary independence, in accordance with the fundamental principles of its legal system, to enable the body or bodies to carry out its or their functions effectively and free from any undue influence. The necessary material resources and specialized staff, as well as the training that such staff may require to carry out their functions, should be provided (Article 6)"[1].

Thus, the creation of these bodies is necessary to ensure two main areas of activity - preventive and law enforcement activities, which are aimed at combating corruption.

[1] United Nations Convention against Corruption [Електронний ресурс] // Vienna International Center. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/tools_and_publications/UN-convention-against-corruption.html.

Also, in accordance with international practices, special anti-corruption bodies must ensure the performance of the following functions:

– Investigation;
– Prosecution;
– Education and awareness-raising;
– Prevention; and
– Coordination.

In Ukraine, three functions are implemented, namely preventive - a specialized anti-corruption body is the National Agency for Prevention of Corruption. As well, the National Council for Anti-Corruption Policy and Authorized Units on Corruption Prevention and Detection have anti-corruption specialization. The bodies involved in anti-corruption activities are the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Ministry of Justice of Ukraine.

Specialized anti-corruption bodies in Ukraine that investigate corruption are:

– National Anti-Corruption Bureau of Ukraine;
– Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office of Ukraine;
– National Agency of Ukraine for Detection, Search and Asset Management.
– The following are considered involved in the investigation:
– National Police;
– State Bureau of Investigation;
– Prosecutor's Office;
– Security Service of Ukraine[1].

The difference between specialized and involved bodies is that specialized bodies investigate only corruption crimes committed by high-ranking officials, while the involved bodies investigate a wider range of corruption crimes - this is dictated by the investigative jurisdiction determined by the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Under investigative jurisdiction is understood the distribution of criminal proceedings under the Criminal Procedure Code of Ukraine between the bodies that have the right to investigate criminal offenses. In the Criminal Procedure Legislation of Ukraine, the jurisdiction of criminal offenses is determined by the territory of the criminal offense and the bodies authorized to investigate these criminal offenses.

Investigative jurisdiction of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (hereinafter - the NABU):

– the crime was committed by top officials;
– the amount of the crime is 500 times or more than the subsistence level;

[1] Тема 3. Система антикорупційних органів України [Електронний ресурс] // Школа доброчесності НАЗК. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://youtu.be/696WQRE19Qg.

– bribery / influence on decision-making is committed against a foreign official or top official.

Investigative jurisdiction of the State Bureau of Investigation (hereinafter - the SBI):

– commited by a law enforcement officer holding a position that is lower than the position of senior management;

– a prosecutor who holds the position of deputy head of the regional prosecutor's office and below;

– NABU officials;

– the Head or other prosecutors of the SAPO (Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office).

Investigative jurisdiction of the Security Service of Ukraine:

– established during the investigation of crimes related to the violation of state secrets;

– committed by a person under pre-trial investigation, or another person, if they are related to crimes committed by a person under pre-trial investigation of crimes related to the violation of state secrets;

– does not fall under the jurisdiction of NABU.

– Investigative jurisdiction of the National Police of Ukraine investigators:

– conducts pre-trial investigation of corruption crimes in cases when such crimes do not fall under the jurisdiction of any other law enforcement agency.

The High Anti-Corruption Court of Ukraine (hereinafter – the HACC), general local courts, administrative district courts, general and administrative courts, and the High Court are involved in bringing to justice for corruption crimes. Only after the verdict of the court, the person is considered a person who committed the crime.

The High Anti-Corruption Court is a higher specialized court established in accordance with the 2016 judicial reform. The work of the newly created court began on September 5, 2019. The High Anti-Corruption Court is a court with all-Ukrainian jurisdiction created to hear certain categories of cases. In addition to the administration of justice, the High Anti-Corruption Court analyzes judicial statistics, studies and summarizes it, and also carries out other powers in accordance with the law. Judges of this court are appointed solely on the basis of the results of an open competition.

Initially, it was assumed that the High Anti-Corruption Court would hear cases exclusively at the request of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, but in the adopted Law the competence of the court was significantly expanded. This meant transferring thousands of non-top-level criminal proceedings to the High Anti-Corruption Court and "blocking" its work for years. Subsequently, a law was passed that solves this problem[1].

[1] High Anti-Corruption Court of Ukraine [Електронний ресурс] // Wikipedia – Режим доступу до ресурсу: https://en.wikipedia.org/wiki/High_Anti-Corruption_Court_of_Ukraine.

7.2. Theoretical aspects of special exemption from criminal liability for corruption crimes in Ukraine

Combating corruption, which is one of the main social needs have long been a priority in the work of law enforcement agencies in the fight against organized crime and corruption as a social phenomenon, and has recently become one of the Government's priorities. Some researchers point out that corruption, as a phenomenon by nature, usually occurs in small groups, but if we consider corruption as a means of organized criminal groups to achieve their goal, it should be remembered that the number of members of an organized criminal group can reach 25- 40 thousand people.

To understand the relevance of this study, it is enough to refer to the data of the international organization Transparency International, in which Ukraine ranks 126 out of 198 and has 30 points out of 100 according to the Corruption Perceptions Index (in 2019 the number was 32). This index assesses and classifies countries/territories based on the extent to which experts and business leaders perceive the country's corrupt public sector. It is a composite index, a combination of 13 surveys and assessments of corruption collected by various reputable institutions. PSC is the most common indicator of corruption worldwide.

However, along with the number of reports of violations in anti-corruption practices, the number of reports of successful proceedings is much smaller, so we first consider it appropriate to refer to the definition of corruption to understand what we are dealing with.

The Council of Europe Convention on Corruption in the Context of Criminal Justice (ETS 173), in section two, “Measures to be taken at a national level”, defines the measures to be taken by each State that may be necessary to establish responsibility for certain actions. Thus, acts of corruption include:

– bribing national civil servants, which includes making promises, offers, or providing, by any person, directly or indirectly, any illegal benefit to any civil servant in his country, personally or for others, in order to encourage them to fulfillment or non-fulfillment the powers granted to them;

– receiving bribes by national civil servants, which is expressed in the following actions: extortion, obtaining, directly or indirectly, any illegal benefit for them personally or for other persons, or accepting an offer or promise to fulfill or not fulfill their powers[1].

Another international legal instrument which describes the definition of corruption is the Council of Europe Convention on Corruption in the Field of Civil Law (ETS 174), in which the term "corruption" refers to direct or indirect claims,

[1] Criminal Law Convention on Corruption [Elektronnyi resurs] // Council of Europe. – 1999. – Rezhym dostupu do resursu: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173.

offers, bribes, or any other illegal benefit or possibility of obtaining it, which violates the proper performance of any obligation by the recipient of the bribe, illegal benefit or the opportunity to obtain such a benefit or behavior of such a person[1].

A legal dictionary adapted to the US Constitution and laws, compiled by John Bouvier and published in 1856, gives the following definition of corruption: an act done to give certain advantage that does not correspond to the official duty and rights of others. This definition includes elements of bribery but is more complex because the act may be corrupt, although the advantage that follows from it cannot be offered to others. Corruption is sometimes understood as something done against the law as a contract under which the borrower agrees to pay usurious interest to the lender. It is said, in this case, that it was corruptly agreed.

Concerning Ukrainian law, the definition of corruption can be found in Article 1 of the Law of Ukraine "On Prevention Corruption", which gives the following definition of corruption - the use of a person referred to in part one of Article 3 of this Law, his official powers or related opportunities to obtain an improper benefit or accepting such benefit or accepting a promise/offer of such benefit for oneself or other persons or respectively a promise/offeror providing an improper benefit to a person specified in part 1 of Article 3 of this Law or to persuade this person to illegally use the official powers granted to him or her.

In this article, we find the definition of a corruption offense − an act that contains signs of corruption, committed by a person referred to in part one of Article 3 of this Law, for which the law establishes criminal, disciplinary, and / or civil liability.

Given the complex historical process of development of Ukrainian legislation together with the layering of new changes, it should be noted that we will be primarily interested in corruption offenses, for which criminal liability is provided, which should be understood as corruption crimes.

Corruption criminal offenses under the Criminal Code of Ukraine (hereinafter - the CC) are criminal offenses under Articles:

– Art. 191. Misappropriation, embezzlement, or conversion of property by malversation;

– Art. 262. Stealing, appropriation or extortion of firearms, ammunition, explosives or radioactive material, or obtaining them by the fraud or abuse of office;

– Art. 308. Stealing, appropriation, extortion of narcotics, psychotropic substances or their analogs, or acquisition of the same by fraud or abuse of office;

– Art. 312. Stealing, appropriation, extortion of precursors, or acquisition of precursors by fraud or abuse of office;

– Art. 313. Stealing, appropriation, extortion of equipment devised for the making of narcotic or psychotropic substances, or their analogs, or acquisition of

[1] Civil Law Convention on Corruption [Elektronnyi resurs] // Council of Europe. – 1999. – Rezhym dostupu do resursu: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174.

such equipment by fraud or abuse of office, and other unlawful actions involving such equipment;

– Art. 320. Violation of rules related to the circulation of narcotics, psychotropic
substances, their analogs or precursors;

– Art. 357. Stealing, appropriation, or extortion of documents, stamps, and seals, or acquiring them by fraud or abuse of office, or engagement of same;

– Art. 410. Stealing, appropriation, extortion or fraudulent obtaining of weapons,
ammunitions, explosive or other warfare substances, vehicles, military or special enginery, or abuse of office, by a military serviceman[1].

In the case of their commission by abuse of office, as well as criminal offenses under Articles:

– Art. 210. Violation of law on the budget system of Ukraine;

– Art. 354. Active and passive bribery of an employee (not an officer) of a state enterprise, institution, or organization;

– Art. 364. Abuse of authority by a public official;

– Art. 364-1. Abuse of powers by a private legal entity officer;

– Art. 365-2. Abuse of powers by providers of public services;

– Art. 366-1. Declaration of unreliable information;

– Art. 368. Passive bribery of a public official;

– Art. 368-3 Part 1. Active bribery of a private legal entity officer;

– Art. 368-3 Part 3. Passive bribery of a private legal entity officer;

– Art. 368-4 Part 1. Active bribery of providers of public services;

– Art. 368-4 Part 3. Passive bribery of providers of public services;

– Art. 368-2. Taking a bribe of the gross amount by an official who occupies a responsible position, or by a group of persons upon their prior conspiracy, or if repeated, or accompanied with requests of a bribe;

– Art. 369. Active bribery of a public official;

– Art. 369-2. Active and passive trading in influence;

– Art. 369-3. Unlawful influence on the results of official sports competitions

– Art. 370. Provocation of bribery[2].

In corruption crimes, the law excludes almost all cases of release of the accused from criminal liability. For the defense in such proceedings, this means that

[1] Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2001. – № 25-26. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

[2] Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2001. – № 25-26. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

if the pre-trial investigation fails to close the proceedings for lack of corpus delicti, there is no alternative to "working towards" release from criminal liability due to sincere repentance, reconciliation with the victim, bail, or change of circumstances[1].

The only type of exemption from criminal liability for committing corruption crimes is an exemption from criminal liability in connection with the expiration of the statute of limitations (Article 49 of the CC)[2].

But firstly, it is necessary to find out what is meant when we talk about exemption from criminal liability under the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine "On the practice of application by courts of Ukraine of legislation on an exemption from criminal liability". Exemption from criminal liability is defined, as a refusal of the state to apply to a person who has committed a crime established by law restrictions of certain rights and freedoms by closing a criminal case carried out by a court in cases provided by the Criminal Code of Ukraine (2341-14) - Procedural Code of Ukraine (1001-05, 1002-05, 1003-05) (hereinafter - the PCU)[3].

That is, release from criminal liability means the fact that a person will not be prosecuted, although this person has committed acts that contain elements of a crime and these acts are not committed under the influence of circumstances that preclude the criminality of the act. The decision on such dismissal is made exclusively by the court.

Thus, we can distinguish three main characteristics of a person's release from criminal liability: no conviction is imposed on him (unlike release from serving a sentence); no punishment is applied to the perpetrator; the person does not receive a criminal record[4].

The main grounds on which the court may release a person from criminal liability include[5]:

---

[1] Spetsialni vydy zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti // Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia. U 20 t. T. 17. Kryminalne pravo / V. Ya. Tatsii (vidp. red.) ta in. — 2017. — S. 895. — ISBN 978-966-937-261-1.

[2] Zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti // Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia. U 20 t. T. 17. Kryminalne pravo / V. Ya. Tatsii (vidp. red.) ta in. — 2017. — S. 255. — ISBN 978-966-937-261-1.

[3] Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy «Pro praktyku zastosuvannia sudamy Ukrainy zakonodavstva pro zvilnennia osoby vid kryminalnoi vidpovidalnosti» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05#Text

[4] Shynkarov Yu. Shchodo okremykh pytan zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti osib, yaki vchynyly koruptsiini zlochyny [Elektronnyi resurs] / Yurii Shynkarov // Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody. – 2016. – Rezhym dostupu do resursu: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpkhnpu_pravo_2016_25_14.pdf.

[5] Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2001. – № 25-26. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

– Effective repentance (Article 45 of the CC) - a person who for the first time committed a minor crime or a negligent crime of medium gravity, except for corruption crimes, is released from criminal liability, if he sincerely repented after the crime, actively promoted the crime and fully reimbursed losses or repaired the damage.

– Reconciliation of the perpetrator with the victim according to (Article 46 of the CC) - a person who first committed a minor crime or negligent crime of medium gravity, except for corruption crimes is released from criminal liability if he reconciled with the victim and reimbursed harm.

– Transfer of a person on bail (Article 47 of the CC) - in its resolutions the Criminal Court of Cassation indicated that one of the mandatory conditions for the release of the accused from criminal liability under Art. 47 of the Criminal Code of Ukraine is the commission of a crime of small or medium gravity, except for corruption crimes, for the first time.

– Change of circumstances (Article 48 of the CC) - in particular, one of the grounds outlined in Article 48 of the CC is an exemption from criminal liability in connection with the court's recognition of the fact that at the time of the criminal proceedings the act has lost its social danger or this person has ceased to be socially dangerous. A person who has committed a crime of minor or medium gravity for the first time, other than corruption crimes, may be released from criminal liability if it is recognized that at the time of the criminal proceedings the act lost public danger or ceased to be socially dangerous. It is these articles that contain the necessary preconditions under which individuals who committed corruption crimes could be exempted from criminal responsibility.

– Expiration of the statute of limitations, following p. 2 of Art. 49 of the CC, the statute of limitations is suspended if the person who committed the crime evaded the pre-trial investigation or court. In these cases, the statute of limitations is restored from the date of appearance of the person with a confession or his detention. Evasion from investigation or court because of provisions of p. 2 Art. 49 of the CC should be understood as any intentional acts committed by a person to avoid criminal liability for a crime that forces law enforcement agencies to take measures to search for and detain the offender (failure to appear without good reason when summoned to the investigator or court, failure to comply with conditions of precautionary measures, change of identity documents, change of appearance, transition to an illegal position, imitation of one's death, etc.).

Yes, for the first time a crime of minor gravity or negligence a crime of medium gravity is a prerequisite for exemption from criminal responsibility in connection with: effective repentance (Article 45 of the CC), reconciliation guilty with the victim (Article 46 of the CC). – p. 1 of Art. 210 of the CC, Art. 354 of the CC, p. 1, Art. 368-2 CC, p. 1 of Art. 368-3 of the CC, p. 1 of Art. 368-4 of the CC, p. 1 of Art. 369-2 CC. In this case, in all cases, without exception, the precondition is

the commission of a crime of minor gravity (of course, provided they are committed for the first time). There are no careless medium gravity crimes among corruption crimes.

The first commission of a crime of minor or medium gravity is a prerequisite for release in connection with the transfer of a person on bail (Article 47 of the CC), due to a change of circumstances (Article 48). – p. 2 of Art. 191, p. 2 of Art. 320, art. 357, p. 1 Art. 210 of the CC, Art. 354, p. 1 of Art. 364, p. 1 of Art. 364-1 of the CC, p. 1, Article 2. 365-2 of the CC, p. 1 Art. 368 of the CC, p. 1, Article 2. 368-2, p. 1–3 of Art. 368-3, p. 1–3 of Art. 368-4, p. 2 of Art. 369, p. 1, 2 Art. 369-2 CC. In this case, the precondition could also be in the commission of such crimes for the first time.

Analyzing the types of grounds for exemption from criminal liability, Y.V. Baulin notes that depending on whether the court has the right or obligation to release a person from criminal liability, there are two types of such exemption: mandatory (obligatory) and discretionary (optional). Discretionary is the exemption provided for in Art. 47 of the CC (bail), Art. 48 of the CC Ukraine (change of circumstances) and p. 1 of Art. 97 of the CC (exemption from criminal liability of minors with the use of coercive measures of an educational nature)[1].

For a clearer understanding of what needs to be released, we consider it appropriate to determine exactly when criminal liability occurs. Thus, scientists identify the following stages of criminal liability: 1) the emergence of criminal liability; 2) criminal prosecution; 3) the onset of criminal liability; 4) termination of criminal liability. Thus, the person who committed the crime can be released from criminal liability, but only until it occurs[2].

Exemption from criminal liability is the closure of criminal proceedings by a court decision (paragraph 1, p. 2 of Article 284 of the PCU), however, the termination of criminal proceedings in connection with the release of a person from criminal liability is not allowed, criminal proceedings continue in a general manner, according to PCU (Part 7 of Article 284 of the PCU)[3].

The procedure for exemption from criminal liability is established by the PCU of Ukraine: Art. 285. General provisions of criminal proceedings during the release of a person from criminal liability; Art. 286. Procedure for exemption from criminal

---

[1] Tytarenko D. Osoblyvosti zakhystu u spravakh pro koruptsiini zlochyny [Elektronnyi resurs] / Dmytro Tytarenko // Liha Zakon. – 2018. – Rezhym dostupu do resursu: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/182538_osoblivost-zakhistu-u-spravakh-pro-koruptsyn-zlochini.

[2] Vozniuk A. Spetsialni vydy zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti uchasnykiv orhanizovanykh zlochynnykh obiednan [Elektronnyi resurs] / Andrii Vozniuk // Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy. – 2015. – Rezhym dostupu do resursu: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/1683/1/Monografia.pdf.

[3] Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy, Zakon, Kodeks vid 13.04.2012 № 4651-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, st. 88. – Rezhym dostupu: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

liability; Art. 287. Petition of the prosecutor for release from criminal liability; Art. 288. Consideration of the issue of exemption from criminal liability; Art. 289. Resumption of proceedings in case of refusal of suretyship[1].

We have already clarified that release from criminal liability is possible only before its occurrence, and after the onset of criminal liability, only release from punishment or change of the court decision is possible by filing an appeal or by writing an application for review of the court decision. According to Art. 462 Requirements for the application for review of the court decision on newly discovered or exceptional circumstances of the PCU, the person when filing such an application must indicate the reasons that may affect the change of the court decision and has the right to attach documents or copies of documents relevant to criminal proceedings and were not known at the time of the judgment.

7.3. Practical application of special exemptions from criminal liability for corruption offenses

As for the practical application of special exemptions from criminal liability for corruption offenses, according to a study conducted by the Ukrainian Center for Public Data in partnership with the Center for Democracy and the Rule of Law, over the past 5 years, half of the corruption cases have been fined. 10% of cases are real terms of imprisonment. In 24% of cases, the accused were released from punishment (acquittal, effective repentance, bail, etc.). The study covers more than 36 thousand court decisions for 2014-2018 from open data of the Unified State Register of Court Decisions. Analysts performed morphological analysis of the texts of court decisions under Articles 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2 of the CC and turned them into an array of data. The study aimed to find out how much court decisions have changed as a result of judicial reform. "The number of decisions that result in fines is steadily growing, and the number of cases of imprisonment is decreasing. "Effective repentance" is most common in cases of declaring inaccurate information. Under the article "abuse of influence" and "acceptance of an offer, promise or receipt of improper benefit", the number of fines increases[2].

In most cases, the consideration of corruption cases in general courts was too protracted, so the idea arose to create a specialized High Anti-Corruption Court (HACC). During their tenure, the HACC judges handed down only three sentences. The first sentence was passed at the end of October 2019 - failure to submit an electronic declaration, a fine of 51 thousand UAH with deprivation of the right to

[1] Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2001. – № 25-26. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

[2] Spetsialni vydy zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti // Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia. U 20 t. T. 17. Kryminalne pravo / V. Ya. Tatsii (vidp. red.) ta in. — 2017. — S. 895. — ISBN 978-966-937-261-1.

hold public office (except for elected) during the year. The second sentence - the accused under an agreement with the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office - imprisonment for a term of 4 years without deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities and without confiscation of property. At the same time, the accused was released from imprisonment with a probation period of 2 years. The third sentence - did not indicate in the annual declarations of its financial obligations for 52 million UAH, real estate abroad worth 2.32 million Swiss francs and the presence of a private enterprise with a share in the authorized capital of 98.2% (over 467 thousand UAH). In this case, the sentence was also agreed in advance between the prosecutor and the accused, and there was no full trial. It is also worth mentioning the closure of cases under the statute of limitations. Thus, in 2020, three were closed due to the expiration of the statute of limitations, and the first case of closing the case by the HACC due to the expiration of the period took place in December 2019. Also, on April 2, 2020, the panel of judges of the HACC granted the request of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office and closed another criminal case due to the recognition of an unconstitutional article, which provided for criminal liability for illicit enrichment. In general, the same situation is observed in courts of general jurisdiction[1].

During 2014-2018, the number of final decisions increased. "Most final decisions - under Article 368," making an offer, promise or receiving an improper benefit by an official ", least of all - under the article" illegal enrichment "- it has only 2 final decisions."

At the same time, 2 decisions for illegal enrichment are the verdicts for 2014, in cases that were opened under the old version of the article from 2011. So in 2020 the Constitutional Court of Ukraine canceled this

The most common amounts of fines for corruption crimes are 8,500 hryvnias, 17,000 hryvnias and 25,500 hryvnias. Analysts did not find a correlation between the amount of illegal benefit and the amount of the fine. Part of the reason is that on a certain charge a judge can’t impose an amount greater or less than the statutory amount[2].

After analyzing the body of theoretical materials on the issue of exemption from criminal liability for corruption crimes and comparing it with practical data obtained during court hearings, we came to the conclusion that at present the legislation complies with the norms of protection of human rights and freedoms. Anti-corruption legislation, as well as the anti-corruption sphere of life of

[1] Valko V. Antykoruptsiinyi sud: tempy sudovoho rozghliadu i vyroky [Elektronnyi resurs] / Vadym Valko // Ukrainska pravda. – 2020. – Rezhym dostupu do resursu: https://www.pravda.com.ua/columns/2020/04/10/7247364/.

[2] U 50% sprav shchodo koruptsii pryznacheni pokarannia – shtrafy, u 10% – realni stroky pozbavlennia voli – doslidzhennia [Elektronnyi resurs] // Pres-tsentr UKMTs. – 2019. – Rezhym dostupu do resursu: https://uacrisis.org/uk/71921-court-decisions-in-corruption-related-cases.

Ukrainians, continue to develop and needs to improve the effectiveness of the institutional mechanism for preventing corruption.

References:

1. *Civil Law Convention on Corruption [Elektronnyi resurs] // Council of Europe. – 1999. – Rezhym dostupu do resursu: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174.*
2. *Criminal Law Convention on Corruption [Elektronnyi resurs] // Council of Europe. – 1999. – Rezhym dostupu do resursu: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173.*
3. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2001. – № 25-26. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14*
4. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy, Zakon, Kodeks vid 13.04.2012 № 4651-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, st. 88. – Rezhym dostupu: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text*
5. *Valko V. Antykoruptsiinyi sud: tempy sudovoho rozghliadu i vyroky [Elektronnyi resurs] / Vadym Valko // Ukrainska pravda. – 2020. – Rezhym dostupu do resursu: https://www.pravda.com.ua/columns/2020/04/10/7247364/.*
6. *Vozniuk A. Spetsialni vydy zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti uchasnykiv orhanizovanykh zlochynnykh obiednan [Elektronnyi resurs] / Andrii Vozniuk // Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy. – 2015. – Rezhym dostupu do resursu: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/1683/1/Monografia.pdf.*
7. *Zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti // Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia. U 20 t. T. 17. Kryminalne pravo / V. Ya. Tatsii (vidp. red.) ta in. — 2017. — S. 255. — ISBN 978-966-937-261-1.*
8. *Zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti // Yurydychna entsyklopediia : [u 6 t.] / red. kol. Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) [ta in.] — K. : Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, 1998. — T. 2 : D — Y. — 744 s. — ISBN 966-7492-00-8.*
9. *Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy «Pro praktyku zastosuvannia sudamy Ukrainy zakonodavstva pro zvilnennia osoby vid kryminalnoi vidpovidalnosti» - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05#Text*
10. *Shynkarov Yu. Shchodo okremykh pytan zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti osib, yaki vchynyly koruptsiini zlochyny [Elektronnyi resurs] / Yurii Shynkarov // Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody. – 2016. – Rezhym dostupu do resursu: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpkhnpu_pravo_2016_25_14.pdf.*
11. *Spetsialni vydy zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti // Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia. U 20 t. T. 17. Kryminalne pravo / V. Ya. Tatsii (vidp. red.) ta in. — 2017. — S. 895. — ISBN 978-966-937-261-1.*
12. *Tytarenko D. Osoblyvosti zakhystu u spravakh pro koruptsiini zlochyny [Elektronnyi resurs] / Dmytro Tytarenko // Liha Zakon. – 2018. – Rezhym dostupu do resursu: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/182538_osoblivost-zakhistu-u-spravakh-pro-koruptsyn-zlochini.*
13. *U 50% sprav shchodo koruptsii pryznacheni pokarannia – shtrafy, u 10% – realni stroky pozbavlennia voli – doslidzhennia [Elektronnyi resurs] // Pres-tsentr UKMTs. – 2019. – Rezhym dostupu do resursu: https://uacrisis.org/uk/71921-court-decisions-in-corruption-related-cases.*

РОЗДІЛ VIII Юридична відповідальність військовослужбовців в умовах збройного конфлікту: теоретико-методологічні аспекти

СЕВЕРІНОВА Олександра Борисівна
кандидат політичних наук, доцент
Донецького юридичного інституту МВС України
https://orcid.org/0000-0003-3013-9815

8.1. Поняття та особливості сучасних збройних конфліктів
8.2. Теоретичні засади юридичної відповідальності військовослужбовців
8.3. Місце та роль міжнародного гуманітарного права у забезпеченні правомірної поведінки військовослужбовців в умовах збройних конфліктів.

Legal responsibility of servicemen in the conditions of armed conflict: theoretical and methodological aspects

Candidate of political sciences O. B. Severinova
Associated Professor of Donetsk Law Institute
of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Юридическая ответственность военнослужащих в условиях вооруженного конфликта: теоретико-методологические аспекты

Кандидат политических наук А. Б. Северинова
доцент Донецкого юридического института МВД Украины

Ключові слова: збройний конфлікт, агресія, юридична відповідальність, військовослужбовці, міжнародне гуманітарне право.

Keywords: armed conflict, aggression, legal responsibility, servicemen, international humanitarian law.

***Ключевые слова*:** вооруженный конфликт, агрессия, юридическая ответственность, военнослужащие, международное гуманитарное право.

АНОТАЦІЯ

У дослідженні проаналізовано теоретико-методологічні засади юридичної відповідальності військовослужбовців під час збройних конфліктів.

Класифіковано та проведена типізація збройних конфліктів за різними ознаками, в тому числі за ознакою еволюційного характеру (чотири покоління війн). Зроблено висновок, що в XXI столітті збройні конфлікти мають цілу низку принципово нових ознак (неконвенційність, нелінійність, іррегулярність, асиметричність та невійськовий характер), що відрізняє їх від збройних протистоянь попередніх епох та дозволяє віднести до війн четвертого покоління.

В ході аналізу були охарактеризовані наступні близькі за значенням терміни: «війна», «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт», та визначені схожість, тотожність або змістовні розбіжності між ними, що має значення для правильної юридичної кваліфікації військових злочинів.

SUMMARY

The study analyzes the theoretical and methodological principles of legal liability of servicemen during armed conflicts.

The typification of armed conflicts is classified and carried out on various grounds, including on the basis of evolutionary nature (four generations of wars). It is concluded that in the XXI century armed conflicts have a number of fundamentally new features (unconventionality, nonlinearity, irregularity, asymmetry and non-military nature), which distinguishes them from the armed confrontations of previous epochs and can be attributed to the fourth generation wars.

The analysis described the following similar terms: "war", "military conflict", "armed conflict" and identified similarities, identities or substantive differences between them, which is important for the correct legal classification of war crimes.

АННОТАЦИЯ

В исследовании проанализированы теоретико-методологические основы юридической ответственности военнослужащих во время вооруженных конфликтов.

Классифицированы и проведена типизация вооруженных конфликтов по различным признакам, в том числе по признаку эволюционного характера (четыре поколения войн). Сделан вывод, что в XXI веке вооруженные конфликты имеют целый ряд принципиально новых признаков (неконвенционность, нелинейность, иррегулярность, асимметричность и невоенный характер), что отличает их от вооруженных противостояний предыдущих эпох и позволяет отнести к войнам четвертого поколения.

В ходе анализа были охарактеризованы следующие близкие по значению термины: «война», «военный конфликт», «вооруженный конфликт», и определены сходство, тождество или содержательные расхождения между ними, что имеет значение для правильной юридической квалификации военных преступлений.

8.1. Поняття та особливості сучасних збройних конфліктів

Зважаючи на велику кількість збройних конфліктів у минулому та їх небезпечний характер сьогодні, необхідний всебічний аналіз таких складних та водночас мінливих соціально-політичних феноменів.

Що стосується теорії «гібридної війни» як війни четвертого покоління, то цей термін вперше виник у США. Термін «гібрид» має первісно біологічне значення – зрощування двох чи більше різних організмів. У сучасному світі «він набув нового змістовного наповнення в інших науках, як ми встановили, сьогодні має ще й інноваційний компонент стосовно війни як політичного явища. Йдеться про «зрощення» стану «озброєного миру», політики «ні війни, ні миру», використання м'яких та жорстких засобів у міжнародних справах, поєднання стратегій силового тиску та «непрямих дій», особливо через засоби «інформаційної війни», «зомбування» населення через одержавлені ЗМІ тощо»[1].

У термінологічних словниках можна зустріти наступне визначення терміну «гібридна війна» – це «війна, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які звичайно досягаються звичайною війною»[2].

Взагалі термін «гібридна війна» став популярним завдяки Ф. Гофману, який дає таке її визначення: «Гібридні війни поєднують у собі цілу низку різних режимів ведення війни, включаючи звичайні можливості, іррегулярну тактику і формування, терористичні акти, зокрема, невибіркове насильство і примушення, кримінальний безлад»[3].

Для характеристики збройних протистоянь найчастіше використовують наступні терміни: «війна», «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт». Тож пропонуємо визначитися з дефініцією цих понять, їх основними ознаками, відмінностями.

Історично першим був термін «війна», але і він по-різному трактувався вченими. Так, Гуго Гроцій зазначав, що війна є змагання силою, виключно тільки збройне зіткнення держав[4]. Військовий теоретик Карл Клаузевіц вважав, що війна є продовженням політики іншими, насильницькими засобами[5]. Англійський вчений Л. Оппенгейм слушно відмічав, що «війна є зіткнення між

---

[1] Цюрупа М. Українська військово-гуманітарна традиція та її прояв у збройній боротьбі за суверенітет і територіальну цілісність України (контекст подій в зоні проведення АТО). Українознавчий альманах КНУ ім. Тараса Шевченка. 2015. № 18. С. 45-47.

[2] Політологічний енциклопедичний словник. Уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015. 816 с. С. 83.

[3] Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid War. Arlington, 2007. 72 p. P. 14.

[4] Гроций Г. О праве войны и мира. Москва, 1994. 868 с. С. 68.

[5] Ермишин О. Афоризмы. Золотой фонд мудрости. Москва, 2006. 1695 с. С. 1060.

двома або більшою кількістю держав, здійснюване за допомогою застосування їх збройних сил, в цілях подолання один одного і примусу переможеного прийняти умови миру, бажані переможцю» [8, с. 230][1].

Взагалі у науковому середовищі простежуються два діаметрально різних підходи щодо поняття війни. Прибічники першого підходу визнавали її закономірним, природним феноменом, яке є необхідним для суспільства (Геракліт, Платон, Аристотель, А. Августин, Ф. Аквінський, Г. Гегель, К. Клаузевіц, Ф. Ніцше). Інші вважали війну руйнівною силою, яка є неприпустимою та відповідно шукали шляхи для запобігання їм, або, принаймні, обмеження (І. Бентам, К. Маркс, П. Дюбуа).

Слід зазначити, що у перших міжнародно-правових актах, які закріплюють принципи міжнародного гуманітарного права, використовується саме термін «війна». Так, наприклад, у Гаазьких конвенціях 1907 року йдеться про застосування правових норм «на випадок війни». У деяких з цих конвенцій у самих назвах використовується термін «війна»: IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі, V Конвенція про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у випадку війни на суходолі, IX Конвенція про бомбардування морськими силами під час війни, X Конвенція про застосування до морської війни засад Женевської конвенції, XI Конвенція про деякі обмеження в користуванні правом захвату в морській війні, XIII Конвенція про права та обов'язки нейтральних держав у випадку морської війни. Ще одним прикладом є Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 року, який також оперує терміном «війна».

Політичний енциклопедичний словник визначає термін «війна» як збройну боротьбу між державами (їх коаліціями) або соціальними, етнічними та іншими спільнотами; засіб боротьби за світову гегемонію та захист національним інтересів[2]. Політологічний довідник, у свою чергу, дає таке тлумачення терміну «війна» – соціальне явище, одна з форм розв'язання суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, а також національних, релігійних, територіальних та інших протиріч між державами, народами, націями, класами і соціальними групами насильницькими засобами[3].

Що стосується визначення досліджуваних термінів у національному законодавстві, то у кримінальному праві України термін «воєнний конфлікт» вживається поряд з терміном «агресивна війна», які не є тотожними та відрізняються масштабністю. І згідно з цим більш масштабним є саме агресивна війна. При цьому сам термін «воєнний конфлікт» ототожнюється з

[1] Оппенгейм Л. Международное право. Том I: Мир. Полутом 1. Перевод с 6-го английского издания, доп. Лаутерпахтом Г. под ред. Крылова С. Б. Москва, 1948. 408 с. С. 230.

[2] Політологічний енциклопедичний словник. Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (ред.) та ін. Київ, 2004. 735 с. С. 79.

[3] Обушний М. І., Коваленко А. А., Ткач О. І. Політологія: довідник. Київ, 2004. 599 с. С. 76.

терміном «збройний конфлікт», що є неприпустимим. Тож українське законодавство на сьогодні не вирізняється логічністю та системністю у використанні термінології та відповідно потребує змін.

Таким чином, вважаємо, що терміни «війна» та «воєнний конфлікт» є синонімічними поняттями, про що свідчить їх змістовна тотожність.

Найбільшої уваги заслуговує термін «збройний конфлікт», який вже згадувався вище. У Женевських конвенціях 1949 р. поряд з терміном «війна» використовують вираз «міжнародний збройний конфлікт» і «неміжнародний збройний конфлікт». У зв'язку зі зміною підходу до розуміння терміну «війна», його неспроможністю охопити різні види збройних протистоянь, що не підпадають під поняття війни, в другій половині XX століття відбувається відмова від терміну «війна» в його первісному розумінні. Замість нього починають використовувати термін «збройний конфлікт». І дуже часто термін «збройний конфлікт» використовують як синоніми з поняттям «воєнний конфлікт», який, як ми визначились, є тотожним поняттю «війна».

На наш погляд, під збройним конфліктом у сучасних умовах слід розуміти будь-яке збройне зіткнення противників, незалежно від того, чи носить воно політичний, інформаційний, економічний, релігійний характер, чи має локалізований чи міжнародний характер. Таким чином, вбачаємо відмінність між термінами «війна», «воєнний конфлікт» та «збройний конфлікт», яка полягає у тому, що останнє поняття змістовно є набагато ширше попередніх двох. Це полягає у тому, що збройний конфлікт включає в себе протистояння на політичному, економічному, інформаційному, релігійному фронтах, а також включає зіткнення збройних сил противників у фізичному вимірі. Що стосується понять «війна», «воєнний конфлікт», то вони характеризують лише протистоянням на полі бою в прямому сенсі. І тільки такі словосполучення, як «політична війна», «інформаційна війна», «економічна війна», «релігійна війна» у своїй сукупності будуть змістовно співпадати з терміном «збройний конфлікт».

8.2. Теоретичні засади юридичної відповідальності військовослужбовців

Колективне насилля у формі війни завжди супроводжувало соціально-політичні відносини на міжнародній арені. Сьогодні в міжнародному праві закріплений загальновизнаний принцип незастосування сили, що має імперативний характер (jus cogens). Проте, як відомо, міжнародному співтовариству все ще не вдалося уникнути збройних конфліктів. На початку XXI століття такі конфлікти представляють дуже велику небезпеку для всього населення земної кулі. Сьогодні такі протистояння мають назву війн четвертого покоління, які включають в себе у тому числі так звані «гібридні» збройні конфлікти.

Дійсно, у зв'язку з наявністю нових потужних видів зброї (економічної, політичної, інформаційної, культурної та зброї масового знищення), які є небезпечними, як для самого агресора, так і для всього світу; бажання агресора применшити свою роль у розв'язанні конфліктів задля уникнення санкцій з боку інших країн та міжнародних організацій, а також для недопущення втрати свого авторитету та позицій на світовій арені; намагання країн-агресорів встановити свій контроль над об'єктами агресії (в тому числі – інтегрувати їх до своїх політичних, економічних та безпекових систем) без надмірних для них збитків відбувається трансформація методів та засобів ведення війни. Сьогодні класичне розуміння терміну «зброя» відійшло в минуле. Під зброєю розуміємо не тільки сукупність технічних пристроїв, що використовуються для ураження живої сили противника, його техніки та споруджень, а й інформаційний, економічний, політичний вплив, засоби якого справедливо вважають відповідною зброєю.

У сучасних збройних конфліктах держави-агресори зазвичай використовують так звані «гібридні засоби ведення війни», які включають в себе окрім протистояння на полі бою в класичному розумінні, протистояння на економічному, інформаційному, політичному й культурному фронтах. Поява цих новітніх видів зброї потребує вивчення сутності «гібридного» протистояння: використовуваних засобів, методів та тактик, мети ураження тим чи іншим засобом задля стримування держав-агресорів, а також протидії їм, що має важливе теоретико-методологічне значення і для визначення форм, видів та порядку притягнення до різних видів юридичної відповідальності військовослужбовців, винних у порушенні правових норм про способи та методи ведення війни.

Збройні конфлікти різноманітного характеру є одвічними супутниками людства. Не дивлячись на те, що галузь сучасного міжнародного права, яка регулює відносини у період збройних конфліктів між державами, у своєму нинішньому вигляді сформувалася зовсім нещодавно, вона має давню історію. Її історичні витоки лежать дуже глибоко, адже закони і звичаї війни почали формуватися ще в Стародавні часи, а потім вже й в Середньовіччі.

Майже у всіх стародавніх державах існували правила, які обмежують завдання шкоди супротивнику, забезпечують захист певним верствам населення (діти, старі, полонені, роззброєні), а також заборони вбивати цивільне населення сторони супротивника. Існували певні домовленості воюючих сторін щодо збереження життя взятих у полон солдат, правила поводження з ними та обміну полоненими. Окрім цих правил, дуже поширеними були заборони щодо використання певних способів ведення військових дій та видів озброєння.

Так, за законами Ману (близько II ст. до н.е. – I ст. н.е.) уважалося неприпустимим під час війни вбивати старих, дітей і жінок, а також парламентарів, осіб, котрі здалися в полон, і поранених. Не підлягали

захопленню та знищенню храми й інші культові спорудження і їхні хоронителі. Однак ці правила часто порушувалися. Закони, що забезпечують захист певних категорій осіб, можна знайти історії персів, греків і римлян, у Стародавньому Китаї, в Африці та християнських державах. Не менш важливі і значимі давньоіндійські письмові джерела. Епос «Махабхарата» (друга половина II ст. до н.е.) набагато обігнав свій час: воїнам заборонялося вбивати ворогів, що втратили силу, і тих, хто здається. Після видужання пропонувалося відправляти на батьківщину військовополонених[1].

Більш сучасний вигляд правила ведення збройних конфліктів набули в указах, які видавали правителі своїм військам. У таких указах містилися правила поводження з противниками. Окрім управительських указів існували також і двосторонні договори між ворогуючими сторонами. У подальшому практика застосування таких правил поведінки перетворилася на основаних на звичаї правил ведення війни. При цьому такі норми підлягали дотриманню ворогуючими сторонами навіть у випадку відсутності двосторонньої угоди між воюючими чи односторонніх актів – указів.

Заслуговують уваги праці різних вчених з приводу правил ведення збройних конфліктів, які зробили значний внесок в розвиток та становлення звичаєвого права війни. Так, Гуго Гроцій у своїй праці «Про право війни та миру» зазначав, що потрібне «зм'якшення» права війни, а також виступав проти такого способу ведення війни, як спустошення земель країни. У своїй роботі автор закликає до миролюбства та сумлінності[2].

Вагомий внесок у формування права війни внесли і філософи, яких завжди хвилювали причини військових зіткнень та їхні жахливі наслідки. Так, французький філософ Жан-Жак Руссо у своїй роботі «Про суспільний договір» відзначав, що: «Війна – це не відносини між людьми, але між державами, і люди стають ворогами випадково, не як людські істоти і навіть не як громадяни, а як солдати; не як жителі своєї країни, а як її захисники». Далі, аналізуючи цілі війни, він писав: «Якщо мета війни – знищення ворожої держави, то інша сторона має право винищувати її захисників, поки вони тримають у руках зброю, але як тільки вони кидають її і здаються, – вони перестають бути ворогами або інструментом у руках ворогів і знову стають просто людьми, чиї життя не дозволено нікому віднімати».

І. Кант у своїх працях закликав до миру, засуджував війни у будь-якому їх прояві, а також мріяв про загальний і вічний мир.

---

[1] Жаровська І. М. Історія виникнення і розвитку міжнародного гуманітарного права. *Науковий вісник Херсонського державного університету, серія: Юридичні науки*. 2015. № 1. Том 1. С. 12-14. С. 12.

[2] Гроций Г. О праве войны и мира. Москва, 1994. 868 с. С. 134.

Подальший розвиток права збройних конфліктів продовжувався у XIV-XV ст. в рамках європейської політичної думки. Саме в цей період були створені перші проекти миру на об'єднання європейських держав.

Перший такий проект належав французькому дипломату П. Дюбуа, який був радником Філіпа IV Красивого. У своїй роботі «Про припинення воєн та суперечок у королівстві Франція» 1300 року автор закликав припинити міжусобну війну французьких феодалів. Згодом вийшов найбільш відомий його трактат «Про повернення Святої Землі» (1306-1307 рр.), у якому він зазначав, що війна в Європі є постійним явищем і саме це послаблює її перед зовнішніми ворогами. Автор стверджував, що необхідною умовою задля успішності хрестових походів є встановлення і підтримання миру між європейськими християнськими державами. «У кого є бажання воювати, – підкреслювалося у проекті, – той повинен воювати проти ворогів християнської віри і святих місць господніх на Святій землі, але не проти братів своїх під загрозою тілесної та духовної загибелі».

Другий проект належав польському королю Іржи Подебраду, який з'явився на початку XV ст., тобто через сто років після виходу попереднього проекту. Ідеї польського короля співпадали з тими ідеями, які були запропоновані П. Дюбуа. Він також закликав створити союз країн, які повинні були дати згоду не застосовувати зброю один проти одного, а також не дозволяти, щоб треті країни це робили.

Наступний етап становлення права збройних конфліктів ознаменувався укладанням міжнародних договорів. Що стосується укладання договорів про правила ведення війни, то цей процес розпочався тільки з другої половини XIX сторіччя. Так, у 1856 році в Парижі була підписана Декларація про правила ведення морської війни, що скасовувала піратство і встановлювала недоторканність нейтральних вантажів та правила морської блокади. Згодом, у 1868 році, у Санкт-Петербурзі була прийнята Декларація про заборону використання вибухових та запалювальних куль, яка заборонила використання в арміях європейських країн снарядів, які при вазі менше ніж 400 грамів мають властивість вибухати або споряджені ударним або запалювальним складом. Цей документ має виняткове значення, адже декларація заборонила застосування нового на той час виду зброї, яка завдавала надмірні страждання військовим, а також визначала необхідність пошуку шляхів гуманізації права війни.

Але деякі вчені вважають, що виклад історії сучасного міжнародного гуманітарного права заведено починати з 24 червня 1859 року, коли під селищем Сольферіно в Північній Італії відбулася найбільша в Другій війні за незалежність Італії битва між військами франко-сардинського альянсу та австрійською армією. Гуманітарні наслідки цієї битви були жахливими: на полі бою, а також у розташованих поблизу населених пунктах залишилися кілька десятків тисяч поранених та загиблих солдатів з обох сторін. Свідком цих

подій став женевський комерсант Жан Анрі Дюнан, який, вражений стражданнями поранених, покинутих без медичної допомоги на полі бою, намагався разом із місцевими мешканцями організувати надання допомоги всім, хто мав у ній потребу. На основі своїх вражень Дюнан 1862 року опублікував книгу «Спогади про Сольферіно».

В цій роботі було сформульовано дві основні пропозиції автора: укласти юридично обов'язкову конвенцію, що надаватиме захист пораненим у діючих арміях, та створити національні товариства, які в мирний час підготують персонал та матеріальні ресурси для надання допомоги пораненим і хворим під час війни, підтримуючи зусилля військових санітарних служб[1].

Після цих подій у 1863 році Дюнан заснував Міжнародний комітет допомоги пораненим, який 1876 р. отримав іншу назву – «Міжнародний Комітет Червоного Хреста». І саме за допомогою і під егідою Міжнародного Комітету Червоного Хреста вдалося переконати швейцарський уряд провести дипломатичні конференції. На першій конференції в 1863 році були обговорені та проаналізовані пропозиції Жан Анрі Дюнана, які він виклав у своїй роботі «Спогади про Сольферіно», а вже на другій, у серпні 1864 року, в якій взяли участь представники 16 держав, було прийнято Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених у діючих арміях.

Ця Конвенція складалася лише з 10 статей, які у свою чергу регулювали поводження з пораненими та хворими у діючих арміях. Але, не зважаючи на невелику кількість норм, цей міжнародно-правовий документ відіграв дуже важливу та значущу роль в історії міжнародного права – став частиною напряму кодифікації сучасного міжнародного права.

Згодом ця Конвенція переглядалася та доповнювалася новими нормами з урахуванням останніх подій збройних конфліктів. Так, Женевська конвенція переглядалася у 1906, 1929, 1949 роках, результат якого було забезпечення захисту іншим категоріям осіб: пораненим, хворим та особам, які зазнали корабельну аварію, військовополоненим, цивільним особам. На 1949 рік Женевські конвенції складалися з чотирьох міжнародних договорів: Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях, Конвенції про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що потерпіли в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі, Конвенції про поводження з військовополоненими та Конвенції про захист цивільного населення під час війни.

У 1925 році був прийнятий Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів. Однак, згідно з цим Протоколом було заборонено

[1] Гнатовський М. М., Короткий Т. Р., Хендель Н. В. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів. 2-ге вид., доповн. Одеса, 2015. 92 с. С. 9-10.

тільки використання хімічної та бактеріологічної зброї, про виробництво, зберігання чи передачу в цьому документі не йшлося.

Окрім цього в 1977 році до Женевських конвенцій 1949 року були прийняті два Додаткових протоколи: Протокол I, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, та Протокол II, що стосується жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. У 2005 році був прийнятий III Додатковий протокол, який стосувався введення додаткової відмітної емблеми у вигляді Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

Цей напрям у сучасному міжнародному гуманітарному праві отримав назву «право Женеви».

Іншим напрямком формування та розвитку міжнародного гуманітарного права стало так зване «Гаазьке право». Деякі вчені відносять до цього напряму такі перші міжнародні угоди як Паризька декларація про правила ведення морської війни 1856 року та Санкт-Петербурзька декларація про заборону використання вибухових та запалювальних куль 1868 року.

Також важливе значення мала Брюссельська конференція, яка проводилася в 1874 році. Результатом цієї конференції став проект Конвенції про закони та звичаї сухопутної війни, завданням якої було встановити деякі обов’язкові правила ведення війни й тим самим обмежити принесені війною лиха. Ця Конвенція спиралася на засади, які містилися в Петербурзькій конвенції 1869 року. В проекті Конвенції передбачалася детальна регламентація прав воюючих сторін, порядок відносин між ними, а також вирішення питання щодо репресалій. Незважаючи на перспективний характер цього документу, представники більшості держав-учасниць Брюссельської конференції відмовилися підтримати цей проект. В результаті конференція прийняла даний проект у вигляді Брюссельської декларації, тобто документа, який носив лише рекомендаційний характер. Але в подальшою деякі з положень цієї декларації лягли в основу Гаазьких конвенцій.

Іншими міжнародно-правовими актами цього напряму є договори, які стали результатом мирних конференцій, що проводились в Нідерландах у 1899 та 1907 роках. Такі документи отримали назву Гаазьких конвенцій та декларацій. На конференціях обговорювалися допустимі засоби і методи ведення війни, забезпечення дотримання прав людини під час збройних конфліктів та обмеження використання певних видів озброєння воюючими сторонами.

Так, за результатом першої Гаазької конференції 1899 року були прийняті три конвенції: про мирне розв’язання міжнародних зіткнень; про закони та звичаї сухопутної війни; про застосування до морської війни принципів Женевської конвенції 1864 року. Окрім конвенцій були також прийняті три декларації: про заборону на п’ятирічний термін метання снарядів та вибухових речовин з повітряних куль чи за допомогою інших подібних способів; про невикористання снарядів, що мають єдиним призначенням розповсюджувати

задушливі чи шкідливі гази; про невикористання куль, що легко розвертаються чи сплющуються в людському тілі.

На другій Гаазькій конференції, яка проходила у 1907 році, було прийнято тринадцять конвенцій: про мирне розв'язання міжнародних сутичок; про обмеження випадків застосування сили під час стягнення за договірними борговими зобов'язаннями; про початок воєнних дій; про закони та звичаї сухопутної війни; про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни; про положення ворожих торговельних судів у разі початку військових дій: про перетворення торговельних суден на військові судна; про постановку підводних мін, що автоматично вибухають від торкання; про бомбардування морськими силами під час війни; про застосування до морської війни засад Женевської конвенції (в подальшому ця конвенція була замінена Женевською конвенцією 1949 року); про деякі обмеження в користуванні правом захоплення у морській війні; про заснування Міжнародної призової палати (ця конвенція так і не набрала чинності); про права та обов'язки нейтральних держав у разі морської війни. Також на другій конференції було ухвалено одну декларацію про заборону метання снарядів та вибухових речовин з повітряних куль.

Можна констатувати, що ці конвенції стали важливим кроком у виробленні кодексу поведінки воюючих сторін. Історичне значення цих міжнародних актів полягає у тому, що вони містять у собі чисельні та детальні положення, котрі відображають най значущі тенденції розвитку права збройних конфліктів у контексті реалізації положень власне міжнародного гуманітарного права. Адже в Гаазьких конвенціях та деклараціях вперше був закріплений інститут оголошення війни, згідно з яким воєнні дії між державами не повинні починатися без недвозначного попередження у формі мотивованого оголошення війни чи ультиматуму. Ці акти забороняють використання під час збройного конфлікту отруту чи отруєну зброю; обстрілювати та знищувати незахищені населені пункти; вбивати чи ранити ворога, який здався; грабувати міста, села та інші місцевості. Також воюючі сторони зобов'язані уникати пошкодження або знищення історичних пам'яток, будівель та споруд, які використовуються в наукових чи культурних цілях, лікарень чи інших місць, де перебувають хворі. Вперше було упорядковано питання партизанської війни, війна на морі, визначений правовий режим військового полону, окупації, а також форм закінчення воєнних дій (капітуляція, перемир'я), введено поняття нейтралітету під час збройного конфлікту.

Нерідко у юридичній науковій літературі зустрічається термін «закони і звичаї війни». Цей термін почав використовуватися на межі XIX та XX століть та відображений у назві Гаазьких конвенцій 1899 та 1907 років – «Про закони та звичаї сухопутної війни». Л. Оппенгейм зазначає, що закони та звичаї війни

– це норми міжнародного права, що стосуються ведення війни[1]. Сьогодні дуже багато вчених вважають, що використання цього терміну для визначення системи норм, що регулює правила та порядок ведення військових дій, є цілком обґрунтованим. Під законами війни розуміються ті обмеження, які встановлюються міжнародним правом, у межах яких можливе застосування сили задля поразки противника. Для захисту думки щодо можливого застосування цього терміну необхідно зазначити, що він може бути використаний у визначенні даної галузі міжнародного права, якщо розуміти «закон» в якості загального правила, якого необхідно дотримуватися в подібних ситуаціях.

Пізніше почав використовуватися термін «право збройних конфліктів», який виник внаслідок прийняття Женевських конвенцій 1949 року. Це зумовлено насамперед тим, що замість терміну «війна» починає використовуватися термін «збройний конфлікт», котрий має ширше значення та найбільш чітко характеризує збройні протистояння нового історичного етапу. М. М. Гнатовський вважає, що метою використання терміну «право збройних конфліктів» було поширити застосування норм права війни на ситуації, які є фактичним збройним конфліктом, але не супроводжуються формальним оголошенням війни[2].

Правила ведення збройних конфліктів пройшли довгий історичний шлях, про що свідчить початок формування таких норм ще в Стародавні часи, а потім вже й в Середньовіччі. І на сьогодні певні правила, що стосуються початку, ведення та припинення збройних конфліктів, представлені багатьма міжнародно-правовими актами, які створили окрему галузь – міжнародне гуманітарне право. Але не можна стверджувати, що ця галузь є повністю сформованою, адже, на жаль, сьогодні існує багато проблем, які не в змозі вирішити норми міжнародного права, серед яких відсутність чіткого правового регулювання деяких засобів та методів ведення збройних конфліктів, розмитість та нечіткість правової відповідальності агресорів, а також декларативність норм цієї галузі права. Саме з цих причин подальше формування та удосконалення міжнародного гуманітарного права з урахуванням сьогоденних реалів просто необхідне.

Довга історія становлення права збройних конфліктів призвела до затвердження на рівні міжнародного права положення щодо заборони будь-якої збройної агресії у світі, що знайшло своє відображення в такому принципі, як незастосування сили або погрози силою. Окрім цього принципу існує ще дев’ять засад міжнародного права, які тісно пов’язані та взаємозалежні одна з

[1] Оппенгейм Л. Международное право. Том I: Мир. Полутом 1. Перевод с 6-го английского издания, доп. Лаутерпахтом Г. под ред. Крылова С. Б. Москва, 1948. 408 с. С. 126.

[2] Гнатовський М. М., Короткий Т. Р., Хендель Н. В. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів. 2-ге вид., доповн. Одеса, 2015. 92 с. С. 6.

одною. Попри наявність суворої заборони збройної агресії Статут ООН визначає два випадки, коли її застосування є можливим: з метою самооборони та за резолюцією Ради Безпеки ООН. І в такому випадку такі конфлікти будуть підпорядковуватися міжнародно-правовим актам, прийнятим в цій сфері.

Сьогодні існує багато класифікацій та типізацій збройних конфліктів за різними ознаками, я в тому числі за ознакою еволюційного характеру. В XXI столітті збройні конфлікти мають цілу низку властивих їм ознак (неконвенційність, нелінійність, іррегулярність, асиметричність та невійськовий характер), що відрізняє їх від збройних протистоянь попередніх епох та дозволяє їх віднести до війн четвертого покоління.

8.3. Місце та роль міжнародного гуманітарного права у забезпеченні правомірної поведінки військовослужбовців в умовах збройних конфліктів

Міжнародне гуманітарне право, застосовуване в збройних конфліктах, представляє собою сукупність принципів і норм, що регулюють відносини між воюючими, їх відносини з нейтральними країнами, що встановлюють правила, поводження з військовополоненими, пораненими, хворими й цивільним населенням з метою захисту жертв війни, вибору засобів і методів ведення збройної боротьби.

Юридичні можливості врегулювання збройних конфліктів засобами багатосторонніх інституційних механізмів базуються на положеннях двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів, конвенцій, протоколів. Окрім цих актів важливу роль в регулюванні збройних протистоянь відіграють міжнародні звичаї, загальні принципи міжнародного права, які визнані цивілізованими націями, судові прецеденти та доктрини. Норми міжнародного права, що регламентують ведення військових дій, було кодифіковано в двох Гаазьких конференцій світу в 1899 і 1907 рр. Ці норми в міжнародному гуманітарному праві отримали назву «право Гааги». У 1949 р. в Женеві було прийнято чотири конвенції про захист жертв війни. Норми цих конвенцій, а також двох додаткових протоколів до них 1977 р. у міжнародному гуманітарному праві отримали назву «право Женеви», про які йшлося вище.

Саме після Другої світової війни почався найактивніший пошук світового співтовариства шляхів гуманізації права збройних конфліктів та удосконалення існуючої міжнародної нормативної бази, яка б відповідала вимогам сучасності. Дуже велику роль у такому процесі відіграла Організація Об’єднаних Націй (ООН). Вона була створена в 1945 році на підставі Статуту ООН як єдина міжнародна універсальна організація загальної компетенції. Це означає, що її дія поширюється на всі країни світу, а також те, що до її повноважень належить вирішення усіх питань в будь-якій сфері (економічній, культурній, екологічній тощо). Особливої уваги заслуговую саме Статут ООН, який є за своєю

природою унікальним міжнародним документом, тому що він єдиним міжнародним актом, положення якого є обов'язковими для всіх держав. Це є відображенням сутності ООН як універсальної організації.

Згідно зі статтею 1 Статуту ООН переслідує цілі підтримання миру та безпеки і з цією метою приймає ефективні колективні заходи для запобігання та усунення загрози миру і придушення актів агресії або інших порушень миру; розвитку дружніх відносин між націями; здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру; бути центром для узгодження дій націй у досягненні вищенаведений загальних цілей[1]. Особливе значення Статуту полягає у тому, що він не тільки регулює діяльність міжнародної організації безпеки, а й закладає фундамент системи колективної безпеки, рівної для всіх, та слугує своєрідним кодексом поведінки держав в політичній, воєнній, екологічній, гуманітарній та інших сферах.

Що стосується регулювання збройних конфліктів, то особливої уваги заслуговую п. 4 ст. 2 Статуту ООН, в якому зазначено, що «...Всі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй...» [4]. Саме Статут ООН став тим міжнародним документом, який повністю заборонив збройну агресію як знаряддя національної політики. І це стало імперативною нормою (jus cogens) та одним з принципів міжнародного права. Відповідно до ст. 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року імперативність міжнародно-правової норми означає, що вона «приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої недопустиме і яку може бути змінено тільки наступною нормою загального міжнародного права, що носила б такий же характер» Задорожній О. В. Міжнародно-правовий принцип незастосування сили або погрози силою в контексті дії РФ проти України. Правова держава. 2014. № 18. С. 129-134.

Проте спроби врегулювання збройних конфліктів на міжнародному рівні були й до прийняття Статуту ООН. Так, першим таким міжнародним документом стала Гаазька конвенція про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1899 року. Але вона була підписана та ратифікована лише 26 державами.

Наступним важливим етапом стало проведення Другої Гаазької конференції 1907 року, в результаті якої була прийнята Конвенція про обмеження застосування сили при відшкодуванні за договірними борговими

[1] Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010

зобов'язаннями (але згідно з її положеннями сила могла застосовуватися при відмові передати справу на арбітражний розгляд).

Прийняття Статуту Ліги Націй 1920 року ознаменувало перехід до якісно нового етапу становлення принципу незастосування сили. Уже у його преамбулі було вказано про важливість «прийняти деякі зобов'язання не вдаватися до війни» для розвитку співробітництва між народами і для гарантії миру і безпеки. Статутом передбачено обмеження озброєнь держав до мінімуму, сумісного з національною безпекою і виконанням міжнародних зобов'язань (ст. 8), зобов'язання поважати та зберігати територіальну цілісність і існуючу політичну незалежність всіх членів ліги проти будь-якого зовнішнього вторгнення (ст. 10), закріплено, що будь-яка війна або загроза війни, незалежно від того, чи зачіпає вона прямо, чи ні, будь-кого з членів ліги, цікавить лігу в цілому і що остання повинна вжити заходів, здатних захистити мир (ст. 11)[1]. В Статуті Ліги Націй було закріплено заборону вдаватись до війни, якщо не використано мирні засоби вирішення спору – дипломатичні перемовини, третейський розгляд, розгляд Радою Ліги Націй.

Наступним актом міжнародного рівня, прийнятим в цілях врегулювання збройних конфліктів в світі, був Договір про взаємну допомогу 1923 року, укладений під егідою Асамблеї Ліги Націй. В цьому акті було визнано агресивну війну міжнародним злочином, і передбачено, що сторони беруть на себе зобов'язання не вчиняти його. Однак даний договір так і не набув чинності, незважаючи на його прогресивний характер та велике значення для становлення міжнародного принципу незастосування сили чи погрози силою.

Відповідні положення щодо заборони агресивної війни були відображені також у Декларації Асамблеї Ліги Націй 1927 року, яка визнала агресивну війну злочинною та несумісною з міжнародним право: «Будь-яка агресивна війна є і залишається забороненою» і «становить міжнародний злочин»[2].

Заслуговує особливої уваги Паризький договір 1928 року, відомий як Пакт Бріана-Келлога. Він став першим кроком до створення системи колективної безпеки в Європі: сторони заявили про засудження звернення до війни для врегулювання міжнародних спорів і відмову у своїх відносинах від війни (ст. 1), а також визнали, що врегулювання або вирішення всіх спорів чи конфліктів, якого б характеру або якого б походження вони не були, повинно завжди знаходитися тільки в мирних засобах (ст. 2)[3]. Після завершення другої світової війни Пакт Бріана-Келлога став однією з правових підстав для

[1] Задорожній О. В. Міжнародно-правовий принцип незастосування сили або погрози силою в контексті дії РФ проти України. *Правова держава*. 2014. № 18. С. 129-134. С. 130.
[2] Declaration Concerning Wars of Aggression. *League of Nations Official Journal*. 1927. № 53. P. 22.
[3] Mettraux G. Perspectives on the Nuremberg Trial. Oxford University Press. 2008. 799 p. P. 52.

Нюрнберзького процесу, на якому керівникам нацистської Німеччини було пред'явлено звинувачення в порушенні Пакту[1].

Однак, незважаючи на таку велику кількість міжнародних актів, які приймалися у різні історичні періоди та стосувалися заборони чи обмеження збройних конфліктів у світі, всі вони не зробили такий великий внесок у розвиток принципу незастосування сили або погрози силою як Статут ООН. Деякі з цих документів мали обмежену дію по колу осіб, адже вони були підписані не всіма державами світу; деякі мали лише декларативний характер так і не набувши чинності; деякі, як-от Статут Ліги Націй та Пакт Бріана-Келлога, були неефективні через відсутність у них понять «агресія» та «агресивна війна» та відповідно це створювало можливості для зловживання цим недоліком можливому агресору. Не можна не погодитися з думкою К. А. Важної, що «Статут ООН відійшов від традиційної концепції війни, яка залишала можливості для зловживань з боку держав» [15, с. 86].

Таким чином, Статут ООН став першим міжнародним актом в історії людства, який повністю заборонив збройну агресію та закріпив принцип незастосування сили або погрози силою на міжнародному рівні, який є обов'язковим для всіх країн світу, що є теоретико-методологічною основою юридичної відповідальності військовослужбовців за правопорушення під час збройних конфліктів, включаючи насамперед військові злочини у значенні, визначеному нормами міжнародного гуманітарного права.

References:

1. *Tsiurupa M. Ukrainska viiskovo-humanitarna tradytsiia ta yii proiav u zbroinii borotbi za suverenitet i terytorialnu tsilisnist Ukrainy (kontekst podii v zoni provedennia ATO). Ukrainoznavchyi almanakh KNU im. Tarasa Shevchenka. 2015. № 18. S. 45-47.*
2. *Politolohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk. Uklad.: L. M. Herasina, V. L. Pohribna, I. O. Polishchuk ta in. za red. M. P. Trebina. Kharkiv: Pravo, 2015. 816 s.*
3. *Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid War. Arlington, 2007. 72 p.*
4. *Grotsiy G. O prave voynyi i mira. Moskva, 1994. 868 s.*
5. *Ermishin O. Aforizmyi. Zolotoy fond mudrosti. Moskva, 2006. 1695 s.*
6. *Oppengeym L. Mezhdunarodnoe pravo. Tom I: Mir. Polutom 1. Perevod s 6-go angliyskogo izdaniya, dop. Lauterpahtom G. pod red. Kryilova S. B. Moskva, 1948. 408 s.*
7. *Obushnyi M. I., Kovalenko A. A., Tkach O. I. Politolohiia: dovidnyk. Kyiv, 2004. 599 s.*
8. *Zharovska I. M. Istoriia vynyknennia i rozvytku mizhnarodnoho humanitarnoho prava. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, seriia: Yurydychni nauky. 2015. № 1. Tom 1. S. 12-14.*
9. *Hnatovskyi M. M., Korotkyi T. R., Khendel N. V. Mizhnarodne humanitarne pravo. Dovidnyk dlia zhurnalistiv. 2-he vyd., dopovn. Odesa, 2015. 92 s.*
10. *Ustav Organizatsii Ob'edinYonnyih Natsiy i Ustav Mezhdunarodnogo Suda. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010*

[1] Важна К. А. Визначення агресії у сучасному міжнародному праві. Матеріали науково-практичної конференції «Україна і світ» (19 квітня 2016, м. Київ). Київ, 2016. С. 84-92. С. 78.

11. Zadorozhnii O. V. Mizhnarodno-pravovyi pryntsyp nezastosuvannia syly abo pohrozy syloiu v konteksti dii RF proty Ukrainy. Pravova derzhava. 2014. № 18. S. 129-134.

12. Declaration Concerning Wars of Aggression. League of Nations Official Journal. 1927. № 53. P. 22.

13. Mettraux G. Perspectives on the Nuremberg Trial. Oxford University Press. 2008. 799 p.

14. Vazhna K. A. Vyznachennia ahresii u suchasnomu mizhnarodnomu pravi. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii «Ukraina i svit» (19 kvitnia 2016, m. Kyiv). Kyiv, 2016. S. 84-92.

РОЗДІЛ IX Адміністративно-правові відносини у сфері легкої промисловості України

ВАЩУК Наталія Федорівна
кандидат юридичних наук
старший науковий співробітник відділу розроблення та вдосконалення форми одягу науково-дослідної лабораторії спеціального транспорту та форменого одягу Державного науково-дослідного інституту МВС України
https://orcid.org/0000-0001-1734-2564

9.1. Сукупності громадянських взаємин у сфері легкої промисловості України, процес виникнення, розвитку і припинення що декларується правовою нормою правового акта

9.2. Структуроутворювальні елементи адміністративно-правових відносин сфери легкої промисловості України

9.3. Особливості адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України.

Administrative and legal relations in the field of light industry of Ukraine

Candidate of Law N. F. Vashchuk
senior researcher development and improvement department uniforms of the research laboratory special transport and uniforms
State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Административно-правовые отношения в сфере легкой промышленности Украины

Кандидат юридических наук Н. Ф. Ващук
старший научный сотрудник отдела разработки и совершенствования формы одежды научно-исследовательской лаборатории специального транспорта и форменной одежды
Государственного научно-исследовательского института МВД Украины

Ключові слова: адміністративно-правові відносини, сфера легкої промисловості, адміністративно-правове регулювання у сфері легкої промисловості, суб’єкт та об'єкт адміністративно-правового регулювання легкої промисловості.

Keywords: administrative-legal relations, sphere of light industry, administrative-legal regulation in the sphere of light industry, subject and object of administrative-legal regulation of light industry.

Ключевые слова: административно-правовые отношения, сфера легкой промышленности, административно-правовое регулирование в сфере легкой промышленности, субъект и объект административно-правового регулирования легкой промышленности**.**

АНОТАЦІЯ

У розділі розглянуто адміністративно-правові відносини у сфері легкої промисловості України. Виокремлено структуру адміністративно-правових відносин, надано визначення, що це сукупність складових взаємопов'язаних обов'язкових елементів. До таких елементів автором віднесено: суб'єкт адміністративно-правових відносин – учасник адміністративно-правових відносин, який має конкретні права і обов'язки; об'єкт адміністративно-правових відносин – те, заради чого виникають адміністративно-правові відносини – матеріальні, духовні та інші соціальні цінності; зміст адміністративно-правових відносин – сукупність юридичних прав та обов'язків суб'єктів правовідносин.

Проаналізовано адміністративно-правові відносини у сфері легкої промисловості України як окремий підвид адміністративно-правових відносин, обов'язковим учасником яких виступає суб'єкт, наділений державно-владними повноваженнями у сфері вітчизняної легкої промисловості, виникнення, розвиток. А також належною активною й ініціативною поведінкою окремих посадових осіб державних суб'єктів цієї сфери щодо виконання ними передбачених посадових обов'язків та реалізації визначених прав, чим досягається практична реалізація необхідного повсякденного керуючого впливу на окремі ієрархічно й територіально розгалужені складові сфери легкої промисловості України. Адже метою є підтримання її стабільного функціонування, протидії можливим дестабілізуючим викликам, напрацювання потенціалу для розвитку та конкурентоспроможності.

SUMMARY

The section considers administrative and legal relations in the field of light industry of Ukraine.The structure of administrative-legal relations is singled out, the definition is given that it is a set of components of interconnected obligatory elements. Such elements include the author: the subject of administrative-legal relations - a participant in administrative-legal relations, which has specific rights and responsibilities; the object of administrative-legal relations - that for which administrative-legal relations arise - material, spiritual and other social values; the content of administrative and legal relations - a set of legal rights and responsibilities of the subjects of legal relations.

The administrative-legal relations in the sphere of light industry of Ukraine as a separate subtype of administrative-legal relations, the obligatory participant of which is the subject endowed with state-authoritative powers in the sphere of domestic light industry, origin, development are analyzed. As well as the proper active and proactive behavior of individual officials of state entities in this sphere in fulfilling their prescribed duties and exercising certain rights, which achieves the practical implementation of the necessary daily management impact on individual hierarchically and territorially branched components of the light industry of Ukraine. I also want to develop a stable function, against the potential for destabilizing victories, directing the potential for development and competitiveness.

АННОТАЦИЯ

В разделе рассмотрены административно-правовые отношения в сфере легкой промышленности Украины. Выделено структуру административно-правовых отношений, дано определение, что это совокупность составляющих взаимосвязанных

обязательных элементов. К таким элементам автором отнесены: субъект административно-правовых отношений - участник административно-правовых отношений, который имеет конкретные права и обязанности; объект административно-правовых отношений - то, ради чего возникают административно-правовые отношения - материальные, духовные и другие социальные ценности; содержание административно-правовых отношений - совокупность юридических прав и обязанностей субъектов правоотношений.

Проанализированы административно-правовые отношения в сфере легкой промышленности Украины как отдельный подвид административно-правовых отношений, обязательным участником которых выступает субъект, наделенный государственно-властными полномочиями в сфере отечественной легкой промышленности, возникновение, развитие. А также надлежащей активной и инициативной поведением отдельных должностных лиц государственных субъектов этой сферы по выполнению ими предусмотренных должностных обязанностей и реализации определенных прав, чем достигается практическая реализация необходимого повседневной управляющего воздействия на отдельные иерархически и территориально разветвленные составляющие сферы легкой промышленности Украины. Ведь целью является поддержание ее стабильного функционирования, противодействия возможным дестабилизирующим вызовам, наработки потенциала для развития и конкурентоспособности.

9.1. Сукупності громадянських взаємин у сфері легкої промисловості України, процес виникнення, розвитку і припинення що декларується правовою нормою правового акта

На початку нашого дослідження необхідно акцентувати увагу на тому, що адміністративно-правові відносини, зокрема й адміністративно-правові відносини у сфері легкої промисловості України, є різновидом або похідною від правових відносин, тобто тієї сукупності громадянських взаємин, процес виникнення, розвитку і припинення яких декларується правовою нормою правового акта. Переконані, що означене розуміння правових відносин станом на сьогодні вже не є предметом наукової дискусії. Водночас, як показує здійснений аналіз наукових праць вчених, триває спір вчених щодо розуміння категорії адміністративно-правових відносин.

З огляду на вищевикладене, досить цікаво звернути увагу на наукову працю «Адміністративно-правові відносини у сфері експортної безпеки суб’єктів господарської діяльності» вітчизняного вченого В. І. Дабіжука, у змісті якої автор акцентує увагу науковців на існуванні двох підходів до формування дефініції адміністративно-правових відносин, а також розумінні їх сутності.

Як зазначає В. І. Дабіжук, перший підхід є найпоширенішим у юридичній науці. Його сутність має зовнішнє вираження у врегулюванні суспільних відносин правом. Схематично цей підхід має такий вигляд: суспільні відносини

– правова норма – правові відносини[1]. Серед дослідників, які є прихильниками такого підходу, автор визначає, зокрема: В. М. Корельського, О. В. Малька, М. І. Матузова, В. Д. Перевалова, О. Ф. Скакун, О. Ф. Черданцева, О. М. Шульгу та інших.

Прихильники другого підходу до визначення понятійної категорії адміністративно-правових відносин, серед яких: С. С. Алексєєв, К. Г. Волинка, А. В. Дьомін, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, В. О. Котюк, В. І. Леушин, С. Л. Лисенков, В. Г. Стрекозов, В. М. Хропанюк та деякі інші, виділяють взаємодію або взаємний зв'язок суб'єктів. Схематично це можна зобразити так: суб'єкти (права) – правова норма – правовідносини.

Аналізуючи запропоновані вище підходи вчених до формування визначення поняття адміністративно-правових відносин, а також керуючись власним уявленням адміністративно-правових відносин, які відбуваються у сфері легкої промисловості України, слід зазначити таке:

1) де-факто, підґрунтям кожних врегульованих відповідними правовими нормами правовідносин є суспільні відносини, які за певних умов і в певний час потребували започаткування здійснення такого регулювання з боку держави. Так, наприклад, як свідчать результати, отримані в ході проведення досліджень історичних передумов виникнення та функціонування сучасної сфери легкої промисловості України, відносини між споживачами і виробниками відповідних товарів сучасної групи легкої промисловості спочатку здійснювалися виключно на договірних засадах, оскільки, передусім, суспільство ще не вбачало і не розуміло потреби у врегулюванні таких відносин правовими нормами. Окрім того, подальше виникнення повноцінного адміністративно-правового регулювання у сфері легкої промисловості нашої країни супроводжувалося низкою хронологічно й ієрархічно структурованих подій, пов'язаних з розвитком правової свідомості і правової культури громадян, з якими сучасні адміністративно-правові відносини мають прямий причинно-наслідковий зв'язок. Тому, на нашу думку, коли йдеться про конкретні суспільні відносини, у нашому випадку ті, які відбуваються у сфері легкої промисловості, що досягли правового регулювання, а отже, і участі з боку держави у їх виникненні, розвитку та припиненні, то, фактично, такі відносини безповоротно трансформуються у правовідносини. Отже, говорити про те, що адміністративно-правові відносини у сфері легкої промисловості України є врегульованими адміністративно-правовими нормами чинного законодавства України суспільними відносинами, є хибним твердженням. Такий підхід, з нашого погляду, повною мірою відповідає означеній вище схемі: суспільні відносини – правова норма – правові відносини. Тобто якщо окремі суспільні відносини дістали підґрунтя своєї реалізації у вигляді

[1] Дабіжук В. І. Адміністративно-правові відносини у сфері експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Право і суспільство. 2013. № 2. С. 118–122

правових норм законодавства, то такі відносини припиняють бути суспільними і перетворюються на правові;

2) оскільки в разі повноцінного врегулювання суспільних відносин, у тому числі й у сфері легкої промисловості України, у правових нормах передусім визначається конкретне коло суб'єктів окремих адміністративно-правових відносин, то цілком логічно говорити й про відповідний взаємозв'язок таких суб'єктів права – учасників відповідних адміністративно-правових відносин.

Беручи до уваги вищезазначене, з нашого погляду, це означає, що формування дефініції адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України, розуміння її сутності, а також, що особливо важливо, виділення сукупності особливостей, притаманних означеним відносинам, мають ґрунтуватися виключно на сукупності двох основних підходів до розуміння визначення категорії адміністративно-правових відносин як таких, що є взаємообумовленими та взаємодоповнюючими.

Водночас у ході нашого дослідження постає потреба в додатковому аргументуванні виокремлення адміністративно-правових відносин з-поміж правових відносин. Звернемося до наукових джерел.

На думку В. К. Колпакова, адміністративно-правові відносини – це результат впливу адміністративно-правових норм на поведінку суб'єктів сфери державного управління, внаслідок якого між ними виникають сталі правові зв'язки державно-владного характеру [1].

Отже, слід зазначити, що зовнішнє вираження ключової вирізняючої особливості, яка притаманна виключно адміністративно-правовим відносинам, полягає в тому, що такі відносини ґрунтуються виключно на змісті адміністративно-правових норм, на відміну від правових відносин, які регулюються правовими нормами. Водночас, на нашу думку, у контексті адміністративно-правових відносин, які відбуваються у сфері легкої промисловості, слід не погодитися з думкою В.К. Колпакова стосовно того, що правові зв'язки державно-владного характеру як результат виникнення і розвитку адміністративно-правових відносин можуть відбуватися виключно між суб'єктами сфери державного управління. У нашому випадку означені зв'язки характерні і для адміністративно-правових відносин, коли лише один із суб'єктів є носієм державно-владних повноважень.

Наприклад, відповідно до частини 1 статті 15 Закону України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» розслідування з метою встановлення наявності, величини та впливу субсидії, про яку стверджується, що вона є, розпочинається міністерством (центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики) з порушенням антисубсидиційної процедури за скаргою, поданою національним

[1] Колпаков В .К. Адміністративне право України: підручник. Київ, 1999. 736 с.

товаровиробником або від його імені, за винятком випадку, передбаченого частиною десятою цієї статті [1].

Враховуючи той факт, що переважна більшість підприємств-виробників продукції сфери легкої промисловості України наразі перебувають у недержавній власності, то, зважаючи на вищевикладену норму законодавства, з цього випливає, що фактично адміністративно-правові відносини у сфері легкої промисловості де-юре можуть започатковуватися на основі змісту відповідної адміністративно-правової норми – за скаргою, поданою національним товаровиробником, зокрема й приватним, або від його імені, тобто коли лише один із суб'єктів діє від імені держави, а отже, наділений відповідними повноваженнями.

Підтвердження того, що будь-які адміністративно-правові відносини можуть відбуватися за участю лише одного суб'єкта, наділеного владними повноваженнями, знаходимо в дисертаційному дослідженні здобувача М. В. Лошицького, який зазначає, що адміністративно-правові відносини завжди мають державно-владний характер, тобто один із суб'єктів завжди наділений державою владними повноваженнями щодо інших учасників адміністративно-правових відносин. У цьому розумінні не становлять винятку й так звані «горизонтальні» адміністративно-правові відносини [2].

У своїй науковій праці О.І. Харитонова визначає адміністративно-правові відносини як урегульовані адміністративно-правовою нормою суспільні відносини, що складаються у галузі державного управління та адміністративної охорони публічного правопорядку, один з учасників (або всі учасники) яких є носіями владних повноважень, а також суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які перебувають під охороною держави. Серед властивостей, притаманних адміністративно-правовим відносинам, на думку авторки, слід виділити такі, зокрема:

1) провідна роль правової норми у сфері державного управління;

2) специфічним є суб'єктний склад адміністративно-правових відносин, оскільки одним із суб'єктів таких відносин завжди виступає носій державно-владних повноважень;

3) об'єктом (предметом) адміністративно-правових регулятивних відносин є суспільні відносини у сфері публічного управління. Проте йдеться не про будь-які суспільні відносини, що мають стосунок до сфери соціального управління, а лише ті, котрі об'єктивно потребують адміністративно-правового

---

[1] Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту : Закон від 22.12.1998 № 331-XIV. Законодавство України / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-14.

[2] Лошицький М. В. Адміністративно-правові відносини в сфері охорони громадського порядку : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Національна академія внутрішніх справ України. 2002. 181 с.

регулювання і можуть бути врегульовані за допомогою норм адміністративного законодавства;

4) змістом адміністративно-правових регулятивних відносин є права та обов'язки їхніх учасників, котрі виникають у процесі здійснення публічного управління на підставі норм адміністративного права і залежать від функцій, які вони виконують. Зі свого боку, зазначені функції також відображають специфічні риси адміністративно-правових відносин;

5) специфічною є також реалізація адміністративно-правових норм у процесі публічного управління, унаслідок чого фактичні відносини перетворюються на адміністративно-правові відносини. З цими обставинами, у свою чергу, пов'язана специфіка підстав виникнення адміністративно-правових відносин. Такими підставами завжди є правомірні дії суб'єктів, що відповідають приписам норм адміністративного права і полягають у набутті, використанні прав, виконанні чи дотриманні юридичних обов'язків у сфері державного управління, визначають реалізацію цих норм [1].

Враховуючи викладене вище, слід наголосити, що фактичне відокремлення адміністративно-правових відносин з правових відбувається саме завдяки окремим унікальним особливостям. На цьому тлі виокремлення адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України від адміністративно-правових відносин, які відбуваються в інших сферах, на нашу думку, відбувається передусім завдяки специфіці й спеціалізації об'єкта (предмета) таких відносин, що зі свого боку формує ряд унікальних особливостей цих відносин. Крім того, необхідно додати, що попри те, що базовий кількісний склад структурних елементів правових, адміністративно-правових і адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України може бути однаковий, зокрема: об'єкт правовідносин; суб'єкти; зміст правовідносин, їхня якісна характеристика слугує ще однією показовою відмінністю, яка є достатньою підставою для розмежування зазначених вище правових відносин.

Зокрема, наприклад, якщо учасником правових відносин може бути дієздатна і деліктоздатна фізична особа, то суб'єктом адміністративно-правових відносин може виступати посадова особа органу державної влади, яка має сукупність передбачених за посадою обов'язків та прав державно-владного характеру. Суб'єктом адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України вже може бути не будь-яка посадова особа органу державної влади, а конкретного суб'єкта адміністративно-правового регулювання саме у сфері легкої промисловості України, на кшталт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

[1] Туманов Г. А. Организация управления в сфере охраны общественного порядка. М., 1972. 232 с.

9.2. Структуроутворювальні елементи адміністративно-правових відносин сфери легкої промисловості

Спрямуємо подальше дослідження на встановлення структури та особливостей адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України. Водночас слід наголосити, що зважаючи на проведений аналіз наукових праць вчених щодо структури адміністративно-правових відносин, переважна більшість науковців, які займалися та займаються розробкою проблематики адміністративно-правових відносин як у теоретичній, так і практичній площинах, серед структуроутворювальних елементів означених відносин виділяють зокрема такі складові: 1) суб'єкти адміністративно-правових відносин; 2) об'єкт адміністративно-правових відносин; 3) зміст адміністративно-правових відносин.

Так, наприклад, вітчизняний науковець С. Г. Стеценко у рамках власного дослідження стверджує, що структура адміністративно-правових відносин – це сукупність складових взаємопов'язаних обов'язкових елементів. До таких елементів автор відносить:

1) суб'єкт адміністративно-правових відносин – учасник адміністративно-правових відносин, який має конкретні права і обов'язки;

2) об'єкт адміністративно-правових відносин – те, заради чого виникають адміністративно-правові відносини – матеріальні, духовні та інші соціальні цінності;

3) зміст адміністративно-правових відносин – сукупність юридичних прав та обов'язків суб'єктів правовідносин [1].

З огляду на запропонований склад елементів структури адміністративно-правових відносин, важко не погодитися з тим, що всі вони притаманні структурі адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України.

Однак у наукових джерелах знаходимо й окремі дослідження вчених-адміністративістів, у змісті яких запропоновано розширене бачення структури адміністративно-правових відносин.

Передусім ідеться про досить актуальний підручник «Курс адміністративного права України» за редакцією О. В. Кузьменко, автори якого висловлюють думку про те, що складовими частинами адміністративно-правових відносин є: 1) юридична основа; 2) юридичні факти; 3) суб'єкти; 4) об'єкти.

Водночас дослідники надають тлумачення згаданих складових адміністративно-правових відносин:

[1] Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. 624 с. С. 64–66, 82–83.

1) юридична основа – це адміністративно-правові норми – як матеріальні, так і процесуальні, на підставі яких виникають відносини;

2) юридичні факти – це певні дії та події, які слугують фактичною підставою для виникнення, зміни та припинення адміністративно-правових відносин;

3) дії – це факти, які виникають за волею людей. Вони можуть бути правомірними і неправомірними. Правомірні дії відповідають вимогам адміністративно-правових норм. Неправомірні дії – це правопорушення, проступки, що тягнуть за собою застосування заходів примусового впливу. Правовідносини, викликані протиправними вчинками, називають деліктними;

4) події – це явища, що не залежать від волі людей, але призводять до певних правових наслідків (повені, землетруси, пожежі тощо);

5) суб'єкти – це конкретні учасники адміністративно-правових відносин – юридичні та фізичні особи, наділені правами та обов'язками у сфері управлінської діяльності. Передумовою вступу названих суб'єктів у конкретні адміністративно-правові відносини є наявність у них правоздатності та дієздатності;

6) об'єкт – це те, щодо чого виникають, розвиваються і припиняються адміністративно-правові відносини [1].

Аналізуючи викладене вище, на нашу думку, слід не погодитися з думкою авторів підручника «Курс адміністративного права України», що до структури адміністративно-правових відносин входить такий елемент, як юридична основа, тобто адміністративно-правові норми. Аргументувати нашу позицію можливо, якщо розглядати адміністративно-правові відносини у сфері легкої промисловості в широкому розумінні, тобто як один з основних структуроутворювальних елементів відповідного механізму адміністративно-правового регулювання, дослідженню якого було присвячено окремий підрозділ нашої монографії. Беручи до уваги те, що явище механізму дозволяє тлумачити «рух» правової норми – її практичне втілення у життєдіяльність громадянського суспільства, внаслідок чого досягається стан врегулювання суспільних відносин у сфері легкої промисловості, і, як наслідок, належне функціонування цієї сфери, то сама ж правова норма (адміністративно-правова норма) – це основний елемент означеного механізму. Отже, належність правової норми до структури механізму адміністративно-правового регулювання, на наш погляд, виключає можливість її віднесення до структурних елементів адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України, які також є частиною згаданого вище механізму.

У такому ж ракурсі слід розглядати і юридичні факти щодо можливості їх віднесення як структурного елементу до будови адміністративно-правових

[1] Курс адміністративного права України: підручник / за ред. О. В. Кузьменко. 3-тє вид., допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 904

відносин у сфері легкої промисловості України. Знову ж таки, якщо брати до уваги те, що у змісті проведеного нами дослідження механізму адміністративно-правового регулювання у сфері легкої промисловості України було аргументовано віднесення юридичного факту (фактичного складу) до структури цього механізму, то це нівелює можливість його повторного віднесення до структури відповідних адміністративно-правових відносин. Необхідно також додати, що навіть у разі невідокремлення юридичного факту від правової норми і їх розгляду як єдиного елементу структури механізму адміністративно-правового регулювання, на наше переконання, юридичний факт теж не може бути структурним елементом адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України, оскільки в такому разі юридичний факт необхідно розглядати виключно як внутрішньоструктурний елемент самої правової норми. Отже, юридична основа (адміністративно-правові норми) та юридичні факти не належать до структурних елементів адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України.

Продовжуючи дослідження, спрямоване на виділення структурних одиниць адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України, необхідно звернути увагу на дисертаційне дослідження С. М. Лелета, який приділив значну увагу розробці проблематики адміністративно-правових відносин у сфері управління в Національній поліції України [1].

Зокрема, С. М. Лелет, частково погоджуючись з думкою З.Р. Кисіля [2].стосовно того, що адміністративні правовідносини виникають на основі адміністративно-правової норми, а також спираючись на те, що адміністративно-правові відносини можуть виникати за ініціативою будь-якої зі сторін (органу виконавчої влади, громадянина і т. ін.), наголошує, що ініціатива, за якої виникають адміністративно-правові відносини в сфері управління в Національній поліції України, знаходить своє зовнішнє вираження у вигляді активної поведінки – волевиявлення того чи іншого суб’єкта управління щодо вчинення певних дій у вигляді виконання посадового обов’язку чи реалізації права. Автор зазначає, що, наприклад, відповідно до підпунктів 2, 5, 12 пункту 14 Положення про Головне управління Національної поліції в Київській області керівник Головного управління: виносить на розгляд Голові Національної поліції пропозиції щодо забезпечення формування державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також поліцейських послуг; звітує перед головою Національної поліції України про виконання планів роботи Головного

[1] Лелет С. М. Адміністративно-правове регулювання управління в Національній поліції України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ : ДНДІ МВС України, 2017. 225 с.
Кисіль З. Р. Адміністративне право. URL: http://pidruchniki.ws

[2] Кисіль З. Р. Адміністративне право. URL: http://pidruchniki.ws

управління та покладених на нього завдань, про усунення порушень і недоліків, виявлених під час проведення перевірок діяльності Головного управління, відокремлених структурних підрозділів Головного управління; підписує накази Головного управління [1].

Отже, як стверджує С. М. Лелет, можна переконатися, що передумова реалізації вищевикладених завдань – це ініціатива керівника у формі його активної поведінки. Тож управлінські адміністративно-правові відносини в Національній поліції України, на його думку, виникають на основі поєднання, по-перше, дії відповідних адміністративно-правових норм у сфері управління в Національній поліції, по-друге, активної поведінки управлінців органів та підрозділів Національної поліції України [2].

Запропонований С. М. Лелетом підхід щодо розгляду ініціативи державно-владного суб'єкта адміністративно-правових відносин як одного з його структурних елементів, на наш погляд, досить вдало проєктується й на адміністративно-правові відносини у сфері легкої промисловості України. Однак лише в тому разі, якщо розглядати таку ініціативу не як зовнішній чинник, який, базуючись на змісті адміністративно-правової норми, призводить до виникнення і розвитку адміністративно-правових відносин, а виключно у якості внутрішньоструктурної складової самих адміністративно-правових відносин, яка, відповідно, знаходить власне зовнішнє вираження стосовно змісту таких відносин. У такому разі вибір моделі поведінки (активної чи пасивної) суб'єктом, який наділений державно-владними повноваженнями адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості, буде стосуватися виключно виконання посадових обов'язків та реалізації передбачених посадою прав. Отже, ініціатива суб'єкта, який має повноваження на виконання функцій держави, прямо впливає на якісну характеристику результату адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості.

Наведемо приклад. Відповідно до пунктів 66 та 67 Технічного регламенту простих посудин високого тиску, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 року № 1025, державний ринковий нагляд і державний контроль введених в обіг посудин здійснюються відповідно до закону з урахуванням вимог цього Технічного регламенту. Заходи щодо усунення формальної невідповідності вживаються в разі, коли орган державного ринкового нагляду встановить будь-яку таку невідповідність:

– знак відповідності технічним регламентам нанесено з порушенням загальних принципів маркування зазначеним знаком, установлених законом, або вимог, визначених у пунктах 46–50 цього Технічного регламенту;

[1] Максименко О. В. Адміністративні правовідносини в теорії адміністративного права України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 8. С. 106–110.

[2] Про затвердження Положення про Головне управління Національної поліції в Київській області : наказ Національної поліції України від 06.11.2015 № 26.

– не нанесено знака відповідності технічним регламентам;

– ідентифікаційний номер призначеного органу, залученого на етапі здійснення контролю за виробництвом, нанесено з порушенням вимог, визначених у пунктах 46–50 цього Технічного регламенту, або не нанесено;

– написи, передбачені пунктом 2 додатка 3, ненанесені або нанесені з порушенням вимог, визначених у пунктах 46–50 цього Технічного регламенту та пункті 2 додатка 3;

– не складено декларації про відповідність;

– декларацію про відповідність складено з порушенням;

– органу державного ринкового нагляду не надано доступу до технічної документації або вона є не в повному обсязі;

– інформація, зазначена в пункті 15 або 23 цього Технічного регламенту, відсутня, є неправдивою або не в повному обсязі;

– не дотримано однієї з вимог, визначених у пунктах 10–18 або 21–29 цього Технічного регламенту [1].

Якщо аналізувати викладене вище крізь призму нашої позиції щодо необхідності віднесення ініціативи суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості до структурних елементів окреслених адміністративно-правових відносин, то можна переконатися в тому, що наявність цього елементу прямо впливає на якісну характеристику результату адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості.

Так, орган державного ринкового нагляду, а точніше, посадова особа цього органу, реалізовуючи свій посадовий обов'язок, користуючись при цьому сукупністю посадових прав, вступаючи у відповідні адміністративно-правові відносини, має здійснювати державний ринковий нагляд і державний контроль за введеними в обіг посудинами. Водночас кінцева якість реалізації таких адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України значною мірою залежить від ініціативи посадової особи органу державного ринкового нагляду належним чином реалізовувати передусім свої права, адже ця категорія передбачає можливість вибору щодо користування чи некористування ними у своїй повсякденній посадовій діяльності. Саме тому складається, що маючи обов'язок здійснювати державний ринковий нагляд і державний контроль за введеними в обіг посудинами, кінцева якість реалізації відповідних адміністративно-правових відносин залежить від ініціативи посадової особи органу державного ринкового нагляду щодо реалізації свого права – встановлювати невідповідності, передбачені Технічним регламентом.

Аналізуючи наукову базу з метою встановлення наукових досліджень, спрямованих на з'ясування особливостей адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України, можемо констатувати факт їх відсутності.

[1] Технічний регламент простих посудин високого тиску : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2016. № 1025. Урядовий кур'єр від 15.02.2017. № 29.

Водночас в наукових джерелах наявні такі наукові праці, предметом розробки яких є окремі складові сфери легкої промисловості України, як-от стандартизація, якість продукції, метрологія і сертифікація.

Так, Н. М. Зільник за результатами власного дослідження наводить перелік основних ознак адміністративно-правових відносин у сфері стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації, серед яких, зокрема, такі: 1) права та обов'язки сторін, пов'язані з виконавчою і розпорядчою діяльністю держави та місцевого самоврядування; 2) у адміністративно-правових відносинах однією зі сторін завжди є суб'єкт адміністративної влади (орган державного управління, посадова особа, яка наділена державно-владними повноваженнями, громадська організація); 3) порушення адміністративно-правової норми у галузі стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації спричиняє відповідальність порушника перед державою; 4) адміністративно-правові відносини є владними відношеннями, побудованими на засадах «влада – підпорядкування»; 5) адміністративно-правові відносини у сфері стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації за своєю сутністю є різновидом організаційних відносин, які відображають публічно-правовий і державний інтерес, що виникає за ініціативою будь-якого учасника цих відносин; 7) спори, що виникають при порушенні адміністративно-правових відносин у галузі стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації, вирішуються в адміністративному та судовому порядку; 8) наявність конкретного суспільного зв'язку у сфері стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації, який урегульований адміністративно-правовою нормою; 9) можливість державного примусу в умовах необхідності його застосування до учасників адміністративно-правових відносин, а саме: при виконанні обов'язків та здійсненні суб'єктивних прав; 10) виникнення відносин на підставі і основі адміністративно-правових норм; 11) здійснення адміністративно-правових відносин між суб'єктами інституту стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації на вольовій основі, свідомо та цілеспрямовано [1].

З огляду на виділені Н.М. Зільник особливості, а також викладений зміст проведеного в рамках тематики підрозділу дослідження, можна переконатись, що наведені особливості повною мірою стосуються й адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України. Водночас враховуючи той факт, що сучасна сфера легкої промисловості України є невід'ємною складовою частиною сучасного вітчизняного промислового комплексу, а її складові є залежними від інших сфер промисловості, то й, відповідно, об'єкт адміністративно-правових відносин у сфері легкої

[1] Зільник Н. М. Поняття та ознаки адміністративної відповідальності в галузі стандартизації, сертифікації, метрології та якості продукції. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2011. Вип. 7. С. 149–152.

промисловості України знаходить своє практичне вираження в налагодженні та підтриманні конструктивної та необхідної взаємодії щодо низки питань з іншими сферами промислового комплексу України.

9.3. Особливості адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України.

З метою остаточного формування визначення поняття адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України, їх структури та особливостей, на наш погляд, також потрібно враховувати наведені Ю.М. Фроловим визначальні особливості адміністративно-правових відносин у сучасних умовах, серед них:

– адміністративно-правові відносини виникають у сфері, безпосередньо пов'язаній із владно-управлінською діяльністю, спрямовані на виконання завдань та здійснення функцій управління органами виконавчої влади, іншими органами державного управління, виконавчими органами державного управління, виконавчими органами місцевого самоврядування та окремими організаціями, які наділені функціями державного управління, з метою задоволення публічних або індивідуальних інтересів суб'єктів таких правовідносин;

– обов'язковою стороною адміністративно-правових відносин є офіційний суб'єкт з державно-владними повноваженнями – орган державної влади та управління або інший носій повноважень державно-владного характеру, який становить публічно-правовий інтерес, діє від імені держави й реалізує свою управлінську компетенцію;

– адміністративно-правові відносини характеризуються юридичною нерівністю сторін, але, окрім відносин «влада – підпорядкування», у регулятивних відносинах у певному обсязі можуть бути наявні й елементи «рівноправно-партнерських відносин»;

– адміністративно-правові відносини можуть виникати за ініціативою будь-якої зі сторін (без обов'язкової згоди або бажання іншої сторони);

– порушення учасником адміністративно-правових відносин адміністративно-правових норм тягне за собою його відповідальність перед державою в особі відповідного органу;

– спори між сторонами адміністративних правовідносин можуть вирішуватися як у судовому, так і позасудовому (адміністративному) порядку [1].

Отже, підбиваючи підсумок проведеного дослідження, доцільно запропонувати визначення поняття адміністративно-правових відносин у сфері

[1] Фролов Ю. М. Особливості адміністративно-правових відносин у сучасних умовах. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 1. С. 234–236.

легкої промисловості України: це окремий підвид адміністративно-правових відносин, обов'язковим учасником яких виступає суб'єкт, наділений державно-владними повноваженнями у сфері вітчизняної легкої промисловості, виникнення, розвиток, а також якісна реалізація яких перебувають у причинно-наслідковому зв'язку зі змістом і досконалістю адміністративно-правових норм чинного законодавства України, а також належною активною й ініціативною поведінкою окремих посадових осіб державних суб'єктів цієї сфери, щодо виконання ними передбачених посадових обов'язків та реалізації визначених прав, чим досягається практична реалізація необхідного повсякденного керуючого впливу на окремі ієрархічно і територіально розгалужені складові сфери легкої промисловості України з метою підтримання її стабільного функціонування, протидії можливим дестабілізуючим викликам, напрацювання потенціалу для розвитку та конкурентоспроможності.

Структуроутворювальними елементами адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України є, зокрема: 1) суб'єкти; 2) об'єкти; 3) зміст; 4) ініціатива суб'єкта, наділеного державно-владними повноваженнями у сфері легкої промисловості України.

До особливостей адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України слід віднести:

1) їх виникнення, розвиток і припинення засновані на змісті чинних адміністративно-правових норм та юридичних фактів законодавства України в сфері легкої промисловості;

2) ініціатором виникнення адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України може бути як державно-владний суб'єкт, так і суб'єкт, що не володіє державно-владними повноваженнями в цій сфері;

3) можуть відбуватися як за участю лише одного суб'єкта, котрий наділений державно-владними повноваженнями у сфері легкої промисловості України, так і між суб'єктами – носіями владних повноважень у цій сфері на горизонтальному та вертикальному управлінських рівнях, що, відповідно, передбачає рівність та нерівність сторін таких правовідносин;

4) склад суб'єктів, які можуть вступати в адміністративно-правові відносини у сфері легкої промисловості, є специфічним, адже вони володіють компетенцією й виступають фахівцями в галузі легкої промисловості України;

5) виокремлення адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України з-поміж інших відбувається, передусім, завдяки специфіці й спеціалізації об'єкта (предмета) таких відносин;

6) основна мета їх реалізації знаходить своє зовнішнє вираження в налагодженні та підтриманні стабільного функціонування сфери легкої промисловості України, протидії можливим дестабілізуючим викликам, напрацюванні потенціалу для розвитку та конкурентоспроможності в умовах сучасної ринкової економіки;

7) керуючий, організаційний та координуючий вплив як результат реалізації адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України здійснюється відповідними державними суб'єктами й на підприємства-виробники, основна частина яких заснована на недержавній формі власності;

8) за результатами адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості України здійснюються налагодження та реалізація необхідних для функціонування цієї сфери та конструктивних зв'язків з іншими сферами промислового комплексу України;

9) є залежними від адміністративно-правових відносин, які відбуваються в інших галузях вітчизняної промисловості;

10) окремим елементом адміністративно-правових відносин у сфері легкої промисловості є ініціатива суб'єкта, наділеного державно-владними повноваженнями у сфері легкої промисловості України, наявність якого в структурі означених відносин значною мірою позначається на якісній характеристиці результату здійснення цих відносин;

11) є гарантованими державою, оскільки порушення адміністративно-правових норм законодавства у сфері легкої промисловості України суб'єктами відповідних адміністративно-правових відносин активує установлений процес і порядок притягнення винних до юридичної відповідальності.

Адміністративно-правові відносин у сфері легкої промисловості України – це окремий підвид адміністративно-правових відносин, обов'язковим учасником яких виступає суб'єкт, наділений державно-владними повноваженнями у сфері вітчизняної легкої промисловості, виникнення, розвиток, а також якісна реалізація яких знаходяться у причинно-наслідковому зв'язку зі змістом і досконалістю адміністративно-правових норм чинного законодавства України, а також належною активною й ініціативною поведінкою окремих посадових осіб державних суб'єктів цієї сфери щодо виконання ними передбачених посадових обов'язків та реалізації визначених прав, чим досягається практична реалізація необхідного повсякденного керуючого впливу на окремі ієрархічно й територіально розгалужені складові сфери легкої промисловості України з метою підтримання її стабільного функціонування, протидії можливим дестабілізуючим викликам, напрацювання потенціалу для розвитку та конкурентоспроможності.

References:

1. *Dabizhuk V. I. Administratyvno-pravovi vidnosyny u sferi eksportnoyi bezpeky sub"yektiv hospodars'koyi diyal'nosti. Pravo i suspil'stvo. 2013. № 2. S. 118–122.*
2. *Kolpakov V.K. Administratyvne pravo Ukrayiny: pidruchnyk. Kyyiv, 1999. 736 s.*
3. *Pro zakhyst natsional'noho tovarovyrobnyka vid subsydovanoho importu : Zakon vid 22.12.1998 № 331-XIV. Zakonodavstvo Ukrayiny / VR Ukrayiny. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-14 (data zvernennya : 03.03.2019).*

4. Loshyts'kyy M. V. Administratyvno-pravovi vidnosyny v sferi okhorony hromads'koho poryadku : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Natsional'na akademiya vnutrishnikh sprav Ukrayiny. 2002. 181 s.

5. Tumanov H.A. Orhanyzatsyya upravlenyya v sfere okhrany obshchestvennoho poryadka. M., 1972. 232 s.

6. Stetsenko S. H. Administratyvne pravo Ukrayiny : navch. posib. Kyyiv : Atika, 2008. 624 s. S. 64–66, 82–83.

7. Kurs administratyvnoho prava Ukrayiny: pidruchnyk / za red. O. V. Kuz'menko. 3-tye vyd., dopov. Kyyiv : Yurinkom Inter, 2018. 904 s.

8. Lelet S.M. Administratyvno-pravove rehulyuvannya upravlinnya v Natsional'niy politsiyi Ukrayiny : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Kyyiv : DNDI MVS Ukrayiny, 2017. 225 s.

9. Kysil' Z.R. Administratyvne pravo. URL: http://pidruchniki.ws (data zvernennya : 27.07.2019).

10. Maksymenko O.V. Administratyvni pravovidnosyny v teoriyi administratyvnoho prava Ukrayiny. Byuleten' Ministerstva yustytsiyi Ukrayiny. 2014. № 8. S. 106–110.

11. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Holovne upravlinnya Natsional'noyi politsiyi v Kyyivs'kiy oblasti : nakaz Natsional'noyi politsiyi Ukrayiny vid 06.11.2015 № 26.

12. Tekhnichnyy rehlament prostykh posudyn vysokoho tysku : zatv. Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 28.12.2016. № 1025. Uryadovyy kur"yer vid 15.02.2017. № 29.

13. Zil'nyk N. M. Ponyattya ta oznaky administratyvnoyi vidpovidal'nosti v haluzi standartyzatsiyi, sertyfikatsiyi, metrolohiyi ta yakosti produktsiyi. Naukovi zapysky L'vivs'koho universytetu biznesu ta prava. 2011. Vyp. 7. S. 149–152.

14. Frolov YU. M. Osoblyvosti administratyvno-pravovykh vidnosyn u suchasnykh umovakh. Porivnyal'no-analitychne pravo. 2018. № 1

РОЗДІЛ X Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, як різновид адміністративного правопорушення

БОРИСОВА Юлія Володимирівна
старший викладач кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університету імені Альфреда Нобеля
https://orcid.org/0000-0003-3956-6303

10.1. Сутність та особливості адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією

10.2. Підстави адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією

10.3. Особливості адміністративно-правової кваліфікації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією

10.4. Провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією

Administrative offenses related to corruption as a variety of administrative offense

Yu. V. Borisova
Senior Lecturer at the Department of Law, Political Science and International Relations, Alfred Nobel University

Административные правонарушения, связанные с коррупцией, как разновидность административных правонарушений

Ю. В. Борисова
старший преподаватель кафедры права, политологии и международных отношений Университета имени Альфреда Нобеля

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, корупція, посадова особа, адміністративне стягнення, провадження.

Keywords: administrative liability, administrative offense, corruption, official, administrative penalty, proceedings.

***Ключевые слова*:** административная ответственность, административное правонарушение, коррупция, должностное лицо, административное взыскание, производство.

АНОТАЦІЯ

У розділі окреслено проблематику адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Виокремлено підстави адміністративної відповідальності (нормативна – наявність відповідної норми права, яка встановлює адміністративну відповідальність; фактична та процесуальна). Визначено посадових осіб як суб'єктів адміністративного правопорушення, що пов'язані з корупцією. Констатовано, що суб'єктний склад адміністративної відповідальності поділяється на наступні види: а) загальна адміністративна відповідальність; б) спеціальна адміністративна відповідальність, яка включає, зокрема й відповідальність посадових осіб. Досліджено особливості адміністративно-правової кваліфікації правопорушень, пов'язаних з корупцією. Встановлено, що кваліфікація адміністративних деліктів є одним з етапів використання адміністративно-правової норми, метою якої є встановлення підстав для застосування адміністративної відповідальності до особи, що вчинила протиправні дії. Розглянуто особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Визначено, що питання подолання корупції в країні знаходиться у тісному зв'язку з процедурою притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності.

SUMMARY

The section outlines the issue of administrative liability for administrative offenses related to corruption. The bases of administrative responsibility are singled out (normative – existence of the corresponding norm of the law which establishes administrative responsibility; factual and procedural). Officials have been identified as subjects of administrative offenses related to corruption. It is stated that the subjective composition of administrative liability is divided into the following types: a) general administrative liability; b) special administrative liability, which includes, in particular, the liability of officials. Peculiarities of administrative and legal qualification of corruption-related offenses have been studied. It is established that the qualification of administrative torts is one of the stages of the use of administrative law, the purpose of which is to establish the grounds for the application of administrative liability to a person who has committed illegal acts. The peculiarities of proceedings in cases of administrative offenses related to corruption are considered. It is determined that the issue of overcoming corruption in the country is closely related to the procedure of bringing offenders to administrative responsibility.

АННОТАЦИЯ

В разделе обозначено проблематику административной ответственности за административные правонарушения, связанные с коррупцией. Выделены основания административной ответственности (нормативная – наличие соответствующей нормы права, устанавливает административную ответственность; фактическая и процессуальная). Определены должностные лица как субъекты административного правонарушения, связанного с коррупцией. Констатировано, что субъектный состав административной ответственности делится на следующие виды: а) общая административная ответственность; б) специальная административная ответственность, которая включает, в том числе и ответственность должностных лиц.

Исследованы особенности административно-правовой квалификации правонарушений, связанных с коррупцией. Установлено, что квалификация административных деликтов является одним из этапов использования административно-правовой нормы, целью которой является установление оснований для применения административной ответственности к лицу, совершившему противоправные действия. Рассмотрены особенности производства по делам об административных правонарушениях, связанных с коррупцией. Определено, что вопрос преодоления коррупции в стране находится в тесной связи с процедурой привлечения правонарушителей к административной ответственности.

10.1. Сутність та особливості адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією

На сьогодні в Україні проблеми формування та реалізації антикорупційної політики є одними з найактуальніших, оскільки масштаби поширення корупції становлять реальну загрозу демократичному розвитку суспільства. Протидія та запобігання корупційним правопорушенням є предметом пильної уваги новостворених державних інститутів держави, у той же час не залишають поза увагою ці негативні прояви і громадські організації, засоби масової інформації, а також пересічні громадяни. У цьому напрямі, держава зробила чимало кроків, проте реальний стан речей свідчить про недостатні зусилля з боку державних інституцій у боротьби з корупційними правопорушеннями.

Одними з перших кроків держави було не оновлення антикорупційного законодавства, а прийняття нового, що повинно стати важливим інструментом у протидії корупції. Так, прийняття низки законодавчих актів, починаючи з 2014 року, спрямованих на боротьбу із корупцією, зумовило й появу в Кодексі України про адміністративні правопорушення нової глави 13-А «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією», що нараховує на сьогодні 9 статей, які встановлюють адміністративну відповідальність за скоєння корупційних діянь. Проте різноманітність поглядів на поняття «корупції» обумовлює й багатоаспектність дослідження з точки зору адміністративного законодавства.

Поняття «адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією». Можна розглядати як у широкому, так і вузькому значенні, оскільки багатоохопленість адміністративного правопорушення, пов'язаного із корупцією, унеможливлює формування одностайного бачення цього явища. У той же час лише його безпосереднє широке й загальне уявлення і спроби тлумачення можуть призвести до констатації науковцями факту наявності адміністративного корупційного правопорушення, що аж ніяк не вирішує проблеми його існування. Пропонуємо розмежовувати це явище в широкому й вузькому розумінні: у широкому − як безпосередньо винна, протиправна

поведінка суб'єкта, яка посягає на встановлений порядок управління й за яку адміністративним законодавством передбачено відповідальність; у вузькому – як діяння особи з деформаційним станом правосвідомості, діяльність якої пов'язана зі сферою державного управління, шляхом реалізації нею дій або, навпаки, бездіяльності, що пов'язано з використанням особою свого службового становища під час проходження нею державної служби. Мета таких діянь − корисливі мотиви. Ця пропозиція щодо трактування категорії поняття «корупційне правопорушення» була наведена нами в ракурсі проблематики визначення цього явища в Україні[1].

Не вдаючись до термінологічного різноманіття цих двох дефініцій зазначимо, що вони мають єдине підґрунтя – по-перше, є адміністративними правопорушеннями, по-друге, за їх скоєння передбачена адміністративна відповідальність. На підтвердження цієї позиції звернемося до тих ознак, які характеризують його як адміністративне правопорушення. Так, Кодекс України про адміністративні правопорушення як один із основних актів, в якому містяться переважна більшість адміністративних деліктів, надає уніфіковане визначення поняттю «адміністративне правопорушення», яке поширюється й на адміністративні корупційні правопорушення. Відповідно до ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення, під адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність[2].

Адміністративне правопорушення може вчинити представник влади (адміністрації), державний службовець (або особа, якій делеговані повноваження державного службовця), суб'єкт, наділений владними повноваженнями, і за свою неправомірну діяльність він нестиме адміністративну відповідальність. У разі, якщо його дії будуть кваліфіковані як злочин, відповідальність буде кримінальною[3].

У цьому визначенні названо три характерні ознаки правопорушення (проступку): протиправність, винність та адміністративна караність. У теорії адміністративного права крім цих трьох ознак визнається ще й суспільна шкідливість (суспільна небезпечність, антигромадська спрямованість)[4].

---

[1] Клок О. В. Особливості проявів корупційних правопорушень в інформаційній сфері. *Юрист України*. 2013. № 1. С. 111–115.

[2] Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР).* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

[3] Пєтков С.В. Народовладдя: від права радянського до права громадянського. Київ: Скіф, 2012. 56 с. С. 16.

[4] Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.

Проте, на думку авторів навчального посібника «Адміністративне право» визначення адміністративного правопорушення (проступку) містить обов'язкові ознаки протиправного діяння, яке може бути кваліфіковане як адміністративний проступок:

– протиправність (те, що суперечить праву. За загальним правилом, для приватних осіб дозволено те, що не заборонено законом, а тому, коли говориться про протиправність діяння, йдеться про порушення певної норми права);

– наявність вини (суб'єктивний чинник правопорушення, що вказує на внутрішнє сприйняття правопорушником власного положення про притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб);

– форма дії (активна поведінка) чи бездіяльності (пасивна поведінка, відсутність дії). Загальною назвою може бути «діяння»; посягання на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління.

Перелік означених загальних об'єктів, на які можуть посягати протиправні діяння, не є вичерпним, він переважно встановлює напрями, в яких правовідносини охороняються адміністративно-деліктним законодавством; наявність у законі прямої вказівки на адміністративну відповідальність за конкретне діяння[1].

Слід зазначити, що у римському праві юристи виділяли особливу групу деліктів – квазіделікти. Це ненавмисне позадоговірне правопорушення, заподіяння кому-небудь шкоди без умислу (або навіть можливості заподіяння такої шкоди), в результаті недбалості або необережності, що характеризується при цьому відсутністю визначеності винної особи[2]. Наприклад, коли виставлений на підвіконні горщик впав (або міг впасти) і спричинив шкоду особі або майну.

На думку інших правознавців адміністративне правопорушення (проступок) характеризується низкою ознак. Це передусім діяння, поведінка, вчинок людини, дія чи бездіяльність, а також акт зовнішнього вияву ставлення особи до реальної діяльності інших людей, суспільства, держави. Закону непідвладні переконання, думки людей, якщо вони не знайшли зовнішнього вияву. Діяння визнається адміністративним правопорушенням за наявності чотирьох ознак: суспільної шкідливості, протиправності, вини та адміністративної караності.

Протиправність означає, що дію чи бездіяльність прямо заборонено адміністративно-правовими нормами. Ознака протиправності вказує також на

---

[1] Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.

[2] Пєтков С. В. Римське право як основа для побудови сучасної ефективної публічно-правової моделі відносин між владою та громадянином: питання юридичної деліктології. *Форум права*. 2011. №1. С. 756–770.

неприпустимість аналогії закону, що сприяє зміцненню законності, виключає можливість притягнення до адміністративної відповідальності за діяння, не передбачені законодавством про адміністративні правопорушення.

Адміністративним правопорушенням (проступком) може бути тільки винне діяння. Вина полягає у психічному ставленні особи до діяння та його шкідливих наслідків і може бути умисною або необережною. Ступінь вини враховується при накладенні адміністративного стягнення, при звільненні від адміністративної відповідальності чи передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд трудовому колективу або громадській організації.

Адміністративна караність свідчить, що адміністративним проступком визнається лише таке протиправне, винне діяння, за яке законодавством передбачено застосування адміністративних стягнень. Реалізація адміністративного стягнення не завжди супроводжує адміністративний проступок, але можливість застосування стягнення становить його обов'язкову властивість[1].

Виходячи із наведеного можна виокремити ряд ознак, які характерні для адміністративних правопорушень (проступків), які, як правило, в юридичній літературі зводять до наступних: протиправність, винність, адміністративна караність, діяння, суспільна шкідливість (небезпечність), в результаті здійснення якої мають місце порушення громадського порядку, відносин власності, прав і свобод громадян, а також наявного порядку управління.

Підтримуючи останню позицію, слід більш детальніше зупинитися на цих ознаках.

Протиправність. Існують два основних підходи до визначення змісту протиправності адміністративного правопорушення:

– протиправність означає, що діяння полягає у порушенні приписів правових норм, за що встановлена юридична відповідальність;

– протиправність полягає в забороні вчинення певних діянь шляхом установлення за них юридичної відповідальності2.

Винність. Вина полягає в психічному ставленні суб'єкта до протиправного діяння і його негативним наслідкам та може бути умисною або з необережності. Якщо в діянні відсутня вина, то воно не є правопорушенням. Суб'єктивна сторона знаходить свій прояв виключно у формі прямого умислу. Іншими словами, особа, яка їх учинила, усвідомлювала протиправний характер своїх дій чи бездіяльності, передбачала шкідливі наслідки і знала про їх настання. Особливу увагу звернемо на той факт, що жодне адміністративне корупційне правопорушення не вчиняється з необережності

[1] Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Богуцький В. В. Адміністративне право: підручник. Х.: Право, 2010. 624 с. С. 171–172.

[2] Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика регулювання: монографія. Суми, 2006. 367. С. 105.

Адміністративна караність проступку, як ознака, полягає у тому, що за його вчинення особа повинна нести лише адміністративну відповідальність. Наслідком вчинення проступку повинна бути негативна реакція з боку державних органів у вигляді застосування до винної особи стягнення, передбаченого Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Слід також зазначити, що адміністративна караність означає можливість накладення адміністративного стягнення, реально ж воно може і не застосовуватися, коли, наприклад, особа, яка вчинила порушення митних правил, звільняється від адміністративної відповідальності з передачею матеріалів справи на розгляд громадськості або в силу малозначимості справа припиняється та оголошується правопорушнику усне зауваження (ст.ст. 21, 22 КУпАП України)[1].

Об'єктом посягання будь-яких адміністративних правопорушень визнаються суспільні відносини, на які посягає правопорушник. Якщо проаналізувати надане законодавцем визначення адміністративного правопорушення (проступку), що міститься у ст. 9 КУпАП, то можна зробити висновок, що об'єктом посягання всіх адміністративних правопорушень може виступати громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління[2].

Однак, аналіз усіх юридичних складів адміністративних деліктів, що пов'язані з корупцією, а їх всього дев'ять, засвідчує, що законодавець дещо звузив об'єкт посягання адміністративних правопорушень, оскільки зазначені правопорушення спрямовані на порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції», де наводиться таке формулювання: «корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей»[3].

У зв'язку із вищенаведеним, слід констатувати, що ті об'єкти посягання, що наведені у ч. 1 ст. 9 КУпАП, не містять ті суспільні відносини, що виступають об'єктом посягання адміністративних правопорушень, що

---

[1] Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР).* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

[2] Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за ред. С. В. Пєткова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

[3] Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

пов'язані із корупцією[1]. Однак, на наш погляд, перерахування всіх об'єктів посягання у законодавчому визначенні адміністративних правопорушень може й не дати бажаного результату, оскільки розвиток суспільних відносин може призвести й до виникнення нових об'єктів адміністративно-правової охорони.

Крім того, зауважимо, що в середовищі українських учених-правознавців та практиків не вироблено чіткого визначення поняття корупції. Основні підходи щодо розуміння корупції можна звести до таких: корупцію розуміють як підкуп-продажність державних службовців; корупцію розглядають як зловживання владою або посадовим становищем, здійснене з певних особистих інтересів або в інтересах інших осіб; корупцію розуміють як використання посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення особистого інтересу або інтересів третіх осіб[2].

Суспільна шкідливість (небезпечність) дії чи бездіяльності означає, що вона заподіює або створює загрозу заподіянням шкоди або створенням небезпеки об'єктам адміністративно-правової охорони, які передбачені у ст. 9 КУпАП. Проаналізувавши всі юридичні склади адміністративних правопорушень, що містяться у главі 13-А КУпАП, можемо дійти висновку, що кожен з них передбачає наявність свідомої вольової активної поведінки правопорушника, тобто зазначені діяння скоюються у формі дії.

Таким чином, адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією – це різновид адміністративного правопорушення, тобто протиправні, винні дії, що містять ознаки корупції та за які законом передбачено адміністративну відповідальність. Вони безумовно завдають шкоди інтересам фізичних та юридичних осіб, державі, при цьому вони створюють небезпечні тенденції, які дестабілізують нормальні суспільні відносини, порушують усталений порядок в державі. Зазначеному виду адміністративного правопорушення притаманні всі ознаки, що характеризують будь-яке адміністративне правопорушення, проте мають певні особливості.

Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення, суб'єктами адміністративного правопорушення визнаються: особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку (ст. 12) та посадові особи, що підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших

[1] Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за ред. С. В. Пєткова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

[2] Різак І. М. Корупція як негативне соціальне явище: шляхи її подолання в Україні та міжнародний досвід /І. М. Різак, Ю. М. Бисага, М. М. Палінчак та інші. Ужгород: Ліра, 2004. С. 7.

правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків (ст. 14)[1].

Виходячи із позицій законодавця, в теорії адміністративно-деліктного права суб'єктний склад адміністративної відповідальності поділяється на наступні види: а) загальна адміністративна відповідальність; б) спеціальна адміністративна відповідальність, яка включає, зокрема, й відповідальність посадових осіб.

В теорії адміністративного права неодноразово наголошувалося, що найбільш небезпечним різновидом проступків є ті, в яких суб'єктами правопорушень визнаються посадові особи, що пояснюється особливим їх правовим статусом, який характеризується, як правило, наявністю публічно-владних повноважень. Отже, будь-яке правопорушення, вчинене посадовою особою, представляє більш суспільну шкідливість ніж правопорушення, вчинені іншими особами, оскільки в першому випадку спричиняється шкода авторитету держави, зокрема економічній її складовій.

На думку С. В. Ващенка, адміністративна відповідальність посадових осіб – це різновид юридичної відповідальності фізичних осіб за невиконання ними встановлених правил як безпосередньо, так і за протиправні дії підлеглих осіб, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків, це негативна реакція держави в особі уповноважених нею органів чи посадових осіб на протиправну поведінку та нерозпорядливість осіб, які обіймають керівні посади в державних органах, інших державних службовців, на яких законом або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих функцій у сфері державного управління[2].

Адміністративна відповідальність, зокрема й відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, наступає у випадках порушення норм адміністративного права, разом з тим чинне законодавство передбачає можливість притягнення до неї винних у порушенні норм і інших галузей права (наприклад, фінансового, податкового, банківського, трудового, земельного тощо).

Незважаючи на досить детальну наукову розробленість такого адміністративно-правового інституту як «адміністративна відповідальність», проблемі відповідальності безпосередньо посадових осіб приділяється недостатньо уваги. Найбільш вдало, на нашу думку, особливості адміністративної відповідальності посадових осіб розкриті у навчальному

---

[1] Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР).* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

[2] Ващенко С. В. Адміністративна відповідальність посадових осіб: особливості її застосування та проблеми вдосконалення в законодавстві України. *Вісник ЗЮІ МВС України.* Запоріжжя, 2001. № 2. С. 109–117. С. 109.

посібнику за загальною редакцією А. Т. Комзюка[1], де зазначається, що: а) до посадових осіб за адміністративні правопорушення, порівняно з іншими громадянами, застосовуються більш суворі санкції; б) вони підлягають адміністративній відповідальності за недодержання лише тих правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків; в) безпосереднім порушником встановлених правил може бути не сама посадова особа, а інші, зокрема підлеглі їй особи; в) посадова особа у більшості випадків відповідає не стільки за свої дії, скільки за нерозпорядливість; г) до адміністративної відповідальності за недодержання встановлених правил та нерозпорядливість одночасно може бути притягнуто, при наявності встановленої вини, декілька посадових осіб; е) притягнення до адміністративної відповідальності не виключає застосування відносно винного дисциплінарних стягнень; ж) у випадках, якщо посадові особи вчиняють проступки, не пов'язані з виконанням службових обов'язків, вони можуть нести адміністративну відповідальність як звичайні громадяни.

На думку С. В. Ващенка[2] існують й інші особливості: а) до посадових осіб можуть бути застосовані лише такі стягнення як попередження, штраф; ці стягнення не пов'язані з відстороненням посадової особи від виконання своїх службових повноважень, напрям їх впливу – зобов'язати посадову особу виконувати службові функції належним чином; б) при здійсненні примусового виконання постанови про стягнення штрафу забороняється віднесення накладених на посадових осіб штрафів за рахунок підприємств і організацій (ст. 308 КУпАП України); в) як правило, більшість проступків посадових осіб вчинюється з необережності, хоча у деяких випадках можливі й інші форми вини.

Коло суб'єктів, вважає О. В. Терещук, які повинні нести адміністративну відповідальність за корупційні діяння, слід розширити за рахунок віднесення до нього таких категорій працівників: посадових осіб державних організацій, які не мають статусу державного службовця, але одержують грошове забезпечення з бюджетної системи України[3]. До особливостей адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення за суб'єктним складом можна додати: а) особливу підставу: юридичний склад корупційного діяння або іншого правопорушення, пов'язаного з корупцією; б) особливості самого юридичного складу корупційних правопорушень; чітко виражені родовий (державний порядок і встановлений порядок управління) і безпосередній

[1] Городянський М. І., Гуменюк В. А., Джагупов Г. В. Адміністративна відповідальність в Україні: навч. посібник /за ред А. Т. Комзюка. Харків, 1998. 112 с. С. 78.

[2] Ващенко С. В. Адміністративна відповідальність посадових осіб: особливості її застосування та проблеми вдосконалення в законодавстві України. *Вісник ЗЮІ МВС України.* Запоріжжя, 2001. № 2. С. 109–117. С. 110.

[3] Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні діяння: автореф. … дис. … канд. юр. наук: 12.00.07. Одеса, 2000. 19 с.

(нормальна діяльність осіб, які виконують функції держави) об'єкти посягання; формальний склад зазначених правопорушень; спеціальний суб'єкт (державні службовці, депутати всіх рівнів); вина тільки у формі прямого умислу; в) більш жорсткі санкції; г) існування поряд з адміністративною відповідальністю дисциплінарної (звільнення з посади або інше усунення від виконання функцій держави), а також інших правових заборон (заборона балотування у депутати або на виборні посади протягом п'яти років, заборона займати посаду в державному апараті протягом трьох років); д) законодавча невизначеність кола посадових осіб, які мають право складати адміністративні протоколи; е) судовий розгляд адміністративних справ;) ж) на відміну від інших органів (посадових осіб), які розглядають справи, суд розглядає не тільки протокол, але й матеріали перевірки; з) порівняно короткий термін адміністративного провадження: протокол надсилається у триденний строк з моменту його складання, розглядається у п'ятиденний строк з моменту його надходження, постанова суду надсилається у відповідний державний орган у триденний строк[1].

Виходячи із позицій Кодексу про адміністративні правопорушення (глава 13-А) суб'єктом правопорушень, що пов'язані з корупцією, можуть виступати виключно посадові особи. Крім того, законодавець у статті 2 Закону України «Про запобігання корупції» лише визначає суб'єктів, на яких поширюється дія зазначеного Закону, а саме:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

a) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступник, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений із захисту державної мови, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

b) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

c) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

d) військові посадові особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців

[1] Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні діяння: автореф. … дис. … канд. юр. наук: 12.00.07. Одеса, 2000. 19 с.

строкової військової служби, курсантів вищих військових навчальних закладів, курсантів вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки;

e) судді, судді Конституційного Суду України, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої ради правосуддя, посадові особи секретаріату Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадові особи секретаріату цієї Комісії, посадові особи Державної судової адміністрації України, присяжні (під час виконання ними обов'язків у суді);

f) особи рядового і начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції, особи начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України;

g) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, і центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику;

h) Голова, заступник Голови Національного агентства з питань запобігання корупції;

i) члени Центральної виборчої комісії;

j) поліцейські;

k) посадові та службові особи інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим;

l) члени державних колегіальних органів;

m) Керівник Офісу Президента України, його Перший заступник та заступники, уповноважені, прес-секретар Президента України;

n) Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його помічники, радники, помічники, радники Президента України (крім осіб, посади яких належать до патронатної служби та які обіймають їх на громадських засадах);

2) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

a) посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені у пункті 1 частини першої цієї статті, члени Ради Національного банку України (крім Голови Національного банку України), особи, які входять до складу наглядової ради державного банку, державного підприємства або державної організації, що має на меті одержання прибутку, господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі;

b) особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси,

приватні виконавці, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи, визначені законом);

с) представники громадських об'єднань, наукових установ, навчальних закладів, експертів відповідної кваліфікації, інші особи, які входять до складу конкурсних та дисциплінарних комісій, утворених відповідно до законів України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», інших законів (крім іноземців-нерезидентів, які входять до складу таких комісій), Громадської ради доброчесності, утвореної відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», і при цьому не є особами, зазначеними у п. 1 пп. «а» п. 2 ч. 1 цієї статті;

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією, - у випадках, передбачених цим Законом;

4) кандидати на пост Президента України та кандидати у народні депутати України, зареєстровані в порядку, встановленому законом[1].

Вищезазначений перелік осіб повною мірою поширюється на тих суб'єктів, які вчинили адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Якщо детально проаналізувати санкції статей, що встановлюють адміністративну відповідальність у главі 13-А КУпАП, то можна дійти висновку, що законодавець, визначаюючи санкцію відповідної статті, адресує її на громадян, не використовуючи термін «посадова особа», а лише у примітці до деяких статей визначає, на яке коло суб'єктів вона поширюється, при цьому не використовує термін «посадова особа»[2].

Таким чином, сучасний стан законодавчого врегулювання адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення посадових осіб не може задовольнити з принципових позицій, що обумовлені нагальною потребою реформування як самої структури викладення правових норм, що передбачають адміністративну відповідальність цієї категорії осіб, в КУпАП України, так і безпосередньо ст. 14 зазначеного кодексу, з точки зору приведення її у відповідність зі іншими правовими актами, що регулюють правовий статус посадових осіб, а також визначення меж та особливостей притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб.

---

[1] Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

[2] Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за ред. С. В. Пєткова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

10.2. Підстави адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією

З погляду етимології термін «підстава» означає причину, достатній привід, який виправдовує що-небудь. В юридичному розумінні цей термін означає правовий наслідок вчинення проступку, покладання на особу обов'язку відповідати за порушення правової заборони перед державою і понести всі передбачені за це законом санкції[1].

В адміністративно-правовій науці існують різні погляди науковців щодо визначення підстав адміністративної відповідальності. Так, В. Б. Авер'янов, досліджуючи адміністративно-деліктну складову теорії публічної влади, схиляється до того, що основною підставою адміністративної відповідальності фізичних осіб, згідно з чинним законодавством України, визнається вчинення адміністративного правопорушення, що передбачене особливою частиною КУпАП[2]. С. В. Ківалов дещо розширює зміст фактичних підстав адміністративної відповідальності, відносячи до них, крім адміністративного правопорушення, його поняття, ознаки та склад, які закріплені в КУпАП[3]. Г. С. Гладун вказує на необхідність відмежування фактичної підстави адміністративної відповідальності, тобто наявності у діянні особи складу адміністративного проступку, передбаченого Кодексом України про адміністративні правопорушення, та процесуальної – рішення про притягнення особи до адміністративної відповідальності[4]. Але найбільш повна теорія підстав адміністративної відповідальності запропонована В. К. Колпаковим, який вважає, що реальна юридична відповідальність настає за наявності трьох підстав: нормативної, складовою частиною якої є норма, що закріплює склад делікту; фактичної (правопорушення); процесуальної (правозастосовний, юрисдикційний акт)[5], яка була розвинута ним та знайшла своє ґрунтовне оформлення в монографії «Адміністративно-деліктний правовий феномен»[6].

Ми також підтримуємо позицію В.К. Колпакова, що адміністративна відповідальність настає за наявності трьох підстав: нормативної, тобто наявність відповідної норми права, яка встановлює адміністративну відповідальність; фактичної та процесуальної.

---

[1] Адміністративне право України: навч. посібн. /за ред. Т. О. Коломоєць, Г. Ю. Гулєвської. К.: Істина, 2007. 216 с. С. 81.

[2] Виконавча влада і адміністративні правопорушення /за ред. В. Б. Авер'янова. К.: Ін Юре, 2002. 667 с. С. 530.

[3] Адміністративне право України: підручник /за ред. С. В. Ківалова. О.: Юридична література, 2003. 896 с. С. 216.

[4] Гладун З. С. Адміністративне право України: навч. посібн. Тернопіль, 2004. 579 с. С. 123.

[5] Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. К., 1999. 736 с. С. 292–293.

[6] Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2004. 528 с.

У той же час існує позиція деяких науковців, що за змістом підстави адміністративної відповідальності можна поділити на три види: а) матеріально-правові, що закріплюють загальні питання адміністративної відповідальності; б) адміністративно-процесуальні, що закріплюють провадження у справах про адміністративні правопорушення; в) організаційні, що закріплюють порядок створення, правове становище, підвідомчість суб'єктів адміністративної юрисдикції.

Відповідно до ст. 92 Конституції України[1], діяння, які є адміністративними правопорушеннями, та відповідальність за них визначаються виключно законами України. Норми, що встановлюють адміністративну відповідальність, визначені в різних нормативно-правових актах. Норми, що встановлюють адміністративну відповідальність, зосереджені в різних нормативних актах, основним з яких є Кодекс України про адміністративні правопорушення. Завданням Кодексу України про адміністративні правопорушення, відповідно до ст. 1, є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством[2].

Відсутність нормативних актів взагалі виключає адміністративну відповідальність. Це і є першою умовою існування адміністративної відповідальності – це її нормативні підстави. Відсутність нормативних підстав виключає будь-яку протиправність, наявність самого складу правопорушення. Як зазначає Є.В. Додін, «… для застосування санкції необхідна норма права, яка повинна визначити юридичну значимість цього життєвого випадку. Це правова норма, а з нею і акт, який її містить, виступає як юридична (нормативна) підстава адміністративної відповідальності»[3].

Нормативна підстава – це система норм, що закріплюють склади адміністративних проступків, систему адміністративних стягнень; коло суб'єктів, наділених правом застосовувати адміністративні стягнення і процедуру притягнення до адміністративної відповідальності. Поява в Кодексі про адміністративні правопорушення нової глави 13-А «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією», що нараховує на сьогодні 9 статей,

---

[1] Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

[2] Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР).* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

[3] Додин Е. В. Основания административной ответственности. Ученые записки Зап. ВНИИСЗ». Вып. 1(18). М.: Госюриздат, 1964.163 с. С. 79.

які встановлюють адміністративну відповідальність за скоєння корупційних діянь, є нормативною підставою адміністративної відповідальності.

Аналіз юридичних складів правопорушень, що пов'язані з корупцією, засвідчує те, що в переважній більшості їх скоєння передбачає наявність посягання на фінансове, трудове, податкове, банківське та інші галузі законодавства, тобто притягнення правопорушника до відповідальності можливе за умови наявності не тільки адміністративно-правової норми, а й посяганням на інші, що містяться в законодавчих актах інших галузей права.

Однак, одних нормативних підстав ще не достатньо для виникнення адміністративної відповідальності, оскільки необхідна наявність ряду юридичних фактів, які є результатом діяльності суб'єктів правовідносин: держави, в особі її органів (посадових осіб) тощо та винного у правопорушенні. З боку винного в правопорушенні юридичним фактом, який спроможний спричинити виникнення для нього негативних наслідків, буде наявність в його діях складу правопорушення. Тобто, другою умовою існування адміністративної відповідальності є її фактичні підстави – адміністративний проступок. Фактичну підставу адміністративної відповідальності становить адміністративне правопорушення. Відповідно до ст. 9 КУпАП України, адміністративним правопорушенням визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, що посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління, за яку передбачено адміністративну відповідальність[1]. Тобто адміністративне правопорушення (проступок) – це перш за все діяння, поведінка, вчинок людей, це акт зовнішнього вираження ставлення особи до реальної дійсності, інших людей, держави, суспільства[2]. Факт корупційного правопорушення в діяльності суб'єкта відповідальності має місце якщо відповідний посадовець свідомо не дотримується правил виконання своїх повноважень, беручи не себе ризики відповідальності у випадку виявлення цих правопорушень, при цьому характерною ознакою такого діяння є те, що воно вчиняється суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення, який отримує за це не передбачені законом блага, всупереч інтересам служби й обсягу прав, своїх повноважень.

Проте, якщо правопорушення вчинено, це ще не означає, що відповідальність вже настала або обов'язково настане. Потрібна зворотна негативна для правопорушника реакція з боку відповідних органів і посадових осіб, пов'язана з його виявленням та покаранням. Це третя процесуальна підстава адміністративної відповідальності, тобто акт компетентного органу

[1] Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР).* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

[2] Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за ред. С. В. Пєткова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

про накладення конкретного адміністративного стягнення за конкретний адміністративний проступок на конкретну винну особу.

Виходячи із вищенаведеного, адміністративна відповідальність настає в результаті наявності зазначених підстав – її нормативної основи, складу правопорушення і актів правозастосування. Відсутність будь-якої із зазначених підстав робить неможливим притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності. Сукупність цих трьох підстав і складають єдину підставу юридичної, в тому числі й адміністративної відповідальності.

10.3. Особливості адміністративно-правової кваліфікації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією

У сучасних умовах питання ефективності протидії правопорушенням, пов'язаним із корупцією, викликають підвищений інтерес не тільки з боку вчених-адміністративістів, а й практичних працівників, які безпосередньо спрямовують свої зусилля на боротьбу з цими негативними проявами. Протидія цим протиправним проявам передбачає врахування низки чинників, зокрема низький рівень ефективності діяльності органів, уповноважених на боротьбу з цими протиправними явищами, недосконала нормативно-правова база тощо, тому підвищення ефективності протидії правопорушенням, що пов'язані з корупцією, вимагає використання тих дієвих заходів, які б нейтралізували й запобігали поширенню цих правопорушень.

Однією із складових у забезпеченні ефективної боротьби з правопорушеннями є стала правозастосовна практика органів адміністративної юрисдикції, що спрямована, перш за все, у правильній і повній кваліфікації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, тобто правова, юридична оцінка явищ, фактів, подій під час здійснення правозастосовчої діяльності. Зазначене дозволить забезпечити реалізацію принципів верховенства права, законності, публічності, гласності, об'єктивної істини, відповідності провини й покарання, індивідуалізації покарання, відповідальності лише за наявності вини під час притягнення особи до адміністративної відповідальності та обґрунтованого застосування адміністративного стягнення за наявну протиправну поведінку.

Однією зі складових ефективного застосування відповідної норми адміністративного законодавства є саме правильна кваліфікація правопорушень, оскільки кваліфікація адміністративних деліктів – це встановлення і процесуальне закріплення точної відповідності ознак вчинених особою протиправних дій або бездіяльності до ознак складу делікту, передбаченого адміністративним законодавством[1].

[1] Матіос А. В. Адміністративна відповідальність посадових осіб. К.: Знання, 2007. 223 с. С. 146.

Юридична кваліфікація, та її галузевий різновид – адміністративна, найтісніше пов'язана із процесом правозастосування, оскільки встановлення відповідності, вибір і застосування до певного діяння конкретної адміністративно-правової норми, тобто кваліфікація адміністративних деліктів, є важливим етапом правозастосовчої діяльності органів адміністративної юрисдикції[1].

Кваліфікація адміністративних деліктів є одним з етапів використання адміністративно-правової норми, метою якої є встановлення підстав для застосування адміністративної відповідальності до особи, що вчинила протиправні дії. Правильна кваліфікація розмежовує деліктні та неделіктні дії й забезпечує законність прийняття рішення про відповідальність порушника та здійснення, згідно із законом, необхідних адміністративно-процесуальних дій[2].

У юридичній теорії і практиці поняття правової оцінки діяння традиційно пов'язується з процесом юридичної, зокрема, кримінально-правової або адміністративно-правової кваліфікації. Термін «кваліфікація» походить від двох латинських слів – qualis (якість, який за якістю) та facio (роблю). Таким чином, в буквальному перекладі «кваліфікація» – це визначення якості[3].

В адміністративно-правовій літературі існують різні підходи до визначення поняття «адміністративно-правова кваліфікація». Так, на думку І. П. Голосніченка, «кваліфікація адміністративного проступку – це встановлення відповідності конкретного діяння ознакам того чи іншого складу адміністративного проступку, передбаченого в Кодексі України про адміністративні правопорушення»[4]. В. Колпаков та О. Кузьменко в одній із своїх публікацій, присвячених боротьбі з корупційними правопорушеннями, пропонують власне визначення адміністративно-правової кваліфікації як «... встановлення і процесуальне закріплення відповідності між ознаками фактичного діяння та ознаками складу делікту, передбаченими нормами адміністративно-деліктного законодавства»[5]. Проте в теорії адміністративно-деліктного права найбільш поширеною є дефініція, яка сформульована О. І. Остапенком, відповідно до якої кваліфікація адміністративних проступків являє собою: встановлення і процесуальне закріплення точної відповідності між ознаками вчинених дій чи бездіяльності і ознаками складу делікту,

---

[1] Кувакін С. В., Мазур А. В. Доктринальне тлумачення положень митного кодексу України в інтерпретаційному акті конституційного суду. *Вісник АМСУ.* Серія: «Право». 2014. № 2(13). С.66–69.

[2] Матіос А. В. Адміністративна відповідальність посадових осіб. К.: Знання, 2007. 223 с. С. 149.

[3] Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. К., 2005. 395 с. С. 8.

[4] Голосніченко І. П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття): навчальний посібник. Ірпінь, 1998. 109 с. С. 27.

[5] Колпаков В. К. Кузьменко О. В. Адміністративні правопорушення в системі корупційних деліктів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2002. № 5. С. 7–12.

передбаченого адміністративним законодавством[1]. Продовжуючи аналіз наукових думок в розрізі питання, що розглядається, слід звернути увагу на відсутність термінологічної узгодженості у наведених авторських позиціях, оскільки одна група науковців використовує термін «адміністративно-правова кваліфікація», інша – «кваліфікація адміністративного проступку».

З метою усунення зазначених проблем, на наш погляд, слід погодитись з науковим підходом Т. О. Гуржія, який висловив власну думку щодо розмежування понять «адміністративно-правова кваліфікація» та «кваліфікація адміністративного проступку». У своїх роботах, посилаючись на праці фахівців кримінального права, він пропонує розглядати названі поняття не як синоніми, а як самостійні класи (рід і вид). Подібна постановка питання обумовлена тим, що у процесі юридичної оцінки фактичного діяння можна дійти висновку про відсутність у скоєному ознак адміністративного проступку. Проте і таку оцінку слід вважати адміністративно-правовою, адже відповідний висновок був зроблений на підставі порівняння фактичних ознак діяння та норм адміністративного законодавства.

Кваліфікацію адміністративного делікту пропонується вважати окремим випадком адміністративно-правової кваліфікації, певним рівнем її конкретизації[2]. Таким чином, кваліфікацію адміністративних правопорушень слід розуміти як установлення відповідності конкретного діяння ознакам складу адміністративного правопорушення, передбаченого Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Правильна й повна кваліфікація може бути проведена лише тоді, коли встановлені всі обов'язкові фактичні обставини справи, коли юридичний склад є визначеним. Це передбачає встановлення ознак, які характеризують кожний із елементів юридичного складу – об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону. Неповнота встановлення фактичного складу може або взагалі виключити можливість юридичної оцінки скоєного, або ж тягне за собою неправильну кваліфікацію.

Змістом кваліфікації адміністративного правопорушення є оцінка скоєного діяння з точки зору закону, у зв'язку з чим здійснюється вибір адміністративно-правової норми, яка передбачає відповідальність за дане діяння, доведення того, що застосуванню у конкретному випадку підлягає саме ця норма, юридичне оформлення та закріплення висновку про оцінку скоєного. Неправильна або неповна кваліфікація вчиненого правопорушення означає або незаконне притягнення особи до адміністративної відповідальності, або

[1] Остапенко О. І. Кваліфікація адміністративних правопорушень: монографія. Львів: ЛІВС НАВСУ, 2000. 173 с. С. 95.

[2] Гуржій Т. О. Логіко-методологічні засади визначення поняття адміністративно-правової кваліфікації. *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України*. 2002. №4. С. 216–220. С. 219.

диспозиція інкримінуємої статті не відповідає фактично вчиненому діянню особи, або вчинене діяння підпадає під ознаки будь-якого іншого правопорушення. Помилка під час кваліфікації може спричинити не тільки до неправильного призначення міри покарання, а й необґрунтованого застосування ряду інших обмежень, пов'язаних із притягненням до адміністративної відповідальності.

У теорії адміністративно-деліктного права під складом адміністративного проступку розуміється сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують конкретне суспільне шкідливе діяння як адміністративне правопорушення. До об'єктивних елементів складу відносяться: об'єкт посягання, тобто врегульовані й такі, що охороняються адміністративним правом суспільні відносини, і об'єктивна сторона – зовнішні ознаки, що характеризують протиправність діяння, шкідливі наслідки посягання, причинний зв'язок між діянням і шкідливими наслідками, час, місце, спосіб, знаряддя і засоби вчинення адміністративних правопорушень.

До суб'єктивних елементів складу відносяться ознаки, що характеризують суб'єкта правопорушення, суб'єктивна сторона правопорушення, що охоплює вину у формі умислу або необережності, а також мотив і мету правопорушення.

На підставі вищенаведеного, визначимо особливості юридичних складів адміністративних правопорушень, що пов'язані з корупцією. Першим елементом виступає об'єкт адміністративного проступку. Об'єктом можуть бути лише ті суспільні відносини, які охороняються адміністративно-правовою нормою, що випливає зі змісту ст. 1 КУпАП, у якій зазначено, що завданням законодавства про адміністративні правопорушення є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством[1].

Особливістю об'єкта адміністративного правопорушення, пов'язаного із корупцією, є те, що в переважній більшості їх скоєння передбачає наявність посягання на норми фінансового, трудового, податкового, банківського та інших галузей законодавства, тобто притягнення правопорушника до відповідальності можливе за умови наявності не тільки адміністративно-правової норми, що встановлює адміністративну відповідальність, а й посяганням на інші, що містяться в законодавчих актах інших галузей права.

[1] Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.

Залежно від родового об'єкта всі правопорушення, пов'язані із корупцією, слід поділити на наступні групи:

1) ті, що посягають на встановлені спеціальні обмеження, спрямовані на запобігання та протидію корупції;

2) ті, що посягають на порушення вимог фінансового контролю;

3) ті, що пов'язані із невжиттям заходів щодо запобігання та протидії корупції.

Безпосередній об'єкт кожного складу адміністративного правопорушення конкретизується в межах родового залежно від того, яке обмеження чи яку вимогу може бути порушено вчиненням цього корупційного діяння й передбачає наявність конкретних суспільних відносин, визначених адміністративно-правовою нормою.

Предмет адміністративного проступку має місце, коли його наявність прямо передбачена нормою КУпАП, наприклад, отримання подарунка тощо, проте переважна більшість цих адміністративних правопорушень не передбачає визначення предмета правопорушення.

Наступним елементом юридичного складу правопорушення є об'єктивна сторона, тобто зовнішній прояв суспільно небезпечного посягання на об'єкт, що перебуває під охороною адміністративно-правових норм.

У теорії адміністративно-деліктного права традиційно об'єктивна сторона правопорушення поділяється на основні та факультативні ознаки. До першої ми відносимо діяння, що передбачає наявність активної або пасивної поведінки правопорушника. Якщо проаналізувати диспозиції статей, що містяться у главі 13-А Кодексу про адміністративні правопорушення, то доходимо висновку, що вони передбачають відповідальність як за дію, так і за бездіяльність. Проте законодавець дещо некоректно формулює окремі диспозиції зазначених статей. Наприклад, ст. 172-6 «Порушення вимог фінансового контролю» встановлює відповідальність за «несвоєчасне подання без поважних причин декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» (ч. 1) або за «неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані» (ч. 2). Вочевидь, що зазначені діяння вчиняються у формі бездіяльності, проте вже у частині третій цієї статті законодавець визначив, що «дії, передбачені частиною першою або другою, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення», тим самим автоматично виключив бездіяльність як форму поведінки правопорушника в перших двох частинах цієї статті.

Факультативні ознаки об'єктивної сторони, як відомо, можуть мати місце під час кваліфікації лише в тих випадках, якщо вони прямо передбачені диспозицією відповідної статті. Враховуючи те, що правопорушення, пов'язані з корупцією, мають формальний склад, то шкідливі наслідки та причинний

зв'язок між діянням та шкідливими наслідками не мають значення для кваліфікації. Окремі статті правопорушень, пов'язаних з корупцією, вказують на наявність часу та способу вчинення проступку, решта факультативних ознак не впливають на визначення об'єктивної сторони.

Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення, суб'єктами адміністративного правопорушення визнаються: особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку (ст. 12) та посадові особи, що підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків (ст. 14). Виходячи із позицій законодавця, в теорії адміністративно-деліктного права суб'єктний склад адміністративної відповідальності поділяється на наступні види: а) загальна адміністративна відповідальність; б) спеціальна адміністративна відповідальність, яка включає, зокрема й відповідальність посадових осіб.

Суб'єктом адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, можуть виступати лише спеціальні суб'єкти, які визначені у статті 2 Закону України «Про запобігання корупції». Крім того, в деяких статтях Кодексу про адміністративні правопорушення законодавець прямо визначає вичерпний перелік суб'єктів, до яких може бути застосована зазначена норма.

Наступним елементом складу правопорушення, пов'язаного з корупцією, є суб'єктивна сторона, тобто психічне ставлення особи (суб'єкта правопорушення) до скоєного правопорушення. Обов'язковим елементом суб'єктивної сторони є вина. Встановлення вини – головне завдання аналізу суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення.

Адміністративні правопорушення, що пов'язані з корупцією, характеризуються виключно умисною формою вини. Якщо під час провадження у справах про адміністративні правопорушення буде доведено необережну форму вини, на наш погляд, зазначений юридичний факт автоматично виключає адміністративну відповідальність за відсутністю складу адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Такі факультативні ознаки суб'єктивної сторони, як мотив та мета, для кваліфікації значення не мають. Проте їх слід враховувати при виконанні завдань провадження у справах про адміністративні правопорушення, що закріплені у ст. 245 КУпАП[1], а саме: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з

[1] Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.

законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності. Тому зазначений вид адміністративних правопорушень характеризується, як правило, корисним мотивом з метою отримання певних матеріальних благ.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити наступний висновок, що адміністративно-правова кваліфікація правопорушень, що пов'язані з корупцією, передбачає пошук, вибір, тлумачення і застосування до певного діяння конкретної правової норми та встановлення його юридичного складу під час правозастосовчого процесу відповідно до диспозиції цієї норми.

Недосконалість формулювання деяких диспозицій статей, що встановлюють адміністративну відповідальність за корупційні правопорушення та проведений аналіз особливостей адміністративно-правової кваліфікації цих правопорушень сприятиме усуненню недоліків під час притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності, позитивно вплине на правозастосовчу практику юрисдикційних органів та набуде юридичної довершеності.

10.4. Провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією

Адміністративний процес, як відомо, являє собою, систему проваджень, які співвідносяться як загальне і особливе, та поділяються на неюрисдикційні й юрисдикційні. До останніх належить провадження у справах про адміністративні правопорушення, різновидом якого є провадження у справах про правопорушення, пов'язані з корупцією, основним суб'єктом здійснення яких є посадові особи.

Незважаючи на прийняття нового антикорупційного законодавства, динаміка скоєних корупційних правопорушень залишається стабільною та стосується у переважній більшості саме суб'єктів, зобов'язаних забезпечувати дотримання антикорупційного законодавства та реалізовувати антикорупційну політику всієї держави. Питання подолання корупції в країні знаходиться у тісному зв'язку з процедурою притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності. Тому зазначене питання є дуже актуальним.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, є одним із способів забезпечення обов'язковості норм матеріального права та застосування примусових заходів до порушників цих норм, а тому зазначений процес повинен чітко відповідати вимогам закону, оскільки є процесуальною формою щодо притягнення до адміністративної відповідальності, порушення якої призведе до безкарності винних осіб.

За функціональною ознакою у структурі адміністративного процесу можна виділити: а) провадження, що мають установчий характер (провадження з утворення державних органів, суб'єктів підприємницької діяльності); б) провадження, що мають правотворчий характер (провадження з відпрацювання та прийняття нормативних актів); в) правоохоронні провадження (провадження у справах про адміністративні правопорушення, провадження за скаргами громадян); г) правонаділяючі провадження (провадження з реалізації контроль-наглядових повноважень)[1].

Провадження у справах про адміністративні правопорушення (проступки) є самостійним видом адміністративно-юрисдикційних проваджень. На нього поширюються всі загальні ознаки, властиві юрисдикційним адміністративним провадженням[2]. Крім того, як зазначає І. Л. Бородін, «провадження у справах про адміністративні правопорушення є одним із найбільш об'ємних проваджень адміністративно-юрисдикційного процесу і у порівнянні з іншими провадженнями більш детально регламентоване адміністративно-процесуальними нормами»[3].

На думку авторів підручника «Адміністративне право України» за загальної редакцією Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй, до основних особливостей провадження у справах про адміністративні правопорушення слід відносити:

1. Провадження є одним із видів юрисдикційних проваджень, тобто проваджень, що пов'язані із застосуванням до осіб примусових заходів, передбачених адміністративним законодавством.
2. Провадження представляє собою юрисдикційну діяльність компетентних органів, тобто діяльність, що пов'язана із виявленням адміністративних проступків та притягненням винних до адміністративної відповідальності.
3. Провадження у справах про адміністративні правопорушення складається з певних стадій, кожна з яких має як загальні, так і специфічні завдання та цілі[4].

Продовжуючи аналіз поняття «провадження у справах про адміністративні правопорушення», спробуємо окреслити наукові погляди правознавців з приводу цієї дефініції. На думку В.К. Колпакова «провадження у справах про адміністративні проступки (адміністративно-деліктне

[1] Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Богуцький В. В. Адміністративне право: підручник. Х.: Право, 2010. 624 с. С. 211.

[2] Адміністративне право України. Академічний курс: підручн. Т. 1. /за ред. В. Б. Авер'янова. К.: Юридична думка, 2004. 584 с. С. 515.

[3] Бородін І. Л. Адміністративно-юрисдикційний процес: монографія. К.: Алерта, 2007. 184 с. С. 103.

[4] Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Богуцький В. В. Адміністративне право: підручник. Х.: Право, 2010. 624 с. С. 130.

провадження) – це процесуальна діяльність на підставі визначених законодавцем правил щодо встановлення об'єктивної істини у справі про адміністративний проступок і прийняття рішення відповідно до чинного законодавства»[1]. О. В. Кузьменко, Т. О. Гуржій вважають, що «провадження у справах про адміністративні проступки – це нормативно врегульована діяльність повноважних суб'єктів із застосування адміністративної відповідальності за скоєний адміністративний проступок, а також попередження адміністративних правопорушень»[2]. Іншої позиції дотримується О. І. Миколенко, який зазначає, що «провадження у справах про адміністративні правопорушення – це один із видів адміністративних юрисдикційних проваджень, що представляє собою ряд послідовних дій компетентних органів та осіб, передбачених діючим законодавством щодо виявлення адміністративних проступків та притягнення винних до адміністративної відповідальності під час адміністративного розслідування, розгляду й прийняття постанови (рішення) про накладення адміністративного стягнення»[3]. М. М. Тищенко вважає, що «провадження у справах про адміністративні правопорушення – це низка послідовних дій уповноважених органів (посадових осіб), а у деяких випадках інших суб'єктів, які згідно з нормами адміністративного законодавства здійснюють заходи, спрямовані на притягнення правопорушників до відповідальності і забезпечення виконання винесеної постанови[4].

Відповідно до ст. 1 КУпАП, завданням Кодексу України про адміністративні правопорушення є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством[5]. Зазначена стаття КУпАП, на думку І.Л. Бородіна, дає сумарну характеристику всього кола об'єктів протиправного посягання адміністративного проступку. Крім того, вона орієнтує правоохоронні органи не тільки на застосування доказів примусу до

---

[1] Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний феномен: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2004. 528 с. С. 390.

[2] Кузьменко О. В., Гуржій Т. О. Адміністративно-процесуальне право України: підручник. К.: Атика, 2007. 416 с. С. 224.

[3] Миколенко А. И. Административный процесс и административная ответственность в Украине: учебное пособие. Х.: Одиссей, 2006. 352 с. С. 130.

[4] Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Богуцький В. В. Адміністративне право: підручник. Х.: Право, 2010. 624 с. С. 219.

[5] Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР).* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

правопорушників, а й на активну виховну та профілактичну роботу, підвищення рівня свідомості громадян, їх участь у боротьбі за недопущення правопорушень[1].

Провадження у справах про правопорушення, пов'язані з корупцією, за обсягом питань, які вирішуються, кількістю суб'єктів, що приймають участь, є одним з найскладніших проваджень в адміністративному праві[2]. Завданням цього провадження, відповідно до ст. 245 КУпАП[3], є: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин справи, вирішення її в точній відповідності із законодавством, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів.

У спеціальній літературі, як правило, виділяється чотири стадії провадження у справах про порушення митних правил:

1) порушення справи про адміністративне правопорушення та розслідування;
2) розгляд справи по суті та винесення по ній постанови;
3) перегляд справи у зв'язку з оскарженням постанови у справі;
4) виконання постанови у справі.

Справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, слід розглядати в контексті провадження у справах про адміністративні правопорушення, але з деякими особливостями, однак враховуючи стадійність та логічну послідовність зазначених стадій виокремимо особливості притягнення до адміністративної відповідальності правопорушників корупційного законодавства на кожній стадії провадження:

1. Правозастовча практика виходить з того, що справа про адміністративне правопорушення вважається порушеною з моменту складення протоколу про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, однак дана позицію не є зовсім вірною через те, що діючий КУпАП не визначає конкретно процесуальний документ, який засвідчує факт розпочатої справи. Крім того, зазначений протокол повинен бути надісланий до суду за місцем вчинення адміністративного правопорушення в 3-денний термін, що значно ускладнює процес збирання доказів по справі, використання заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення та підкріплення їх процесуальними документами.

---

[1] Бородін І. Л. Адміністративно-юрисдикційний процес: монографія. К.: Алерта, 2007. 184 с. С. 105.

[2] Гайдук А. В. Заходи адміністративного примусу у боротьбі з корупцією в Україні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 202 с. С. 146.

[3] Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР).* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

2. Протокол про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, мають право складати працівники органів Національної поліції, за винятком правопорушень, вчинених службовими особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, а також Національного агентства з питань запобігання корупції.

3. Особа, яка склала протокол про вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, одночасно з надісланням його до суду надсилає органу державної влади, органу місцевого самоврядування, керівникові підприємства, установи чи організації, де працює особа, яка притягається до відповідальності, повідомлення про складення протоколу для розгляду питання щодо можливого відсторонення такої особи від виконання службових повноважень із зазначенням характеру вчиненого правопорушення та норми закону, яку порушено.

4. Адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, а також інших правопорушень може бути накладено протягом шести місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення. Таким чином, строк накладення стягнення в порівнянні з іншими видами адміністративних правопорушень, що розглядається судами збільшено вдвічі, при цьому законодавцем встановлюється термін строків давності притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності – 2 роки.

5. Справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, розглядаються виключно судами за місцем вчинення правопорушення. Розгляд справ відбувається одноосібно суддею суду загальної юрисдикції.

6. Під час розгляду зазначеної категорії справ, участь прокурора є обов'язковою. Фактично це єдина категорія справ про адміністративні правопорушення, в яких участь прокурора є його обов'язком.

7. Особа, що притягується до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язане з корупцією, зобов'язана бути присутньою під час розгляду справи в суді. В разі ухилення від явки до суду до неї може бути застосований примусовий привід, що забезпечується працівниками органів Національної поліції.

8. Строк розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, не повинен перевищувати 15-днів, який входить складовою до строку накладення адміністративного стягнення за ці правопорушення. Проте особливістю є те, що строк розгляду адміністративних справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, зупиняється судом у разі, якщо особа, щодо якої складено протокол про таке правопорушення, умисно ухиляється від явки до суду або з поважних причин не може туди з'явитися (хвороба, перебування у відрядженні чи на лікуванні, у відпустці тощо).

9. Постанова суду про накладення адміністративного стягнення за адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, у триденний строк з дня набрання нею законної сили направляється відповідному органу державної влади, органу місцевого самоврядування, керівникові підприємства, установи чи організації, державному чи виборному органу, власнику юридичної особи або уповноваженому ним органу для вирішення питання про притягнення особи до дисциплінарної відповідальності, усунення її згідно із законодавством від виконання функцій держави, якщо інше не передбачено законом, а також усунення причин та умов, що сприяли вчиненню цього правопорушення.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що у схематичному вигляді провадження у справах про адміністративні правопорушення, що пов'язані з корупцією – це процесуальна діяльність уповноважених органів (органів Національної поліції, Національного агентства з запобігання корупції, судів тощо), яка на підставі норм адміністративного законодавства спрямована на встановлення об'єктивної істини у справі про адміністративне правопорушення, прийняття й виконання постанови по справі.

References:

1. *Aver'janov, V. B. (2004). Administrativne pravo Ukraïni. Akademichnij kurs: pidruchn.*
2. *Kolomoєc, T. O., & Gulєvs'koï, G.Ju. (2007). Administrativne pravo Ukraïni: navch. posibn.*
3. *Kivalov, S. V. (2003). Administrativne pravo Ukraïni: pidruchnik.*
4. *Alf'orov, S. M., & Vashhenko, S. V., & Dolgopolova, M. M., & Kupin, A. P. (2011). Administrativne pravo. Zagal'na chastina: navch. posib.*
5. *Bitjak, Ju. P., & Garashhuk, V. M., & Boguc'kij, V. V. (2010). Administrativne pravo: pidruchnik.*
6. *Borodin, I. L. (2007). Administrativno-jurisdikcijnij proces: monografija.*
7. *Vashhenko, S. V. (2001). Administrativna vidpovidal'nist' posadovih osib: osoblivosti ïï zastosuvannja ta problemi vdoskonalennja v zakonodavstvi Ukraïni. Visnik ZJuI MVS Ukraïni, 2, 109-117.*
8. *Aver'janov, V. B. (2002). Vikonavcha vlada i administrativni pravoporushennja.*
9. *Gajduk, A. V. (2006). Zahodi administrativnogo primusu u borot'bi z korupcієju v Ukraïni. (Dysertatsiia kandydata jurid. nauk). Kiïv.*
10. *Gladun, Z. S. (2004). Administrativne pravo Ukraïni: navch. posibn.*
11. *Golosnichenko, I. P. (1998). Administrativne pravo Ukraïni (osnovni kategorii i ponjattja): navchal'nij posibnik.*
12. *Gorodjans'kij, M. I., & Gumenjuk, V. A., & Dzhagupov, G. V. (1998). Administrativna vidpovidal'nist' v Ukraïni: navch. Posibnik.*
13. *Gurzhij, T. O. (2002). Logiko-metodologichni zasadi viznachennja ponjattja administrativno-pravovoï kvalifikacii. Visnik Ukraïns'koï Akademiï derzhavnogo upravlinnja pri Prezidentovi Ukraïn, 4, 216-220.*
14. *Dodin, E. V. (1964). Osnovanija administrativnoj otvetstvennosti. Uchenye zapiski Zap. VNIISZ», Vyp.1(18).*
15. *Klok, O. V. (2013). Osoblivosti projaviv korupcijnih pravoporushen' v informacijnij sferi. Jurist Ukraïni, 1, 111-115.*
16. *Kodeks Ukraïni pro administrativni pravoporushennja statia 1122 (1984).*
17. *Kolpakov, V. K. (1999). Administrativne pravo Ukraïni: pidruchnik. K.,*

18. Kolpakov, V. K. (2004). Administrativno-deliktnij pravovij fenomen: monografija.

19. Kolpakov, V. K., & Kuz'menko O. V. (2002). Administrativni pravoporushennja v sistemi korupcijnih deliktiv. Borot'ba z organizovanoju zlochinnistju i korupcієju (teorija i praktika), 5, 7-12.

20. Konstitucija Ukraïni stattia 141 (1996). Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page2 vid 28 chervnja 1996 roku.

21. Kuvakin, S. V., & Mazur, A. V. (2014). Doktrinal'ne tlumachennja polozhen' mitnogo kodeksu Ukraïni v interpretacijnomu akti konstitucijnogo sudu. Visnik AMSU, 2(13), 66-69.

22. Kuz'menko, O. V., & Gurzhij, T. O. (2007). Administrativno-procesual'ne pravo Ukraïni: pidruchnik.

23. Luk'janec', D. M. (2006). Administrativno-deliktni vidnosini v Ukraïni: teorija ta praktika reguljuvannja: monografija.

24. Matios, A. V. (2007). Administrativna vidpovidal'nist' posadovih osib.

25. Mikolenko, A. I. (2006). Administrativnyj process i administrativnaja otvetstvennost' v Ukraine: uchebnoe posobie.

26. Navroc'kij, V. O. (2000). Osnovi kriminal'no-pravovoï kvalifikacії.

27. Ostapenko, O. I. (2000). Kvalifikacija administrativnih pravoporushen': monografija.

28. Pєtkov, S. V. (2020). Naukovo-praktichnij komentar Kodeksu Ukraïni pro administrativni pravoporushennja.

29. Pєtkov, S. V. (2012). Narodovladdja: vid prava radjans'kogo do prava gromadjans'kogo.

30. Pєtkov, S. V. (2011). Rims'ke pravo jak osnova dlja pobudovi suchasnoï efektivnoï publichno-pravovoï modeli vidnosin mizh vladoju ta gromadjaninom: pitannja juridichnoï deliktologії. Forum prava, 1, 756-770.

31. Pro zapobigannja korupcії: Zakon Ukraïni 2014, № 1700-VII stattia 2056 (2014).

32. Rizak, I. M. (2004). Korupcija jak negativne social'ne javishhe: shljahi її podolannja v Ukraïni ta mizhnarodnij dosvid.

33. Tereshhuk, O. V. (2000). Administrativna vidpovidal'nist' za korupcijni dijannja. (Avtoreferat dysertatsiia kandydata jurid. nauk). Odesa.

ЗМІСТ

ВСТУП **5**

РОЗДІЛ І ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ **9**

РОЗДІЛ ІІ НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ, ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ **38**

РОЗДІЛ ІІІ ОСОБЛИВОСТІ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ В ЯПОНІЇ **59**

РОЗДІЛ IV АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ В УКРАЇНІ **87**

РОЗДІЛ V ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ **118**

РОЗДІЛ VI НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ **137**

РОЗДІЛ VII КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ **163**

РОЗДІЛ VIII ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ **176**

РОЗДІЛ IX АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ **193**

РОЗДІЛ X АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ, ЯК РІЗНОВИД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ **210**

CONTENT

INTRODUCTION 7

THE CONCEPTS, GROUNDS AND CONDITIONS OF THE EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR CORRUPTION CRIMES IN UKRAINE 9

NATIONAL SECURITY OF UKRAINE: CONCEPT, CONTENT, SECURITY PROBLEMS AND WAYS TO SOLVE THEM 38

FEATURES OF THE FIGHT AGAINST ORGANIZED CRIME IN JAPAN 59

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF STATE PROTECTION IN UKRAINE 87

GENERAL PRINCIPLES OF SENTENCING 118

DIRECTIONS OF REFORMING THE LEGISLATION OF UKRAINE ON ADMINISTRATIVE OFFENSES AND THEIR IMPACT ON THE REGULATION OF RELATIONS ON THE APPLICATION OF ADMINISTRATIVE LIABILITY 137

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR CORRUPTION CRIMES IN UKRAINE 163

LEGAL RESPONSIBILITY OF SERVICEMEN IN THE CONDITIONS OF ARMED CONFLICT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS 176

ADMINISTRATIVE AND LEGAL RELATIONS IN THE FIELD OF LIGHT INDUSTRY OF UKRAINE 193

ADMINISTRATIVE OFFENSES RELATED TO CORRUPTION AS A VARIETY OF ADMINISTRATIVE OFFENSE 210

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ **8**

ПОНЯТИЕ, ОСНОВАНИЯ И УСЛОВИЯ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА КОРРУПЦИОННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В УКРАИНЕ **10**

НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНЫ: ПОНЯТИЕ, СОДЕРЖАНИЕ, ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ И ПУТИ РЕШЕНИЯ **38**

ОСОБЕННОСТИ БОРЬБЫ С ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТЬЮ В ЯПОНИИ **59**

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ОХРАНЫ В УКРАИНЕ **87**

ОБЩИЕ ПРИНЦИПЫ НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ **118**

ПУТИ РЕФОРМИРОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РЕГУЛИРОВАНИЕ ОТНОШЕНИЙ ПО ПРИМЕНЕНИЮ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ **137**

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА КОРРУПЦИОННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В УКРАИНЕ **163**

ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В УСЛОВИЯХ ВООРУЖЕННОГО КОНФЛИКТА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ **176**

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ **193**

АДМИНИСТРАТИВНЫЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ, СВЯЗАННЫЕ С КОРРУПЦИЕЙ, КАК РАЗНОВИДНОСТЬ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ **210**

In various countries, the complex of issues related to the legal liability for misconduct is resolved differently. The same action may be considered in different countries by different bodies in different procedural order. Even jurisdiction will fall under different branches of power: executive or judicial. Documents, procedures, etc. are also different.

This collective monograph is devoted to the study of legal liability for offenses. The research is aimed at a wide range of readers who are interested in the science of delinquency - delictology: judges, lawyers, prosecutors, legal scholars, students and cadets of law schools.

The text of the sections of the monograph is submitted in the author's edition.

The monograph "Delictology" was published with the assistance of the NGO "European Institute of Postgraduate Education" (Kyiv, Ukraine).

В разных странах комплекс вопросов, связанных с юридической ответственностью за совершение проступка, решается по-разному. Одно и то же деяние может стать предметом рассмотрения в разных странах различных органов в разном процессуальном порядке. Даже юрисдикция будет подпадать под разные ветви власти: в исполнительную или судебную. Оформление документов, совершение процедур и т.п. также различаются между собой.

Исследованию вопросов, связанных с юридической ответственностью за совершение правонарушений посвящена эта коллективная монография. Исследование рассчитано на широкий круг читателей, интересующихся наукой о правонарушениях - деликтологии: судей, адвокатов, прокуроров, ученых-правоведов, студентов и курсантов юридических учебных заведений.

Текст разделов монографии подается в авторской редакции.

Монография «Деликтология» издана за содействием ОО «Европейский институт последипломного образования» (Киев, Украина).

У різних країнах комплекс питань, пов’язаних з юридичною відповідальністю за вчинення проступку, вирішується по-різному. Одне і те ж діяння може стати предметом розгляду в різних країнах різних органів у різному процесуальному порядку. Навіть юрисдикція буде підпадати під різні гілки влади: під виконавчу або судову. Оформлення документів, вчинення процедур тощо також різняться між собою.

Дослідженню питань, пов’язаних з юридичною відповідальністю за вчинення правопорушень, присвячена ця колективна монографія. Дослідження розраховане на широке коло читачів, які цікавляться наукою про правопорушення – деліктологією: суддів, адвокатів, прокурорів, вчених-правознавців, студентів та курсантів юридичних навчальних закладів.

Текст розділів монографії подається в авторській редакції.

Монографія “Деліктологія” видана за сприянням ГО “Європейський інститут післядипломної освіти” (м. Київ, Україна).

DELIKTOLOGIE
Kolektivní monografie

Vědecké vydání

ДЕЛІКТОЛОГІЯ
Колективна монографія

Наукове видання

DELICTOLOGY
Collective monograph

Scientific edition

ДЕЛИКТОЛОГИЯ
Коллективная монография

Научное издание

Signed for printing 30.11.2020
Press: Tiskárna Grafema, s.r.o., Hranice, Česká republika